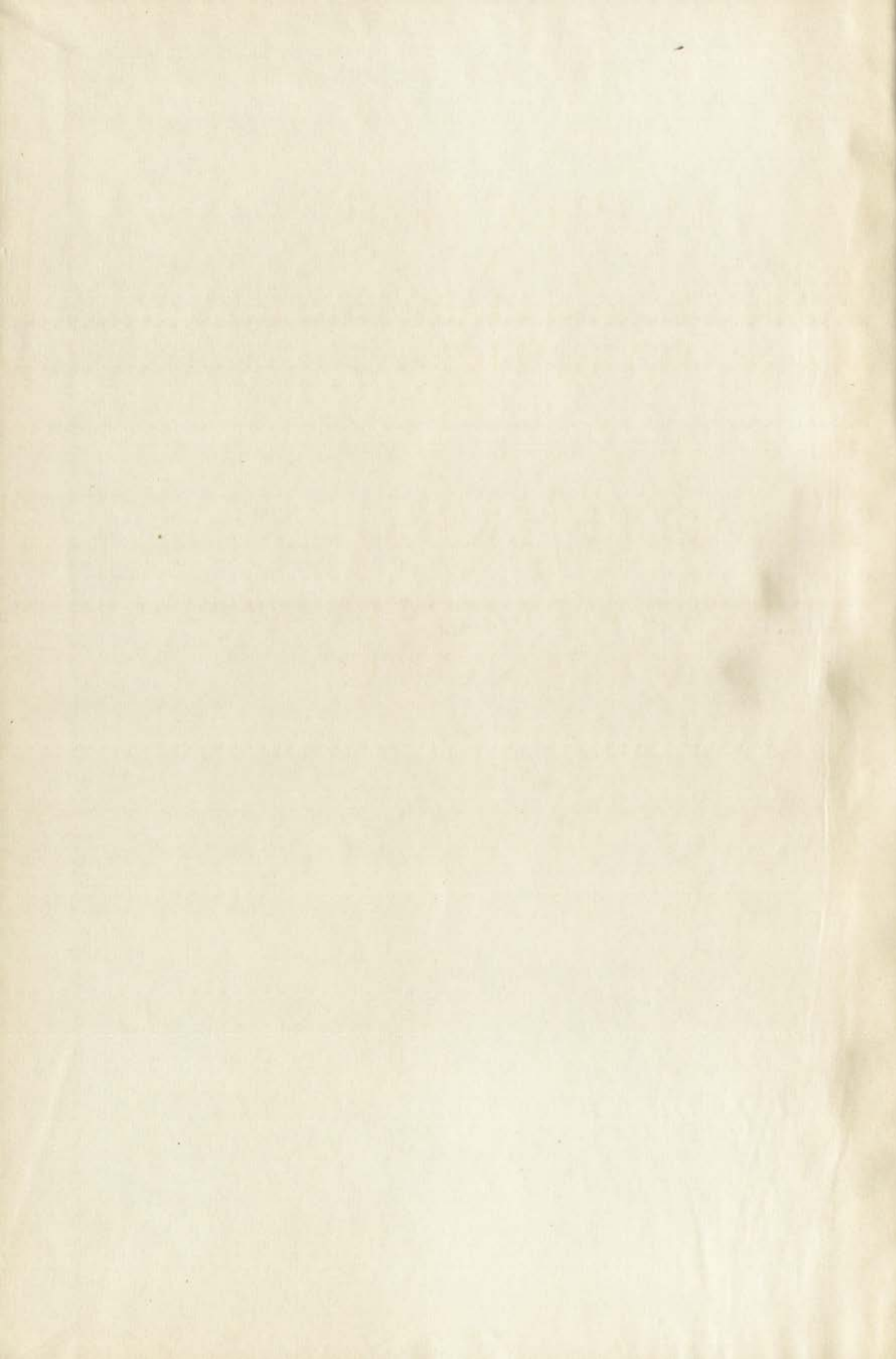

ИЗВЕСТИЯ
НА
ОКРЪЖНИЯ
МУЗЕЙ
В.ТЪРНОВО

MITTEILUNGEN
DES
BEZIRKSMUSEUMS
V. TIRNOVO

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

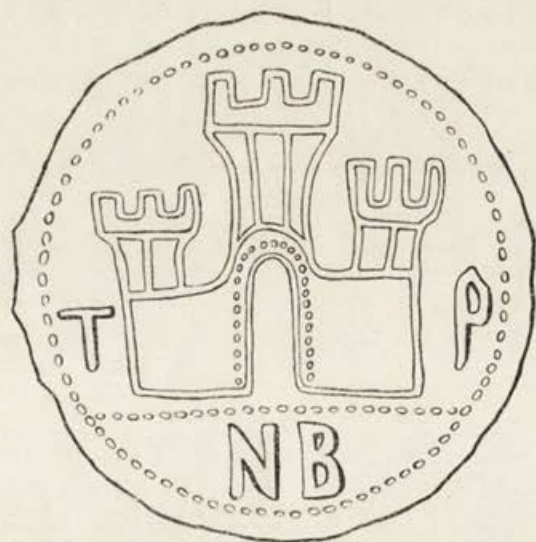

ИЗВЕСТИЯ
НА
ОКРЪЖНИЯ МУЗЕЙ
В.ТЪРНОВО

КНИГА III

MITTEILUNGEN
DES
BEZIRKSMUSEUMS
V. TIRNOVO

BAND III

1966

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

Редактор *Таня Петрова*

Техн. редактор *Константин Пасков* Художник *Димитър Влаев* Коректор *Д. Мутафчиева*

Дадена за набор на 1. III. 1966 г.

Тираж 425

Излязла от печат на 25. VI. 1966 г.

Издателски коли 18,65

Тем. № 595-III-6

Печатни коли 27,50

Формат 8/59×84

Ведомствено издание

Издат. № 404

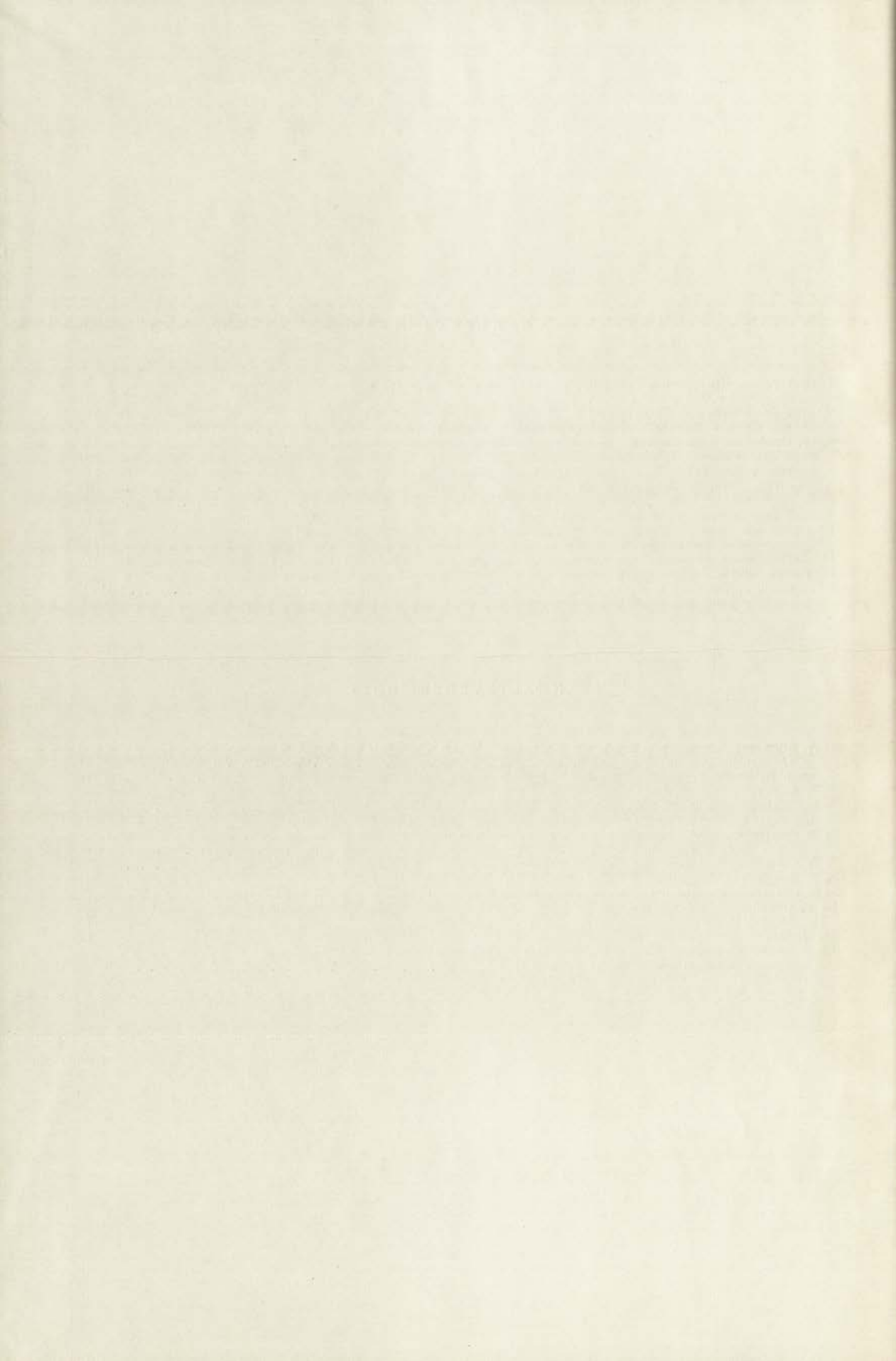
Държавен полиграфически комбинат „Стоян Добрев—Странджата“, гр. Варна Пор. № 570/1966 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Н. Ангелов. Крепостни стени и порти на хълма Царевец в гр. В. Търново. Разкопки и проучвания през 1963 г.	1
2. Арх. Боян Кузупов. Консервация на Малката порта от крепостта Царевец	21
3. Богдан Султов. Археологически проучвания в Дискодуратера от 1958 до 1961 г.	25
4. Ст. Стефанов и М. Тачева. Из историята на Нове през трети век от н. е.	45
5. Кирил И. Жуглев. Могилна гробна находка от с. Изгрев, В. Търновски окръг.	55
6. Бистра А. Цветкова. Турски документи за статута на някои селища във В. Търновски окръг през XVII в.	61
7. Димитър Овчаров. Неизвестни приписки върху възрожденски книги от В. Търновски окръг.	69
8. Т. Драганова. Градската община в гр. В. Търново през XIX в.	73
9. П. Ибришимова. Към историята на училищата във В. Търновски окръг през Възраждането.	97
10. Петър Ст. Горанов. Из историята на ученическото кооперативно движение. Ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ в гр. Свищов.	111
11. Димо Минев. Русофили и русофоби във В. Търновски окръг през 1886 и 1887 г. Според нови документи	137
12. Ненчо Бонев. Документи за дейността на В. Търновския окръжен комитет на БКП и на някои партийни организации в окръга през периода 1919—1923 г.	145

INHALTSVERZEICHNIS

1. N. Angelov. Festungsmauern und Tore auf dem Hügel „Zarewetz“ in V. Tirnov. Ausgrabungen und Untersuchungen im Jahre 1963.	1
2. Arch. B. Kusupov. Konservieren des Kleinen Tores der Festung Zarewetz.	21
3. B. Sultov. Archäologische Untersuchungen in Diskoduratera in den Jahren 1958—1961.	25
4. St. Stefanov, M. Tatscheva. Aus der Geschichte der Stadt Novae im III Jahrh. u. z.	45
5. K. Shuglev. Fund in einem Grabhügel bei dem Dorf Isgrev, Bezirk V. Tirnov.	55
6. B. Zwetkova. Türkische Dokumente für das Statut einiger Siedlungen im Bezirk V. Tirnov. aus dem XVII Jahrh.	61
7. D. Owtscharov. Unbekannte Randbemerkungen an Renaissancebücher im Bezirk V. Tirnov.	69
8. T. Draganova. Die Städtische Gemeinde in V. Tirnov. im XIX Jahrh.	73
9. P. Ibrischimova. Aus der Geschichte der Schulen im Bezirk V. Tirnov. während der Renaissance.	97
10. P. Goranov. Aus der Geschichte der kooperativen Schülerbewegung Schülerkonsumgenossenschaft „Solidarität“ in Svishtov.	111
11. D. Minev. Russophilen und Russophoben im Bezirk V. Tirnov. in den Jahren 1886—87. Neue Dokumente	137
12. N. Bonev. Dokumente für die Tätigkeit des Bezirkskomitees der BKP in V. Tirnov. und einiger Parteiorganisationen im Bezirk in der Periode 1919—1923.	145

КРЕПОСТНИ СТЕНИ И ПОРТИ НА ХЪЛМА ЦАРЕВЕЦ В ГР. В. ТЪРНОВО

РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 1963 Г.

Никола Ангелов

През 1963 г. бяха извършени разкопки и проучвания върху крепостните стени и порти на хълма Царевец във връзка със заздравяването на Малката порта, а също и спасителни разкопки около третата порта на главния вход. Резултатите от тези разкопки и проучвания допълниха нашите познания върху крепостното строителство през Втората българска държава (XII—XIV в.) и се получиха нови данни за правилното разчитане и датиране запазените основи от различните строителни периоди, през които е имало човешки живот на този хълм.

Разкопки и проучвания на Малката порта. Малката порта или тъй наречената Асенова порта се намира по западната крепостна стена на хълма Царевец на 200 м в северна посока от главния вход. Тази порта и пътят през нея са свързвали града върху Царевец с квартала между двата хълма, известен с името „новия град“, ¹ а посредством мост през р. Янтра и с града върху хълма Трапезица. По южната крепостна стена на последния има порта, което представлява сигурно доказателство за съществуване на връзка между крепостите, издигнати на двата съседни хълма.

През 1958/1959 г. се извършиха археологически разкопки на крепостната стена на хълма Царевец в участъка северно от Малката порта. ² Тогава самата порта не бе разкопана и проучена, тъй като не бе осигурено нейното заздравяване от Института за паметници на културата в София. През 1963 г. заздравителните и реставрационни работи на тази порта бяха планирани и по такъв начин се създаде възможност за нейното археологическо и архитектурно проучване. Тези проучвания бяха от твърде голямо значение за изследването на крепостните стени и крепостните съоръжения на хълма Царевец, тъй като портата бе сравнително най-добре запазена и нейните руини стърчаха значително високо над терена. Чрез нейното цялостно и системно разкопаване и проучване се получиха най-много данни за строителната техника при изграждането въобще на портите в средновековната столица на българската държава.

В архитектурното проучване и заснемане участва архитект Боян Кузупов от Института за паметници на културата, който ръководи след това заздравителните работи, извършени през същата година върху тази порта.

Малката порта в днешния си вид бе запазена на височина 5 м. Съществуваше и оригиналният гредоред над отвора на входа, а също и плътната оригинална зидария над него. Отгоре цялата порта е била временно заздравена с покрив от плочи, споени с цимент. При това заздравяване хумусните образувания върху разрушените зидове не са били предварително разчистени (обр. 1).

Самата порта е развита в чупка на крепостната стена. В тази чупка се е образувал коридор, широк 2,90 м и дълъг 5,25 м, в който е оформена портата и кулата над нея.

¹ Доментиан, Животи светого Саве и светого Симеона. Београд, 1938, стр. 207.

² Н. Ангелов и Я. Николова, Крепостни стени и крепостни съоръжения на средновековната столица Търново. ИОМТ, кн. I, 1962, стр. 57—72.

Според К. Шкорпил, който ни е оставил първото описание на тази порта, коридорът е широк 3,10 м³ (обр. 2).

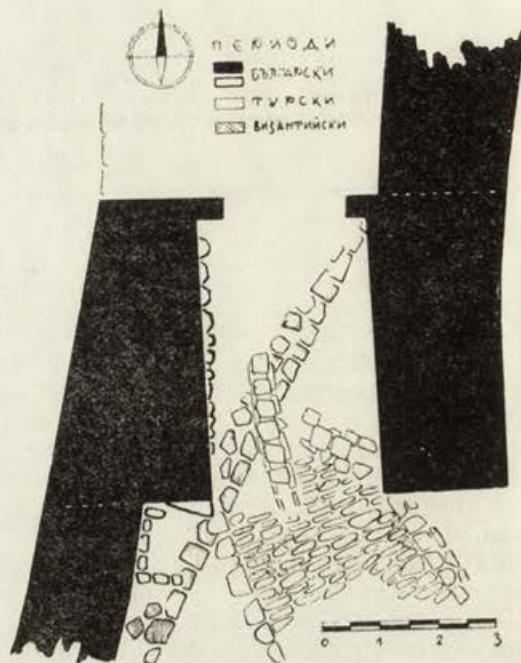
Портата е била поправяна през турско робство и лишена от кулата над нея. До 1860 г. пътят от гр. Г. Оряховица за В. Търново е минавал през нея, понеже сега действащият път по западния склон на Царевец още не е бил направен.

След внимателното разчистване на всичко, което е било добавено по-късно и няма връзка с първоначалния план на портата, след разчистването на прохода и на малък участък от крепостната стена южно от нея се установи следното:

Обр. 1. Малката порта преди археологическите разкопки

Abb. 1. Das Kleine Tor vor den archäologischen Ausgrabungen

Обр. 2. Малката порта — план на основите

Abb. 2. Das Kleine Tor — Plan der Basis

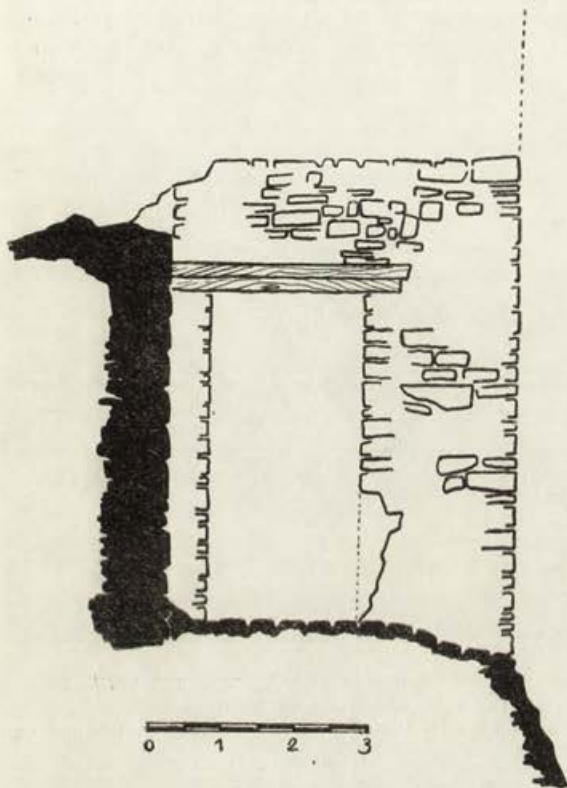
Малката порта е била с една двукрила врата, поставена на външния край на споменатия коридор. Тук отворът е стеснен с два пиластра, дебели 0,40 м и издадени навън 0,35 м. Пиластърът на западния устой е разрушен в долната си част на височина 1,80 м и заменен със съвременна зидария с ломени камъни и ронлив песъчлив хоросан. Източният пиластър е изцяло разрушен и заменен с нова зидария от дребни ломени камъни и кал. От него бе запазена само хоросанената подложка. За долен праг е служила скалата, върху която е била построена портата и крепостната стена северно и южно от нея. Височината на отвора на портата при пиластрите е 3 м. За горен праг на портата са служили две дъбови греди, поставени една върху друга (обр. 3). Лeglата им се откриха в западния пиластър. Над отвора на портата, под запазената оригинална зидария от северната стена на кулата, има двоен гредоред. Запазени са по 9 греди в редица с дебелина до 0,20 м (обр. 4). Тези греди са се запазили до наши дни, понеже над тях е имало зидария, която ги е предпазвала от влагата. Според К. Шкорпил гредоредът е бил един ред, макар през пролуките между гредите от долния ред да се забелязват очертанията на гредите от втория ред.⁴ Оригиналната лицева зидария над горния праг на портата е обрушена на височина 0,80 м. Останалото разстояние от 1,20 м е с оригинална лицева зидария. Тя се е запазила до наши дни, тъй като е от големи плочести камъни, които са свързани здраво с вътрешния пълнеж (обр. 5). Дебелината на този зид над отвора на портата, който е северна стена на кулата, както се спомена по-горе, е 2,50 м. От южното лице на този зид бяха запазени само 3—4 камъка, по които може да се установи дебелината. Този зид на запад и изток е конструктивно свързан със западния и източния устой на портата, които

³ К. Шкорпил, План на старата българска столица във В. Търново. ИБАД, I, 1910, стр. 133.

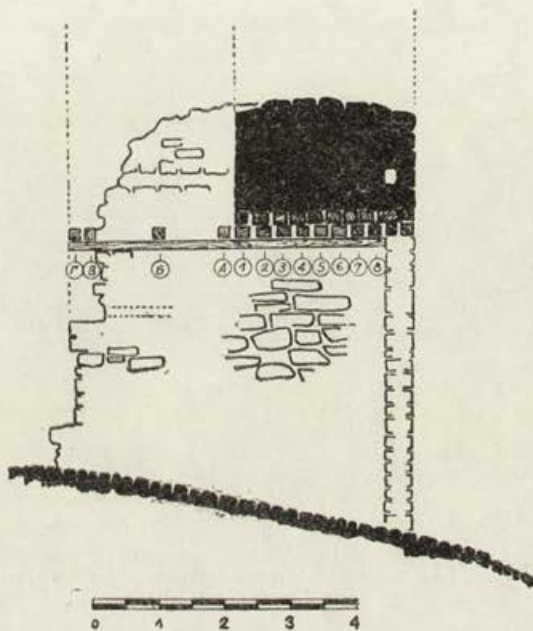
⁴ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 133.

възшност са продължения на крепостната стена. По този начин се оформят три стени на кула, която се е намирала над портата. Тази кула е имала голямо значение за отбраната на крепостта и защитата на входа в нея. От нея се държи под обстрел целият път, който води от днешния квартал „Асенов“ нагоре към крепостта върху хълма Царевец. К. Шкорпил също приема съществуването на кула над портата.⁵

Западният устой на портата е сравнително най-добре запазен и с най-висока оригинална зидария. По външното му лице се забелязват незначителни по-късни поправки —

Обр. 3. Северно лице на Малката порта
Abb. 3. Die nördliche Vorderfront des Kleinen Tores

Обр. 4. Разрез през прохода — в изглед западния устой на Малката порта

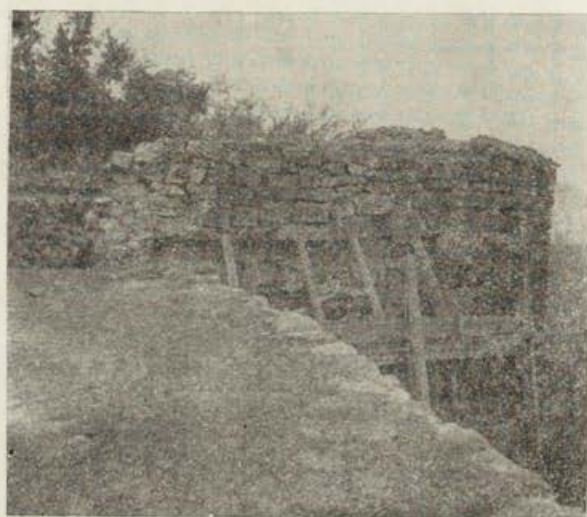
Abb. 4. Schnitt durch den Durchgang — man sieht den westlichen Pfeiler des Kleinen Tores

подновяване на фугировката около северозападния ъгъл. Вътрешното лице също е запазено както долу, така и над гредоредата (обр. 6). Тази част от портата — западният устой — е фундирана от външната страна върху скалата, а от вътрешната страна е положена отчасти върху остатъци от по-стара зидария. Лице на тази по-стара зидария не е запазено (обр. 2). По строителна техника и строителни материали тя не се различава от зидарията на портата. Хоросанът е бял, с малък процент примес пясък, а камъните са ломен пясъчник без лицева обработка. Дължината на западния устой е 5,25 м заедно с пиластъра, а дебелината е различна: в северния край е 1,80 м, на юг, където портата и кулата над нея е завършвала, достига 3,30 м, южно от портата продължава с дебелина 2 м. Между портата и крепостната стена се получава отстъп от 1,30 м. Увеличаването на дебелината на крепостната стена при портата е било необходимо за правилното оформяне на кулата над нея. В образуваната чупка е било възможно да се развие стълба към етажите на кулата. Вътрешното лице е запазено отчасти и над гредоредата на първия етаж на кулата.

Източният устой е най-лошо запазен. Крепостната стена, която идва от север, прави слаба извивка на югоизток и по такъв начин се образува чупката и коридорът за портата. Източното лице на този устой е запазено едва на 0,30 м над терена. От старата оригинална зидария на вътрешното лице на тази част от портата са запазени малки части на площ от около три квадратни метра близо до мястото на пиластъра и под гредоредата. В източния край на устоя, в средата на зидарията, се откри дълбока яма за отходно място. Заради нея е разрушено и лицето и след това президано отново. В долния му край е

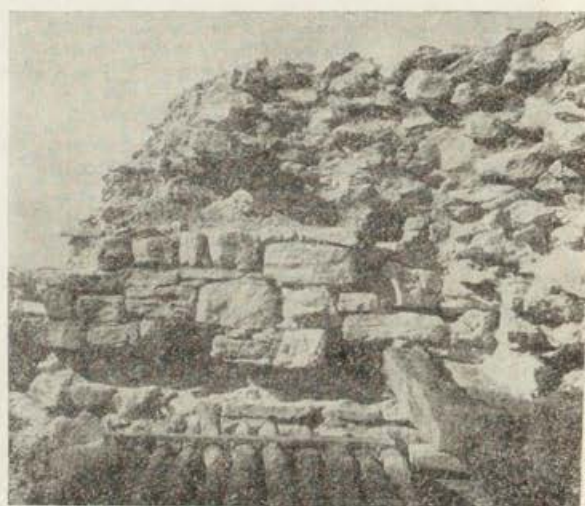
⁵ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 133.

оставен отвор за канал. При разчистването на този устой върху неговите разрушения се откриха основи на сграда от времето на турското робство. Под нивото на гредоредата на 0,40 м по-ниско се откри легло на надлъжна гредата от сантрачна скара на 0,30 м навътре от лицето. След изгниването на гредата под натиска на горната зидария се е получило отцепване на лицевата зидария от пълнежа. Тогава се е слегал и гредоредът в източния си край. Поради това сега гредоредът не е хоризонтален. Източният му край е с 0,15 м по-ниско от западния. При разчистването в пасажа покрай лицето на устоя се установи, че то не е положено върху скалата. Между нея и зидарията има слой от 0,40 м насип от ломени камъни, примесени с набита пръст и хоросан. По всяка вероятност този насип е

Обр. 5. Северното лице на Малката порта след разчистването

Abb. 5. Die nördliche Vorderfront des Kleinen Tores nach dem Ausräumen

Обр. 6. Вътрешно лице на западния устой на Малката порта

Abb. 6. Innere Vorderfront des westlichen Pfeilers vom Kleinen Tor

получен от разрушаването на по-стара стена. Това положение се наблюдава в южната половина на устоя, докато пиластърът в северния край на коридора и зидът до него са лежали върху скала. Слабата основа на южния край на устоя може да се обясни с това, че той не е имал същото значение за отбраната като вътрешен зид. Дебелината и на този устой не е еднаква навсякъде. При пиластъра тя е 2,40 м, а в южния край — 2,20 м. Дължината му е 5,05 м. С 0,20 м е по-малък от западния устой. От това следва, че кулата над портата не е била правилен четириъгълник. Пиластърът към източния устой се разчисти изцяло, тъй като е бил презиждан преди 50—60 години. (По всяка вероятност това е станало след земетресението през 1913 г.) В основата му върху хоросанената замазка, която е само запазена, е изграден новият пиластър. Вероятно тези, които са правили новата реставрация, са знаели разположението на оригиналния пиластър или пък е имало запазени остатъци от него. Президаното западно лице на устоя до отходната яма продължава в югоизточна посока извън него и след това завива на изток и стига до днешната околоръстна алея. Този зид представлява ограда на турската сграда, която отчасти е лежала върху крепостната стена и върху разрушената порта. От отвора в дъното на отходната яма води канал от плочести камъни през пасажа под калдъръма, излиза през портата и се е изливал по склона на Царевец (обр. 2). При източния устой не е запазена надстройка над линията на гредоредата. Тя е разрушена при строежа на сградите, които са били издигнати на това място през турското робство. Последните също са били съборени през време на Освободителната война през 1878 г. По аналогия на западната стена на кулата и тук приемаме съществуването на източна стена. По този начин заедно със стената над двойния гредоред се оформят три страни на кулата. За съществуването на стена и от южната страна ще говорим по-долу във връзка с предпологаемото стълбище към етажите. Преди това ще разгледаме гредоредата в днешното му състояние. Както се спомена вече, гредоредът под северната стена на кулата е бил двоен. Тези греди са положени върху двата устоя на дървени възглавници със същите размери.

Дължината на отделните греди не е еднаква. Те достигат най-много на 0,50 м в дебелината на устоите. Това се установи в източния им край, където те се показаха след разчистването на по-късните зидове, изградени върху устоя. Гредите са запазени в добро състояние, тъй като, от една страна, зидарията над тях ги е предпазвала от навлажняване, и от друга страна, те са открити отдолу и постоянно са се проветрявали. Само двете крайни греди от север и юг бяха отчасти изгнили. Двете най-северни греди, които са играели ролята на горен праг — щурц, — липсваха. Те са били поставени върху двата пиластра. Вътрешната греда до този праг в долния ред, която е лежала точно над ъглите, образувани от пиластрите, има в двата края на свободното пространство по една кръгла дупка с диаметър 12 см. Тези дупки са разположени така, че двете оси на вратите да се движат свободно в тях (обр. 7).

Особеност на средновековните строежи представляват дървените скари, наречени сантрачи, поставени хоризонтално на известно разстояние една от друга в дебелината на каменните зидове. В зидарията на стените при Малката порта също така е имало дървени скари — сантрачи. В двата устоя са поставени по три надлъжни греди в един пояс (обр. 8 в). От тях вътрешната крайна греда само над нивото на пода на кулата е наравно с лицето (обр. 8 б). Във всички останали случаи двете крайни надлъжни греди са поставени на 0,30 м навътре от лицето. В северната стена на кулата над прохода надлъжните греди са две (обр. 4). Обикновено надлъжните греди са вътрешни, както и целите сантрачни пояси. В нашия случай е направено едно отклонение по отношение на онези надлъжни греди на сантрачните пояси, които са били в етажите на кулата. Само при тях те са били външни, понеже сградата вероятно е осигурявала тяхното запазване на открито. Възможно е тези външни надлъжни сантрачни греди да имат и някакво конструктивно

значение, на което засега липсва правоподобно обяснение. Отделните сантрачни пояси са на разстояние 1,20 м един от друг. Обикновено започват на нивото на терена или малко над него и са продължавали по всяка вероятност до завършването на каменната зидария. Тяхното предназначение е да запазят от разрушаване каменните зидове до времето, когато хоросанът ще карбонизира. След това те изгубват своето значение и с време изгниват. Остават само отпечатани техните легла в зидарията и кованите железни гвоздеи, с които са били свързвани напречните греди с надлъжните. Без тези сантрачни дървени пояси каменният зид би се разпаднал под напора на собствената си тежест. Тези дървени скари съответствуват на тухлените пояси в смесената зидария (*opus mixtum*) през късноантичната епоха. В нашия случай в най-високо запазения западен устой на височина 5 м се установиха четири дървени скари — сантрачи. Най-долният пояс е почти на нивото на прохода на портата (обр. 8 б).

К. Шкорпил приема мнението на д-р В. Берон по отношение материала, от който са били направени вратите на Малката порта.⁶ Според двамата те са били железни. Една желязна врата от две крила, висока 3 м и широка общо 2,90 м, с ос, дебела 10—12 см, представлява твърде голяма тежест. Дупката на горната греда, в която се е въртяла желязната ос, би трябвало да има желязна обковка. В запазените и досега оригинални дупки в двата края на гредата не се забелязват никакви следи от подобна обковка. При досегашните археологически разкопки на хълма Царевец, извършвани по крепостните стени и порти или на други обекти (Двореца и Патриаршията), не се откриха никъде остатъци от железни врати. Напротив, около портите винаги има следи от пожар и се намират много ковани железни гвоздеи с различни размери. Много от тях имат късо тяло и големи, плоски, кръгли глави. Това показва, че обикновено вратите се били дървени и бронирани с железни гвоздеи. Гъсто накованите гвоздеи върху вратите образуват сигурна защитна броня. Според

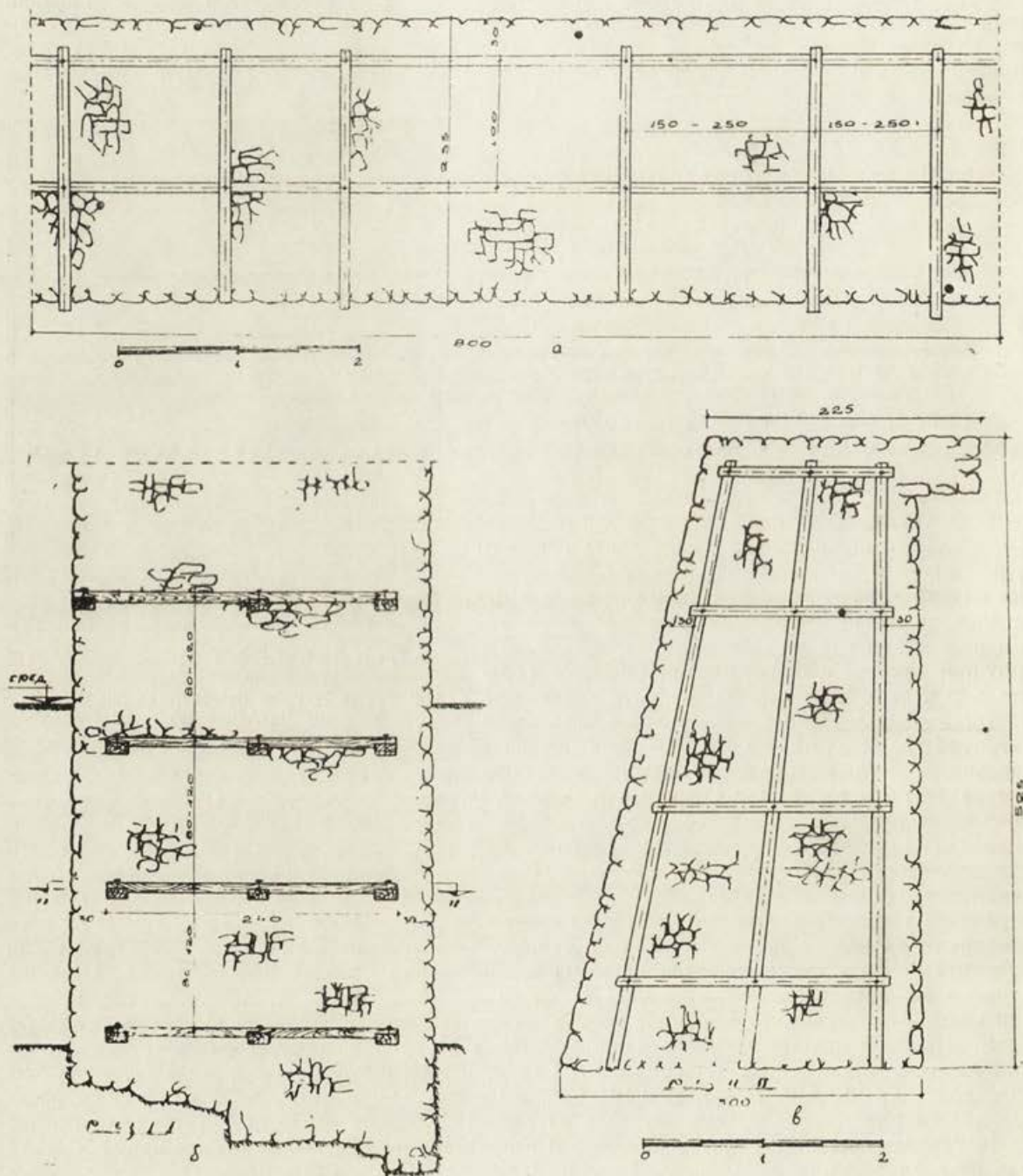

Обр. 7. Част от гредоредата с дупката за оста на вратата

Abb. 7. Ein Teil des Balkenwerks mit dem Loch für die Achse des Tores

⁶ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 133.

нас двукрилата врата на Малката порта е била също дървена и бронирана по този начин. Този начин на направа на крепостните врати в Средновековието виждаме продължен и след падането на България под турско робство въз възвъшните врати и порти на близкото до В. Търново с. Арбанаси, където са запазени строежи от XVI и XVII в.

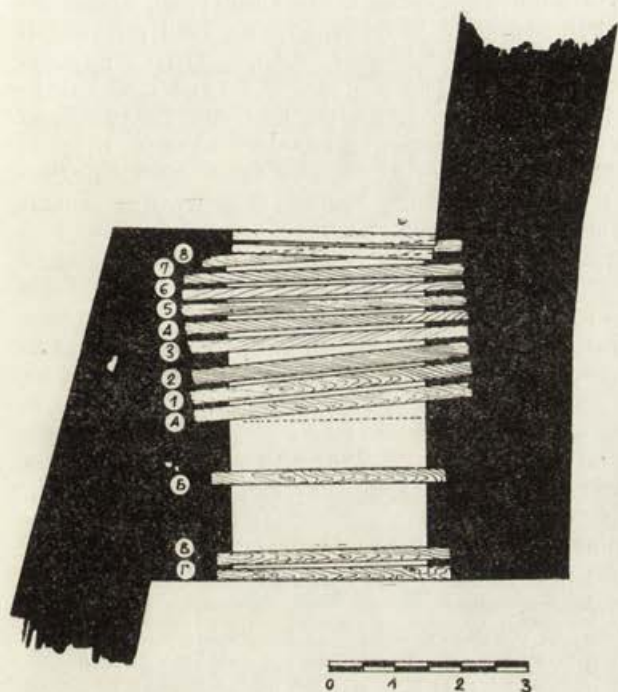

Обр. 8. Дървени скари — сантрачи — в крепостните стени и порти
Abb. 8. Holzroste — santratschi — in den Festungsmauern und in den Toren

Както бе споменато по-горе, гредоредът над портата в източната си част е с 0,15 м по-ниско от нивото на гредите при западния устой. Причините за това се изясниха. Освен пропадането на гредите тук се наблюдава и друго по-интересно явление. Долният ред греди в източната си част се е придвижил на север с 0,25 м, а гредите от горния ред са останали на мястото си (обр. 9). Те не са могли да се придвижат заедно с гредите от дол-

ния ред, тъй като са били хванати здраво от хорсана над тях. Тези размествания в гредоред са станали по всяка вероятност при събарянето на пиластъра на източния устой. При какви обстоятелства е станало това подхлъзване и разместване сега не може да се реши с положителност. Това би могло да се свърже с някое земетресение или пиластърът е бил разрушен още при превземането на Търново през 1393 г. Направените поправки и преустройства на Малката порта по източния устой и по пиластрите се отнасят през време на турското робство. Тази порта на крепостта върху хълма Царевец е била поддържана от турците, тъй като през нея е минавал пътят от Г. Оряховица за В. Търново. Тези поправки значително се различават по строителна техника и строителни материали от оригиналната средновековна зидария. Хоросанът е ронлив, с много примес от пясък, а при нареждането на камъните има тенденция за спазване на редова зидария.

В западната стена на кулата над портата на нивото на двойния гредоред са запазени

Обр. 9. Хоризонтален разрез на гредоредата на Малката порта

Abb. 9. Horizontaler Schnitt des Balkenwerks des Kleinen Tores

Обр. 10. Северна и западна стена на кулата над Малката порта

Abb. 10. Nord- und Westmauer des Turmes über dem Kleinen Tor

три легла на греди, които отиват на дълбочина до 0,40 м навътре в стената. Освен това е запазено и легло на дървена гредавъзглавница под тях. Подът на първия етаж на кулата е лежал следователно на гредоред (обр. 10).

Остава открит въпросът за южната стена на кулата над портата. От нея не е останало нищо. Липсват и всякакви следи, които да ни насочат към правилното разрешение на този въпрос. Сигурно е само това, че тази стена е била до 0,40 м дебела и е лежала върху две греди. Запазеното вътрешно лице на западната стена на кулата позволява най-много такава дебелина. Възможно е тази стена да е била изградена с дървен материал или въобще да е нямало на това място стена. През тази стена трябва да се търси и входът в кулата. Другите три стени изключват всякаква възможност за вход през тях.

На колко етажа е била кулата не може да се установи от запазената височина на устоите. Все пак може да се приеме с положителност, че е имало два етажа над гредоредата. На втория етаж са били площадката и бойниците.

Единствената възможност за развиване на стълбище към етажите на кулата е от южната страна. Естествено, влизане в кулата е било възможно и по ходовата площадка на крепостната стена. Връзката между портата и кулата над нея е била важна и необходима за отбраната на този вход. В образуваната чупка между крепостната стена и портата, широка 1,30 м, има достатъчно пространство за изграждане на стълбище. На това място на дължина 2 м покрай крепостната стена се намират следи от зидария, които могат да бъдат само от основата на стълбище. То е било външно и долепено до крепостната стена. Извеждало е само до първия етаж на кулата. За останалите етажи вероятно е имало вътрешно стълбище.

Горният завършек на кулата не може да се определи с положителност, тъй като не притежаваме никакви археологически данни, нито архитектурни детайли в резултат на произведените археологически разкопки. За цялостното възстановяване на кулата и нейния завършек в горната част трябва да се вземат под внимание няколко съображения. На първо място трябва да се има предвид климатът в Северна България. През зимата, а отчасти и през пролетта и есента войниците, които са охранявали портата, не биха могли да стоят продължително време на открито. От друга страна, мястото на кулата над порта задължава постоянно и непрекъснато пазене. Поради тези причини ние смятаме, че едва ли е имало открити площадки с непокрити зъбери върху кулите в Търново. В миниатюрата „Смъртта на Асеня“ в Манасиевата хроника от XIV в. е нарисуван като фон един град, който не може да бъде друг освен Търново през Средновековието. Характерът на тази рисунка и нейната историческа стойност разглеждаме на друго място.⁷ Всички кули, които са нарисувани по стените в тази миниатюра, са с четирикатни покриви. Макар че това е едно художествено произведение, а не пълноценен исторически документ, все пак той би трябвало да се приеме като указание за начина, по който са били изградени кулите в средновековната ни столица. Аналогии за строителство на кули в нашите земи през Средновековието има в крепостта „Баба Вида“ в гр. Видин. Вярно е, че тези кули в днешния си вид са останали от турското робство. Защо обаче турците са направили във Видин покрити кули, когато идват от южна страна, където кулите са с открити площадки горе и без покриви, макар че са донесли оттам друга строителна традиция. Тази промяна в архитектурните традиции от юг може да се обясни само с това, че тук турците възприели други основни строителни форми, които са били съобразени с климатичните условия в Северна България. По всяка вероятност те са заварили там крепостта на Срацимировата столица Видин неразрушена и продължили да я поддържат и преустройват за свои нужди.

Балдуиновата кула на Царевец, преди да бъде разрушена от земетресението през 1913 г., е известна с името „Барутхане“. В този си вид тя е представлявала преустроена средновековна кула през време на турското робство. На фотоснимката, направена от К. Шкорпил преди разрушаването ѝ, тя е също с покрив.⁸

Въпросът за възстановяването на крепостните кули на хълма Царевец се засяга съвсем бегло, за да се покаже колко сложна е тази работа и колко проблеми трябва да се разрешат, преди да се пристъпи към цялостна реставрация.

Проект за графично възстановяване на кулата, която се е намирала над Малката порта, се предлага от архитект Б. Кузупов в отделно приложение към настоящата статия.

Археологически разкопки и проучвания се извършиха и в прохода на портата, както и на крепостната стена южно от нея на дължина само 6 м. В самия проход, а също и южно от него се откри калдъръм от добре наредени камъни, повечето изправени на тясната си страна. Под калдъръма в посока към портата има канал, изграден от плочести камъни. В този канал се влива друг канал с подобен начин на изграждане, който излиза от отходната яма, за която се спомена по-горе. Тези канали, както и отходната яма имат по-късен произход в сравнение с портата и са свързани със строителството на хълма Царевец през време на турското робство. Калдъръмът има същият произход. Под този калдъръм се откри набита пръст, примесена с много малки и големи камъни (обр. 11). Горните открити части на тези камъни са излъскани поради продължително движение по тях. Този недобре нареден калдъръм е пътната настилка от Средновековието. Следи от подобна пътна настилка се откриха още на две места на хълма Царевец — северно от дворцовия комплекс и в основата на алеята между Малката порта и същия комплекс.

В прохода на портата, на едно ниво с по-старата пътна настилка, се откриха остатъци от крепостна стена, която минава косо през него и следва посоката на отвесните скали (обр. 2 и 11). Тази крепостна стена не трябва да се смесва в никой случай със споменатите по-горе остатъци от зидария под основите на западния устой на портата. Части от тази крепостна стена бяха открити и на юг от портата под основите на стълбището и южно от него. Проучи се само вътрешното ѝ лице и част от пълнежа. Външното лице в обсега на пасажа е обрушено и заличено от дългото ходене по него, а южно от портата то се намира под по-късната крепостна стена. По своя начин на градеж и употребените строителни материали тази крепостна стена се отличава от крепостната стена, свързана с Малката порта. Тя е строена в лицето с по-големи камъни, които представляват полуоформени квадрати. За спойка е употребен хоросан, в който има примесени твърде много едро начукани тухли и керемиди. Обстоятелството, че тя минава косо през пасажа на портата, показва, че

⁷ Н. Ангелов, цит. съч., стр. 3 и 4.

⁸ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 136, обр. 11 и 12.

когато тя е съществувала на хълма Царевец, на това място не е имало порта. Липсата на каквато и да е връзка между двете крепостни системи — в плана, строителната техника и строителните материали — също дава достатъчно основание да се приеме, че тези две крепостни стени принадлежат на две различни по време епохи. Остатъци от същата крепостна стена бяха открити през 1958—1959 г.⁹ на север от Малката порта под средновековната стена. Тази крепостна стена е датирана към V—VI в. от нас в отчета за археологическите разкопки на крепостната стена северно от Малката порта.¹⁰ По-подробно ще се спрем върху характера на тази крепостна стена след втората част от тази статия, в която ще бъдат разгледани резултатите от проучванията в друг сектор на крепостта на хълма Царевец. По отношение на датировката на Малката порта и свързаната с нея крепостна стена даваме достатъчно археологически и архитектурни данни в друга статия.¹¹ Тези строежи се отнасят във времето на Втората българска държава (XII—XIV в.) и са част от общата крепостна система на средновековния град Търново (Търновград). Начинът на градеж и строителните материали са същите, както и при всички останали основи на средновековни строежи, открити при археологическите разкопки на дворцовия комплекс, патриаршията и други сгради извън тях на хълма Царевец. За строителен материал са употребени ломени камъни без предварителна обработка. При зидането не са спазвани никакви редове. За двете лица

Обр. 11. Проходът на портата с калдъръма и по-старата крепостна стена от VI в.

Abb. 11. Der Durchgang des Tores mit dem Steinpflaster und der älteren Festungsmauer aus dem VI Jahrh.

на зидовете обикновено са избирани камъни с по-големи размери. Не липсват подобни камъни и вътре в зидовете. Спйката е само бял хоросан с много малък примес от пясък. В някои случаи се наблюдава и употребата на чиста вар.

Тук искаме да разгледаме по-подробно остатъците от зидария, които се откриха под западния устой на портата. Поставя се въпросът, какъв произход има тя и какво е нейното предназначение. Положението на тази зидария, която има същия характер, както портата над нея, и представлява вътрешен пълнеж без лице, дава известни основания да се търси нейният произход в същата строителна епоха.

На пръв поглед най-правдоподобното обяснение е, че това са остатъци от порта с потесен отвор от тази, която е над нея. Първоначално е била планирана по-малка порта, а след това разширена. Това разширение било наложено от засиленото движение през нея. За да се намери обаче най-правилното разрешение на този въпрос, необходимо е той да се разгледа малко по-нашироко. Да се потърсят и други следи от поправки и преустройство по крепостната система на целия хълм Царевец. Освен това трябва да се съобразим и с историческите извори за крепостното строителство в средновековно Търново.

Следи от подобно преустройство на крепостната стена на Царевец са открити и на друго място. А. Рашенов съобщава за такова при „Балдуиновата кула“.¹² В основите на крепостната стена на това място той открива три етапа на строителство. Най-старият се отнася в ранновизантийската епоха — VI в., а следващите два — към Втората българска държава. Той обяснява последните два етапа с предположението, че споменатата кула не е строена едновременно с крепостната стена. Последната била съборена при земетресение

⁹ Н. Ангелов и Я. Николова, Крепостни стени и крепостни съоръжения на средновековната столица Търново. ИОМТ, кн. I, стр. 67—68.

¹⁰ Н. Ангелов и Я. Николова, цит. съч., стр. 70.

¹¹ Н. Ангелов и Я. Николова, цит. съч., стр. 60—65.

¹² А. Рашенов, Възстановяване на крепостта „Царевец“ в гр. В. Търново. ГИМ, VI, 1932—34, стр. 383.

нападение или нарочно, за да бъде изградена кулата на здрава основа. По естеството на строежа той не намира никаква разлика между стената и кулата. Допуска, че кулата е била построена допълнително, когато е строен и кладенецът долу в подножието до реката, и то за охрана на последния.

За нас е твърде важно, че и Рашенов открива етапи в строителството на крепостната система на средновековната ни столица, по-специално на крепостта на хълма Царевец. Исторически сведения, макар и косвени, съществуват за етапи в строителството на столицата на Асен и Петър. Византийският историк Никита Акоминат¹³ обвинява Исаак Комнин, че оставил неразрушени крепостите на въстаниците Петър и Асен след тяхното временно оттегляне откъд р. Дунав в 1186 г. Имена на крепости не се споменават. Между тези крепости на първо място Никита Акоминат е имал вероятно предвид и гр. Търнов — наследствен замък и крепост на двамата братя, който те избрали за място на обявяване на въстанието против византийската власт, а след освобождението превърнали в столица на България. Не може да се допусне обратното: че двамата братя не са имали една от най-големите феодални крепости в тази част на страната. От същия автор узнаваме, че те се явили при византийския император с искане да бъдат разширени техните владения с нови населени места около крепостта им и да им се признаят равни права с византийската аристокрация.

Сведенията, които ни дава Никита Акоминат, допълват и потвърждават това, което се разкрива чрез археологическите разкопки — съществуването на крепост на хълма Царевец преди 1185 г.

Притежаваме и други веществени материали, придобити чрез археологически разкопки в района на стария град, главно монети и керамика,¹⁴ които говорят, че гр. Търнов е бил значителен икономически център преди освобождението от византийското владичество и преди да стане столица на държавата. Тези материали произхождат от разкопките на дворцовия комплекс и патриаршията на хълма Царевец, а също и монети от Трапезица.¹⁵

В заключение трябва да се изтъкне, че са открити достатъчно веществени материали и писмени извори, които дават основание да се твърди с положителност, че в гр. Търнов е съществувала крепостна система преди обявяването му за столица. Тази крепост е била преустроена и значително усилена след установяването на столицата на България в този град.

Остатъците от градеж под основите на западния устой на Малката порта произхождат от първата средновековна стена. Дали тогава е имало на това място по-малка порта, или стената е била непрекъсната чак до Лобната скала не може да се твърди с положителност. Преустройството и отварянето на порта в тази част на крепостната стена може да се свърже с разрастването на квартала между двата хълма и превръщането му в „новия град“. Това ние свързваме с времето на българския цар Иван Асен II, когато са налице необходимите икономически и политически условия за по-голямо строителство.

Проучването на Малката порта хвърля голяма светлина по някои неясни въпроси, свързани с архитектурата и строителната техника през Средновековието.

По отношение на планирането на портите през тази епоха се наблюдава една особеност. Независимо от това, какви са портите, дали са градски (портите на двете крепости върху Царевец и Трапезица), или са били на вътрешни крепости, ограждащи отделни архитектурни ансамбли (царският дворец и патриаршията), те имат нещо общо в планирането и оформянето им като крепостни съоръжения. Тази общност в планирането на крепостните порти се наблюдава и в много други средновековни градища в България. Почти във всички случаи крепостните порти са изградени в чупка на крепостните стени. За целта крепостната стена се прекъсва изкуствено и двата ѝ края се насочват така, че се разминават и между тях се образува коридор. Този коридор има различна дължина в зависимост от това, дали портата ще бъде с една или две врати. Дължината на коридора зависи също и от планирането на кула над него.

Такова планиране на крепостните порти имаме освен на Малката порта на Царевец още и на Френкхисарската порта¹⁶ при Балдуиновата кула, портите на двореца и патриаршията на същия хълм¹⁷, портите на крепостта на хълма Трапезица, градището при с. Първомайци,¹⁸ В. Търновско, и др.

¹³ Nicetas Akominatos, Historia, Bonnae, 1835, стр. 487.

¹⁴ Публикуването на тези материали е предстоящо.

¹⁵ Н. Ангелов, Средновековни монети от Трапезица в Търново. ИОМТ, кн. II, 1964, стр. 100.

¹⁶ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 135, обр. 10.

¹⁷ Непубликувани материали от Окр. музей в гр. В. Търново.

¹⁸ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 148, обр. 16.

Този начин на изграждане на крепостните порти в старите градища е характерен за крепостното строителство през Втората българска държава (XII—XIV в.). Срещат се единични случаи на подобно оформяне на портите и в градищата през Първата българска държава (VIII—X в.). Така са изградени портите в градищата при с. Сунгуларе,¹⁹ Асар кале²⁰ при р. Демир боба дере, градището при с. Ц. Асен, Силистренски окръг,²¹ и др.

Какво е заставило средновековните строители на крепости да предпочитат този вид крепостни порти вместо маркираните направо в крепостната стена, както ги намираме през римската епоха в нашите земи. На първо място причината трябва да се търси в особения характер на терена, върху който са изградени тези крепости. За тази цел най-често са избирали високи, скалисти и природно укрепени места. При тях право маркиране на крепостната порта в самата крепостна стена е технически трудно изпълнимо що се отнася до изграждането на подстъпа към портата. Голямата височина и често отвесните скали не позволяват придвижването на превозни средства и конници по стъпаловидно изграден път към така планирана порта. Такива височини могат да се преодоляват само чрез зигзаговиден път и косо срязване на отвесните скали. А това е възможно само при порти, които са изградени в чупка на крепостните стени. Тези чисто технически предимства на портите в чупка не намаляват с нищо отбранителната стойност на това крепостно съоръжение. Напротив, те спомагат за по-резултатна защита на крепостта при нападение и обсада. Неприятелят, който би се придвижил по косо изсечения в скалите път покрай крепостната стена към портата, ще бъде подложен на страничен и фронтален обстрел от зъберите и бойниците, а също и от кулата над портата. При този вид крепостни порти в чупка с коридор и кула над тях се съчетават както технически, така и отбранителни преимущества.

На второ място идва въпросът за засводяването на крепостните порти в средновековната столица Търнов. Малката порта, третата порта от главния вход, Френкхисарската порта, всички от Царевец, южната порта на дворецовия архитектурен комплекс (също на Царевец) имат остатъци или следи от гредоред над прохода. Тези остатъци представляват или запазен гредоред, или само легла от изгнили греди, останали отпечатани в хоросанената зидария. В някои случаи за наличието на гредоред съдим само от силно обгорелите каменни устои на портите, което е възможно само при дървена конструкция над прохода. Останалите порти са в такова състояние (запазени са само в субструкции), че не е възможно да се реши по какъв начин са били изградени. Сводът е най-здравата строителна конструкция и при разрушаване на сградите се запазва най-дълго време. Сводът в тъй наречената Шишманова баня в квартал „Асенов“ на днешния град В. Търново още е отчасти запазен, макар върху основите на тази сграда да са построени три съвременни жилища.²² Ако портите по крепостните стени в средновековния Търнов са били със сводова конструкция, от тях несъмнено щяха да останат много повече остатъци, отколкото от гредовата конструкция. Склонни сме да приемем, че крепостните порти в средновековната столица са били предимно с гредоред над прохода. С това не изключваме възможността да е имало и засводени порти. Остатъци от сводова конструкция се откриват в много постройки както в двореца, така и в патриаршията на Царевец. Обикновено сводова конструкция е употребявана в случаите, когато е трябвало да се преодолеят по-големи разстояния между основите на сградите и да се понесат по-големи натоварвания.

Разкопки и проучвания на третата порта при главния вход на Царевец. Поради опасност от събаряне на крепостната стена около третата порта от главния вход през 1963 г. се предприе спасително разкопаване и проучване на този участък. След завършване на разкопките бяха извършени заздравителни работи на крепостната стена на това място.

Разкопаването и проучването се извършиха на един участък от крепостната стена с обща дължина 60 м източно и западно от мястото, където е била някога третата порта. Разкопаването обхваща дълга ивица, широка 3,30 м, в която бе включена цялата дебелина на крепостната стена и част от платното на пътя от вътрешната ѝ страна. Разкопките се ограничиха на малка площ, тъй като разширяването им върху платното на пътя щеше да прекъсне движението по единствения възможен подстъп към хълма Царевец. С тези разкопки се засегна само южната част от третата порта и прилежащата от двете ѝ страни крепостна стена. Северната част от третата порта бе проучена само сондажно. Северно от

¹⁹ ИРАИК, том X, 1905, стр. 48, табл. 109.

²⁰ ИРАИК, том X, 1905, стр. 484, табл. 100а.

²¹ Непубликувани материали в Народния музей в гр. Русе

²² Г. Козаров, Цар Шишмановата баня в гр. В. Търново. Периодично списание на Българското книжовно дружество. София, год. XVIII, 1907.

пътя срещу третата порта се намират основите на голям архитектурен комплекс, който е бил свързан по своето предназначение с главния вход на крепостта на този хълм. Спасителният характер на разкопките и липсата на средства не позволиха цялостното проучване на главния вход и прилежащите сгради от северната страна на третата порта. Тези сгради, които се намират непосредствено до главния вход на най-голямата крепост от средновековната ни столица, са твърде важни за изясняване градоустройството, отбранителните съоръжения и историята на хълма Царевец и на цялата столица на Втората българска държава. За тяхното археологическо разкопаване и проучване трябва да се отделят достатъчно средства и време, за да се изясни най-пълно този важен пункт от крепостната система на гр. Търнов.

Проучвания в района на главния вход на крепостта на хълма Царевец са правени и в миналото. К. Шкорпил е оставил подробно и точно описание на главния вход, а също и предварителна датировка, основана на външни наблюдения.²³ От него черпи сведения и архитект Ал. Рашенов, който предприема възстановителни работи около същия главен вход.²⁴ Резултатът от неговата възстановителна работа в този участък на Царевец е недовършената възстановка на първата порта и кулата над нея.

Преди сегашните археологически разкопки върху повърхността на мястото, където някога е била третата порта, не се забелязваха никакви следи от крепостна стена и порта. Нямаше и следи от това, което К. Шкорпил е видял и за щастие добросъвестно описал, фотографирал и скицирал преди 1889 г., когато третата порта е била разрушена и теренът разчистен от „непотребни старини“ от тогавашния кмет на В. Търново П. Славков. На това място днес има само един нисък ограден зид, направен, за да предпази минувачите от падане в дълбоките пропасти от двете страни на тесния скалист виадукт. Това е станало от 1920 до 1930 г. От същото време е и калдъръмът, който покрива сега пътя по тесния виадукт. От огледа на външната страна на оградния зид става ясно, че той е надзидан върху по-стара зидария. Последната има всички външни белези на средновековен произход.

След разчистването на калдъръма и оградния зид се появи втори калдъръм на дълбочина между 0,30 и 0,60 м. Вторият калдъръм е направен от по-дребни камъни. Под него се разкри цялата дебелина на крепостната стена. Западно от мястото на третата порта тя е 2,35 м, а източно — 2,85 м. Положението на по-долния калдъръм спрямо крепостната стена показва ясно, че той е направен след разрушаването на последната. Външното (южното) лице на крепостната стена е твърде много обрушено, докато вътрешното лице е запазено на по-голяма височина. При зидането двете лица на стената са оформени с големи ломени камъни без допълнителна обработка и без да се спазват никакви редове. Вътре в дебелината блокажът е от надхвърлени големи и малки камъни, залети с голямо количество бял хоросан (обр. 12). В последния има малък примес от едър речен пясък. Както при Малката порта, така и тук в стената са употребени дървени скари — сантрачни пояси — за задържане прясно изградения зид от разпадане. Те са били направени от надлъжни и напречни дъбови греди, чиято дебелина е достигала 15 — 20 см. Тя се установява от останалите в хоросана легла, а също и от намерените ковани железни гвоздеи, чиято дължина достига до 18 см. С тези гвоздеи са били свързани напречните и надлъжните дървени греди. Първият сантрачен пояс се намира на височина 1,20 м от основата, измерена по външното лице на крепостната стена. Надлъжните греди са две, разположени по следния начин: Южната надлъжна греда се намира на 0,30 м навътре от лицето, а втората, която се явява вътрешна, е разположена на 1 м от първата (обр. 8а). Напречните греди са на различно разстояние една от друга. Най-малкото разстояние е 1,20 м, а най-голямото — 4 м. Вътрешният край на някои от напречните греди в най-долния (първия) сантрачен пояс е излизал извън лицето на стената и се е забивал в насипа под платното на пътя. Най-голямата височина, на която е запазена крепостната стена в разкопавания участък, е 2 м.

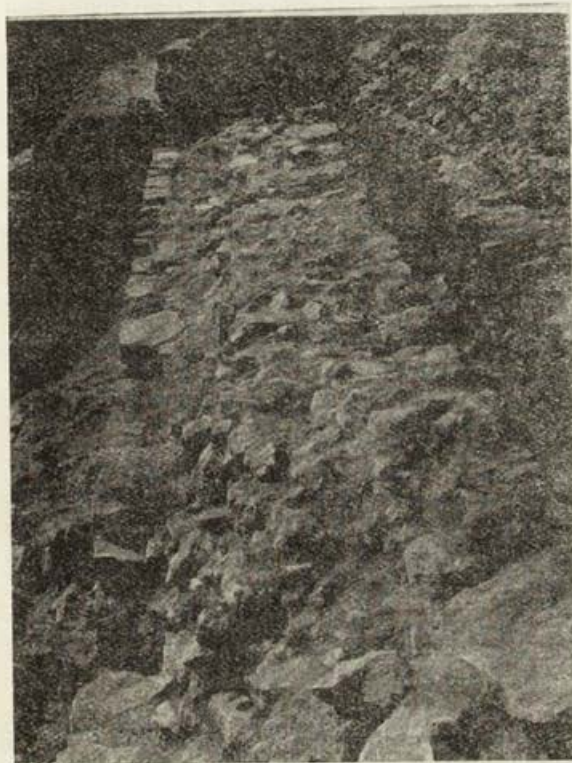
Западно от мястото на третата порта крепостната стена е положена направо върху скалния масив с подложка от хоросан и следва посоката на същия. На мястото, където е била третата порта, и източно от нея крепостната стена е положена върху разрушена по-стара крепостна стена, отчасти върху насипи от културен пласт (обр. 13). Дебелината на долната крепостна стена е 1,90 м. По-късната крепостна стена е изместена малко навътре и засяга само 0,70 м от дебелината на първата, макар да следват една и съща посока. След окончателното разчистване на участъка около мястото на третата порта и източно от нея може да се установи следното положение: Втората крепостна стена, строена с ло-

²³ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 121—154.

²⁴ Ал. Рашенов, Възстановяване на крепостта „Царевец“ в гр. В. Търново. ГНМ, VI, 1932 — 1934.

мени камъни и бял хоросан, която се явява по-късна по време на изграждане, е положена върху разрушения южен устой на една крепостна порта с две врати и стена, която продължава източно от нея (обр. 14). Първата врата на тази порта е катаракта, а втората двукрила. Разстоянието между двете врати е 6 м. По своя начин на градеж и по употребените строителни материали тази по-стара крепостна стена и порта към нея се явяват напълно различни от по-късната крепостна стена. По-старите градежи са положени също

върху скалата с предварителна дебела подложка от хоросан. Начинът на градеж на запазените части от тази стена и порта е следният: Най-долу има 6 реда грубо оформени квадри с височина 0,24 м на всеки ред. Над тази субструкция следват рустицирани блокове. Запазени са два непълни реда от тези блокове. Първият ред блокове има височина 0,78 м, а вторият — 0,50 м. Дължината на блоковете е различна. Тя се движи от

Обр. 12. Крепостна стена западно от третата порта

Abb. 12. Festungsmauer westlich von dem dritten Tor

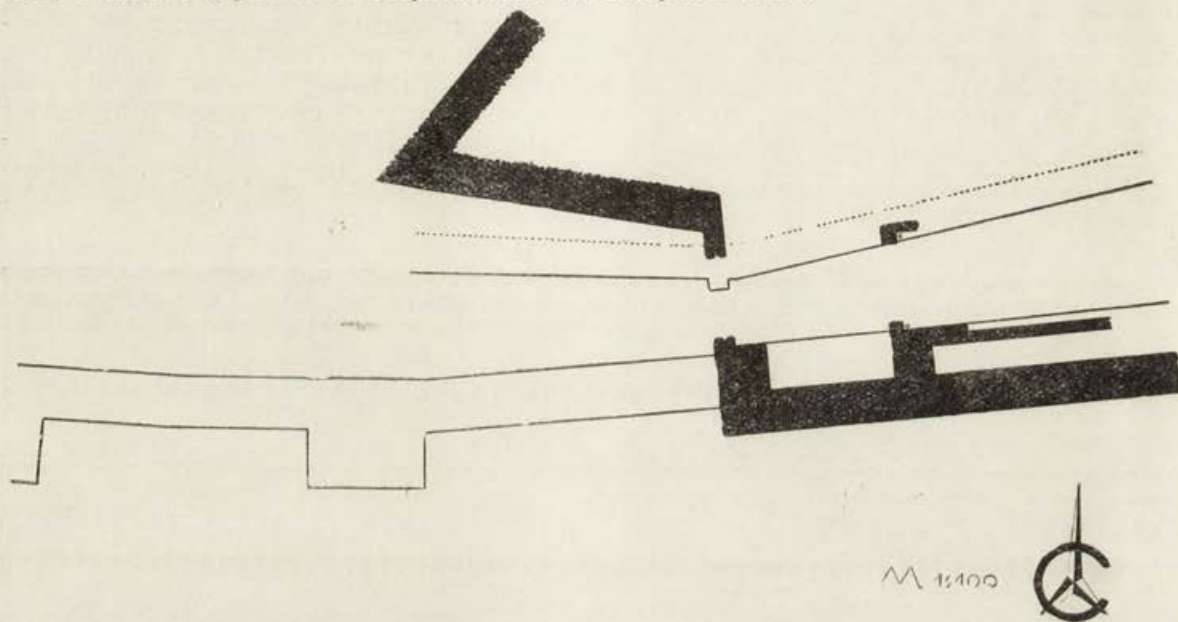

Обр. 13. Крепостна стена източно от третата порта

Abb. 13. Festungsmauer östlich von dem dritten Tor

0,80 до 1,80 м (обр. 15). Слойката, която е употребена в тези по-ранни градежи, е хоросан, в който има голям примес от едро начукани тухли и керемиди. Поради това хоросанът има слабо червеникав цвят. Устоите на двете врати на портата са издадени навътре като пиластри. Устойт на първата врата — катарактата — е дълъг 2,70 м и широк 2,40 м и завършва с полупиластър, издаден навън 0,50 м и широк 1,00 м. В челото на последния почти в средата има вертикален жлеб, широк 0,12 м и дълбок 0,09 м (обр. 16). Устойт на втората (двукрилата) врата също е дълъг 2,70 м, а дебелината му е 1,90 м. Завършва също с полупиластър, широк 0,60 м и издаден навън 0,50 м. В образувания ъгъл има изкопана в каменния блок трапчинка за оста на вратата с диаметър 0,10 м и дълбочина 0,09 м (обр. 17). Разстоянието между двете порти — пропугнакулумът — е 6 м. Срещуположно на така разкритите части от южния устой на тази порта се намират частите от северния устой. Между основите на средновековни сгради срещу полупиластъра на катарактата се намира зид, дълъг 16,5 м, от 4 реда рустицирани блокове с полупиластър и жлеб със същите размери, както южният (обр. 18). Ширината между двата полупиластра (отворът на входа) е 3,53 м. Северният полупиластър на втората двукрила врата се разкри сондажно. Върху него минава по-късен зид с бял хоросан, който е оформял от север третата порта (обр. 19). За да завършим плана на тази по-стара порта, ще споменем още една подробност, която бе разкрита източно от втората врата на портата. Източно от устоя на втората врата започва зид, успореден на крепостната стена. Той е дебел 0,50 м, отдалечен от стената на 1,50 м и е запазен на дължина 8,50 м (обр. 14). Този зид има същата строителна техника и строителни материали, както по-старата порта и крепостната стена към нея. Единственото въз-

можно обяснение е, че той е основа на стълбище, което е водело към кулата над тази двойна порта. Остава да се изясни предназначението на зида с рустифирани блокове, дълъг 16,5 м, от северната страна на портата. Както се изясни вече, той е свързан със северния полупиластър на катарактата. Външното оглеждане на този зид, а също и на другите зидове върху терасата северно от него дава основание да смятаме, че той е част от една триъгълна кула, която е пазела входа от северната страна. Подобна кула би трябвало да има и от южната страна на входа. Тук обаче е отвесна скала и дълбока пропаст, която не позволява развиването на триъгълна кула от тази страна. В тази по-стара крепостна стена с двойна порта не се откриха легла на сантрачни пояси.

Обр. 14. План на третата порта и портата от VI в.
Abb. 14. Plan des dritten Tores und des Töres aus dem VI Jahrh.

Върху така очертаната по-стара порта и крепостна стена след разрушаването им е била издигната по-късната крепостна стена и известната трета порта от главния вход. Нарича се трета порта, тъй като преди нея в западна посока е имало още две порти. Едната е била при Сечената скала, а втората по средата между първата и третата порта.²⁵ Както бе споменато вече, от третата порта не е останало нищо след разрушаването ѝ през 1889 г. От описанието, което е оставил К. Шкорпил, става ясно, че само част от южния полупиластър на катарактата е била използвана при изграждането на тази порта. Изглежда, само той е бил по-добре запазен и е стърчал над терена. На снимката и на скицата, които са приложени към статията на К. Шкорпил, личат ясно четири реда рустифирани блокове върху южния устой на портата. След тези блокове следва обикновена зидария от ломени камъни.²⁶ Северният пиластър на третата порта също е бил разрушен от една несполучлива консервация и реставрация на това място. На една стара снимка, правена след разрушаването на третата порта, този пиластър личи много ясно на височина около 3 м (обр. 20).

Културните наслоявания в пропугнакулума (пространството между двете врати на по-старата порта) се проследиха до здравата скала. Под днешния калдъръм има слой с дебелина 0,45 м, съставен от пръст, ломени камъни, натрошени обикновени съвременни керемиди и хоросан. На дълбочина 0,45 м се намира вторият калдъръм. След него следва културен пласт с дебелина 0,70 м до самата скала. В този пласт най-горе се очертава тънка ивица от набита пръст и дребни камъни. След това следва 0,30 м горяла черна пръст, въглени, пепел и части от тухли и керемиди (*tegulae* и *imbrices*). Под горялата пръст има слой от ломени камъни, пръст, много отломки от обработване на камък (вероятно от рустифираните блокове), а също и късове хоросан с едро начукани тухли и керемиди в него.

²⁵ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 129.

²⁶ К. Шкорпил, цит. съч., обр. 5, 6, 7 и 8.

Най-долу непосредствено върху скалата се намират единични фрагменти от сива тракийска керамика. Същата стратиграфия на културните наслоявания се наблюдава и в двата сондажа около полупиластрите на двукрилата врата от по-старата порта. И при двете врати на по-старата порта не се откриха остатъци от каменни прагове. Вероятно са били разрушени и употребени като строителен материал от по-късните строители на Царевец.

Обр. 15. Част от крепостната стена от VI в.
Abb. 15. Ein Teil der Festungsmauer aus dem VI Jahrh.

Обр. 16. Южният устой на катарактата от VI в.
Abb. 16. Der südliche Pfeiler der Kataraktatur aus dem VI Jahrh.

Основите на втората крепостна стена (тази с белия хоросан) източно от катарактата в пропugnaкулума лежат върху споменатия слой от горяла черна пръст (обр. 13). От това следва, че горелият слой е резултат от разрушаването и опожаряването на старата порта.

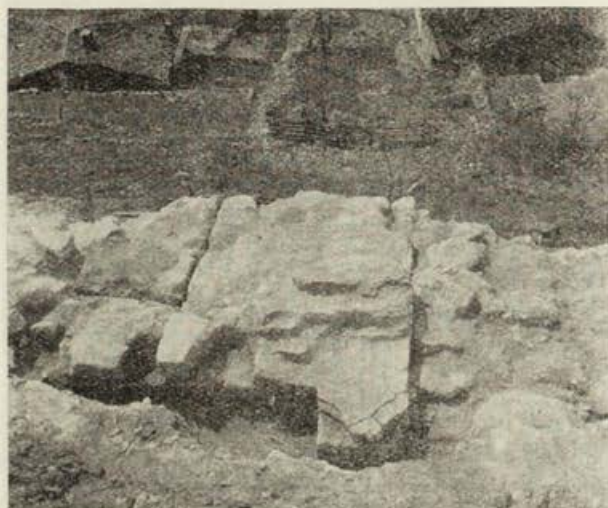
Благодарение на добросъвестното и точно описание, фотоснимките и скицата, направени от К. Шкорпил, можем отчасти да възстановим третата порта.²⁷ По своя строеж тя напомня Малката порта. Отворът ѝ е бил покрит с два реда дебели дъбови греди по 9 броя във всеки ред. Точно толкова са и запазените греди при Малката порта. Двойният гредоред над отвора е доказателство, че над него е имало масивна зидария, чиято тежест се е поемала от него. Шкорпил не съобщава каква е била дебелината на тази зидария. По броя на гредите тя може да се възстанови приблизително. Според нас не е надвишавала 2,30—2,40 м. Днешното състояние на северната стена, до която се е допирала третата порта (има по-късни президжания), не дава възможност да се твърди с положителност, че над третата порта е имало кула. Възможно е по-голямата дебелина на крепостната стена източно от третата порта (тя е с 0,50 м по-дебела от стената западно от портата) да е във връзка с оформянето на кула. Средновековната сграда северно от третата порта е била свързана с нея и са образували цял комплекс от защитни съоръжения. Свързването на тази сграда с третата порта и нейните големи размери (доколкото може да се съди от видимата част на основите ѝ) подсказват каква роля е играла в крепостната система на Царевец. Тук се е намирала главната охрана на крепостта, която пазела и най-важния вход.

Въз основа на направените наблюдения през време на разкопките, нивата на находките, положението и стратиграфията на запазените основи на двете крепостни стени, различния план на по-старата порта, от една страна, и третата порта, от друга страна, като се вземат предвид и резултатите от археологическите разкопки и на други обекти на хълма

²⁷ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 129—132.

Царевец (Малката порта, църква северно от двореца и сграда южно от него²⁸), могат да се датират сравнително точно тези две крепостни стени и порти.

Преди всичко трябва да се отбележи и подчертае, че между тези две строителни епохи няма никаква връзка, няма приемственост. Липсват всякакви прилики в стила, строителните материали и строителната техника. Втората по време крепостна стена и третата порта са построени, без да се вземе под внимание планът на по-старата крепостна стена, без да се използват основите ѝ, макар тя да е била много здрава и да представлява сигурна основа за надзиждане. По-късният строеж е започнат на терен, върху който, изглежда, не са личали следи от строителство. Освен това двете строителни епохи се отличават коренно една от друга и по начин на градеж, и по строителни материали, и по общия си

Обр. 17. Южният устой на двукрилата врата от VI в.
Abb. 17. Der südliche Pfeiler der Flügeltür aus dem VI Jahrh.

план. По-старата крепостна система е започвала от мястото на третата порта или със 110 м по на изток от Сечената скала, където е началото на втората крепостна стена.

Втората крепостна стена с третата порта се отнасят през времето на Втората българска държава. Първото укрепване на този хълм може да се отнесе през XII в. преди освобождението от византийско владичество. Пълното изграждане на крепостта, каквато я намираме в запазените основи днес, трябва да отнесем към първите години от възстановяването на независимата българска държава в края на XII в. Това се установява както от строителната техника и строителните материали, така и от археологическите находки, които се намират в слоевете, натрупани в резултат от разрушаването ѝ. Тази датировка е в съответствие със старобългарските и византийските писмени извори от тази епоха. В тях се говори за голям и здраво укрепен град Търнов. Вър-

ху монети и миниатюри има изображения на части от укрепената средновековна столица.²⁹

По този начин се датират крепостната стена и третата порта от К. Шкорпил³⁰ и Ал. Рашенов.³¹ И двамата отнасят тези крепостни съоръжения към Втората българска държава. К. Шкорпил не е правил археологически разкопки. Той се е задоволил само с това, което се е виждало върху терена. Разкопки извършва Ал. Рашенов. Те имат повече сондажен характер и не целят цялостното и системно проучване на този участък от крепостта. Въпреки несвършените методи на проучване по това време, заключенията и на двамата по отношение на втората крепостна стена са правилни.

Що се отнася до крепостната стена и портата с рустицирани блокове и хоросан с едро начукани тухли и керемиди, мненията на Шкорпил и Рашенов се различават. Първият смята направо, че това са остатъци от строежи през Първата българска държава. В тях той вижда сходство с материали от подобни строежи в Плиска, Преслав, а също в Никополис ад Иструм и Марцианопол.³² Поставянето под един знаменател запазените основи в Плиска и Преслав, от една страна, с Никополис ад Иструм и Марцианопол, от друга страна, от Шкорпил и датирането на всички в Първата българска държава и оттам пренасянето на тази датировка във В. Търново по отношение на зидовете с рустицирани блокове е неприемливо и с нищо не може да се обясни. Тук е направено едно обобщение, което не се подкрепя от никакви сигурни доказателства и факти. Смесването на старобългарските Плиска и Преслав с римските Никополис ад Иструм и Марцианопол е напълно погрешно.

²⁸ Н. Ангелов, Спасителни разкопки на Царевец през 1961 г. Сп. Археология, год. IV, 1962, кн. 4, стр. 20—29.

²⁹ Nicetas Akominatos, цит. съч., 619—620; В. Сл. Киселков, Митрополит Григорий Цамблак. София, 1943, стр. 53—64; Н. Мушмов, Монетите и печатите на българските царе. София, 1924, стр. 113—118; Б. Ф. Миниатюрите на Манасиевата хроника във Ватиканската библиотека. София, 1927, стр. 28, табл. II.

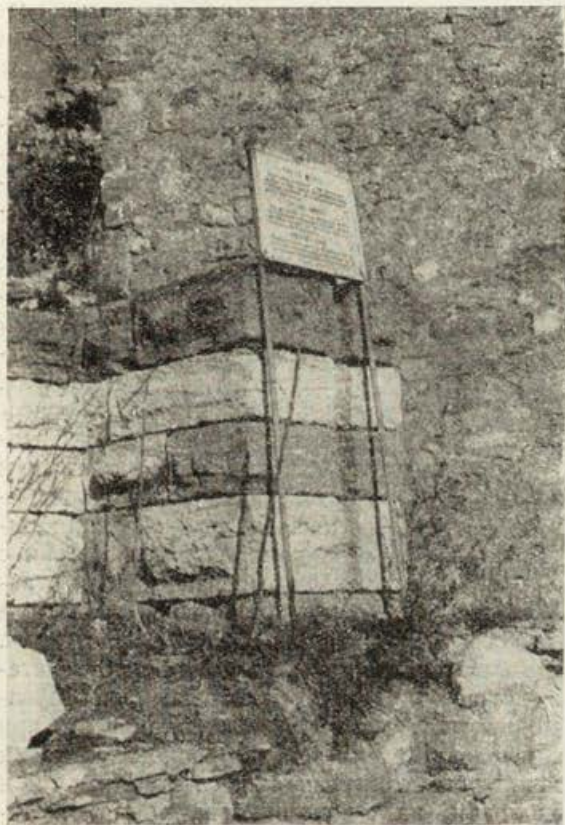
³⁰ К. Шкорпил, цит. съч., стр. 130.

³¹ Ал. Рашенов, цит. съч., стр. 389.

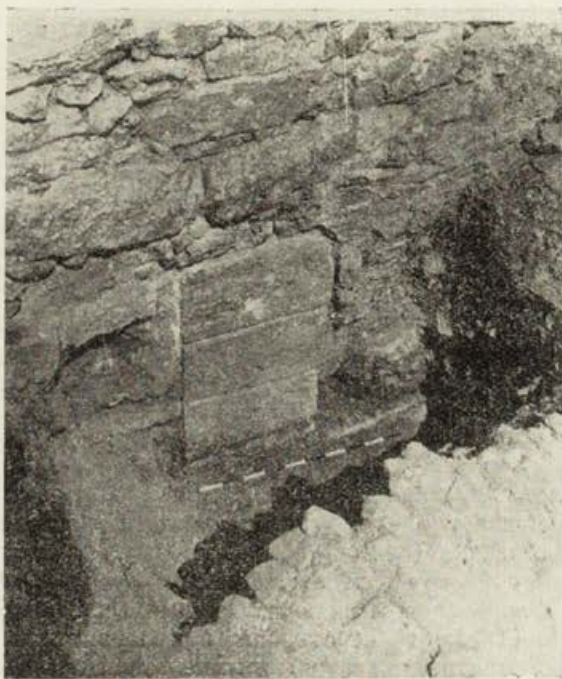
³² К. Шкорпил, цит. съч., стр. 130.

В първата си статия за старините в Търново Ал. Рашенов определя тези основи като късноримски (ранновизантийски).³³ Той ги сравнява с Никополис ад Иструм и допуска, че това са остатъци от по-стара крепост, чийто произход отнася към времето на византийския император Юстиниан през VI в. Шест години по-късно от същия автор излиза втора статия, в която се застъпва напълно противоположно становище. В нея той твърди, че всички зидове на Царевец и по-специално тези с рустицираните блокове са от времето на Втората българска държава.³⁴ Това си мнение той не подкрепя с никакви факти и документи.

Разкопките, които бяха извършени през 1963 г. върху крепостната стена и третата порта, и получените резултати опровергаха мненията на К. Шкорпил и Ал. Рашенов по от-

Обр. 18. Северен устой на катарактата от VI в.
Abb. 18. Der nördliche Pfeiler der Kataraktatür aus dem VI Jahrh.

Обр. 19. Северен устой на двукрилата врата от VI в.
Abb. 19. Der nördliche Pfeiler der Flügeltür aus dem VI Jahrh.

ношение на по-старите строежи. Става дума за последното становище на Рашенов. При разкопките много ясно и отчетливо се разграничиха двете строителни епохи и те по никой начин не може да се смесват и свързват както по време на построяването, така и по строителна техника и строителни материали. Да не говорим, че се различават напълно и по своя план. В района на третата порта и северно от нея върху разрушенията от по-старата крепостна система са възникнали крепостни съоръжения и сгради от времето на Втората българска държава, без да се съобразяват с остатъците от по-старите строежи, които са се намирали в земята. Същото положение бе установено и при Малката порта. Само на едно място при третата порта е използван елемент от по-старата порта. Това е южният полупиластър на катарактата. Тук имаме надстрояване с друг вид строителен материал, друг начин на градеж и хоросан. Подобни надстроявания се откриха и при разкопките на патриаршеската църква на Царевец. За тях ще се говори в друга наша статия. Както бе подчертано и по-горе, чрез археологическите разкопки на около третата порта напълно ясно и безспорно се установи разликата между двете строителни епохи и липсата на всякаква приемственост между тях. По-старата крепостна стена с двойната порта е била разрушена и опожарена, както и цялата по-стара крепост на този хълм. Следите на

³³ Ал. Рашенов, цит. съч., стр. 389 и сл.

³⁴ Ал. Рашенов, Старините в Търново. Сп. Родина, год. II, 1940, кн. IV, 109.

този пожар също се откриха. Подобни следи от пожар се наблюдават при всички обекти на хълма Царевец, където се откриват остатъци от по-старата строителна епоха. На първо място това бе установено при разкопките на крепостната стена северно от Малката порта,³⁵ а след това при църквата северно от двореца и гражданската сграда южно от същия.³⁶

Подобни следи се откриха при строежа на алеите на Царевец между Малката порта и двореца. Преди седем години се събори част от крепостната стена южно от двореца на пионерите на около 100 м източно от третата порта. При разчистването на основите на

това място се откриха части от основи на крепостна стена с червен хоросан и следи от пожар.

За датирането на по-старата крепостна система, чиито части се откриха под средновековната българска крепост на хълма Царевец около третата порта, могат да ни послужат няколко основания: първо, планът на портата с двете врати, от които първата е катаракта, пропуканакулумът, триъгълната кула, която се очертава от северната страна на портата; второ, строителната техника и строителните материали — редова зидария с големи рустифицирани блокове, споени с червен хоросан; трето, стратиграфията на находките и културните наслоявания.

Обр. 20. Северен пиласър на третата порта (XII—XIV в.)
Abb. 20. Nordpilaster des dritten Tores (XII—XIV Jahrh.)

Всичко изброено дава достатъчно основание да отнесем тази по-стара крепостна стена към VI в. и началото на VII в. За уточняване на тази датировка използваме обилните археологични находки (керамика), монети и други предмети, намерени при разкопаването на споменатите по-горе обекти на Царевец. Най-късните ранновизантийски монети, които се откриват в културните наслоявания при тези разкопки, са от Ираклий и Константин, византийски императори в първата половина на VII в. По това време са станали най-масовите нахлувания на славяни, авари и на прабългари, които били придружени от опустошителни войни и пожари. Жертва на тези нападения е станала и ранновизантийската крепост на хълма Царевец подобно на много такива крепости в страната. Напоследък това се установи чрез археологически разкопки при Плевен, Ловеч, Кривина, Търговище и др.

В подкрепа на това датиране на по-старата крепостна стена на Царевец има още едно обстоятелство, което също трябва да се има предвид. Във всички гореспоменати обекти на хълма Царевец, където са открити следи от по-старата строителна епоха, и културен пласт, получен след разрушаването на тези сгради, се наблюдава едно и също явление. Над пласта на разрушенията и пожарите съществува сравнително тънък културен пласт с материали от VIII—X в. Това са предимно глинени съдове и части от такива от тъй наречената старобългарска керамика — гърнета от сива глина с профилиран навън ръб на устието, украсени с врязани хоризонтални и вълнообразни линии в ленти или единични.³⁷ Този тънък разделителен пласт се явява като разделител между двете епохи, с които се свързват разкритите основи на строежи на хълма Царевец: късноантичната (ранновизантийската) от VI в. и първата половина на VII в. и средновековната българска от XII—XIV в. Под тези културни наслоявания има културен пласт с тракийски материали от IV—I в. пр. н. е. Тази стратиграфия на културните пластовете на хълма Царевец е сигурна, проверена на много места и безспорна. Тя трябва да се има винаги предвид при датировката на различни обекти на този хълм. Тя отговаря и на историческото развитие, и на смяната на

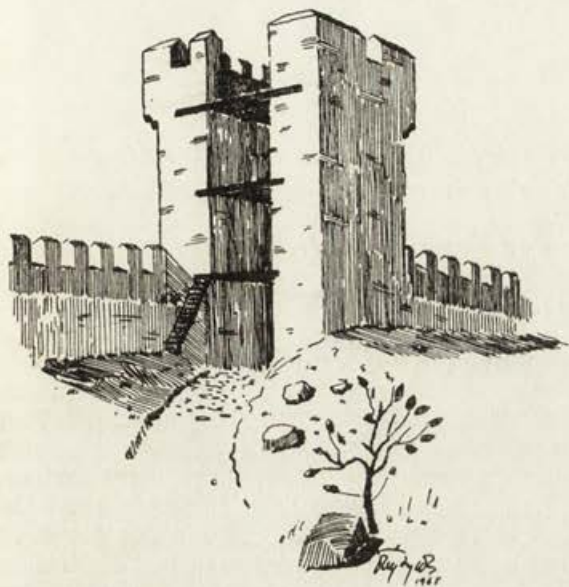
³⁵ Никола Ангелов и Янка Николова, цит. съч., стр. 66.

³⁶ Никола Ангелов, цит. съч., стр. 24 и 27.

³⁷ Никола Ангелов и Янка Николова, цит. съч., стр. 66, обр. 13 и 16; Никола Ангелов, цит. съч., стр. 25 и 29, обр. 11.

различните народи, живели или владели известно време нашите земи: траки, римляни и славяни.

Разкопките и проучванията на Малката порта и крепостната стена при третата порта от главния вход на хълма Царевец в гр. В. Търново през 1963 г. имат голямо значение за проучването на крепостната система на средновековната столица гр. Търнов. В резултат на тези разкопки и проучвания се изясниха редица въпроси, свързани с архитектурата и строителната техника на крепостните съоръжения през Втората българска държава и тяхното по-точно датиране.

Обр. 21. Малката порта — изглед от югоизток — реконструкция

Abb. 21. Das kleine Tor — südöstliches Aussehen, Rekonstruktion

Обр. 22. Малката порта — изглед от северозапад — реконструкция

Abb. 22. Das kleine Tor — nordwestliches Aussehen, Rekonstruktion

Установи се с положителност съществуването на две укрепителни системи на хълма Царевец, строени през различни периоди на човешки живот на това място. Между тези две крепостни системи няма връзка, не съществува никаква приемственост. По-старата крепост е строена през VI в. и просъществувала до първата половина на VII в. Втората крепост е средновековна българска и е свързана с Втората българска държава (XII — XIV в.).

Между двете епохи, с които е свързано голямо крепостно, жилищно и църковно строителство, съществува тънък културен пласт от VIII — X в., който разделя и разграничава горните две епохи.

В средновековната българска крепост Търнов се установиха два етапа на изграждане. Първоначалната крепост е съществувала като фамилно владение на Асеновци още преди въстанието от 1185 г. След обявяването на Търнов за столица на освободената държава крепостта е била разширена, подобрена и усилена. Оформяването на столицата като голяма и силна крепост е било завършено до времето на Иван Асен II включително.

FESTUNGSMAUERN UND TORE AUF DEM HÜGEL „ZAREWETZ“ IN V. TIRNOVO

Ausgrabungen und Untersuchungen im Jahre 1963

N. Angelov

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1963 führte man archäologische Ausgrabungen des Kleinen Tores und der Festungsmauer neben dem dritten Tor von dem Haupteingang der Festung „Zarewetz“ durch. Auf Grund dieser Ausgrabungen bestimmte man den genauen Plan des Kleinen Tores und des Turmes über dem Tor. Dieses befindet sich 200 Meter nördlich von dem Haupteingang. Das Tor ist in einer Biegung der Festungsmauer gebaut. Über dem Durchlass des Tores stand ein doppeltes Balkenwerk. Der Bauplan, die Bautechnik, die Baumaterialien wie auch die Stratigraphie der Funde datieren das Tor ins XII — XIV Jahrh. Man entdeckte unter dem Fundament des Tores und der nebenliegenden Mauer Reste aus einer älteren Festungsmauer aus dem VI Jahrh. Zwischen den verschiedenen Bauepochen stellte man keinen Zusammenhang fest, sowie im Plan als auch in Bauweise und verwendeten Materialien.

Bei den Ausgrabungen der Festungsmauer um das dritte Tor stellte man fest, dass sie auf einer älteren Mauer und älterem Tor gelegt ist. Das ältere Tor setzte sich aus zwei Türen zusammen von denen die erste eine Katarakttür und die andere eine Flügeltür war. Bei dem Bau des Tores hat man sehr grosse rustizierte Steinblöcke und roten Mörtel als Lötten angewendet. In Norden wurde dieses Tor von einem dreieckigen Turm flankiert. Der Bauplan, die Bautechnik und die Baumaterialien datieren dieses Tor ins VI. Jahrh.

КОНСЕРВАЦИЯ НА МАЛКАТА ПОРТА ОТ КРЕПОСТТА ЦАРЕВЕЦ

арх. Боян Кузупов

Малката порта е единствената по-добре запазена до днес врата от крепостната система на Царевец. Опасващият хълма скален венец, по който върви крепостната стена на това място пропуска стръмната пътека, идваща от Асенова махала. Преди да влезе в крепостта, пътеката върви стотина метра успоредно на стената и с това дава възможност движението по нея да бъде напълно контролирано от намиращите се по стената бойци. Върху портата се е издигала висока бойна кула, която днес е разрушена.

В това отношение Царевец не прави изключение от общата тенденция при строителството на средновековните крепости — да бъде заменена старата и нашироко прилагана схема за охраняване входовете от две фланкиращи ги кули с една надвратна кула. Този процес, чието начало трябва да търсим още в ранното Средновековие, е отражение на наложилото се в резултат на постепенното усъвършенстване бойната техника устрояване крепостите по високи, естествено защитени места. При тях природните дадености са били включвани в отбранителната система на входа и са правели двете ограждащи го кули ненужни. Не по този образец ли и главните входове в някои от нашите средновековни църкви са били увенчавани с по една кула-камбанария в противовес с двукулието — характерен елемент за средновековните църкви на запад.

В план (обр. 2)¹ Малката порта представлява близо три метра широк проход, дълъг около пет метра и прищипнат в северния си край с два пиластра, създаващи зъб за една вероятно двукрила и обкована с желязо врата. Проходът е бил покрит в северната си част от два реда поставени една до друга дъбови греди — шурцове, носещи масивна каменна стена, а в южната — от гредоред, носещ вероятно дъшеме. Облекчителен свод над шурцовете не е имало и в това отношение конструкцията на Малката порта представлява интерес.

Начинът, по който е изградена портата, не прави изключение от останалите средновековни градежи по Царевец: два външни лицеви слоя каменна зидария са заключвали помежду си блокаж от по-дребен камък, залят с варов разтвор. Мрежа от дъбови гредисантрачи са подсилвали вътрешната връзка на зида, която без тях е била твърде слаба.

Този градеж, широко употребяван в нашето Средновековие поради бързо и лекото му изпълнение с подръчни материали, има съществен конструктивен недостатък — монолитността на зидовете се осигурява от ненадеждните връзки на дървените греди, които, задушени в плътно обхващащата ги зидария, бързо са изгнивали. Така едва ли столетие е било необходимо, за да бъде нарушена статическата устойчивост на градежа. Това бе и една от причините, довели Малката порта до тежкото състояние, в което я завари започването на консервационните работи през 1963 г.

Така автентичната средновековна стена, обграждаща прохода на портата от изток, се бе разрушила почти до нивото на дъбовите шурцове, носещи северната стена на кулата. Последната заедно със западния устой на портата бяха запазени по-добре — на около 1,80 м над гредите. По този начин блокът зидария над прохода, на времето запънат и поддържан и от двете страни със зидове, е бил поставен в неравновесие и в източния си край увиснал само върху дъбовите греди. Те от своя страна пренасяха товара му върху

¹ Посочените в статията образи са поместени в статията „Крепостни стени и порти на хълма „Царевец“ от Н. Ангелов,

вътрешната част от зидарията на източния устой. В резултат на това претоварване лицевата зидария се бе отделила от ядката си и изкорубила, а хоризонтално стоящата в миналото по зида подложна греда на шурцове се бе силно наклонила към северния си край. Поддаването на подложката бе предизвикало поддаване и на шурцове. Западните им краища заедно с целия блок зидария се намираха до 15 см под източните и освен това тези от долния пласт се бяха плъзнали по наклонената греда към север.

Консервацията целеше преди всичко конструктивното укрепване на паметника. Та започна със заздравяване и частично презиждане на двата пиластѐра, след като целият товар от зидарията над прохода бе поет от временно скеле. Поставени бяха и изчезналите дъбови шурцове, стѐпващи върху пиластрите. След това бяха разчистени всички по-късни добавки — подзидания, различаващи се лесно по начина на зидането им — споени с твърде ронлив и слаб варо-пясъчен хоросан. В резултат на това бяха разкрити стѐпките на шурцовите греди върху източния устой. Гредите бяха намерени в добро състояние, незагнили, тъй като през фугите между тях бе постѐпвал въздух до самите им краища. Зидарията под тях бе прочистена и стабилизирана така, че да бъде в състояние да понесе товара им. Шурцове, както и носеният от тях блок зидария бяха оставени в завареното положение — без да бъдат повдигани и връщани към юг източните им краища. За да оформят северното лице на портата правилно, двете нови греди над пиластрите бяха поставени хоризонтално, а не успоредно спрямо наклонените шурцове. Освен това над крайния от юг шурц (обр. 4, 1) бе подвряна дълбоко в зидовите стоманена греда. В кухините пѐк, останали от изгниването на двата сантрача, свързващи зидарията над прохода в направление юг—север, бяха пѐхнати също така стоманени профили. По този начин бе създадена една нова носеща зидарията конструкция, която заедно с възстановяването на източния устой на портата на височината на останалите стени възвърна статическата стабилност на паметника. Изкорубената лицева зидария на този устой бе също заздравена и частично президана.

Очертанията на портата от юг бяха запазени в основата на източния ѝ устой, който, разчистен от турските прибавки, се оказа в долната си част автентичен. Една равнина, прекарана по тези очертания, тангираше два големи камѐка, запазени от южното лице на западния устой (вж. обр. 4).

Новата зидария бе направена на варов разтвор, в чийто състав бяха вложени бели мраморни камѐчета за сигниране и увеличаване якостта му.

Скрити зад по-късни зазидания, на нивото на шурцове бяха намерени в западния устой две гнезда от гредоред. На мястото на изчезналите бяха поставени нови греди (обр. 4, а, б).

Съществуващата върху този гредоред площадка над прохода даде основания да бъде реконструиран първият етаж на надвратната бойна кула.

Главният въпрос, който се поставяше при това, бе: затворена ли е била с масивен зид и от юг кулата, издигаща се над прохода? Данни за това ни дадоха следите от гредоред. Освен двете греди, чийто гнезда бяха намерени, сигурно беше, че е съществувала най-малко и трета, минаваща по южното лице на портата (обр. 4, г). Трудно бе обаче да се допусне, че разстоянията, на които са били поставени носещите пода греди ($a-b$ и $b-g$), са били различни. За да се уеднаквят те, трябваше да се приеме, че до крайната южна греда е имало още една (g). По този начин гредоредът, носещ първия етаж, бе реконструиран от четири греди.

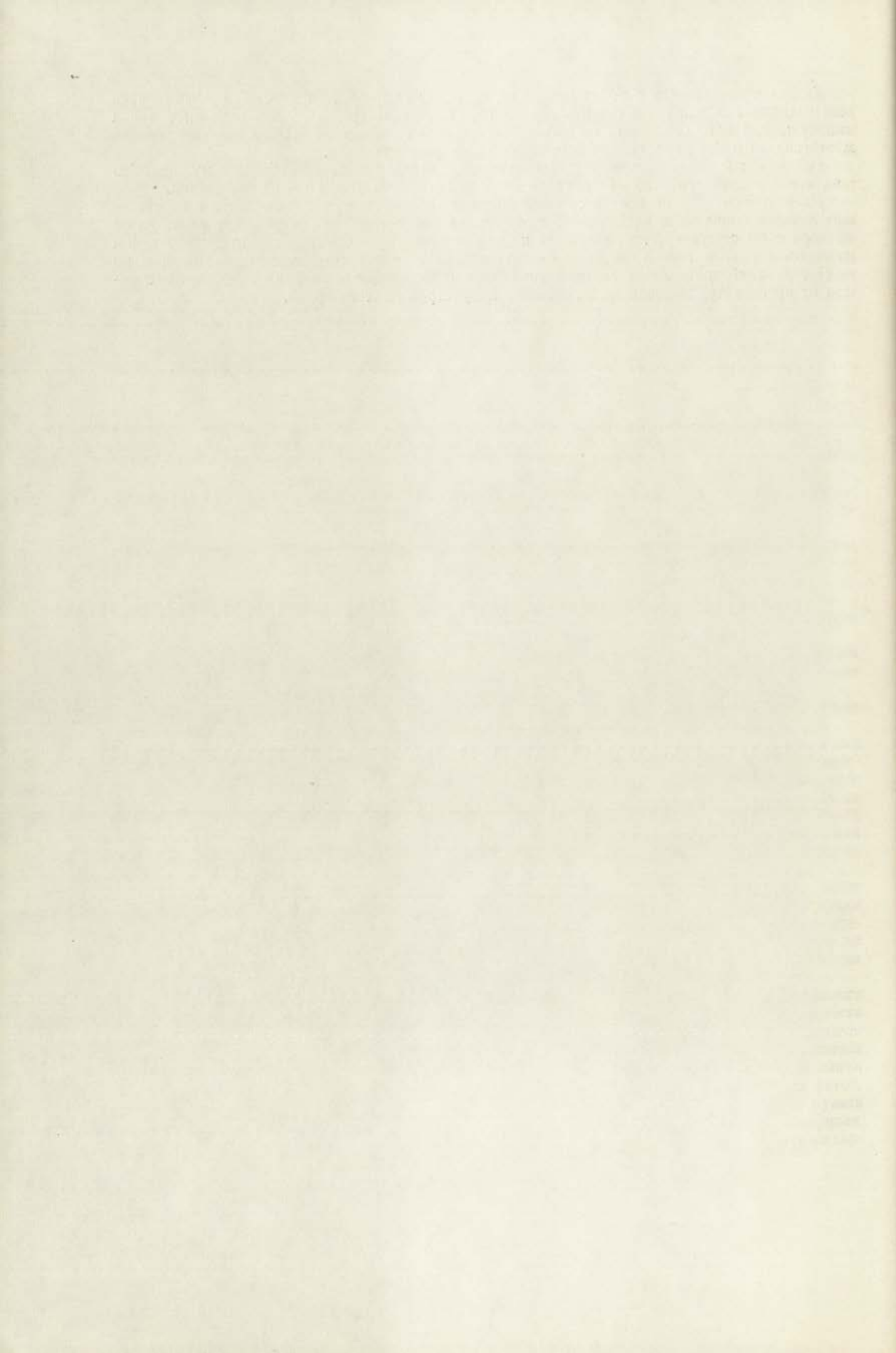
Следователно, ако някаква преграда е затваряла от юг надвратната кула, тя не може да е била масивна поради твърде тясната за един каменен зид основа, каквато двете греди представляват — около 40 см. Остава да се приеме, че там или е имало лека дървена стена, или, което е по-вероятно, подобно кулата на Червенската крепост надвратната кула на Малката порта е била напълно отворена към вътрешността на крепостта. По този начин вероятно подхранването ѝ с бойци и боеприпаси е било най-леко.

Как е ставало изкачването към горната площадка на кулата? Голямата обремененост от ежедневно движение, която е имал проходът на портата, не е позволявала поставянето на каквато и да е постоянна стѐлба в очертанията му. Единственото място, където връзката с кулата би могла да съществува постоянно, е по трасето на крепостния зид, долепващ се до западния устой на портата. Най-вероятно това е била лека дървена стѐлба. В такъв случай триъгълният издатѐк, запазен в основата на югоизточния ъгъл на западния устой, може да се приеме като опора на косо разположената спрямо южната стена на кулата стѐлба (обр. 21). Първият етаж е служел само за склад на боеприпаси и други материали, тъй като няма отвори към пространството вън от крепостта. Изкачването от него към горните етажи на кулата вероятно е ставало по дървени стѐлби.

Кулата е завършвала с бойна площадка, оградена със зъбери и подобно Червенската леко наддадена в западна и северна посока върху дървени греди. Кулата едва ли е имала машикули, тъй като огъващата се около нея крепостна стена е създавала добри условия за отбрана на и без това трудно достъпния терен около портата.

Над входа ѝ обаче сигурно е имало еркерче с отвор в пода за отбраната му подобно това, което е съществувало на входната кула на крепостта „Баба Вида“ във Видин.

Дали зъберите на крепостта са били покрити хоризонтално с плочи, както е възстановена южната бойна кула на Царевец, е въпрос, на който едва ли някога ще може да се отговори с положителност. Условността на изображенията по средновековните миниатюри и стенописи е твърде голяма, за да се считат те за документ в това отношение. По-вероятно ни се струва зъберите да са завършвали с двускатно оформена зидария подобно на повечето от крепостите, запазени на Балканския полуостров от това време.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДИСКОДУРАТЕРА ОТ 1958 ДО 1961 ГОДИНА

Богдан Султов

На 12 км западно от град Дряново се намира с. Гостилица. Вълнистата повърхност, която преобладава в този край, тук се заменя с малка плодородна долина, през която протича р. Янтра.

На левия бряг на р. Янтра, между селата Гостилица и Славейково, местността се нарича „Градището“, понеже тук при обработване на земята се откриват каменни основи от стари постройки, керемиди, тухли и много монети. На юг от „Градището“ се намират развалините на стара крепост, която е известна сред населението като „Калето“. На това място се предполага, че е било античното тържище Дискодуратера (обр. 1).

За първи път името на тържището става известно в науката едва в края на миналото столетие. Карел Шкорпил, когато изследва старините около старата българска столица Велико Търново, споменава за една римска станция, която е била разположена край римския път от Никополис ад Иструм за Аугуста Траяна. По форма станцията отговаряла на римските станции — правоъгълник, ориентиран по страните на света. Шкорпил пише, че още в турско време са били открити портите — по двете страни, перпендикулярни на реката. До южната порта са били изкопани каменни блокове със старогръцки надписи.¹

Около южната порта продължават да копаят иманярите и след нашето Освобождение, а П. Гъбенски от Габрово провежда около 1907 г. разкопки. Пак около южната порта през 1922 г. Иван Велков и Тодор Николов извършват малки археологически проучвания с цел да си изяснят откриването на голямото количество паметници на едно и също място. По-късно Иван Велков публикува само епиграфския материал, а за хода на самите археологически разкопки не се споменава нищо.² От епиграфските паметници се открива името на тържището *Δισκοδουράτει*, градът, който го основава *ἡ πόλις ἡ Τραιανέων*, и времето, когато е основано — през управлението на римския император Марк Аврелий (161—180 г.). От своето основаване до средата на III в. Дискодуратера е принадлежала административно към Аугуста Траяна, но след времето на римския император Филип Араб (244—249 г.)³ тя преминава към провинция Долна Мизия. Последният надпис с името на Дискодуратера е от времето на римския император Аврелиан (270 г.), но вече издигнат не от Аугуста Траяна, а от Никополис ад Иструм.⁴

Обр. 1. Скица на местоположението на м. „Градището“ и м. „Калето“ (Дискодуратера)

Abb. 1. Lageplan der Orte „Gradischeto“ und „Kaleto“ (Diskoduratera)

¹ К. Шкорпил, План на старата българска столица Велико Търново, ИАД, т. I, с. 154, обр. 17.

4. Известия на музея — В. Търново

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДИСКОДУРАТЕРА

От 1958 до 1961 г. Окръжният музей във Велико Търново извърши археологически проучвания на античното тържище Дискодуратера край с. Гостилица, Габровски окръг. Археологическите разкопки се провеждаха през летните месеци с помощта на младежки археологически бригади, съставени от членове на археологически кръжоци при средните училища на В. Търновски окръг и град Дряново.⁵

Археологическите проучвания в Дискодуратера започнаха като спасителни археологически разкопки. До 1958 г. теренът, върху който се намират развалините на античното тържище, беше още собственост на частни лица, които постоянно са го разкопавали при обработване на земята.⁶ Не са били пощадени и епиграфските паметници, които са били хвърлени в близкия до тържището дол. Една от поставките за статуи е била начупена, като е било запазено само надписното поле, което сега е вградено в новата къща на един от бившите собственици на тържището.⁷

Археологическите проучвания през първата година се извършиха в северозападната част на тържището. Повод да започнем тук археологически разкопки ни дадоха многото каменни блокове, извадени при обработването на земята. Още през първите дни бяха открити основи на голяма постройка, три варовикови бази и две колони. През първата година бяха извадени и всички епиграфски паметници, които бяха хвърлени в дола от бившите собственици.

През следващата 1959 г. продължи разчистването на постройката с колоните, а също така се пристъпи и към проучването на северната крепостна стена.

През 1960 г. продължи проучването на постройката с колоните, крепостната стена и крепостната порта. Освен това бяха направени два сондажа в източната част на тържището.

През 1961 г. се извърши окончателно проучване на постройката с колоните, крепостната порта и всички крепостни съоръжения. Направиха се два стратиграфски изкопа почти по цялото протежение на тържището от изток към запад и се разчистиха две каменни по-стройки.

За по-голяма прегледност нашите проучвания ще разгледаме в следния ред:⁸

- А. Крепостни стени и крепостни съоръжения
- Б. Строителство във вътрешността на крепостта
- В. Материали от археологическите проучвания
- Г. Датиране
- Д. Заключение

А. КРЕПОСТНИ СТЕНИ И КРЕПОСТНИ СЪОРЪЖЕНИЯ

Мястото на крепостта е било добре избрано: на изток река Янтра — едно солидно естествено препятствие с доста висок и стръмен бряг, на юг дълбок дол, на север блатист терен и само на запад е слабо защитено, но тук са запазени следи от допълнително изкопан ров, който продължава и към северната страна.

През време на археологическите проучвания бяха измерени височините на различни точки от крепостта и нейната околност (по отношение нивото на реката) и се получи следната картина:

1. Югоизточен външен ъгъл (над брега на реката)	— 10,70 м
2. Ниво на дола южно от портата	— 4,80 м
3. Ниво на прага на портата	— 13,90 м
4. Югозападен вътрешен ъгъл на крепостта	— 15,50 м
5. Северозападен вътрешен ъгъл на крепостта	— 14,80 м
6. Ниво на терена западно от крепостта	— 14,80 м
7. Ниво на терена северно от северозападната кула	— 11,80 м
8. Ниво на терена на юг от дола	— 16,70 м

⁵ Ив. Велков, Антични паметници из България. ГИМ за 1922—1923 г., Сф. 1926, с. 127—137.

⁶ Б. Султов, Един нов епиграфски паметник от Дискодуратера, ИОМТ, т. I, 1962, с. 19—20.

⁷ Б. Геров, Северната граница на провинция Тракия, ИАИ XVII, 1950, с. 23—25.

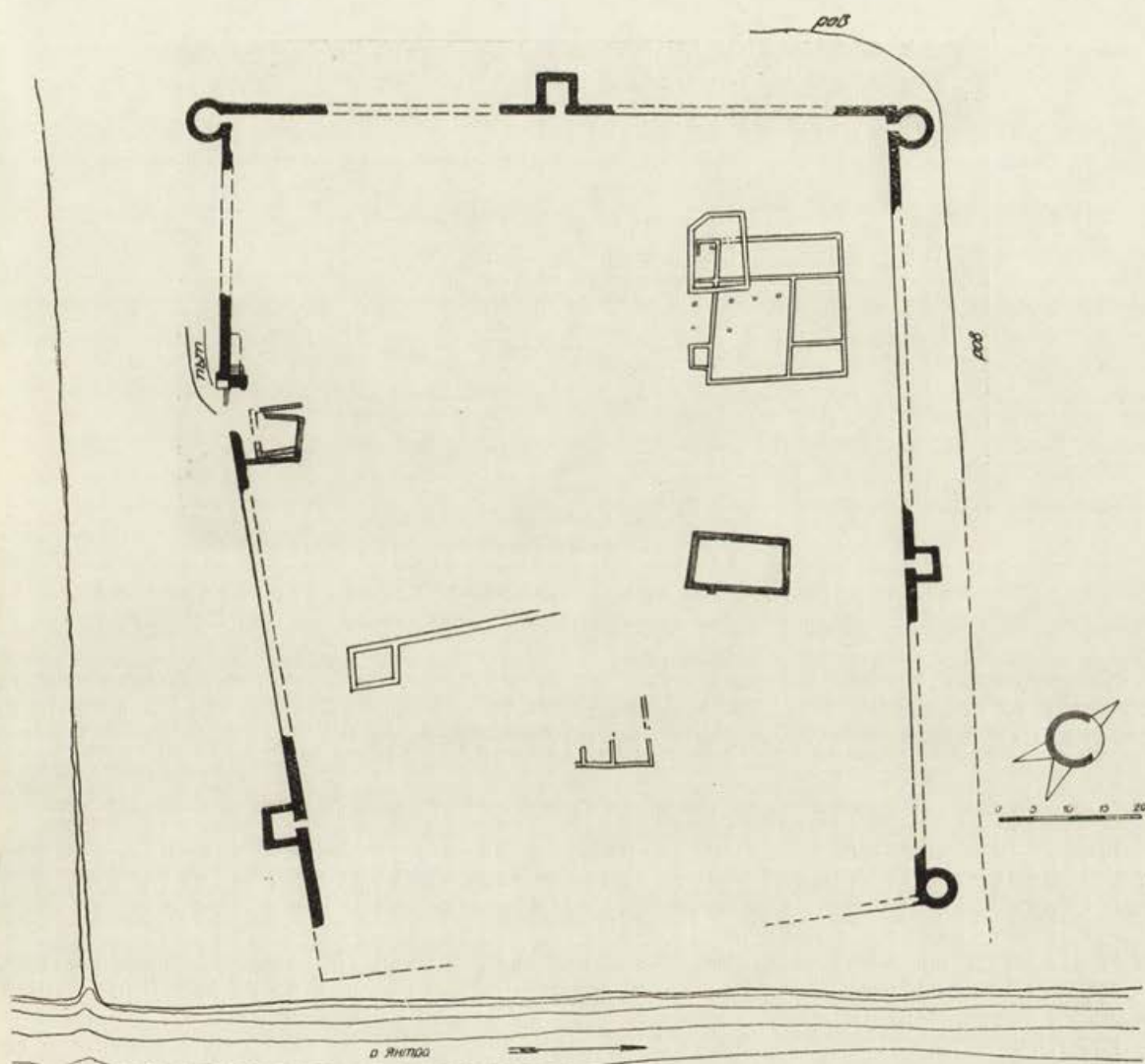
⁸ Изказваме благодарност на всички административни ръководители, музейни работници и учители от В. Търново, Дряново и с. Гостилица, които ни оказаха помощ при археологическите проучвания в Дискодуратера.

⁹ След създаване на ТКЗС в с. Гостилица теренът на тържището беше превърнат в пасище.

¹⁰ Г. Михайлов, Гръцките надписи, намерени в България, т. II, Сф. 1958, с. 138, надпис 728.

¹¹ Резултатите от археологическите проучвания в Дискодуратера ще бъдат публикувани в две статии, като в първата ще бъдат разгледани крепостните съоръжения, строителството във вътрешността на крепостта и даден каталог на откритите монети.

Крепостта е ориентирана почти по страните на света.⁹ Теренът е станал причина да се наруши римският канон, нещо, което забелязваме и в Никополис ад Иструм. Първоначално крепостта е била замислена като правоъгълна, но този замисъл е останал неосъществен по отношение на южната стена, която се включва под прав ъгъл със западната и върви в

Обр. 2. Общ план на Дискодуратера

Abb. 2. Diskoduratera — Generalplan

права посока до портата, след което прави малка чупка на север и продължава до брега на реката. Причината за тази корекция според нас не е продиктувана само от топографските особености на терена, но и от стратегически съображения. В този си вид крепостта има следните размери: северна стена — 114 м, западна стена — 94 м и южна стена — до портата 42 м и от портата до брега на реката 85 м (обр. 2).

Стените на крепостта са достигнали до нас в сравнително добро състояние, понеже са служили за естествена граница на имота на по-късните собственици, които са изхвърляли върху тях извадените от вътрешността дребни камъни.¹⁰ Само източната стена на крепостта, без североизточния ъгъл, е била разрушена от река Янтра. Тя е имала размери около 85 м^{10а}.

⁹ Крепостта е ориентирана на североизток — югозапад, но при бъдещите описания за улеснение ще приемем условно, че крепостта е ориентирана по страните на света.

¹⁰ Проучването на стените се извърши с тесни изкопи от външното, или вътрешното лице. Цялостно разкопаване на стените направихме само при портата и кулите.

^{10а} Размерите на тържището са взети от вътрешните ъгли на крепостните стени.

Крепостните стени са дебели 1,40 м и са изградени от средни по големина ломени камъни и бял хоросан. Върху външното и вътрешното лице на стените има изпъкнал банкет, който е на нивото на тогавашния терен. Над банкета зидарията е по-добре оформена и фугите замазани, а под него строежът е по-груб и стената се разширява стъпаловидно (обр. 3).

Обр. 3. Вътрешното лице на крепостната стена

Abb. 3. Innere Vorderfront der Festungsmauer

Крепостните стени са запазени средно на 1 м височина. Само при северозападната кула височината на стената достига 2,20 м. Единствено тук бяха открити две тухли върху стената, които са останали от тухлен пояс. Тухлите са с размери 0,34/0,34 м.

Крепостна порта

Крепостта е имала само една порта, разположена на южната крепостна стена, а не две, както пише Шкорпил.¹¹ Към портата са проявявали най-голям интерес иманярите, които още преди Освобождението на България са открили каменните поставки със старогръцките надписи, които по-късно публикува Шкорпил.

При портата провежда своите проучвания и Иван Велков. Той изказва предположение, че „крепостта е трябвало наново да се укрепи и е станало нужда да се вземат по-големи камъни от разрушените вътрешни постройки, за да се вградят във вратите.“¹²

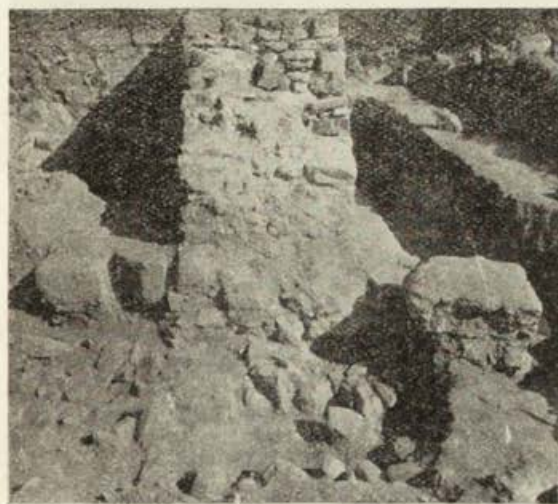
През време на нашите проучвания беше разчистен отново теренът около портата и се установи, че всички досегашни разкопки са се извършвали все около нейната източна част, в резултат на което източната половина на портата е била разрушена до основи (обр. 4). За щастие западната част на портата е останала незасегната и беше разчистена и проучена за пръв път от нас.

Западната част на портата представлява Г-образно продължение на крепостната стена, която завършва на югозападния ъгъл с издаден напред правоъгълен пиласър (обр. 5 и 12). Южната и западната лицева страна са изработени от обработени каменни блокове (архитектурни фрагменти, поставки за статуи и др.) (обр. 6 и 7), а северното вътрешно лице — от обикновени ломени камъни. Спйката между камъните е бял хоросан. За уплътнители на каменните блокове са били използвани части от разбити и полуразтопени бронзови статуи (обр. 8).

Портата е имала две врати: външна и вътрешна. Вратите са имали отвесни въртящи се оси. Гнездото на отвесната ос на външната врата беше открито в ъгъла, образуван от издадения навън пиласър и източното лице. То е издълбано върху една хоризонтално поставена варовикова плоча (обр. 9). В гнездото беше открит кръгъл железен предмет с три

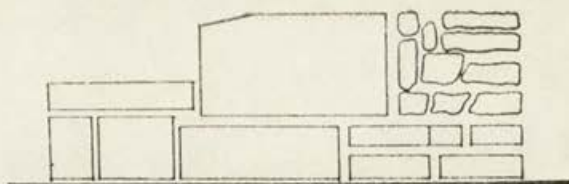
¹¹ К. Шкорпил, цит. съч., с. 154.

¹² Ив. Велков, цит. съч., с. 128.

Обр. 4. Част от източната половина на портата
(поглед отвън)

Abb. 4. Ein Teil von der östlichen Hälfte des Tores
(Blick von Süden)

Обр. 5. Западната половина на портата (напречен
и хоризонтален разрез)

Abb. 5. Westliche Hälfte des Tores — Quer —
und Horizontalschnitt

Обр. 6. Западната половина на портата
(поглед от юг)

Abb. 6. Westliche Hälfte des Tores —
(Blick von Süden)

Обр. 7. Западната половина на портата
(поглед от изток)

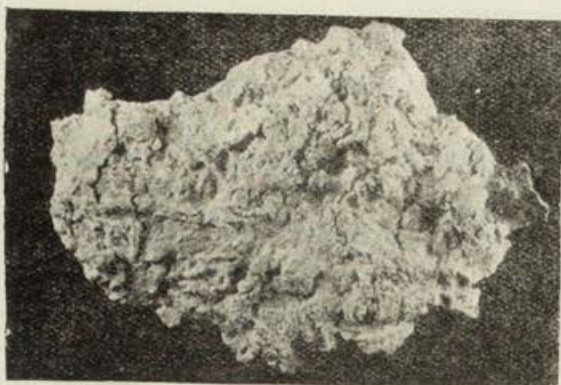
Abp. 7. Westliche Hälfte des Tores
(Blick von Osten)

дупки. Той е бил прикован към челото на отвесната ос, за да я предпазва от изтъркване (обр. 10). Диаметърът на гнездото е 14 см. Външната врата се е отваряла навътре. При затварянето тя е прилепвала плътно към един праг, направен от вторично използвана варовикова колона. Върху каменния праг бяха намерени железните гвоздеи от вратата.

Вътрешната врата се е намирала на 2,50 м северно от външната. Тук е запазен един правоъгълен израстък, изработен от варовикова плоча. Върху горната му лицева страна е издълбано допълнително гнездото на отвесната ос на вътрешната врата. Диаметърът на гнездото е 12 см (обр. 11).

Вратите на портата по всяка вероятност са били двукрили, разположени симетрично от двете страни на входа. Широчината на входа е бил над 2 м. Между външната и вътрешната врати е бил пропугнакулумът, който е бил с размери около 2,5/2 м (обр. 12).

Към вътрешното лице на разкритата от нас западна част на портата е било прилепено каменно стълбище, от което са запазени само три стъпала. Стълбището е широко 1,70 м и дълго 5,70 м. То е изградено от ломени камъни, които са споени с бял хоросан.

Обр. 8. Част от полуразтопена бронзова статуя, използвана като уплътнител на каменните блокове

Abb. 8. Ein Teil von nicht ganz geschmolzener Bronzstatue als Verdichtungsmaterial zwischen den Steinblöcken verwendet

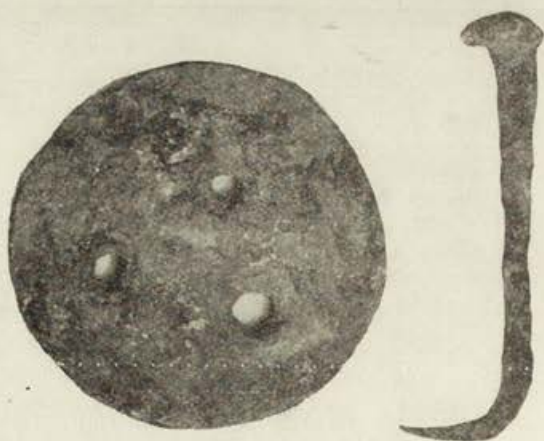
Обр. 11. Гнездото за отвесната ос на вътрешната врата

Abb. 11. Das Nest der vertikalen Achse des Innentores

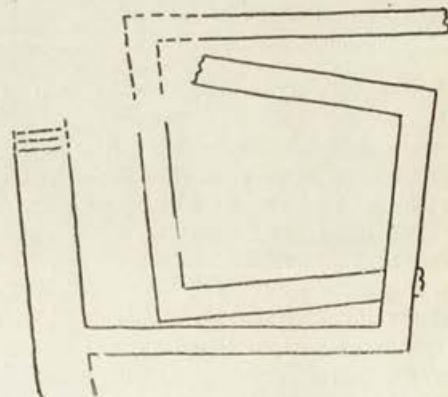
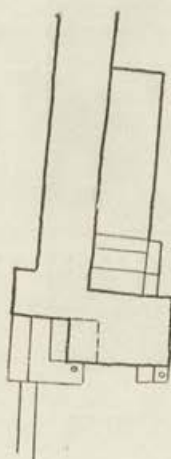
Обр. 9. Гнездото за отвесната ос на външната врата

Abb. 9. Das Nest für die vertikale Achse des Aussentores

Обр. 10. а — железен предмет, който е бил прикован към челото на отвесната ос на вратата; б — железен гвоздей от външната врата

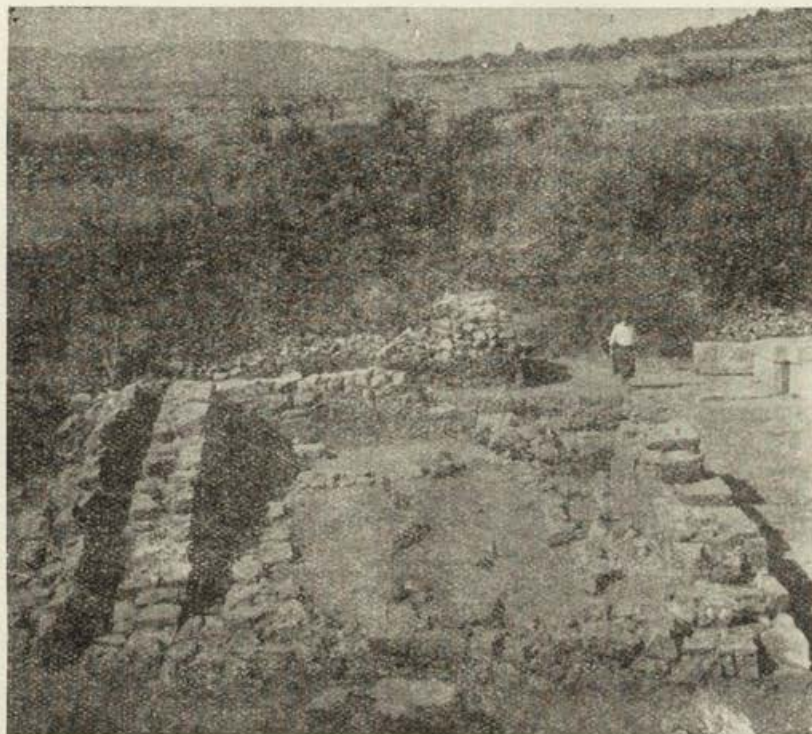
Abb. 10. Eisengegenstand, der an die Frontseite der vertikalen Achse des Tores angenagelt war

Обр. 12. План на крепостната порта

Abb. 12. Plan des Festungstores

На 2 м северно от разрушената южна част на портата бяха открити основите на четириъгълна постройка, която е изградена от ломени камъни, споени с глина. Размерите на постройката са 7,5/7,5 м, а дебелината на зидовете е 0,70 м. Подът на постройката е от

Обр. 13. Караулните помещения (поглед от север)
Abb. 13. Die Wachträume -- Blick von Norden

трамбована глина. Върху него беше разкрит пласт, дебел 0,40 м, който се състои от пепел, горяла пръст и фрагменти от антична кухненска и фина керамика. Тук бяха намерени два фрагмента от оброчни плочки, посветени на Зевс и Артемида, и една бронзова статуйка на Херакъл. Нивото на пода на постройката е с 0,20 м по-ниско от нивото на пода при входа на портата. По-късно върху развалините на разкритата от нас постройка е била изградена втора постройка с неправилна четириъгълна форма и размери 8,20/6,60 м и дебелина на стените 0,90 м. Градежът на стените е от оформени ломени камъни и червен хоросан. За южна стена на постройката е била използвана самата крепостна стена. Нивото на пода на постройката съвпада с нивото при входа на портата. В западната част на постройката бяха открити овъглени дървени талпи и железни гвоздеи, останали вероятно от дървената стълба, чрез която се отивало на крепостната стена. Археологическият материал, открит в тази постройка, се датира от IV—VI в. (обр. 13).

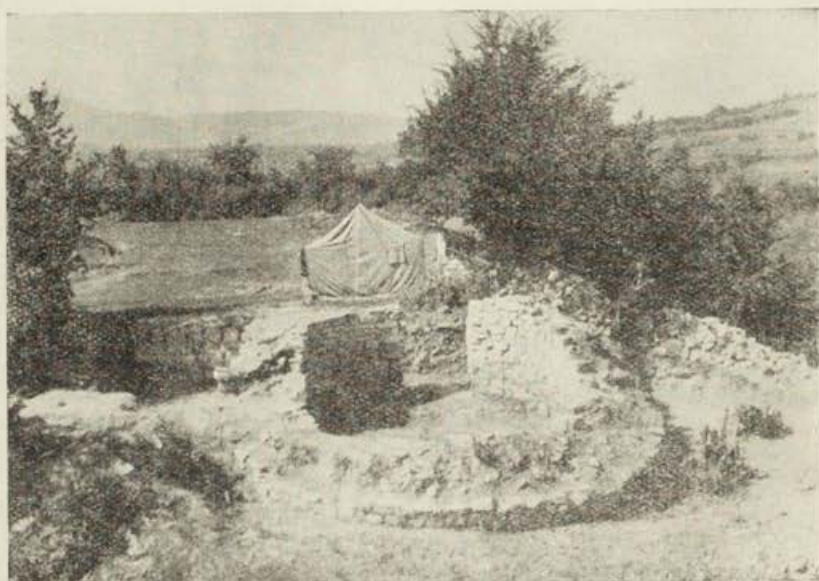

Обр. 14. Част от калдъръма при портата
Abb. 14. Ein Teil von dem Steinpflaster bei dem Tor

Разкритите от нас две постройки по всяка вероятност са били използвани от охраната на крепостта като караулни помещения.

Портата на крепостта е била свързана с вътрешността посредством улица, изградена от калдъръм, насипан отгоре с чакъл и пясък (обр. 14). Същият калдъръм продължава и извън портата, като прави малък завой на запад и се свързва с централния римски път,

който е идвал от Нове (при Свищов), минавал край Павликени, Бяла Черква, Вишовград и достигал Дискодуратера. Към този магистрален римски път тук се е присъединявал и римският път от Никополис ад Иструм и който продължавал през Стара планина за Аугуста и Константинопол.¹³

Обр. 15. Северозападна кула (поглед от север)
Abb. 15. Nordwestlicher Turm — Blick von Norden

Северозападна кръгла кула

На северозападния ъгъл на крепостта беше открита една кръгла кула. По-точно кулата не е на самия ъгъл, а на северната крепостна стена, с която е конструктивно свързана (обр. 15 и 16а). Кулата е изградена от ломени камъни и бял хоросан. Тя е по-добре запазена в южната си част, където височината на стената достига 2,20 м, а от северната част са запазени само основните камъни. Диаметърът на кулата е 4,10 м, а дебелината на стените 1,29 м. Входът на кулата е на самата крепостна стена (обр. 17). Той е широк 1,24 м. При нашите проучвания достигнахме до пода на кулата, който се състои от трамбована глина. Културният пласт е дебел 0,60 м и в него се откриват материали от III—VI в.

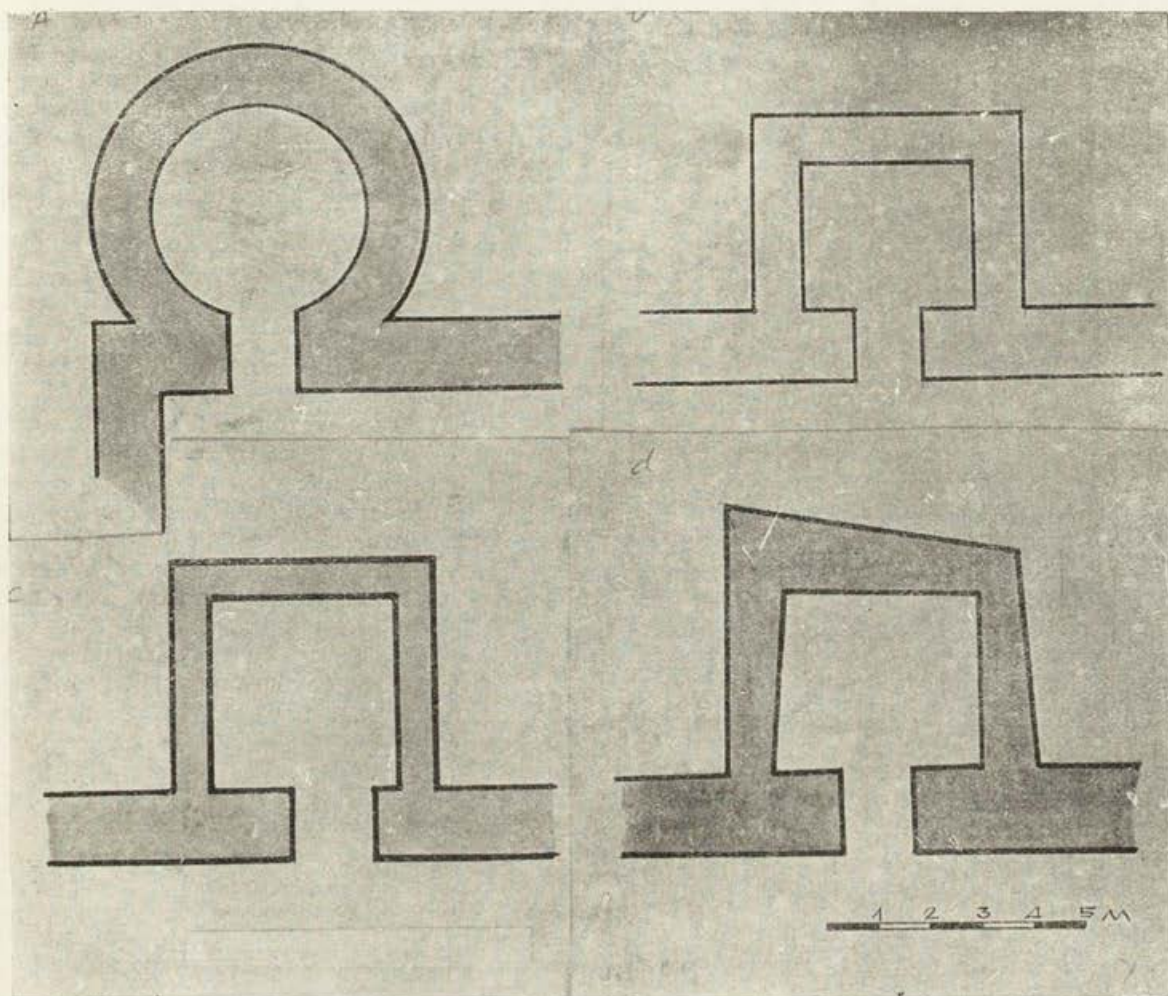
Югозападна кръгла кула

Подобна на северозападната кръгла кула беше разкрита и на югозападния ъгъл на крепостта, като и тук кулата е изградена не на самия ъгъл, а на южната крепостна стена, с която е свързана конструктивно. Кулата беше запълнена с разрушения строителен материал от крепостната стена и самата кула. При нашите проучвания се достигна до горял под от трамбована глина, над който се намериха фрагменти от амфори, битова керамика и монети от III—VI в. Диаметърът на кулата е 3,75 м, а дебелината на стените 1,20 м. Входът е на самия югоизточен ъгъл на крепостта и е широк 1,10 м.

Североизточна кръгла кула

На североизточния ъгъл на крепостта беше разкопана също така една кръгла кула, която е подобна на югозападната кръгла кула, но се различава от нея по масивните си стени, чиято дебелина е 1,68 до 1,79 м. Кулата е конструктивно свързана със северната крепостна стена, но излиза малко към североизточния ъгъл и осигурява защитата на северната и източната стена. Диаметърът на кулата е 2,95 м. В тази кула се намериха най-малко на-

¹³ В. Аврамов, Войната на България с Византия през 1190 г. и погромът на императора Исак Ангел при Трявна, Сф. 1929 г., с. 57—77.

Обр. 16. План на кулите в Дискодуратера: а — северозападна; б — северна; с — западна; д — южна
Abb. 16. Plan der Türme in Diskoduratera: a — nordwestlicher Turm; b — nördlicher Turm; c — westlicher Turm; d — südlicher Turm

ходки, понеже беше разкопавана предварително от иманяри. Откритите материали са от III—VI в.

Кръгла кула е имало вероятно и на югоизточния ъгъл на крепостта, но заедно с източната крепостна стена е била разрушена от река Янтра.

Северна кула

На 47,50 м от североизточната и на 63,50 м от северозападната кръгла кула беше открита една четириъгълна кула. На това място според Шкорпил се е намирала втората порта на крепостта. Кулата има следните размери: 5,10/3,95 м (външни) и 3,30/2,90 м (вътрешни). Стените са дебели 0,90 м и са конструктивно свързани с крепостната стена, а входът е широк 1,31 м. Той пресича крепостната стена и е бил покрит с една вторично използвана варовикова плоча с размери 2,04/0,94/0,30 м. Последната сега е паднала в ъгъла между крепостната стена и западната външна стена на кулата. При разчистването на кулата бяха открити фрагменти от керамика, битови предмети и монети от IV—VI в. (обр. 16 в и 18).

Западна кула

На средата между югозападния и северозападния ъгъл на крепостта беше открита една правоъгълна кула, която е конструктивно свързана със западната крепостна стена. Кулата е почти квадратна. Нейните вътрешни размери са 3,38/3,35 м, а външните 5,90/4,60 м

Обр. 17. Входът на северозападната кула (поглед от юг)
Abb. 17. Der Eingang des nordwestlichen Turmes —
Blick von Süden

3,16 м. Размерите на зидовете са: при крепостната стена — 0,90 м, при югоизточния ъгъл — 1,05 и 1,57 м, при югозападния ъгъл — 0,96 и 1,10 м. Кулата е конструктивно свързана с крепостната стена. Върху овъгления под от трамбована глина бяха намерени битови

Стените са дебели 1,30 м, а входът е широк 1,41 м. Той се намира на самата крепостна стена и е несиметрично разположен по отношение на кулата. Подът на кулата се състои от трамбована глина. Върху него културният пласт е дебел 0,60 м и беше наситен само с материали от IV—VI в. (обр. 16 с, 19).

Южна кула

На южната крепостна стена бяха открити две крепостни съоръжения: портата и южната кула.

Южната кула отстои на 55,60 м от портата и на около 14,50 м от брега на реката.

Южната кула беше най-зле запазена, понеже е била в обработваем терен. По форма южната кула прилича на един nepravilen четириъгълник с югоизточен остър и югозападен тъп ъгъл. Нейните размери са: външни — 5,70/5,20/4,08 м и вътрешни — 3,74/3,54/

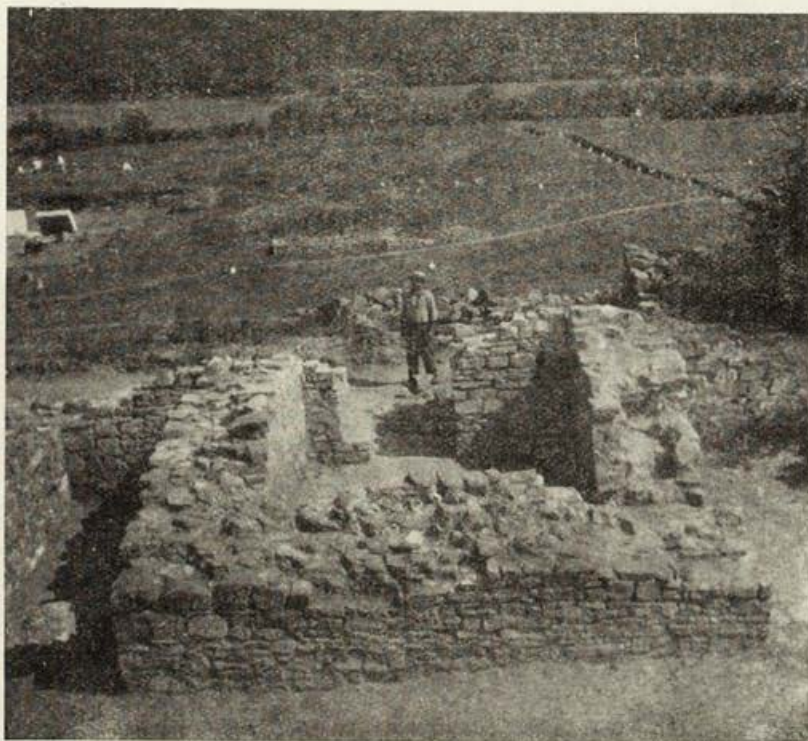
Обр. 18. Северна кула (поглед от север)
Abb. 18. Der nördliche Turm — Blick von Norden

предмети, фрагменти от амфори с надписи, направени с червена боя, и монети от IV—VI в. Входът на кулата е на самата крепостна стена. Той е широк 1,30 м.

Междинна кула е имало навярно и на източната крепостна стена, но и тя, както югоизточната кръгла кула, е била разрушена от река Янтра (обр. 16 а.).

Общи бележки за кулите

Всички описани от нас кули са конструктивно свързани с крепостната стена и са изградени от същия материал, от който е изградена и стената — средни по големина ломени камъни и бял хоросан^{13а}. Банкетът, който открихме върху крепостната стена, продължава и върху стените на кулите.

Обр. 19. Западна кула (поглед от запад)

Abb. 19. Der westliche Turm — Blick von Westen

При кулите в Дискодуратера има нещо оригинално. Всички са различни както по форма, така и по размери. Оригинални са и ъгловите кули. Те са изградени не на самите ъгли, както бихме очаквали, а върху едната крепостна стена, с което се намалява тяхната обсервационна и отбранителна способност.

Всички кули са имали подове от трамбована глина, които при опожаряване на крепостта са се изпекли. Във всички кули преобладават материалите от IV до VI в., като по-ранни материали от средата на III в. почти не се откриват.

Б. СТРОИТЕЛСТВО ВЪВ ВЪТРЕШНОСТТА НА КРЕПОСТТА

Постройката с колоните

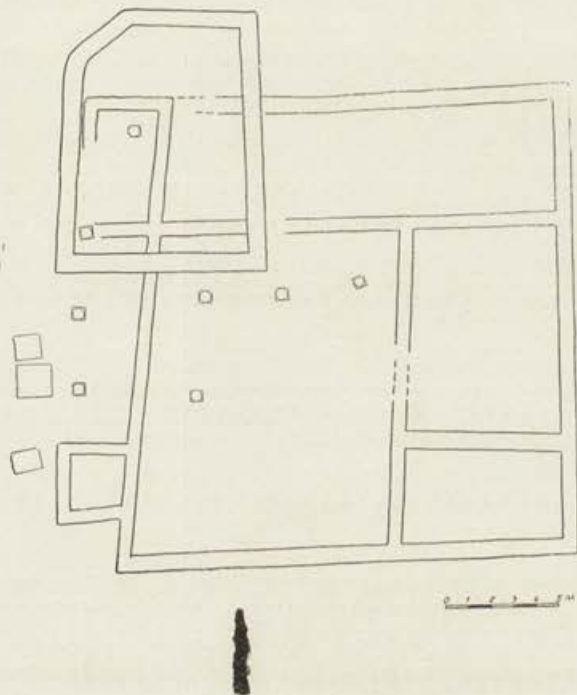
През 1958 г. спасителните разкопки в Дискодуратера започнаха с разкриването на една постройка с колонада. Тя се намира в североизточната част на тържището и отстои на 17,5 м от западната и на 8,5 м от северната крепостна стена. Нивото на тогавашния терен се разкри на дълбочина 0,80—1 м. На тази дълбочина беше разкрит и банкетът на крепостната стена (обр. 20).

Зидовете на разкритата от нас постройка са изградени от обикновени, средни по големина ломени камъни, споени с глина (обр. 21). Тяхната дебелина е от 0,65 до 0,70 м и са запазени на височина от 0,20 до 0,40 м. Основата на зидовете достига на дълбочина до 0,60 м. На много места камъните от основите са извадени. Постройката е ориентирана по

^{13а} Изключение прави само североизточната кръгла кула, където градежът е от големи камъни и червен хоросан. Замазка от червен хоросан беше открита на няколко места по вътрешното лице на крепостната стена и между архитектурните фрагменти, вградени в портата.

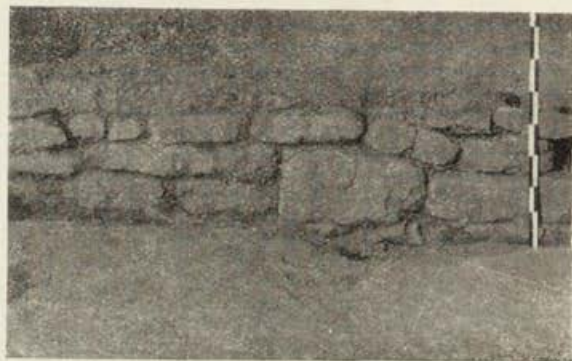
западната и северната крепостна стена. Тя има форма на неправилен четириъгълник: северо-западният и североизточният ъгъл са прави, югоизточният — остър и югозападният — тъп. Северната стена е дълга 20,65 м, източната 20,52 м, западната 19 м и южната 21,25 м.

По своя план разкритата от нас постройка може да се отнесе към римските перистилни постройки с централно звено — вътрешния двор, който е ограден от всички страни с колони и помещения. При нас вътрешният двор се намира в югоизточната част на постройката. Неговите размери са 13,5/11 м. На запад дворът се ограничава от каменен зид, който свързва северния с южния зид на постройката. Този зид е успореден на западния зид на постройката и оформя с него едно продълговато помещение с размери 17,5/5 м. На север дворът се ограничава също така от каменен зид, който е успореден на южния зид на построй-

Обр. 20. План на постройката с колоните и петогълната каменна постройка

Abb. 20. Plan des Gebäudes mit den Säulen und des fünfeckigen Steingebäudes

Обр. 21. Каменен зид от постройката с колоните

Abb. 21. Steinmauer aus dem Gebäude mit den Säulen

ката. Между северния зид на постройката и описания от нас зид се оформят две помещения: източно с размери 6,80/3,80 м и западно 9,6,80 м, които са разделени помежду си с напречен каменен зид (обр. 22).

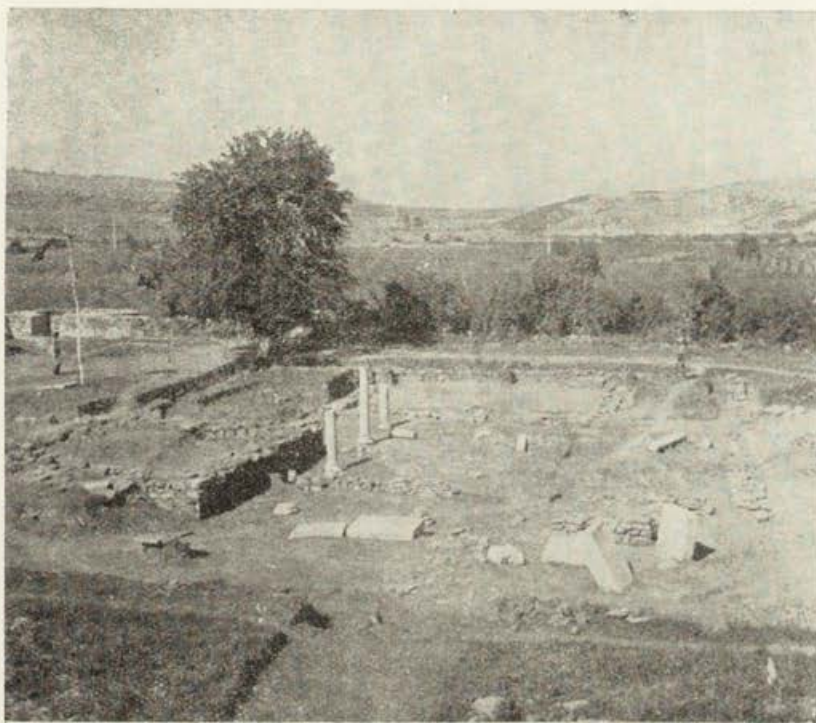
На 2,75 м от западната страна на двора бяха открити 3 варовикови бази заедно с две колони (едната напълно запазена). Разстоянието от южната стена до първата база е 2 м, а от първата до втората 2,75. Разстоянието от втората до третата база е също 2,75 м, а от третата база до северната стена на двора — 1,70 м. Напълно запазена колона с база беше намерена покрай южната стена и отстои от нея на 2 м, а от първата база на 4 м източно. Покрай източната страна на двора бяха открити също три колони (едната напълно запазена и два фрагмента от колони) и един фрагмент от варовиков капител (обр. 23).

Официалният вход на постройката е бил от южната страна. Той е оформен от две малки помещения при югоизточния и югозападния ъгъл, които са свързани с колонада от три колони. От колонадата са запазени само варовиковите бази, които отстоят една от друга на разстояние 2,75 м. Четвърта база от варовик открийме при югозападния външен ъгъл на постройката, където е била преместена допълнително, вероятно при по-късните строежи. Базите са били поставени на правоъгълни площадки (стилобати), които са били изградени от ломени камъни и бял хоросан. Размерите на площадките са 0,80/0,60 м. Колоните са монолитни и са изработени от варовик, подобен на хотнишкия. Размерите на колоните са следните: дължина 2,15 м, диаметър на долната основа 31,5 см и диаметър на горната основа 26 см. Базите са изработени от същия варовик и са различни по размери. Широчината на основите на базите е 56,5, 54, 46, 45 и 39 см (обр. 24). От капителите на колоните беше открит само един напълно запазен и един фрагментиран. Капителите са украсени с яйцевиден орнамент и волути (обр. 25).

Пред официалния вход беше разкрит плочник от обработени варовикови плочи, които са били взети от по-стар строеж. Размерите на плочите са: 127/90 см и 148,5/144 30 см (обр. 26).

Откритият археологически и нумизматичен материал в постройката с колоните се датира от III до IV в.

Постройката с колоните не е имала дълго съществуване. Тя е била разрушена и върху нейните развалини продължава животът. В югоизточния ъгъл и западната част на

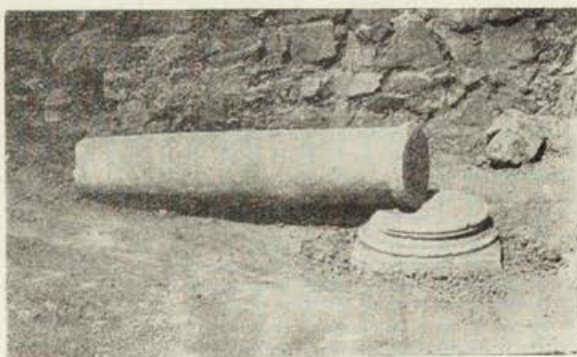
Обр. 22. Общ изглед на постройката с колоните и петогълната каменна постройка (поглед от юг)

Abb. 22. Allgemeines Aussehen des Gebäudes mit den Säulen und des fünfeckigen Steingebäudes — Blick von Süden

постройката бяха открити следи от полувкопани в земята жилища. При тяхното изграждане са били разрушени част от основите на постройката с колоните. По-късните жилища нагоре са били изградени с нетраен материал (дървени греди и плет), измазан с глина. Те са имали подове от трамбована глина (обр. 27). В тези жилища беше открит богат археологически материал и монети от IV до VI в.

Петогълна каменна постройка

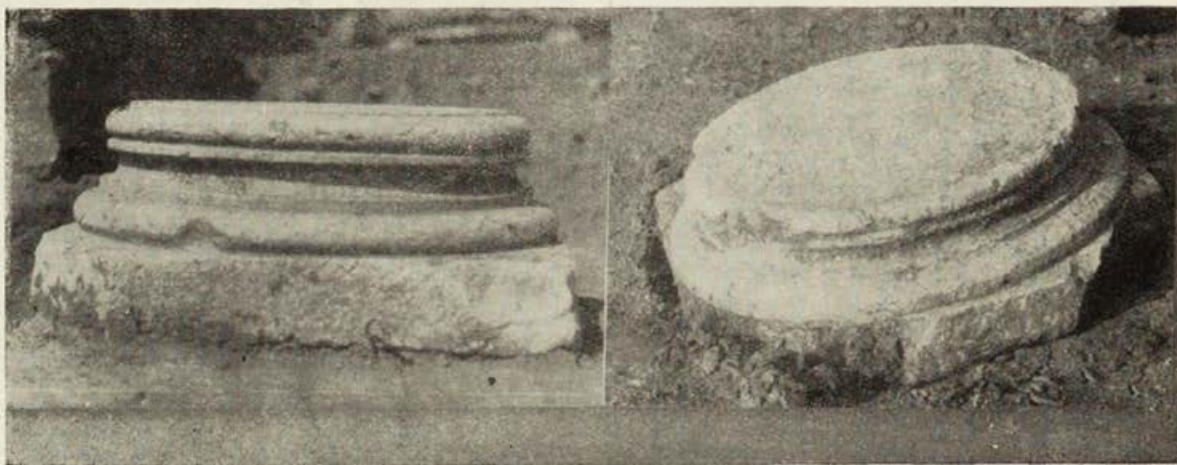
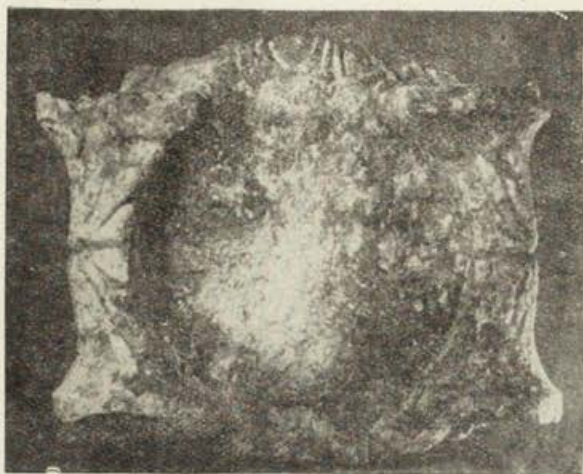
Върху югозападния ъгъл на постройката с колоните бяха разкрити основите на една петогълна постройка. Тя е изградена от ломени камъни, споени с глина (обр. 28). Широчината на зидовете е от 0,75 до 0,80 м. Постройката е ориентирана по северната и западната крепостна стена. Нейните размери са: северна стена — 11,80 м, западна — 5,80 м, източна — 9,25 м, южна — 9,30 м и югозападна — 3,50 м. Основите на постройката достигат на дълбочина до 1,30 м, като пресичат пода на постройката с колоните и разрушават част от стените на нейния югозападен ъгъл. Подът на петогълната постройка беше разкрит на дълбочина 0,40 м. Той е напра-

Обр. 23. Варзиковска база и колона, намерена in situ в постройката с колоните

Abb. 23. Basis aus Kalkstein und eine Säule, gefunden „in situ“ in dem Gebäude mit den Säulen

вен от големи безформени плочи от пясъчник. Плочите продължават и пред южното лице на постройката. В петогълната постройка бяха открити археологически материали и монети от VI в., от което време се датира и самата постройка.

Обр. 24. Варовикови бази от постройката с колоните
Abb. 24. Basen aus Kalkstein von dem Gebäude mit den Säulen

Постройката със стъпалата

На 17 м южно от северната кула се откриха основите на една четириъгълна постройка с размери: северна страна — 8,12 м, южна — 8 м, източна — 14,80 м и западна — 14,22 м. Основите на постройката са дебели 0,90 м и са изградени от ломени камъни и червен хоросан. Те бяха открити на дълбочина 0,20 м и достигат до 1,60 м. На източната страна на постройката беше открит вход със седем стъпала. Входът е не добре оформен и е широк 1,30 м. В постройката бяха намерени железарски оръдия на труда, късноантична керамика и монети от VI в. (обр. 29 и 30). На юг от входа на постройката беше открит един скелет на човек, ориентиран на североизток. Ако се съди по това, че костите на ходилата са били извадени при направата на каменните стъпала, то скелетът трябва да се датира преди постройката (обр. 31).

Стратиграфски изкопи

При нашите проучвания в Дискодуратера бяха направени два стратиграфски изкопа. Първият започва на 10 м западно от брега на река Янтра и достига до постройката с колоните. Той отстои на 17 м южно от северната крепостна стена. Вторият отстои на 40 м южно от първия и започва също на 10 м от брега на реката, като продължава на 70 м по посока на западната крепостна стена.

Стратиграфските изкопи са широки 1 м и дълбоки от 2 до 2,40 м. Културният пласт е дебел от 0,80 до 1,40 м. От 0,00 до 0,40 м той се състои от тъмнокафява обработваема земя, която е примесена с много безсистемно разхвърляни дребни камъни, фрагменти от керамични съдове, горяла стенна мазилка и монети от III до VI в.

От 0,40 до 0,80 м културният пласт се състои от горяла пръст, примесена с дребни камъни, пепел, стенна мазилка и извънредно много фрагменти от късноантична керамика. Откритите монети са от IV до VI в. В двата стратиграфски изкопа бяха пресечени по две жилища, които са били полувкопани в земята и са широки 4 м. Подът на тези жилища е от обгоряла трамбована глина, а стените от нетраен материал, измазан с глина. В източната част на тържището този културен пласт достига на дълбочина до 1,40 м. Под тази дълбочина започва пласт от жълта глина без всякакви културни останки.

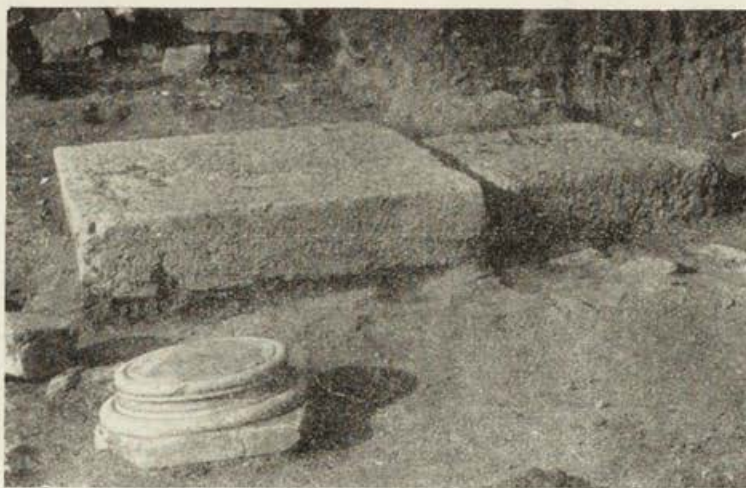
Освен стратиграфските изкопи в Диско-дуратера бяха направени и два сондажа: единият в източната част на крепостта (на 37 м южно от северната крепостна стена и на 40 м западно от реката) и вторият на 35 м южно от първия.

Първият сондаж беше наречен условно „източен“, а вторият — „южен“.

При южния сондаж разкопахме една площ с размери от 15/10 м и достигнахме на дълбочина 1,70 м, като се повтори същата картина, както и при стратиграфските изкопи. Културният пласт достигна на дълбочина до 1,40 м и се състои само от късноантични материали. В южната част на сондажа попаднахме на част от постройка, изградена от ломени камъни и глина. Постройката е ориентирана по северната крепостна стена. Дебелината на зидовете е 0,70 м. Подът на постройката беше открит на дълбочина 0,40 м. Той е изграден от големи безформени плочи от пясъчник подобни на откритите в петогълната постройка. От постройката е запазен само северо-

Обр. 25 Варовиков капител от постройката с колоните
Abb. 25. Kapittel aus Kalkstein von dem Gebäude mit den Säulen

Обр. 26. Плочник от обработени варовикови плочи
Abb. 26. Bürgersteig aus bearbeiteten Kalksteinplatten

източният ъгъл. От източната стена излизат два успоредни зида, които отиват на запад и оформят две помещения — северно и южно. Първото е широко 5 м, а второто 3,40 м. В постройката бяха намерени монети от VI в.

При южния сондаж беше разкопана площ от 50 м². Тук бяха открити на дълбочина 0,40 м основи на четириъгълна постройка, изградена от ломени камъни и глина. Постройката е ориентирана по южната крепостна стена. Тя има следните размери: южна стена — 4,60 м, северна — 5,54 м, източна — 5,10 м и западна — 6 м. Западната стена продължава

Обр. 27. Стенна глинена мазилка
Abb. 27. Eine Wand mit Tonputz

на север и беше проследена от нас на 32 м. Цялостно проучване на тази постройка не се извърши. Тук беше открит значителен археологически материал и монети от IV—VI в.

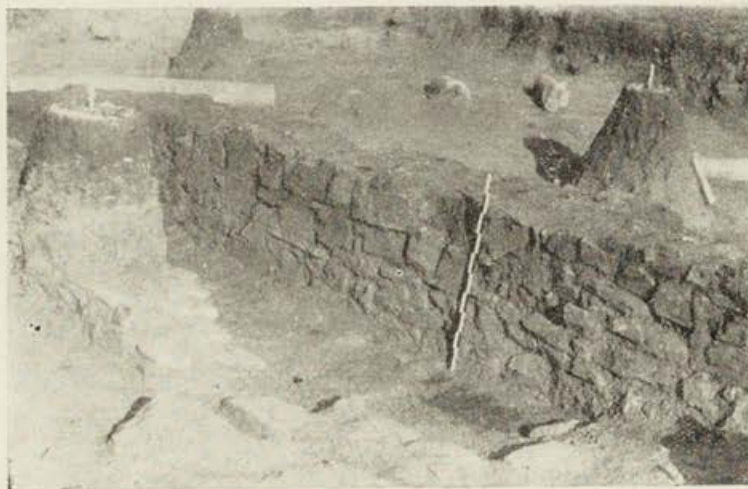
При южния сондаж културният пласт достига до 1,20 м. Той се състои от горяла пръст, пепел, безсистемно разхвърляни камъни и късноантична керамика.

Останки от средновековно българско селище

При археологическите проучвания в Дискодуратера бяха открити следи от средновековно българско селище от XII—XIV век. В най-горните културни пластове при постройката с колоните в южния и източния сондаж и на север от портата бяха открити значителен брой фрагменти от средновековна кухненска керамика, средновековни гривни и монети от XII—XIV в. Недалеч от югоизточния външен ъгъл на постройката с колоните беше открита една боклучна яма, пълна със средновековни български материали. Тук бяха намерени няколко фрагмента и от средновековната „сграфито“ керамика, по-

добна на тази, която се открива на Царевец във Велико Търново.

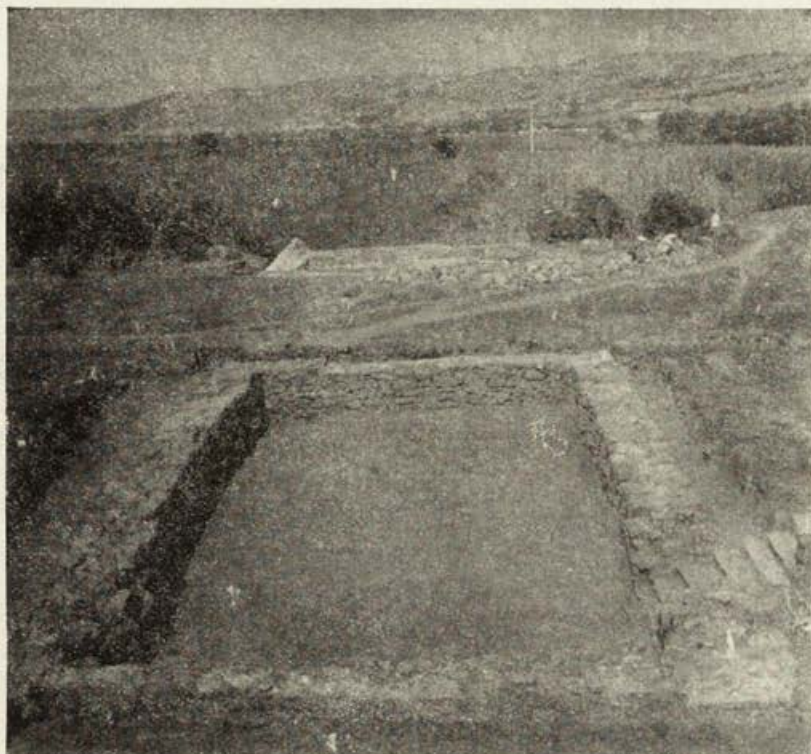
Следите от средновековното българско селище продължават и на север от крепостта. Тук при обработване на земята наред с римските монети се откриват и средновековни

Обр. 28. Каменен зид от петогълната каменна постройка
Abb. 28. Steinmauer von dem fünfeckigen Steingebäude

корубести монети. На север от крепостта бяха открити и средновековни български погребения. В един гроб до скелета бяха намерени две гърнета от средновековна кухненска керамика и в тях поставени кокоши яйца.¹⁴

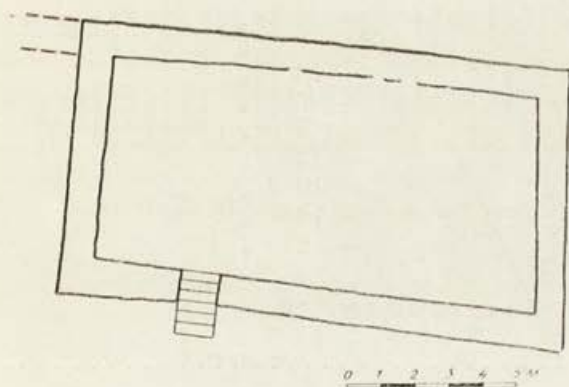
¹⁴ Кокоши яйца в средновековни гърнета бяха открити в средновековния некропол в подножието на Момината крепост и в средновековен гроб край Дряновския манастир. (Непубликувани материали от В. Търновския музей.)

Обр. 29. Постройката със стъпалата (поглед от юг)
Abb. 29. Das Gebäude mit den Treppen — Blick von Süden

Обр. 31. Погребение до входа на постройката
със стъпалата
Abb. 31. Begräbnis neben dem Eingang des
Gebäudes mit den Treppen

Обр. 30. План на постройката със стъпалата
Abb. 30. Plan des Gebäudes mit den Treppen

Водоснабдяване на крепостта

Крепостта е имала добри възможности за снабдяване с вода, защото целият терен около нея е богат с непресъхващи извори. На юг от портата, на десния бряг на дола, има непресъхващ извор, който и днес се използва. Дали тук се касае за извор или за пре-

6. Известия на музея — В. Търново

къснат водопровод е трудно да се каже, понеже на това място не успяхме да направим проучвания.

На запад от крепостта при обработване на земята се откриват глинени тръби от водопроводи с лосока към тържището. Части от тръби бяха открити и в самото тържище, а също така беше намерена част от варовиково корито на чешма. Голямо количество вода изтича и от глинестия пласт над брега на Янтра (при източната страна на тържището), а на север от тържището теренът е мочурлив и има непресъхващи кладенчета.

МОНЕТИ

При археологическите проучвания в Дискодуратера беше открит най-разнообразен археологически, епиграфски и нумизматичен материал, който, както споменахме по-горе, ще бъде предмет на втора статия. В настоящата статия ще бъде даден само каталог на откритите от нас монети през време на археологическите проучвания.

При археологическите проучвания в Дискодуратера бяха открити 375 броя монети от следните владетели:¹⁵

1. Никополис ад Иструм		
Септимий Север (193—211)	— 2 монети	
2. Пауталия		
Септимий Север (193—211)	— 1 "	
3. Марцианопол		
Каракала (211—217)	— 1 "	
4. Гордиан III (238—244)	— 1 "	
5. Филип Араб (244—249)	— 2 "	
6. Валериан (253—260)	— 2 "	
7. Галиен (258—268)	— 7 "	
8. Аврелиан (270—275)	— 6 "	
9. Тацит (275—276)	— 1 "	
10. Проб (276—282)	— 6 "	
11. Диоклетиан (284—305)	— 2 "	
12. Максимиан (286—305)	— 1 "	
13. Луций (308—324)	— 4 "	
14. Константин I (306—337)	— 5 "	
15. Константин II (337—340)	— 5 "	
16. Констанций II (337—361)	— 4 "	
17. Юлиан Отстъпник (361—363)	— 1 "	
18. Йовиан (363—364)	— 1 "	
19. Валентиниан (364—375)	— 13 "	
20. Валент (364—378)	— 6 "	
21. Грациан (367—383)	— 5 "	
22. Теодосий I (379—395)	— 13 "	
23. Аркадий (395—408)	— 19 "	
24. Хонорий (395—423)	— 12 "	
25. Анастасий I (491—518)	— 2 "	

Монети с неопределени владетели

26. Монети от II век	— 2 монети
27. Монети от III век	— 6 "
28. Монети от IV век	— 164 "
29. Монети от V век	— 8 "
30. Монети от VI век	— 43 "

Византийски монети

31. Алексей I (1081—1118)	— 1 "
32. Мануил I Комнин (1143—1180)	— 12 "

¹⁵ Изказваме благодарност на др. Т. Герасимов за помощта, която ни оказа при определяне на монетите.

33. Исак II Ангел	(1185—1195)	—	5	»
34. Алексей III	(1195—1203)	—	2	»
35. Михаил VIII Палеолог	(1261—1282)	—	1	»
36. Никея — Теодор I Ласкарис	(1204—1222)	—	1	»
37. Солунско деспотство		—	2	»
38. Монети с неопределени владетели от XII в.		—	4	»
39. Монети с неопределени владетели от XIII в.		—	1	»
40. Монети с неопределени владетели от XIV в.		—	1	»

ARHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN IN DISKODURATERA IN DEN JAHREN 1958—1961

B. Sultov

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ruinen des antiken Marktplatzes „Diskoduratera“ liegen 12 km westlich von der Stadt Drjanovo. Der Marktplatz war am Ufer des Flusses Jantra neben der wichtigen römischen Strasse gelegen, die Novae an der Donau mit Augusta Trajana verband. Bei Diskoduratera verbanden sich miteinander die Magistrale und die Strasse von Nikopolis ad Istrum. Der Name wurde erst am Ende des XIX Jahrh. der Wissenschaft bekannt, als zufälligerweise Steinpostamente von Standbildern mit altgriechischer Inschrift entdeckt wurden. Diese Steinpostamente wurden sekundär als Baumaterial ausgenutzt und in das Tor eingemauert.

Dank dieser Inschrift wurden der Name des Marktplatzes Δισκοδουράτῃραι, die Zeit als er gegründet wurde (Bei der Verwaltung von M. Aurelius (168—180) und die Stadt die ihn gegründet hat ἡ πόλις ἡ Τραιανέων (Augusta Traiana) festgestellt.

Seit dem Jahre 1958 bis zum Jahre 1961 führte das Bezirksmuseum in V. Tŭrnovo archäologische Untersuchungen in Diskoduratera durch. Die Ergebnisse werden von dem Autor in zwei Artikeln veröffentlicht.

Im ersten Artikel werden die Festungsanlagen und die Bauten im Innern behandelt. Es wird noch ein Katalog der neugefundenen Münzen dargeboten. Die archäologischen Materialien, die bei den Ausgrabungen gesammelt wurden, die Datierung und die allgemeine Schlussfolgerung sind ein Thema des zweiten Artikels.

Der Marktplatz hatte eine viereckige Form und war von allen Seiten mit Festungsmauern umgeben. An allen Ecken erheben sich runde Türme und zwischen ihnen, auf jeder Mauer, ein Zwischenturm.

In der südlichen Seite lag das Tor bei dessen Aufbau Steinpostamente für Standbilder und architektonische Fragmente ausgenutzt wurden.

Im Innern wurden die Basen von zwei Gebäuden freigelegt: das eine mit einem Säulengang und Steinfundamenten die mit Ton verbunden, und das zweite aus Bruchsteinen und rotem Mörtel sind.

Bei den Ausgrabungen wurden 375 Münzen gefunden, von denen die meisten aus dem Ende des III und vom Anfang des IV Jahrh. stammen.

ИЗ ИСТОРИЯТА НА НОВЕ ПРЕЗ ТРЕТИ ВЕК ОТ Н. Е.

Ст. Стефанов и М. Тачева

През 1959 г. Али Мустафов Кенаров от Свищов намерил в малко глинено съдче колективна находка от 53 бронзови римски императорски монети в нивите на местността „Муса-Ага“ в землището на с. Царевец до Свищов. Три от монетите е раздал на близки, а останалите 50 броя предаде на народния музей в Свищов (инв. № 1970) срещу заплащане. Монетите са с ясни образи и сравнително добре запазени и четливи надписи; сечени са при следните императори:

Септимий Север (193—211 г.)

1. Лице: [AV. K. A. CEP.T.] SEVHPPOC. Бюст на императора с лавров венец, надясно.

Опако: VI ΦΑΥΣΤΙΝΙΑΝΟV ΜΑΡΚΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ. Зевс с калатос, седнал на трон наляво, държи жезъл, пред него — орел. Диамет. 25 мм.

2. Лице: също като № 1, но от друг монетен печат.

Опако: VI ΦΑΥΣΤΙΝΙΑΝΟV ΜΑΡΚΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ. Фортуна, с калатос, права, наляво, с кормило и рог на изобилието. Диамет. 26 мм.

3. Лице: също като № 1, но от друг монетен печат.

Опако: ΟΥΛΙΑΝΩΝ ΑΡΧΙΑΛΕΩΝ. Орел с разперени криле, наляво, с венец в клюна. Диамет. 26 мм.

Каракала (211—217 г.)

4. Лице: AVT. M. A(V)PNA. ANTΩNEINOC. Бюст на императора с лавров венец, надясно.

Опако: VI ΦΑΥΣΤΙΝΙΑΝΟV ΜΑΡΚΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ. Конкордия, права, с калатос, наляво, с патера и рог на изобилието. Диамет. 27 мм.

5. Лице: AV. K. M. AV[PNA], ANTΩNENOC. Също като № 4, но от друг монетен печат.

Опако: VΦ. A. O(V)ΛΙΑΝΟV [ΜΑΡ]ΚΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩ(N)². Конкордия, права, наляво, с патера и рог на изобилието. Диамет. 26 мм.

Макрин и Диадумениан (217—218 г.)

6. Лице: AV. K. OΠΠEA. CEVN. MA[KP]IN[OC]. Бюст на императора с лавров венец, надясно.

Опако: VII. Π. ΦOY. ΠONTIANOV NEIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ.³ Асклепий, прав, с тояга в дясната ръка, около която се увива змия. Диамет. 25 мм.

7. Лице: AV. K. OΠEAAIOY CEVN. MA[KP]INOC. Като № 6, но от друг монетен печат.

¹ Iul. Faustianus е бил императорски наместник в провинция Долна Мизия при императорите Септ. Север и Каракала, вж. B. Pick, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, I, с. 186.

² Fl. Ulpianus е бил императорски наместник в провинция Д. Мизия при императорите Септ. Север, Каракала и Гета, вж. цит. съч., с. 186.

Опако: VII. PONTIANOV M[ARKIAN]OΠOΛITΩN. Фортуна, права, с калатос, държи кормило и рог на изобилието. Диамет. 24 мм.

8. Лице: AV. K. OΠEΛ. CEVN. MAKPIHOC. Също като № 6, но от друг монетен печат.

Опако: VII AΓPIH[HA NEIKO]ΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ.⁴ Конкордия, права, наляво, държи патера над разпаден жертвеник и рог на изобилието. Диамет. 27 мм.

9. Лице: AVT. K. M. OΠEΛΔ. CEVN. MAKPIHOC AV(I). Също като № 6, но от друг монетен печат.

Опако: VII CTA(TIOV) ΔOHTINOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ.⁵ Херакъл, гол, с тояга в дясната си ръка, в бой с хидрата. Диамет. 25 мм.

10. Лице: AV. K. OΠEΛ. CEVN. MAKPIHOC. Също като № 6, но от друг монетен печат.

Опако: VII CTATIOV ΔOHTINOV NIKOΠOΛITON ΠPOC ICTPΩ. Мъж, полугол, седнал, държи клас и клонче. Диамет. 27 мм.

11. Лице: AVT. K. M. OΠEΛIOC CEVN. MAKPIHOC. Като № 6, но от друг монетен печат.

Опако: VII CTAT(OV) ΔOHTINO[V] NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ. Императорът, прав, наляво, във военно облекло, държи копие и скиптер. Диамет. 25 мм.

12. Лице: [AV. K. OΠEΛ.] CEVN. MAKPIHOC K. M. OΠEΛ. ANTΩNEIHOC. Бюстове на Макрин с лавров венец, надясно и Диадумениан — наляво.

Опако: VII PONTIANOV MARK[IANO]ΠOΛEITΩN. Зевс, прав, наляво, държи патера над жертвеник. В полето — E. Диамет. 26 мм.

13. Лице: M. OΠEΛΔI. ΔIΔOYMEHIANOC K. Бюст на Диадумениан, наляво.

Опако: VII AΓPIHHA NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ. Виктория, в ход надясно, държи палма и венец. Диамет. 26 мм.

14. Лице: K. M. OΠEΛ. ANTΩN. ΔIΔOYMEHIANOC. Също като № 13, но от друг монетен печат.

Опако: VII CTATIOV ΔOHTINOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC [ICTPΩ]. Конкордия, права наляво, държи патера и рог на изобилието. Диамет. 26 мм.

15. Лице: [M. OΠEΛΔI. ΔIΔOY]MEHIANOC KAI. Също като № 13, но от друг монетен печат.

Опако: VII CTA(TIOV) ΔOHTINOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC. IC(TPΩ). Фортуна с калатос, права, държи кормило и рог на изобилието. Диамет. 25 мм.

Елагабал (218—222 г.)

16. Лице: [AVT. M. A]VP. ANTΩNEIHOC. Бюст на императора, надясно, с лъчиста корона.

Опако: [VII NOBIOV] POYΦY NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ.⁶ Хермес, прав, надясно, държи пръчка над жертвеник. Диамет. 25 мм.

17. Лице: [AVT. M. AVP.] ANTΩNEIHOC. Също като № 16, но от друг монетен печат.

Опако: VII NOBIOV POYΦOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩ. Хигия, права, надясно, храни змия от патера. Диамет. 25 мм.

18. Лице: AVT. M. AVP. ANTΩNEIHOC. Бюст на императора с лавров венец, надясно.

Опако: VII NOBIOV POYΦOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩN. Хермес, прав, с кесия и кадуцей. Диамет. 27 мм.

19. Лице: [AVT. K. M. AVP. ANTΩ]NEIHOC. Бюст на императора с лъчиста корона, надясно.

Опако: VII NOBIOV POYΦOV [NIKOΠOΛITΩN] ΠPOC ICTPΩ. Речен бог, полулегнал, облегнат на скала, държи тръстиково клонче. Диамет. 25 мм.

20. Лице: AV. K. M. AVP. ANTΩNEIHOC. Също като № 16, но от друг монетен печат.

Опако: VII NOBIOV POYΦOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPΩN. Фортуна с калатос, права, наляво, държи кормило и рог на изобилието. Диамет. 26 мм.

³ P. Fu. Pontianus е бил leg. aug. pr. pr. prov. Moesiae inf. при императорите Макрин и Диадумениан, вж. цит. съч., с. 331.

⁴ M. Claudius Agrippa е бил leg. aug. pr. pr. prov. Moesiae inf. при същите императори, вж. цит. съч., с. 331.

⁵ Statius Longinus е бил leg. aug. pr. pr. prov. Moesiae inf. при същите императори, вж. цит. съч., с. 331.

⁶ Novius Rufus е бил leg. aug. pr. pr. prov. Moesiae inf. при император Елагабал, вж. цит. съч., с. 331.

21. Лице: [AV. K. M. AVR.] ANTΩNEINOC. Също като № 19.
Опако: VII NOBIOV POYΦOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPON. Виктория крилата, права, държи венец и палмово клонче. Диамет. 25 мм.
22. Лице: AVT. K. M. AVR. ANTΩNEINOC. Също като № 19, но от друг монетен печат.
Опако: VII NOBIOV POYΦOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPON. Орел с разперени криле, държи венец в клюна си, между две знамена. Диамет. 26 мм.
- 22^a. Лице: AVT. K. M. AVR. ANTΩNEINOC. Също като № 19, но от друг монетен печат.
Опако: VII NOBIOV POYΦOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC ICTPON. Орел с разперени криле, наляво, с венец в клюна си. Диамет. 25 мм.
23. Лице: AVT. K. M. AVR. HAIOC ANTΩN[EINOC]. Бюст на императора с лавров венец, надясно.
Опако: VII IOYΑ ANT·CEΛEYKOV MAPKIANOΠOΛITΩN.⁷ Хигия, права, надясно, храни змия от патера. Диамет. 24 мм.
24. Лице: AVT. K. M. AVR. ANTΩNEINOC. Също като № 23, но от друг монетен печат.
Опако: VII CEPΓ. TITIANOV MAPKI·NOΠOΛITΩN.⁸ Зевс, прав, с мантия, наляво, държи жезъл и патера. Диамет. 27 мм.
25. Лице: AVT. K. M. AVR. HAI. ANT[ΩNEI]NOC. Също като № 23, но от друг монетен печат.
Опако: VII CEPΓ. TITIANOV MAPKIANOΠOΛITΩN. Хера, права, с жезъл и патера. Диамет. 25 мм.
26. Лице: AVT. K. M. AVR. HAI. ANTΩNEINOC. Също като № 25, но от друг монетен печат.
Опако: OΔHCCEITΩN. Сарапис с калатос, държи патера и рог на изобилието. Долу вляво — горящ жертвеник. Диамет. 26 мм.
27. Лице: AVT. K. M. AVR. ANTΩNEINOC AVΓ. IOYΔIA COYAIMI[C]. Бюст на императора с лавров венец, надясно, и Юлия Соемис, наляво.
Опако: VII IOYΔ. ANT. CEΛEYKOV MAPKIANOΠOΛITΩN. Бонус-Евентус, прав, наляво, държи класове и патера. В полето — Е. Диамет. 25 мм.

Север Александър (222—235 г.)

28. Лице: AVT. K. M. AVR. [CEYH.] AΛEΞANΔPOC. Бюст на императора с лавров венец, надясно.
Опако: VII TIB. IOYΔ. ΦHCTOV MAPKIANOΠOΛITΩN⁹. Еквитас, права, наляво, държи аршин и везни, долу — колело. Диамет. 24 мм.
29. Лице: AVT. K. M. AVR. CEYH. AΛEΞANΔPOC. Също като № 28, но от друг монетен печат.
Опако: VII TIB. IOYΔ. ΦHCTOV MAPKIANOΠOΛITΩN. Конкордия, права, наляво, държи патера и рог на изобилието. Диамет. 24 мм.
30. Лице: AVT. K. M. AVR. CEYH. AΛEΞANΔPOC. Също като № 28, но от друг монетен печат.
Опако: VII TIB. IOYΔ. ΦHCTOV MAPKIANOΠOΛITΩN. Фортуна, права, наляво, държи кормило и рог на изобилието. Диамет. 26 мм.
31. Лице: AVT. K. M. AVR. CEYH. AΛEΞANΔPOC. Също като № 29.
Опако: VII TIB. IOYΔ. ΦHCTOV MAPKIANOΠOΛITΩN. Хера, права, наляво, държи патера и жезъл. Диамет. 24 мм.
32. Лице: AVT. K. M. AVR. CEYH. AΛEΞANΔPOC. Също като № 28, но от друг монетен печат.
Опако: H·Y·M. TEPEBENTINOV MAPKIANOΠOΛITΩN.¹⁰ Конкордия, права, наляво, с патера и рог на изобилието. Диамет. 25 мм.

⁷ Iulius Antonius Seleucus е бил провинциален управител на провинция Д. Мизия при император Елагабал, вж. цит. съч., с. 186.

⁸ Sergius Titianus е бил провинциален управител при император Елагабал, вж. пак там.

⁹ Tiberius Iulius Festus е бил провинциален управител при император Елагабал, вж. пак там, с. 185.

¹⁰ Um. Terebentinus, според Pick, цит. съч., с. 185, навярно по изключение, като преторианец, е достигнал до наместничеството на Д. Мизия при Север Александър.

32а. Лице: AVT. K. M. AVP. CEVHPOC [ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ]. Също като № 28, но от друг монетен печат.

Опако: VII TIB. IOVA. ΦHCTOY MAPKIANOΠOITΩN. Конкордия, права, наляво, с патера и рог на изобилието. Диам. 24 мм.

Гордиан III (238 — 244 г.)

33. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Бюст на императора с личиста корона, надясно.

Опако: VII CAV. MOΔECTOY NIKOΠOΔEITΩN ΠPOC ICTPON.¹¹ Зевс, седнал, с патера и жезъл, в краката му — орел. Диам. 26 мм.

34. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Бюст на императора с лавров венец, надясно.

Опако: VII CAV. MOΔECTOY NIKOΠOΔEITΩN ΠPOC ICTPON. Деметра, права, наляво, държи факел и класове. Диам. 26 мм.

35. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: VII CAV. MOΔECTOY NIKOΠOΔEITΩN ΠPOC ICTPON. Крепостна врата с две островърхи кули. Диам. 28 мм.

36. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: VII CAV. MOΔECTOY NIKOΠOΔEITΩN ΠPOC ICTPON. Сарапис с калатос, прав, наляво, с жезъл и вдигната дясна ръка. Диам. 29 мм.

37. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Също като № 34, но от друг монетен печат. Опако: VII MHNOΦIAOY MAPKIANOΠOITΩN.¹² Еквитас, права, наляво, с везни и аршин. В полето — N. Диам. 27 мм.

38. Лице: AVT. K. M. ANTΩNIOC ΓOPΔIANOC AVΓ. Бюстове на императора с лавров венец, надясно и Сарапис с калатос — наляво.

Опако: VII MHNOΦIAOY [MAPK]IANOΠOITΩN. Зевс, прав, наляво, с жезъли мътния, долу — орел. В полето — E. Диам. 27 мм.

39. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓO[PΔIANOC] TPANKVΛAETNA. Бюстове на императора с лавров венец, надясно и Транквилина, наляво.

Опако: [O]ΔECCE[ITΩN]. Еквитас, права, с калатос, държи аршин и рог на изобилието, долу вляво — колело. В полето — E. Диам. 26 мм.

40. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: AΔPIANOΠOΔEITΩN. Немезида с аршин и прашка, права, наляво, долу — колело. Диам. 25 мм. Монетата е счупена при откриването.

41. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AV. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: AΔPIANOΠOΔEITΩN. Тройна крепостна врата с две островърхи кули. Диам. 25 мм.¹³

42. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AV. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: AΔPIA[NO]ΠOΔEITΩN. Аполон, прави крачка надясно и опъва лък. Диам. 23 мм.

43. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC A/. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: AΔPIANOΠOΔEITΩN. Немезида, права, с аршин и прашка, вляво долу — колело. Диам. 23 мм.

44. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC AVΓ. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: AΔPIANOΠOΔEITΩN. Деметра, права, наляво, държи факел и класове. Диам. 26 мм.

45. Лице: AVT. K. M. ANT. ΓOPΔIANOC A/. Също като № 34, но от друг монетен печат.

¹¹ Sabinus Modestus е бил leg. aug. pr. pr. prov. Moesiae inf. при император Гордиан III, вж. цит. съч., с. 331.

¹² Menophilus е бил провинциален легат при император Гордиан III, вж. цит. съч., с. 185.

¹³ Подобно изображение на тройна крепостна врата не е описано у Н. Мушмов, Античните монети на Балк. п-ов..., с. 140—152.

Опако: ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Сарапис с калатос, прав, наляво, с жезъл и вдигната повелително дясна ръка. Диамет. 27 мм.

46. Лице: ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΝΤ. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥ. Също като № 34, но от друг монетен печат.

Опако: ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Фортуна с калатос, права, държи кормило и рог на изобилието. Диамет. 26 мм.

47. Лице: ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΝΤ. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ. Също като № 34.

Опако: ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Артемида с къса дреха — хламида, обувки, държи лък и патера, пред нея — елен. Диамет. 27 мм.

48. Лице: ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΝΤ. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ. Също като № 34.

Опако: ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Хигия, права, надясно, храни змия от патера. Диамет. 25 мм

		Никополис ад Иструм	Марциано- полис	Хадрианопо- лис	Одесус	Ахихалос
Септ. Север	3	—	2	—	—	1
Каракала	2	—	2	—	—	—
Макрин и Ди адумениал	10	8	2	—	—	—
Елагабал	13	8	4	—	1	—
Север Алексан- дър	6	—	6	—	—	—
Гордиан	16	4	2	9	1	—

От с. Царевец, Свищовско, в Свищовския народен музей се съхраняват доста археологически находки, някои от които са публикувани.¹⁴ Пак от там през 1963 г. бе открит античен некропол; материалите са публикувани от В. Вълв.¹⁵ Следи от антично селище обаче досега не са открити.

Както се вижда от каталога, монетите са сечени по време на императорите от династията на Северите и Гордиан III, т. е. от 193 — 244 г., и са предимно от провинция Долна Мизия.

Ако се направи едно сравнение по отношение на произхода на монетите и времето по което са сечени, се вижда (вж. табл.), че най-многобройни са монетите, сечени в Никополис ад Иструм¹⁶ и Марцианополис. Това позволява да се допусне, че лицето, на което са принадлежали, е било трайно свързано с областта в триъгълника, определен от Никополис ад Иструм, Марцианополис и Нова. Липсата на монети от времето на Филип Арабина (244—249 г.) говори, че съкровището е било заровено много скоро след възцаряването на този император (в противен случай въз основа на изтъкнатото по-горе лицето, което е заровило съкровището, би разполагало и с емисии от Филип Арабин). Най-близкото по време събитие, с което може да се свърже откриването на разглежданото, макар и малко съкровище, е нападението на карпите¹⁷ през 245 г. От Нова досега бяха известни само две колективни находки от монети от средата на III в., които са от времето на император Деций Траян и се свързват с нашествието на готите.¹⁸ Откритата край с. Царевец колективна находка е първото археологическо потвърждение на историческите извори, свидетелстващи за нашествието на карпите в областта на Нова през 245 г.

¹⁴ Мраморна статуя на Бонус—Евентус, публикувана от Г. Кацаров в ИБАИ, VIII, 1934, с. 55 и в ОЖ, XXVII, 1932, Beibl., с. 123; статуя надгробна на женска фигура, публикувана от Ст. Стефанов в ИБАИ, XIII, 1939, с. 322.

¹⁵ Антични некрополи в Свищовско, Археология, VII, 1965, с. 27 сл.

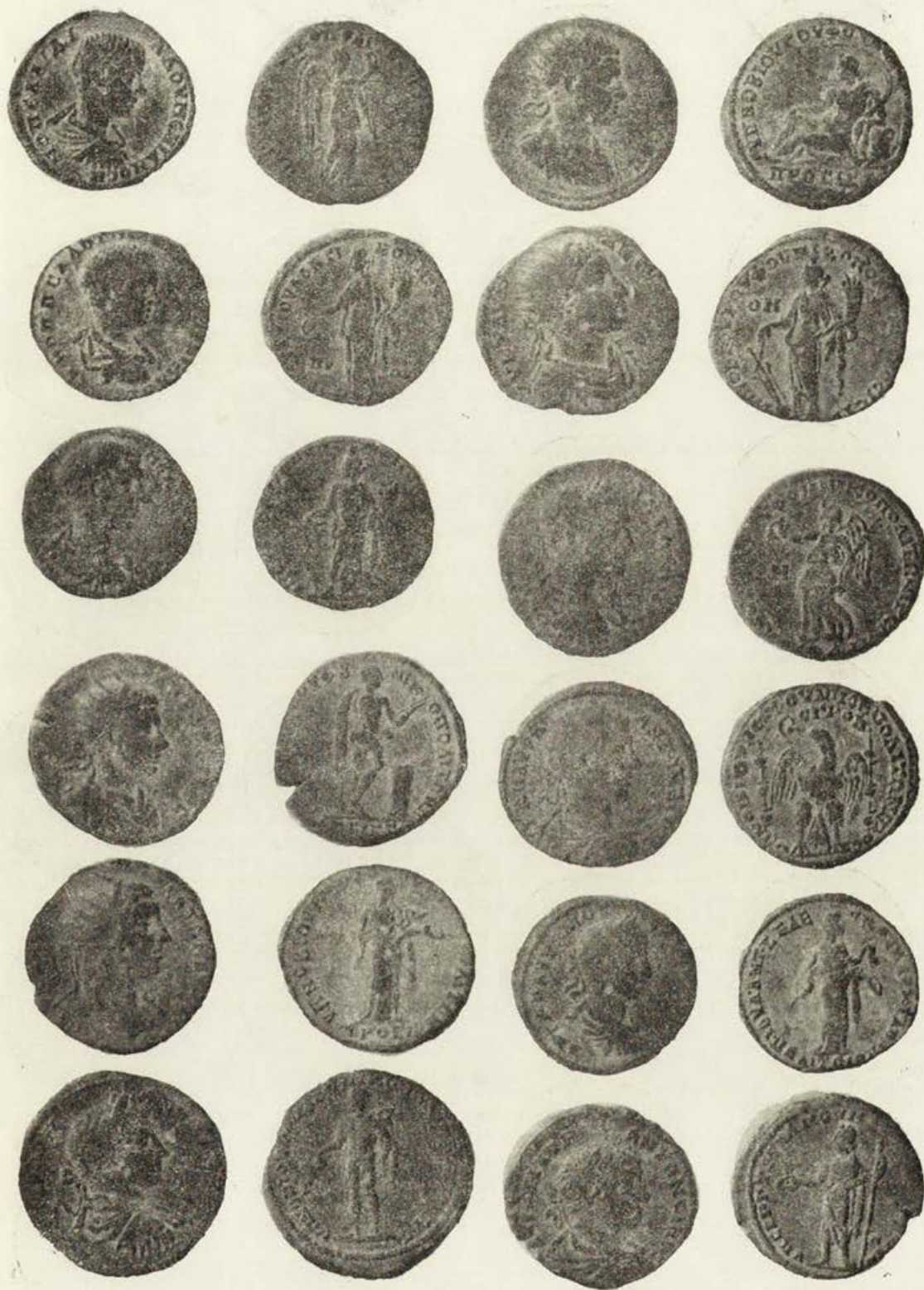
¹⁶ Монетосечението в Никополис е прекъсвало при самостоятелното управление на Каракала и Север Александър, вж. Pick, цит. съч., с. 332.

¹⁷ За опустошаването на дунавския бряг на Долна Мизия от карпите през 245 г. вж. извори и литература у В. Геров, Die gotische Invasion in Mösien und Thracien unter Decius, Acta antiqua Philippopolitana, Studia historica et philologica, C. 1963, с. 127—146.

¹⁸ Вж. В. Геров, пос. съч., с. 144.

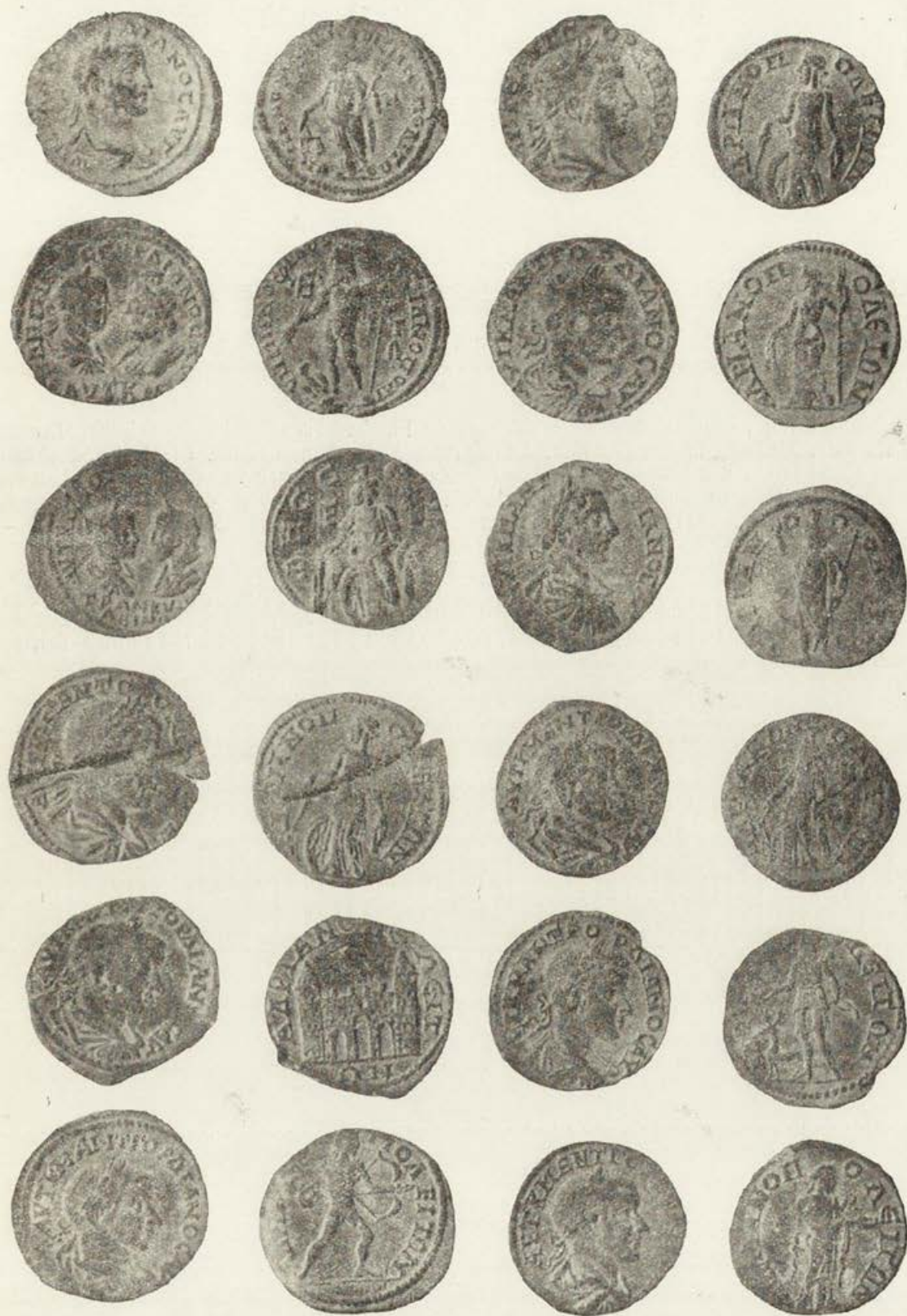
Обр. 1. Бронзови императорски монети от с. Царевци, В. Търновски окръг. Снимки: Р. Станева
 Abb. 1. Imperatorische Münzen aus Bronze, im Dorfe Zarewetz, V. Tirnovo gefunden. Fotos: R. Staneva

Обр. 2. Бронзови императорски монети от с. Царевец, В. Търновски окръг
 Abb. 2. Imperatorische Münzen, aus Bronze im Dorfe Zarewetz, V. Tirnovo gefunden

Обр. 3. Бронзови императорски монети от с. Царевец, В. Търновски окръг
 Abb. 3. Imperatorische Münzen aus Bronze, im Dorfe Zarewetz, V. Tirnovo gefunden

Обр. 4. Бронзови императорски монети от с. Царевец, В. Търновски окръг
 Abb. 4. Imperatorische Münzen aus Bronze, im Dorfe Zarewetz, V. Tirnovo gefunden

AUS DER GESCHICHTE DER STADT NOVAE IM III JAHRH. u. Z

St. Stefanov, M. Tatscheva

ZUSAMMENFASSUNG

Die Autoren veröffentlichen einen kollektiven Fund von römisch-imperatorischen Bronzmünzen die dem Museum in Svishtov im Jahre 1959 abgegeben wurden. Dieser Fund enthält 53 Münzen und ist in der Umgebung des Dorfes Zarevetz, nicht weit von der antiken Stadt Novae, gefunden. Die Münzen wurden in der Periode von der Verwaltung des römischen Imperators Septimi Sever (193—211) bis zu der Verwaltung des Imperators Gordian des III (238—244) geprägt.

Bis jetzt waren zwei solche Funde von Münzen aus der Umgebung der Stadt Novae bekannt (Mitte des III Jahrh) die mit dem Einfall der Goten verbunden werden. Die Autoren verbinden den neuen kollektiven Fund mit dem Einfall der Karpen im Jahre 245. Das ist die erste archäologische Bestätigung der historischen Quellen für diesen Einfall auf das Territorium von Novae.

МОГИЛНА ГРОБНА НАХОДКА ОТ С. ИЗГРЕВ, В. ТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

Кирил Ис. Жуглев

В гората между селата Изгрев и Сушица, В. Търновско, през 1946 г. иманяри разкопали една надгробна могила. Според сведенията от покойния директор на Търновския народен музей Тодор Николов на мястото на разкопките били разхвърлени камъни, от които се виждало, че в могилата е имало гроб. Какво точно е намерено не се знае, защото Тодор Николов научил за разкопаването на могилата чак когато от околийското управление му съобщили да отиде и прибере от тези разкопки в музея следните находки:

1. Бронзова каничка (*kylix*), висока 14 см с трилистно устие, висока шия, стройно тяло с максимален диаметър 9,8 см. Дъното има плоска поставка с диаметър 6,2 см (обр. 1а). Дръжката липсва, обаче личат следите от нея върху стената на съдчето. Устието е силно повредено, обаче от запазената част се вижда неговата форма. Каничката е направена от висококачествен бронз със златист цвят. Стената ѝ е тънка до 0,1 см и има съвършена форма и деликатна изработка. Патината е почистена (инв. № 101).

Бронзови кани с трилистно устие, подобни на каната от Изгрев, в нашите земи се срещат често между гробните находки. Такива например са открити в с. Памукчий, Старозагорско, в Нова Загора, във Варненско,² с. Брестник (Караагач), Поморийско,³ с. Поляново (Фердинандово), Харманлийско,⁴ Асеновград,⁵ с. Оряховица, Старозагорско, с. Овчарово, Шуменско,⁶ с. Каменар (Аликария), Поморийско,⁷ с. Девелт, Бургаско, с. Садово, Асеновградско, с. Михайлово, Старозагорско,⁸ с. Тракиец (Елехча), Хасковско,⁹ Балчик.¹⁰ В чужбина подобни съдове са открити в Абдера — Беломорието,¹¹ Виза — Тракия, Помпей¹² и на много други места. По своята форма на тялото обаче каната от с. Изгрев има по-близки аналогии от Панагюрище,¹³ с. Брегово, Пловдивско,¹⁴ с. Върбица, Преславско,¹⁵ и другаде. Тази кана обаче във всяко отношение е най-близка до същия вид съдове, намерени в с. Турия, Казанлъшко, Тригълника — Нова Загора¹⁶ и с. Копринка, Казанлъшко.¹⁷

¹ Публикуването на находките в настоящата статия дължим на покойния Тодор Николов. Данните за находките са взети от инвентарната книга на Търновския народен музей и наблюдения върху самите тях.

² Археологически материали в Новозагорския и Варненския музей — инв. № 1054 и 2780.

³ И. Велков, Нови могили находки, ИАИ, V, стр. 19, обр. 10 и 11.

⁴ И. Велков, Могилна находка от с. Фердинандово, ГНМ, 1922—1925, стр. 149, обр. 211.

⁵ К. Жуглев и Й. Калудова, Към историята на античното селище при Асеновград, Археология, IV, 1962, кн. I, стр. 39, обр. 11.

⁶ Материали от Шуменския и Старозагорския археологически музей — инв. № 486, 612.

⁷ И. Велков, Нови могили находки, ИАИ, V, стр. 27, обр. 26—28.

⁸ Археологически материали в Бургаския, Асеновградския и Старозагорския музей — инв. № 1119, 426, 1056

⁹ И. Велков, цит. съч., стр. 36, обр. 45.

¹⁰ К. и Х. Шкорпил, Балчик, ИВАД, V, 1912, табл. VI, 2.

¹¹ ИАД, VI, Новооткрити старини, стр. 167, обр. 168.

¹² A. Mansel, Grabhugellorschung in Osttrakien, ИАИ, XIII, стр. 180, обр. 212, и археологически материали в музея в Помпей.

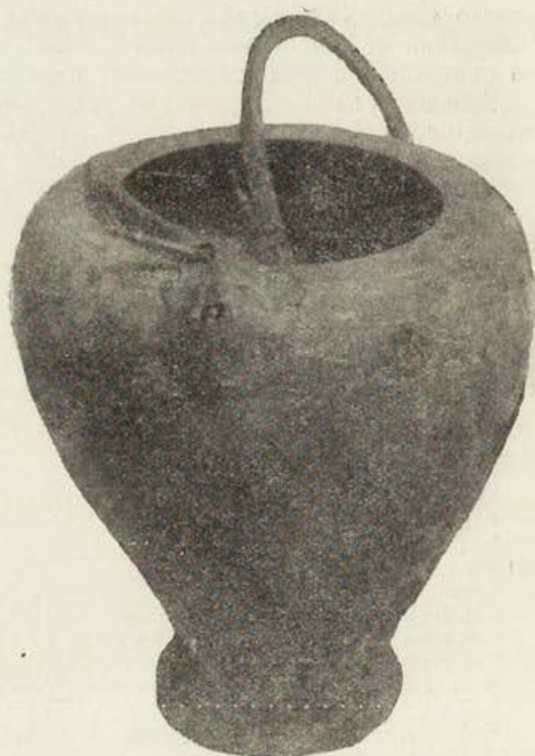
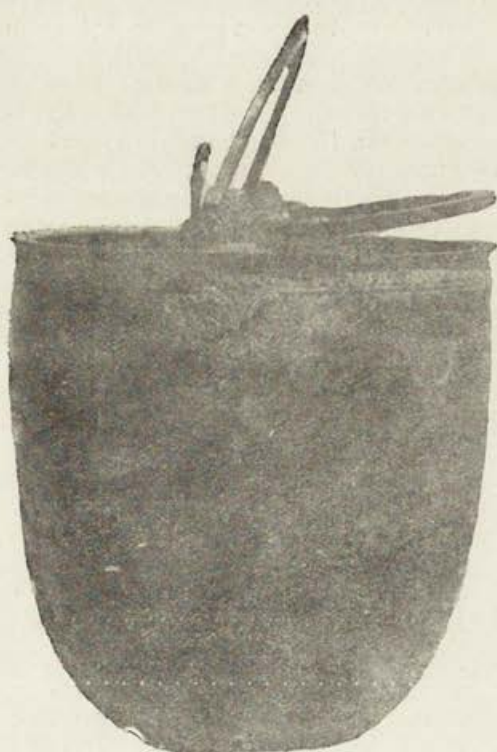
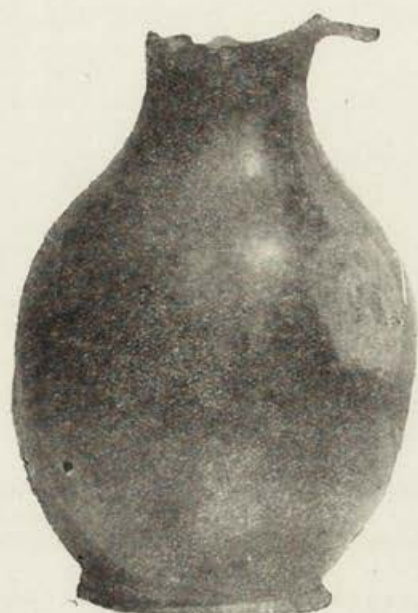
¹³ ИАД, VI, Паметници на тракийското изкуство, стр. 24, обр. 19 и 20.

¹⁴ Д. Цончев, Приноси към старата история на Пловдив, София, 1938, стр. 126, обр. 140 (Материали за истор. на Пловдив, кн. I).

¹⁵ Дуванли, стр. 174, обр. 190 и 191.

¹⁶ Археологически материали от Казанлъшкия и Новозагорския музей.

¹⁷ К. Жуглев, Разкопки и проучвания на могила № 1 — Копринка, част I, ГСУ, ФИФ, т. XLVIII, 1952, кн. 2, стр. 257, обр. 34.

Обр. 1. Бронзови съдове от с. Изгрев, В. Търновски окръг
Abb. 1. Bronzgefäße aus dem Dorfe Isgrev, V. Tirnovo

Всички тези кани имат релефно украсени дръжки, така че сигурно и съдчето от с. Изгрев е имало дръжка с фигуративна украса.

Като вземем предвид, че каните от Върбица, Панагюрище, Турия и Копринка са датирани IV—III в. пр. н. е., можем да приемем, че и каничката от с. Изгрев, В. Търновско, е от това време. Високото качество на материала, от който е направено това съдче, неговата съвършена форма и деликатна изработка показват, че то е чуждо производство, тъй като по това време в нашите земи няма така развита бронзолейарска техника.

2. Бронзово тасче със заоблено дъно, без поставка и кръгло устие с надебелен, завит навътре масивен ръб (обр. 1в). Под ръба на устието има две концентрични изпъкнали линии. Височината на съдчето е 6 см, диаметърът на устието 15 см, а дебелината на стената достига 0,1 см. Тасчето е деликатно изработено от висококачествен бронз със златист цвят. Дъното и част от стената са отчупени. Патината е почистена (инв. № 102).

Бронзови тасчета намираме на много места в чужбина и у нас, например могат да се посочат съдовете от Помпей, Орнафасо — Италия,¹⁸ с. Черново и Малка Верея, Старозагорско, от Варненско, с. Турия, Казанлъшко,¹⁹ с. Брезово, Пловдивско,²⁰ с. Върбица, Преславско,²¹ в Старозагорския музей²² и други.

По форма най-близки от тези паралели са съдовете от Орнафасо, от Варненско, от Старозагорския музей, от Брезово и от Върбица. Последните са датирани в IV в. пр. н. е. Качеството на бронза, изработката на съдчето, както и неговите аналогии показват, че то е внесено в нашите земи през IV в. пр. н. е.

3. Бронзова кофа с рамене и две подвижни дръжки (обр. 1с). Съдът е висок 23 см, има кръгло устие, крушовидно тяло с максимален диаметър 20,5 см и дъно с виска поставка с диаметър 11 см. Устието на кофата има диаметър 13 см и хоризонтален ръб. Около него има украса от три чифта врязани концентрични линии. Дръжките са четириръбести и завършват с крушовидни формички без топчета на края. Едната от дръжките е счупена на две части. На рамената кофата има цедилка и апликация за изливане във форма на лъвска глава. Поставката на дъното е образувана от подгъване на стената на съда и вътре има тежък масивен бронзов кръг с диаметър 11 см. Тя е украсена с три концентрични линии. Съдът е солидно изработен от висококачествен бронз, покрит със синьозелена патина (инв. № 103).

Бронзовите съдове тип „кофи с рамене“ са по-рядка интересна форма. Те се срещат както в чужбина, така и у нас. От нашите земи са познати по един екземпляр, открити в с. Злокучене (Ивански), Шуменско,²³ с. Поляново (Фердинандово), Харманлийско,²⁴ Чепинските бани²⁵ и с. Тополово, Асеновградско.²⁶ В чужбина от този вид кофи характерни екземпляри се намират във Ватиканския музей, сбирката Карлсруе,²⁷ Лувърския музей²⁸ и другаде.

Въз основа на датировката на бронзовите кофи от Злокучене и Поляново спокойно може да се постави в същото време и абсолютно същият съд от с. Изгрев, В. Търновско. Кофата от с. Изгрев също не е местно производство, а е дошла в нашите земи по търговски път. Това показват както високото качество на бронза, така и съвършената форма на съда. Това се вижда също така не само от изработката на съда като цяло, а и от детайлите на неговата релефна украса. Най-после всичко това се потвърждава и от аналогията, при които намираме същата форма, украса и същия стил на работа.

4. Бронзова кофа с широк издаден навън ръб на устието, който се вдава и навътре. Над ръба излизат два чифта неподвижни халки (уши), за които са прикачени двете четириръбести подвижни дръжки със завити краища, които завършват с крушовидни формички и топчета в края. Съдът има яйцевидно тяло и дъно с поставка във форма на масивен пръстен (обр. 1^д). Кофата е украсена с палмети между неподвижните халки. Околовърст край ръба на устието се редят листовидни орнаменти. Освен това под ръба при ушите

¹⁸ A. Willers, *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie*, Leipzig, 1907, стр. 16, обр. 11 и археологически материали в Помпейския музей.

¹⁹ Археологически материали в Старозагорския, Варненския и Казанлъшкия музей — инв. № 301, 61, 62 и др.

²⁰ Д. Цончев, цит. съч., стр. 127, обр. 142.

²¹ Дуванли, 176, обр. 194.

²² Материали в Старозагорския археологически музей — инв. № 145.

²³ И. Велков, Могилна находка от с. Злокучене, ИАИ, VI, 1930—1931, стр. 254, обр. 183—185.

²⁴ И. Велков, Могилна гробна находка от с. Фердинандово, ГНМ, 1922—1925, стр. 150.

²⁵ Пак там.

²⁶ Археологически материали в Асеновградския музей — инв. № 314.

²⁷ K. Schumacher, *Beschreibung antiker Bronsen*, 121, n. 638, т. IX. 24. *Antike Bronzen zu Karlsruhe* 15.

²⁸ A. Ridder, *Les bronzes antiques du Louvre*, Paris, 1913, № 2831, 2832.

има големи, деликатно изработени палмети. Диаметърът на устието е 20,5 см, на тялото — 20,3 см, а диаметърът на дъното — 11 см. Височината на кофата е 19,8 см. Както самият съд, така и неговата украса имат съвършена изработка и са от висококачествен бронз. Кофата е покрита със зелена патина (инв. 104).

Този съд спада към групата „звънцевидни и яйцевидни кофи“, при която в зависимост от развитието на тяхната украса имаме кофи със сърцевидна украса под ушите на дръжките, съдове с пояс от украса край ръба на устието и кофи с пояс от украса, комбинирана с палмети. Следователно кофата от с. Изгрев, В. Търновско, е от последния вид съдове.

Форма, подобна на кофата от с. Изгрев, имат съдовете, открити в с. Руец (Юруклер), Търговишко²⁹, Башова могила, Дуванли³⁰, Върбица, Преславско³¹, Копринка, Казанлъшко³², Варна³³, Александрово, Ловешко³⁴, Брезово, Пловдивско³⁵, Стара Загора³⁶, Панагюрище³⁷, с. Мезек, Свиленградско³⁸, в Тревненско³⁹ и др. Поясът от украса върху кофата от с. Изгрев намираме при екземплярите от Александрово, Брезово, Стара Загора и Мезек, а палметите на съда от с. Изгрев — върху кофите от Руец, Стара Загора, Мезек и Тревненско. Освен това формата на кофата от с. Изгрев в сравнение с всички тези кофи е по-съвършена и е най-близка до съда от Мезек. Същото се наблюдава и при пояса от украса под ръба на съда от с. Изгрев. Най-добре обаче то се вижда при украсата от палмети. Така например палметите върху кофата от Руец са още в строг стил и опростен вид, а палметата на съда от с. Изгрев е напълно развита както много по-съвършената палмета върху кофата от Мезек.

При положение, че кофата от Руец е от V в. пр. н. е., съдовете от Брезово и Панагюрище — от IV в. пр. н. е., а кофата от Мезек — от IV—III в. пр. н. е., трябва да приемем, че и кофата от с. Изгрев, В. Търновско, е от IV—III в. пр. н. е. и спада към импортираните съдове в нашите земи през това време. Това се потвърждава и от нейните паралели в чужбина, като например кофите от Помпей⁴⁰, Wald — Algesheim⁴¹ и други, които и по форма, и по техника, и по стила на украсата са точни аналогии на кофата от с. Изгрев, В. Търновско.

От така направените проучвания на запазения гробен инвентар и привлечените аналогии от нашите земи и чужбина се установява, че могилното погребение в гората между селата Сушица и Изгрев, В. Търновско, е извършено в края на IV и началото на III в. пр. н. е.

²⁹ И. Велков, Могилна гробна находка от Юруклер, ИАИ, V, стр. 40, обр. 50.

³⁰ Дуванли, стр. 70, обр. 87.

³¹ Дуванли, стр. 175, обр. 192, 193.

³² К. И. Жуглев, цит. съч., стр. 256, обр. 33.

³³ ИАД, VI, Паметници на тракийското изкуство, стр. 12—13, бел. 2.

³⁴ Дуванли, стр. 184, обр. 206.

³⁵ ИАД, VI, стр. 12, обр. 11.

³⁶ Период, сп., XXI, 1909, Стари гробове в Чирпанско и Старозагорско, стр. 600, фиг. 7.

³⁷ ИАД, VI, стр. 25, обр. 21.

³⁸ И. Велков, Разкопките около Мезек и гр. Свиленград, ИАИ, XI, 1937, стр. 136, обр. 126.

³⁹ Археологически материали в Тревненския музей.

⁴⁰ E. Pernice Jahr. des deutschen arch. Inst., XXXV, 1920, 93—96; Gefässe, nud geräte, 26 сл.

⁴¹ Br, Schröder, Bronzebeimer in Berliner Antiquarium (74 Winkelmanns — Progr., 1914), стр. 6, № 4.

FUND IN EINEM GRABHÜGEL BEI DEM DORF ISGREV, V. TIRNOVO

K. Shuglev

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor veröffentlicht einen Grabfund aus einem Grabhügel, der zwischen den Dörfern Isgrev und Suschitza, Bezirk V. Tirnovo liegt. Der Fund setzt sich aus einer Bronzkanne, einer Bronzeschüssel und zwei Bronzeeimern zusammen. Der eine Eimer ist mit zwei beweglichen Henkeln und mit Applikation eines Löwenkopfes. Der zweite Eimer ist mit zwei Henkeln und mit Palmetten und Blattwerk verziert.

Der Autor vertritt die Meinung, die Bronzegefäße seien auf Handelswegen eingeführt. Der Grabfund von Isgrev datiert aus dem Ende des IV und vom Anfang des III Jahrh. vor u. z.

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the general situation and the second section deals with the progress of the work.

2. The second part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work in the field and the second section deals with the results of the work in the laboratory.

3. The third part of the report deals with the conclusions drawn from the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the conclusions drawn from the work in the field and the second section deals with the conclusions drawn from the work in the laboratory.

ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА СТАТУТА НА НЯКОИ СЕЛИЩА ВЪВ В. ТЪРНОВСКИ ОКРЪГ ПРЕЗ XVII В.

Бистра А. Цветкова

Поселищната история на Търновския край през първите векове на османското господство привлича вниманието с многобройни и интересни проблеми. Разкриването и анализът на нови османски документи през последните години¹ позволява да се осветлят редица неизяснени моменти от миналото на някои селища в района на средновековната българска столица, да се обрисуват техният статут при условията на османската феодална система. Тия данни са показателни не само за регионалната история на Търновския край, но изобщо за характера на поселищните отношения в българските земи след установяване на османското господство.

Известно е, че по-значителните селища в Търновско, в това число и самият стар престолен град, били включени в обсега на султански и везирски хасове, на т. нар. гази-мюлкове и произлезлите от тях вакъфи.²

Без съмнение този аграрен статут бил установен не случайно. Известно е, че върховната власт предоставяла на висшите си и изтъкнати представители най-приходоносните обекти, каквито очевидно били и част от селищата в плодородния Търновски край. От друга страна, завоевателите се стремели посредством системата на гази-мюлкове и вакъфи — феодални владения с широки имунитетни права — да улеснят турската колонизация³ и съпътстващата я ислямизация на местното население.

Османската власт съблюдавала тази политика, особено в райони като Търновско, които имали известно стратегическо значение в близост с гранични краища, уязвими откъм Полша, Русия и отвъддунавските княжества. При това Търново и Търновско, които оказали упорита съпротива на османските нашественици, си останали векове наред метежно средище с будно и непреклонно българско население, всред което властта се стремяла да подсили целенасочено турския народностен елемент.

Голямо феодално владение в Търновския край от описаната категория, което обхващало селата Арбанаси, Горна и Средна Оряховица и Лясковец, бил вакъфът на великия везир Рустем паша. Обликът на този вакъф, положението и съдбата на зачислените към него селища са все още не напълно изследвани в литературата. Най-ранните известия за Арбанаси — Арнауткьой, назовано в източниците още с името Яйлак, се отнасят към последните десетилетия на XV и началото на XVI в. То било подарено от върховната власт като мюлк

¹ Ср. напр. Б. Цветкова, Нови архивни източници за аграрния режим в Северна България през началния период на турското владичество. Известия на Държавните архиви, т. VII, 1963 г., с. 299—343; Б. Цветкова, Sur certaines réformes du régime agraire au temps de Mehmet II. Journal of Economic and Social History of the Orient, VI, 1963, p. 104—120; Б. Цветкова, За поселищния облик на Търновския край през XV—XVI в. Икономикогеографски и етнографски сборник в чест на чл. кор. Й. Захариев, Сф., 1964, с. 125—140; Турски извори за българската история. Серия XV—XVI, т. I, съставили и редактирали Бистра А. Цветкова и Вяра Мутафчиева, София, 1964, с. 21—60 и др.; Сб. Асимилаторската политика на турските завоеватели. Съставител и редактор П. Петров, София, 1964 г., с. 186—188; Р. Стойков, Български селища с населението им в турски регистри за джизие от XVII в., ИДА, VIII, 1964, с. 148—149.

² Н. Станев, История на Търновската предбалканска котловина. Селата Присово, Пчелище, Церова кория, Къпиново, Миндя, Мариино, Плаково, Големаните, Килифарево и Дебелец, със 129 образи. В. Търново, 1942; Б. Цветкова, За поселищния облик на Търновския край през XV—XVI в., с. 127—129.

³ Затова ср. по-подробно Ö. L. Barkan, Osmanlı İmparatorlugunda bir iskân ve kolonizasyon metodu ol arak—vakıflar ve temlikler. I. Vakıflar dergisi, II, s. 279—386, Б. Цветкова, Нови архивни източници, с. 299—339.

на някакъв османски сановник Хилми паша.⁴ Впоследствие наследниците на този паша продали същия мюлк на Абдусселям бей. Султаните Селим I и Сюлейман I потвърдили с официални султански актове владетелските права на новия господар върху Арнауткьой.

Подир смъртта на Абдусселям бей селото било онаследено съдружнически от синовете му Пир Ахмед челеби и Юсуф шах челеби. На 1 — 10. XI. 1540 г. Юсуф шах челеби продал своята част на брата си. По този начин единствен господар на Арнауткьой станал Пир Ахмед челеби. Около средата на XVI в.⁵ Пир Ахмед челеби продал Арнауткьой на великия везир Рустем паша срещу 1694 сике алтуна. Оттогава то било включено в мюлковите владения на този изтъкнат османски сановник от епохата на Сюлейман I. Така е регистриран той в един вакъфски дефтер от 1582 г., запазен в Цариградския архив. Кога точно е бил юридически оформен вакъфският статут на Арнауткьой не бихме могли да определим. Във всеки случай, ако не приживе, то след смъртта на Рустем паша селището преминало вече към тази поземлена категория.

Много по-малко ни е известно развитието на останалите селища от вакъфа на Рустем паша в Търновско. По данни на османския регистър се узнава, че през третата четвърт на XV в. селището Рахова (несъмнено Горна Оряховица), назовано още с имената Векилер, Сюлейман и Исакой, било във владение на тимариотите Исхак, Хасан, Неби и Ферхад.⁶ От сведенията за населението е несъмнено, че селището е възникнало в резултат на турска колонизация в този край. Всички записани в селото 23 домакинства, 20 неженени и 13 спахийски синове са мюсюлмани. Между тях се споменават трима души с прозвището „синове на Абдулах“ — несъмнено указание за немюсюлманския им произход. Вероятно се касае до местни помюсюлманчени жители. Останалите обитатели са очевидно турци.

През 80-те години на XV в. същото село, но под името Раховиче е регистрирано към тимара на Хъдър, син на Махмуд, и Мустафа, син на Мехмед, с 29 мюсюлмански домакинства.⁷ В по-късни документи се споменават повече от едно селища с името Раховиче — Мала, Средна и Голяма Раховица.⁸

Как и кога от първоначалното селище са се развили повече села остава за нас неизвестно. Във всеки случай по данни от 1618 г. в селото Раховица сред мюсюлманските поселници прониквали все повече българи — 73 домакинства, подлежащи на облагане с джизие;⁹ в края на XVII в. броят на плащащите джизие българи достигнал 364 души.¹⁰ Това увеличаване на българското население тук, което вероятно допринесло за обособяването на повече селища от едно първоначално, може да се свърже с някои други новоткрити данни. От тия данни се узнава, че през 60-те години на XVII в. по неизвестни засега причини 40 български домакинства от Търново се изселили от града и се настанили в село Арнауткьой, а няколкостотин други жители от цялата Търновска каза се преселили също в селата Арнауткьой, Средна и Мала Раховица и Лясковец.¹¹

Колкото до Лясковец, през третата четвърт на XV в. това селище, обитавано само от българи, е част от тимара на няколко братя — Пири, Макат, Малкоч, Хасан и Чалъш, синове на Али.¹² През 80-те години на XV в. негов тимариот е някой си Мехмед, син на Муррад.¹³ Може би около средата на XVI в. Лясковец е бил причислен към вакъфските владения на Рустем паша.¹⁴

Оскъдните засега изворни данни от османските документи не ни позволяват да хвърлим светлина върху фискалния режим на набелязаните търновски селища от вакъфа на Рустем паша през XVI—XVII в.

⁴ Вж. подробности от акта за статута на това село в регистър на Оп. отдел ОАК, 217/8, лист 24 аб и в един цариградски регистър у Ö. L. Barkan, *İslâm—Türk Mülkiyet Hukuku tatbikatının Osmanlı İmparatorlugunda aldığı şekiller*. Hukuk Fakültesi Mecmuası. İstanbul, 1942, s. 938—939.

⁵ Това е станало не по-късно от 1555 г. поради следните съображения. По сведения от един документ, съхраняван в Цариградските архиви, през 1555 г. великият везир Рустем паша получил с тапия владението на едно незаселено място в Разградско — Хърсова пънарѣ. След като пашата влязъл във владение, в Хърсова пънарѣ били преселени 60 души задомени раи от мюлка на Рустем паша в Арнауткьой. Тогава новоизникналото село станало мюлк на споменатия сановник (Ö. L. Barkan, *İslâm—Türk Mülkiyet Hukuku*. . . s. 939). Явно е от тия данни, че през 1555 г. Арнауткьой е било вече мюлк на Рустем паша.

⁶ Тн. 31/10, стр. 19.

⁷ ОАК, 45/29, л. 28а.

⁸ Оп. отдел, Търново, фонд 179, арх. ед. 362; ОАК, 13/60, лист 196—206. Парижка национална библиотека.

⁹ ОАК, 89/57.

¹⁰ ОАК, 13/60, л. 196—206.

¹¹ Търново, фонд 179, арх. ед. 362.

¹² Тн. 31/10, с. 15.

¹³ ОАК, 45/29, л. 28а.

¹⁴ Той фигурира в обсега на това владение в началото на XVII в. За миналото на гр. Лясковец ср. Д. Минев, *Град Лясковец*, Варна, 1944.

Най-обилни са в това отношение сведенията за селото Арбанаси. Както във всички феодални владения от този тип и тук на вакъфското управление бил обезпечен ненакърним фискален имунитет по отношение данъците и таксите ява, качкун, бейт-юл-мал, мал-и гаиб, мал-и мевкуд, джюрм-ю джинает и други от групата бадихава, данъка върху овцете и пр. — т. нар. русум-и сербестие. Тях вакъфската власт събирала изцяло в своя полза, без да ги поделя с местните административни органи — санджакбейове и субаши. Все на нея принадлежало и правото да прибира джизията на немюсюлманските жители от селото (около средата на XVI в. те наброявали 69 домакинства и 72 незадомени).¹⁵

Още по времето, когато Арнауткьой принадлежало към мюлка на Абдусселям бей, тамошната рая била освободена от данъците и повинностите, обособени в категорията „авариз-и дивание ве текалиф-и порфие“. По-късно, след като мюлкът бил прехвърлен върху Рустем паша, тия фискални облекчения били потвърдени срещу задължението на местното население да охранява планинската клисура и минаващия оттам път.¹⁶ С други думи, Рустем паша възложил на Арнауткьой дервентджийски задължения.

В акта за статута на селото от 1582 г. изрично се указва, че местните жители били освободени от данъка нузул, от задължението да изпращат веслари на принудителна служба в султанския флот и изобщо от всички авариз-и дивание ве текалиф-и йорфие (*ve muhafazetleri mukabelesinde nuzulden ve kürekçiden ve cem-i avariz-i divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf ve müssellem olup*).

Вакъфският имунитет върху поголовния данък на немюсюлманската рая в обсега на търновските села, за които е дума тук, изглежда, не останал ненакърнен. На тази мисъл навежда фактът, че в регистри за облагане с джизие от 1618 г. и от втората половина на XVII в. фигурират селищата Арнауткьой, Раховица и Лясковец.¹⁷ Това е известно указание че през тия периоди тяхното джизие не се е събирало от вакъфското управление, а е било право на държавното съкровище, щом било вписано в анализите на централната фиксална регистрация.

Достъпните засега източници за съжаление не ни позволяват да установим с точност промените във фискалния статут на Рустемпашовия вакъф в Търновско. Известни податки върху тази материя съдържа една султанска заповед от 26. VI. 1624 г., отправена до търновския кадия. Тя се съхранява в един от ръкописните сборници на турската архивна колекция в Парижката национална библиотека.¹⁸ Разпоредбите на тази заповед изрично обезпечават на вакъфското управление правото върху джизията на немюсюлманската рая за годините 1623—1625. Едновременно с това обаче върховната власт се стреми да запази и своя дял — тя изисква т. нар. „зиаде-и джизие“ (добавка към джизията), въведено от XVII в. нататък, да се събира в полза на фиска в размер на 160 акчета на човек. Впрочем този дял бил предварително внесен от мютевелията в съкровището, очевидно, поради нарасналите и неотложни нужди на върховната власт, усложнени в резултат на задълбочаващата се финансова криза. Заради това именно централното управление издава изрична заповед зависимото население от вакъфските селища да изплати неотложно своето „зиаде-и джизие“. Привлича вниманието фактът, че данъкът е изискан и внесен в предплата за цялата 1624 и за 1625 г. А това е указание за несъмнен фискален натиск над вакъфската рая.

От друга страна, върховното управление полага грижи за опазване фискалния имунитет на вакъфската власт върху основното джизие на зависимото население, като изрично забранява да се вмесват при събирането му функционери на централните фискални органи. С оглед на това вероятно и налагането на „зиаде-и джизие“, въпреки че било отредено за съкровището, е поверено на вакъфския мютевелия. По този начин, макар и привидно, се запазвала илюзията за ненакърнима финансова неприкосновеност на вакъфа.

В същата султанска заповед е отразена и друга характерна страна във финансовата политика на османската държава през този период. Известно е, че през последните десетилетия на XVI в. настъпила дълбока криза в монетното обръщение — започнало главоломно обезценяване на основната османска монета — сребърното акие.¹⁹ В империята циркулирали все повече некачествени монети. Изчезнали от пазара, те се трупали в касите на сарафи,

¹⁵ OAK, 217/8, лист 24a—25a.

¹⁶ O. L. Barkan, *İslâm—Türk Mülkiyet Hukuku*. . . , S. 938—939; OAK, 217/8, лист 24 a.

¹⁷ OAK, 89/57; OAK, 13/60, лист 196—206; 276—286.

¹⁸ Парижка Национална библиотека, Fonds supplément turc, 119, № 11.

¹⁹ H. İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve inkişaf devrinde Türkiye'nin iktisadi vaziyeti üzerinde bir tetkik münasebetiyle*. Belleten, s. XV, 1951, № 60, s. 656—658, 680. F. Braudel. *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris, 1942, p. 374—420.

търговци и властници.²⁰ Населението не разполагало най-често с такива монети и издължавало данъците си с обезценените монетни знаци. Загрижена да издири и привлича в съкровището пълноценни монети, във всяка заповед за събиране на данъци върховната власт методично и строго определяла техния курс. Тия нейни мероприятия са отразени и в заповедта за налагане на джизиято и „знаде джизиято“ върху вакъфската рая. А те без съмнение са обременявали чувствително вакъфската рая, понеже както навсякъде и тук пълноценните монети били оскъдни.

Съществени промени във феодалния статут на раята от търновските вакъфи на Рустем паша разкрива друг документ от анализите на Парижката национална библиотека.²¹ Това е султанска заповед, издадена на 25. IV — 3. V. 1639 г. в Цариград и отправена до върховния господар на Търновска каза и до Никополския мютезелим. Султанският акт с тревога отбелязва известни прояви в поведението на немюсюлманската рая от селата Арнауткьой, Лясковец и Средна Оряховица, които накърнявали установения порядък в ущърб на вакъфското управление. За тия прояви съобщил в султанския двор сам тогавашният вакъфски мютевелия. От неговите донесения се долавят преди всичко упоритите усилия на българското население в споменатите вече търновски села да заобикаля някои от най-важните институти и порядки на вакъфския режим, които го обвързвали с феодална зависимост спрямо вакъфското управление. Такъв смисъл имали напр. своеволните прехвърляния на раятска земя от едно лице на друго без разрешението на вакъфския забит. Известно е, че всички юридически операции, извършвани със земя под феодална експлоатация, следвало да бъдат контролирани от поземления владетел и да се оформяват чрез акта на тапията, който утвърждавал условията на феодална зависимост.²² Ето защо стремежът на търновската вакъфска рая да се отклони от акта на тапията представлявал заплаха не само за фискалните интереси на вакъфа (поради обстоятелството, че издаването на тапията било свързано с изплащане на значителна такса — ресм-и тапу). То било по същество бойкот на едно от основните звена във веригата на феодалната обвързаност. За да избягнат някои големи фискални задължения, като юшура и поземления данък, раите се стремели да преобразят по облик владенията от тях земи — да ги превърнат от ниви в лозя, зеленчукови градини и мери. И нещо повече, те дори се опитвали да прикрият действията си под законна форма, като се позоват на някои шериятски правни норми.

Изхождайки от познатия порядък, който гарантирал неприкосновеност и значителен фискален имунитет на вакъфската земя, българите от Арбанаси, Лясковец и Оряховица обосновавали своя отказ от основните си фискални задължения към Рустемпашовия вакъф с твърдението, че били вакъфирали земята си на християнската черква. Подобни вакъфи, разбира се, не били узаконени по шерията и абсурдността на този мотив е само указание за упоритата решимост на раята да се отклони от феодалните си задължения.

Върховната власт, която охранявала интересите на османската феодална класа, не закъсняла и в случая да предвиди строги санкции за всички, които рушили вакъфския порядък.

Но от набелязаните прояви, които разкрива разглежданият тук документ, особено привлича вниманието фактът за произволните прехвърляния на раятската земя. Това е изява на нови процеси в установения аграрен режим, породени от развоя на стоково-паричните отношения. То е указание, че още през началните десетилетия на XVII в. и в Търново земята, поставена под феодална зависимост, започва да става обект на свободна циркулация, на свободен търговски оборот. Посочените факти хвърлят светлина върху неизяснения още въпрос за сравнително ранното обособяване на чифлици в този край и задълбочаващия се процес на социално разслоение сред зависимото население.²³

Издираването на нови документални данни от този род ще позволи на историческата наука не само да изясни подробности от миналото на селището, включени в Рустемпашовия вакъф, но и редица важни проблеми от поселищната история на Търновския край през епохата на османското владичество.

²⁰ R. Mantran, Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Paris, 1962, p. 233—279.

²¹ Fonds supplément turc, 119, № 12.

²² За това ср. А. С. Тверитинова, Восстание Кара-Языджи — Дели Хасана в Турции. Москва — Ленинград, 1946, с. 30—31; Б. Цветкова, Принос към изучаването на турския феодализъм в българските земи през XV—XVI в. ИИБИ, VI, 1955, с. 116—121.

²³ Податки за развитие на чифлишкото земевладение и за социалното разслоение на населението вж. в рег. на Ор. отдел ОАК, 13/60; ср. и Стр. Димитров — Р. Стойков, Социалната диференциация сред селячеството в Търновско към края на XVII и началото на XVIII в. ИИЗИ, т. XIV—XV.

Образец между кадите и съдниците, рудник на добродетелта и словото нашия господин, кадията на Търново, да бъде увеличена добродетелта му. Щом пристигне височайшият императорски акт, да ти бъде известно следното: акчетата за данъка „добавка към джизие“, дължими за 1033—1034 г. (1623—1624 г.) от немюсюлманите във вакъфите на покойния Густем паша, бивш велик везир, са били предадени на хазната от мютевелията²⁴ на споменатите вакъфи — Али, образец между прославените и благородните, да бъде увеличена славата му! Издадена бе моя заповед при това положение за посочените години да се събере от споменатия мютевелия на отбелязаните вакъфи — Али, да расте славата му, основното джизие, пресметнао по сто акчета за вакъфа и добавката към джизие — по 160 за съкровището — всичко 260 акчета и [този мютевелия] да бъде заставен да отрази [това] в списък.

Заповядвам следното. Щом пристигнат с настоящата ми свещена заповед, да се действа на основание на изданието по този повод почитан мой ферман, без да се забавя, ни задържа ни минута, ни час, да се съберат чрез хората, изпратени от страна на отбелязания мютевелия, както бе посочено за годините 1033—1034 — основното джизие на немюсюлманите от споменатите вакъфи — пресметнато по 100 акчета в полза на вакъфа и добавката към джизие — по 160 акчета за съкровището, или всичко — на човек по 260 акчета и [събирачите на данъците] да бъдат заставени да регистрират надлежно [това]. При събирането на отбелязаното джизие да не допускаш да се вмесват насила нито дунавският дефтердар,²⁵ нито другите събирачи на харач,²⁶ нито който и да било. С една дума, посоченият мютевелия е предал в хазната добавката към джизие от немюсюлманите в отбелязаните вакъфи за споменатите години. Това надлежно е регистрирано. [Ето защо] добавката към джизие от немюсюлманите на казания вакъф да бъде събрана без остатък чрез посочените лица, пристигнали от страна на известния мютевелия. Да не допускаш никого да се вмесва насила противно на свещената ми заповед. Така че ако някой по един или друг начин поиска да се бъркат, като представят заповед за добавката към джизие за отбелязаните години, тя да се смята за невалидна; да действувате на основание на настоящата моя свещена заповед. Взиманите по време на събирането [пари] да бъдат: алтунът²⁷ — върху 118 [акчета], пълният грош — върху 78 [акчета] и чистата „османи“²⁸ — върху 10 акчета, а ако е нужно да се взимат акчета — десетте да дойдат по един дирхем.²⁹ Да бъдат изисквани пълноценни монети. Да се въздържате от прибирането на лоши и непълноценни монети. И да залягате изобщо по този повод. От това джизие да не остане ни едно акче недобор на никого. Да се въздържате особено никой да не действа и да се вмесва, противно на шерията, закона и императорската ми заповед. Да изпълните по посочения начин заповедта ми. Така да знаете! Имайте доверие в свещения ми знак!

Написано на 10 рамазан-юл-мубарек, 1033 г. (26 IV. 1624 г.) В големия град Костантиние (Цариград) (обр. 1).

ДОК. II.

До най-осведомените от учените улеми, най-добродетелен от благочестивите добродетелни, извор на добродетел и положително знание, тълкувател на трудностите в религията, разрешител на тежки мирови подробности, утвърдител [на истината] в сферите на знанията, обяснител на загадката на потънкостите, всемерно ползваният се от благоволените на всевишния бивш...³⁰ кадъскер и понастоящем притежател на Търновска каза под формата на арпалък³¹ — нашия господин... всевишният бог да направи трайни добродетелите му, и до мютевелима³² на санджака Никболу³³, образец между прославените и знатните...³⁴, да расте славата му, щом пристигне височайшият императорски акт, да ви бъде известно следното.

Носителят на [настоящия] ферман, изискващ покорство-мютевелията на вакъфите на покойния бивш велик везир — Рустем паша — образец между подобните и равните си — Хюсеин, да бъде увеличена мощта му, е връчил изложение в щастливия ми двор, с което донася [следното]. Някои лица измежду немюсюлманската рая на селата, именуми Арнауткьой³⁵, Лескович³⁶ и Орта Раховиче, спадащи към спомената каза от посочените вакъ-

²⁴ Вакъфският управител.

²⁵ Финансов началник на придунавските райони. Дефтердарлъкът Туна бил създаден като едно от четирите финансови подразделения в Империята по времето на султан Мустафа III (в края на XVI в.) и скоро премахнат (I. H. Uzunçarşılı. Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı. Ankara, 1948, s. 329).

²⁶ Т. е. събирачите на джизие, органи на централната финансова власт.

^{27—28} По-подробно за тия циркулиращи в империята златни и сребърни турски монети вж. R. Mantran. op. cit., p. 234—247.

²⁹ Мярка за тегло — 1 дирхем = 3,207 г.

³⁰ Оставено място, вероятно за точно обозначение, дали се касае до кадъскера на Румелия или на Анадол.

³¹ Извънредно дарение, направено от султана на някой висш сановник.

³² Управител на санджак облечен с административни функции от пашата на съответния санджак. (Ср. H. A. R. Gibb and H. Bowen, Islamic Society and West. v. I, p. I. London — New York — Toronto, 1957, p. 198; според Pakalın. Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. II. XVI Fasikül. I. Istanbul, 1953, s. 639, с този термин се обозначава лица, които администрирали санджаци и кази, поверени на определени валии и мюте-сарифи.

³³ През XVI в. санджакът Никопол се простирал от Дунав до Стара планина, на изток до Шумен—Силистра, а на запад — до Враца и Белоградчик.

³⁴ Името на мютевелима не е обозначено в текста.

³⁵ С. Арбанаси.

³⁶ Гр. Лясковец.

Обр. 1. Турски документ за вакъфите на Рустем паша от XVII в.
Abb. 1. Türkische Dokumente für Immobilienvermögensgeschenke von Rustem Pacha aus dem XVII Jahrh

Обр. 2. Турски документ за с. Арбанаси от XVII в.
Abb. 2. Türkische Dokumente aus dem XVII Jahrh die sich auf das Dorf Arbanassi beziehen

фи, без да имат разрешението и съгласието на вакъфския забит³⁸, си прехвърляли помежду си владенията от тях земи, а други пък дори ги разваляли (т. е. променяли облика им) и ги превръщали в лозя, зеленчукови градини и мери и освен това някои даже упорствували да платят чифт хакъ³⁹ и други полагаеми се на вакъфа даждия и данъци като заявявали: „Ние сме вакъфирали земите си на нашата черква!“ И така създавали неприятности на вакъфа. Той помолил [да се издаде] свещена заповед тия обстоятелства да се разгледат в шерийския съд и да не бъдат създавани никакви неприятности на вакъфа.

Заповядвам следното. Щом пристигне вакъфският забит със свещената заповед — категорично е регистрирано това — да го проверите и ако е както е съобщено в изложението, не съм съгласен вакъфът да бъде затрудняван по този начин. Противозаконно е ония, които владеят земя в землището на вакъфа без съгласието на феодала да прехвърлят помежду си земите си, а след това да казват: „вакъфирахме ги на нашата черква“ и земи, които по-рано били обработвани и следвало да се облагат с десятък и данъци, да стават мери и [селяните] да заявяват, че не дават десятък за засадени по-късно лозя и зеленчукови градини. Ако ония, които прехвърлят земите си помежду си в землището на вакъфа, като платят берия за тапия на феодала и получат разрешения, упорствуват да получат тяхната стойност (т. е. правят фиктивна продажба), такива продажби да се анулират и да бъдат заставени да върнат земята на старите й притежатели. Изрично се взима десятък от лозя, засадени след регистрацията. Да наредите да се съберат десятъците от лозята, засадени след регистриране. Да не се допуска да се противят за земи, които по-рано били обработвани и следвало да се облагат с десятък и данък, след това ставали мери под предлог, че били вакъфирани на тяхната черква. Полагаемите се на вакъфа чифт хакъ, шерийски десятъци и каквито и да било други даждия и данъци се присъждат на вакъфа. Да се нареди да се събират изцяло. Да не допуска никой да се противи и упорствува противно на шерията, закона и на заповедта и регистъра. Да се запишат имената и отличителните белези на ония, които не се съобразяват с това и не се подчиняват на заповедта и да се донесат.

Не предизвиквайте нова заповед по този повод. Не бива да пристигне друга заповед! Така да знаете. Имайте доверие в свещения ми знак.

Написано през последните десет дни на свещения зилхидже, 1048 г. (25. IV. — 3. V. 1639 г.).

В големия град Костантиние (Цариград) (Обр. 2).

³⁸ Помощен орган на вакъфските управители, натоварен с административно-полицейски задължения.

³⁹ С това наименование се обозначава поземлено-личният данък на мюсюлманите (ср. H. Inalcik, Osmanlılar'da raiyyet rûsûmü. Belleten, с. XXIII, 1959, 92).

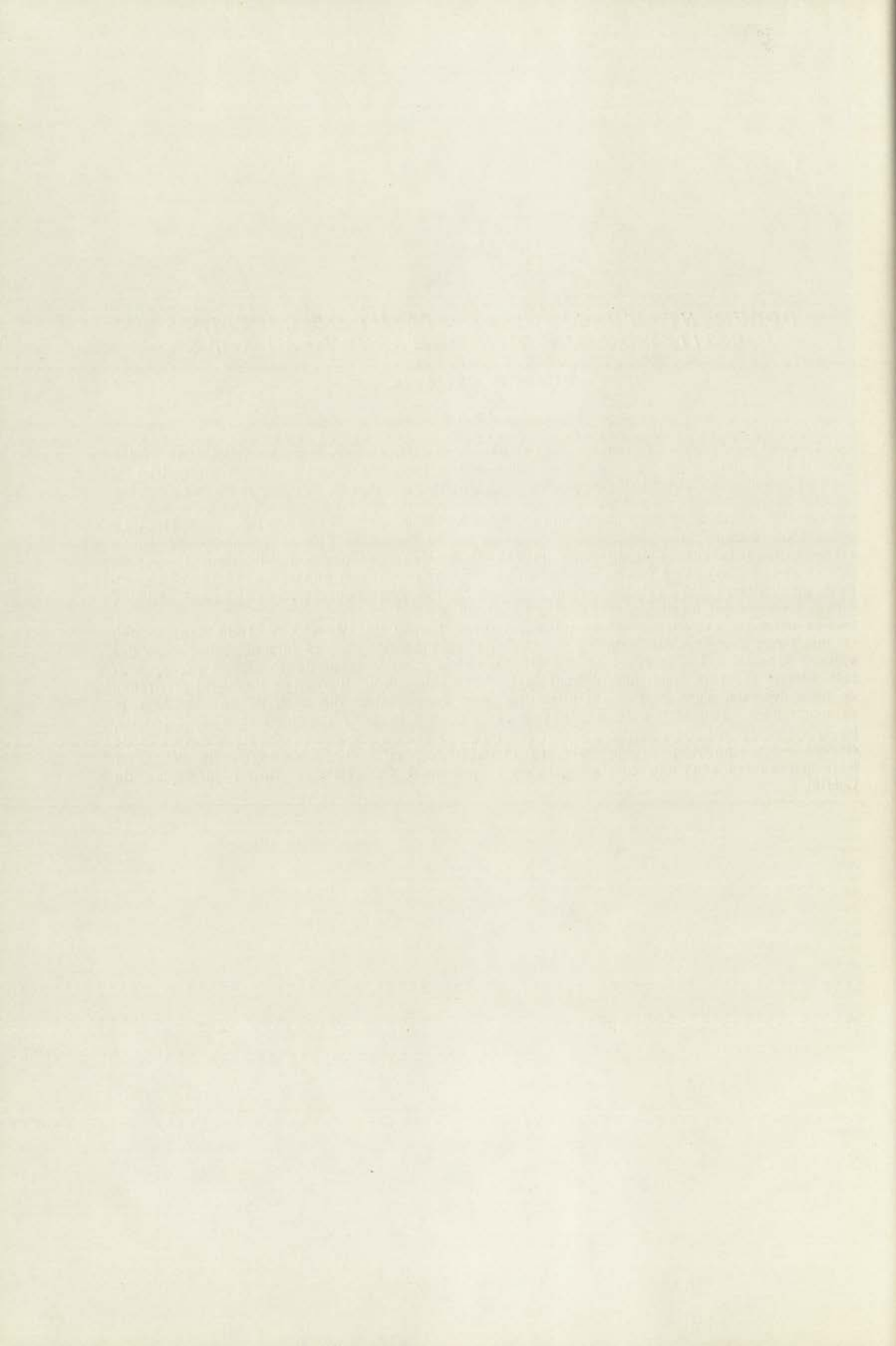
DOCUMENTS TURCS SUR LE STATUT DE CERTAINES LOCALITÉS DU DISTRICT DE TARNOVO AU XVIIe S.

Bistrá A. Cvetkova

RÉSUMÉ

L'auteur publie pour la première fois deux documents, conservés à la Bibliothèque Nationale de Paris, qui jettent un sceau de lumière sur le passé de certains villages du district de Tarnovo, affectés au vakouf du grand vizir Roustème pacha. A partir de nombre de données, inédites jusqu'à présent, et surtout de documents osmanlis, dans l'article est esquissé le développement et le statut des ces villages au cours des XVe — XVIIe ss., leur aspect démographique. Le premier des documents insérés représente un ordre du sultan au cadî de Tarnovo, par lequel est garanti, en faveur de la direction du vakouf de Roustème pacha, le droit sur l'impôt de capitation à percevoir des colons non-musulmans (djizié) pour les années 1623—1625. Cependant, parallèlement avec cela le pouvoir suprême exige également l'ainsi — dénommé „ziadé-i djizié“ (complément au djizié), introduit à partir du XVIIe s.

Le second document est aussi un ordre du sultan du 25. IV — 3. V. 1639, dans lequel, on mentionne avec anxiété certaines manifestations dans l'attitude des raïa non-musulmans des villages Arnautkjoï, Leskovec et Sredna Orehovica du même vakouf de Roustème pacha, portant atteinte à l'ordre établi au détriment de la gestion du vakouf. Il s'agit de transferts arbitraires de terre des raïa, d'une personne à une autre, sans l'autorisation du zabî du vakouf. Afin de se soustraire à quelques grandes charges fiscales comme le ôşur (la dîme) et l'impôt foncier, les raïa s'efforçaient de changer d'aspect les terres possédés par eux — de les transformer de champs — en vignobles, jardins potagers et pâturages, et même davantage — de camoufler leurs manoeuvres sous une forme légale en se prévalant de certaines normes juridiques du Chériat.

НЕИЗВЕСТНИ ПРИПИСКИ ВЪРХУ ВЪЗРОЖДЕНСКИ КНИГИ ОТ В. ТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

Димитър Овчаров

Още в края на миналия век първите сериозни изследвачи на българската история обърнаха внимание на един малко необикновен извор на исторически данни за епохата на турското робство и Възраждането. Това са приписките, оставяни по белите полета и корици на книгите от ръцете на известни, малко известни или съвсем неизвестни възрожденски дейци, предимно учители или свещеници. Те съвсем оскъдно са записвали и отбелязвали събития и случки, които са смятали за интересни и необикновени, и с това са ни оставили своеобразна летопис на една епоха, облъхана от барута на величави битки за народна свобода. На нас предстои да съберем и запазим разпилените фрагменти от тази хроника.

В тези кратки бележки искаме да направим достояние на науката няколко интересни и неизвестни приписки, които успяхме да открием преди години, проучвайки историята на някои търновски селища. Както се вижда, авторите на публикуваните приписки са се ръководели единствено от мисълта да увековечат описваните от тях събития и да ги направят достояние на поколенията. От една страна, в мрачната петвековна нощ на робството тези документи придобиват висока научна стойност. От друга, те са ярко доказателство за непоколебимия дух на българина, израз на желанието му за борба против потисничеството, стремеж към запазване на националния дух, съзнание и език.

Приписките открихме по книги, намиращи се в църквите на селата Пчелище (в турско време Кованлък) и Златарица и читалището на с. Недан. Те се отличават, както това може да се очаква, с широката си и разнообразна тематика. Авторите им са се вълнували както от необичайните природни явления (№ 6а, в), така и от националните борби на народа ни. Те отразяват широкото движение за църковна независимост 1840—1872 г. (№ 3, 4, 6б), силното въздействие на Априлската епопея и конкретно на ожесточената битка в Дряновския манастир през 1876 г. (№ 6д, 8а), освободителната Руско-турска война — 1877 г. (№ 7, 8б) и други. Безспорен интерес представлява упоменаването на гр. Търново през 1841 г. под името „Трапезонт град“ (№ 1), както и силният отзвук, който намерила Франко-пруската война от 1870 г. в България (№ 5).

Въпреки че са писани старателно, времето, лошата хартия и съкращенията при писането са направили много от приписките трудни за разчитане. Публикувайки ги, ние изоставихме тежкия църковнославянски правопис, който е използван при по-голяма част от тях, но запазахме напълно характерните им езикови особености. Ние сме уверени, че публикуваните документи ще бъдат полезни при по-нататъшните проучвания върху историята на Търновски окръг през епохата на Възраждането.

№ 1

Църковна книга на руски език. Без заглавие и дата. Църквата на с. Пчелище. Първа корица¹

Хариза я тази книжка Хаджи Герги Кисима от Тразонт град в село Куваннак опша. Помяни Господи Герге Кисима 1841.

¹ На с. 2 има втора приписка: „Град Тарнов в ветите времена са наричал Трапезон град. Когато дождаха франките да превзели Тарново преди балгарите тогава нарекли по името си Франк баир, което се казва

№ 2

Книга с жития за Иозн Рилски. Църковнославянски. Белград, 1836 г.
На последната корица. С. Козанлък (Пчелище)

На знаменах аз и мъченик како начинах писати при църковата второто господне пришествие на сене 1847 месец август ден 18 в тази година си додохми от Иерусалим. В тови лего доди Атанасия архиепископ в Тарново. В тази година писаха миизами та биха челозеците, тогази убиха Димовото момичи, колата му. Август 22 ден.

№ 3

Книга Цветосъбрание на сичкото презгодишно църковно богослужение.
Букурещ. 1847. На първата корица

От 1840-та година издади са глас за български владици, чи ду 57-нишу. От 57 избухна глас за патриарх. Утиди си Неофит грек по негу доди Григорие ду 1860 три гудини са так прави горе долу. В 1860 лето в първи мае гласи . . .² патриарх Ила(рион) Еле(нчанин) Мих(айловски) да бади.

№ 4

Книга Триодион си ест Трипеснец. 1864 г. На с. 1
В 1872 март. С. Кованлък (Пчелище)

Провъзгласиха видинский епископ Антим I^{ий} за Екзарх в Цари-град, който биде тържественно испратен от тук и иоще по-тържественно посрещнат в Варна с паряходите нарочно дошли от Цари-град.

В това време се удостоиха българите, което просека толкова години. В тъй същата година се реши да стане Българска екзархия и се испратиха български митрополити и епископи в българските по главни градове.

№ 5

Книга Акатист или неделно пение. 1866 г.
На първата корица. Кованлък

В 1870-та година падна Франца и Наполеона биде улувен и заведен в Прусие от пруската войска.

№ 6^a

Църковен миней за м. май. Кованлък. Страница първа

Ударе град, едр като яйца. Много керемиди хчюпе по къщата и другите згради. От каде запад дойде и идя половин час, тъй щото уби лозята всички, и нивята отсам реката кънечно упостоши. Никой от старите челоуеци не помнят да е ударел такъв едр град. 3ий май 1871 год.

26ий май тоже 1871 год Ударе пак град. Този град беше дребен, но много време идя и с силен ветър, тъй щото упостоши кънечно лозята. Тоже от каде запад дойде. Учител Петр Ив. Попов.

№ 6^b

Същата книга, на предпоследната страница

1874-1-я Ден. Отворися първо Богословско училище в манастире³ лясковский от 24 ученици, които ще се иждивяват епархиално. А учител първий Недю Жеков родом лясковчанин. Ще има и други учиници частни, които ще се иждивяват сами т. е. със гоziшнъ плата. Писал негово покорство Петър Иванчов учител.

№ 6^b

Същата книга, на последната страница

869 година на месец майя. Валя довольно дъжд. 22-ия за нивята добра влага.

по турски Френги исар. От тогава са белязали на Трепивиц (Трапезица—б. а.) църквите и са зели писма и като са въздоби Болгарие додоха франсузи сас писма изнамериха църковите на Трапезиц. Писано от Стефан Попов*. (Повече за археологическите разкопки на Ж. Сьор през 1900 г., за които несъмнено става дума, вж: Я. Николова, Няколко документа за разкопките в Търново и Никополс ад Иструм през 1900 г. ИОМТ, Варна, 1962, т. I, с. 35 сл.).

² На това място текстът нечетлив.

³ Петропавловският манастир (б. а.).

Същата книга. На последната страница.

1876 майя 19-ий ден. Провъзгласиха за емператор турский султан Мурата, син 1-вий на султан Абдул Меджита, като оттеглиха чиче му султан Абдул Азиса и стъпа на престола гореписаний.

Същата книга, на последната страница

В тоже лето 76 майя 7-ий ден избухна Българското въстание в търновската кааза и няколко българци от увалийските селца дигат се и излезват в Бълкана, но предварени от турците и навлезли в манастиря Дряновский, който състои $1\frac{1}{2}$ час от Дряново и тамо се скрили в един кънъръ и забиколени от турската войска правиха битва 3 до 4 дена. А после престига от Царие-град Фазъл паша и обръща към манастире 2 топа иглени и хвърли в един ден 200 топа и събори манастире, и му ся разграби имота от турци и черкези, а те българите избягаха, като оставиха 106 души убити.

За избеганието на гореписаните българци помогна им времето, шото в който ден гърмеха топовите тази нощ ода-ри един страшен дъжд и сняг и те избягаха. П. И. Попов.

Църковна книга на турски език. Църквата с. Златарица. На корицата (обр. 1)

В 1877 г. ноември 23-го дне като нападнаха турците и упостошиха селото ни Златарица убиха священник Иван Дончов, който не успел да избяга с съселяните си. В това приключение са убиха и други около 13 човека мъже и жени, между които са счита и многопострадалата 90-годишна старица девица монахиня Яна преименована в монашеский чин София, която служи през целия си живот като месяние просвори за анафора и други подобни при църквата Св. Николая в село Златарица и най после сконча мъченически живота си.

В това също нападение от турците са уби и еди-ноутробний ми брат Станю, който си проля кръвта за свои братия и Отечество. С оръжие в ръка той падна пронизан от неприятелский патрон в махалата под святии Четири-десет мученици. Роден в 1855 г. сконча животът си мученически не женат на 24 години.

А тая моя книга Библия священно писание на турски език, която като избягахме я бях оставил, защото не можих да я земна с другите си по добри книги, но турците в нищо не я бяха повредили, а каквато си я оставих, също и я намерих след 24-часовното връщание назад, като са изгониха турците назад. Писах аз священник Иван Иванов Хаджиев.

Тетфтер с различни записки. Читалището с. Недан

Да са знай че в 1877 година премина Руский император Александър II за да освободи своите братя: българите. По Питровден 1877.

Същият тетфтер. Читалището с. Недан.

Да са знай че в 1875 г.⁴ са подигнахъ бунтовници (кумити) и са помъчиха да освободят България, но турците ги избиха в манастиря.

⁴ Датата 1875 г. е явна грешка. Касае се за Дряновската чета по време на Априлското въстание 1876 г.

UNBEKANNTE RANDBEMERKUNGEN AN RENAISSANCEBÜCHER IM BEZIRK V. TIRNOVO

D. Owt scharov

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor veröffentlicht einige interessante und bis heute unbekannte Randbemerkungen an Renaissancebücher aus den Dörfern Ptschelische, Slatariza und Nedan, Bezirk V. Tirnov. Sie beziehen sich auf die Zeit von 1841 bis 1877 und widerspiegeln die Kämpfe für Kirchenfreiheit, die Schlacht im Drjanovokloster im Jahre 1876, den Befreiungskrieg im Jahre 1877 und andere Ereignisse aus dieser Epoche.

Diese Randbemerkungen sind hervorstechende Beweise für den unerschütterlichen Geist des bulgarischen Volkes, ein Ausdruck seines Wunsches gegen die Unterdrücker zu kämpfen und ein Streben nach Bewahrung des Nationalgeistes, des Bewusstseins und der Sprache.

ГРАДСКАТА ОБЩИНА В ГР. ТЪРНОВО ПРЕЗ XIX В.

Т. Драганова

За историята на град Търново през първите няколко века на турското робство почти няма сведения. Тогава в града се засилила гръцката и турската колонизация¹. До 1860 г. Търново влизал във Видинския санджак и бил център на търновската каза. Известен управител на Търново докъм 1842/43 г. бил Исмаил ефенди, наричан от турците агата, а през 1844 г. управител станал Илми хаджи Мехмед паша. Той посрещнал през 1846 г. много бляскаво султан Меджид. Последният останал доволен от българското население в Търново и провъзгласил управителя за паша, който дотогава бил аянин.²

До уреждане на Дунавския вилает Габрово, Трявна, Дряново, Г. Оряховица и Лясковец били села на Търновската каза. При окръжния управител на Търново имало мезлиш. В него влизали кадията, мюфтията, митрополитът, десет души турци и 2 — 3 българи, от които единият представител на окръга по избор. Към 1850 г. членове на мезлиша били българите Димитър Бекликчията (Казанлъкля Димитър), Челеби Янко и Георги Анагности, които представяли окръга. След 1857 г. за известно време представител на Търново бил Статаки, а след него Георги Кабакчиев и х. Тодор от Лясковец, представител на санджака (окръга).³

През 1864 г. е създаден Туна вилает с административен център Русе. В него са влизали шест санджака (окръга) и 62 кази (околии). Един от тези санджаци е Търновският с площ 11 744 кв. м и население 396 589, от които 328 390 немохамедани и 68 199 мохамедани, разпределени в градовете Търново, Ловеч, Севлиево, Осман Пазар, Габрово, Г. Оряховица, Елена, Дряново, Трявна, Беброво, Килифарево, Котел и 467 села.⁴

През първите векове на турското владичество между населението на Търново по численост и значение първо място заемали турците. Те живеели в турските махали: Иса ходжа, Касап Ахмед, Касъм паша, Худа Верди, Сара Гаади, Хайдър бей, Сапунджийска, Халваджибайрска, Техре Хюстю, Джандин Ибрахим, Хисарска и Френкхисарска.⁵ По-голямата част от турското население била заета в турската администрация и като военни служители, друга част от населението се занимавала с лихварство и занаятчийство. Между чужденците-жители на Търново в първите години на турското робство значително място заемали дубровничаните, които се занимавали с търговия. Те живеели в Болярската махала, където имали 10 къщи.⁶ Към средата на XVIII в. на мястото на дубровничаните в Болярската махала се настанили арменци, които също били търговци и се занимавали с басмаджийство и куюмджийство. Тук живеели още гърци и малко евреи. Последните имали свой хан, наречен еврейски или (Малък), който се намирал на Растата (днес площадът пред първа гимназия).⁷

Към XVIII в. турското население в Търново започнало да намалява за сметка на българското, което слизало от Балкана и намирало прехрана в различните еснафи в града. През 1640 г. Петър Б. Бакшич посетил Търново и отбелязал, че жителите му са около

¹ Т. Николов, Град Велико Търново, Климент Търновски (В. Друмев), С., 1927 г., с. 290.

² М. Москов, Управлението в Търново преди Освобождението, Общински в-к, В. Търново, 1928 г., бр. 6, с. 43. Извори и документи по Велчовата завера, В. Търново, 1925 г., с. 44.

³ Пак там.

⁴ Н. Михлюзов, Исторически преглед на войните и политиката на България, Пловдив, 1939 г., с. 422.

⁵ Тодор Николов, материали към архива на Окръжния музей — В. Търново.

⁶ К. Иречек, Пътувания по България, с. 242.

⁷ Т. Николов, Град Велико Търново, Климент Търновски, С., 1927 г., с. 297.

10 000 с 2000 български и толкова турски къщи.⁸ През втората половина на XIX в. Ами Буче също посетил Търново, преценява жителите му на 12 000.⁹ През 1859 г. броят на жителите на Търново нараства на 30 000¹⁰. През 70-те години на XIX в. в Търново е имало 1526 християнски дома и се управлявали от пет мухтари, съобщава мухтаринът на църквата „Св. Богородица“ Иван Р. Заяков. Християнските домове били разделени по църкви: църквата „Св. Атанас“ — 270 дома, църквата „Св. Никола“ — 600 дома, църквата „Св. Константин“ — 305 дома, църквата „Св. Спас“ — 250 дома и църквата „Св. Богородица“ — 101 дома.¹¹ Това деление на къщите по църкви се запазило и в първите години след Освобождението. По предложение на руските власти домовете били разделени по равно към всяка църква.¹² В енорията на всяка църква влизали по няколко махали. Точният брой и имената им не можа да се установи. От документи, вписани в Стария кодекс на Великотърновската митрополия от 1832 г., научаваме, че в енорията на църквата „Св. Константин“ е имало 4 махали.¹³ От други документи на Търновската община и на Новия кодекс на В. Търновската митрополия — продавателни, завещания, разводни и др. — узнаваме имената на някои махали.¹⁴ В енорията на църквата „Св. Никола“ са влизали махалите: Новата и Дервентската, на църквата „Св. Атанас“ — Кошарската махала, на църквата „Св. Спас“ — поп Васил махалеси, на църквата „Св. Константин“ — Патрик махала, на църквата „Св. Богородица“ — Анатик махала (включвала и Баждарлък), поп Йорги и Болярската махала. Отделни махали от централната част на града били Маринополската и Долната махала. В редица български и турски документи и в писмата на Търновската община до махалите се установява, че всяка махала в града принадлежи към Търново на Варуша. Така например: „махала поп Васил на Варуша“,¹⁵ или в друго писмо „махалата ви се счита една от градските махали и принадлежи на Варуша“¹⁶ и т. н. С името Варуш се наричали всички български махали в град Търново.

Разделението на населението по махали към енориите на църквите се потвърждава и от един турски регистър за движението на населението от християнски произход в Търново през 1869—1870 г. за ражданията и умираанията в Махалите. В този документ българските махали са посочени седем.¹⁷

През XVI в. градът бил разделен на девет махали, които са носели имената на свещениците в съответните църкви. Това се потвърждава от един турски документ, където са вписани събираните хасове на Сюлейман паша от махалите на Търново.¹⁸ Начело на всяка махала са стояли един или двама мухтари (кметове), които са били връзката между българското население и турската власт. Делението на населението по махали се запазило и след създаването на градската община. Тогава градът бил разделен на шест махали, известни с имената на църквите: Св. Атанас, Св. Константин, Св. Никола, Св. Спас, Св. Богородица (Долна махала) и Маринополска махала.

През 1858 г. в Търново се създала градска църковно-училищна община. По този случай П. Р. Славейков пише: „През 1858 година в Търново се образува градска църковно-училищна община, която поема общото управление на училищата, закрива гръцкото учи-

⁸ Архив за поселищни проучвания, С., 1939 г., кн. 2, с. 174.

⁹ Ами Буче, Турците в Европа, Париж, 1840, том I, с. 217.

¹⁰ Хр. А. Хамамджиев, превод А. П. Гранитски, Цариград, 1859 г., с. 502.

¹¹ ОДА — В. Търново, ф. № 65, № 248, писмо на Ив. Р. Заяков от 28. II. 1878 г. до търновския полиц-майстер Сухоминев.

¹² Пак там.

¹³ Ив. Снегаров, Старият кодекс на В. Търновската митрополия, Годишник на Софийския университет, Богословски факултет, XI — 1933 — 34 г.

¹⁴ ОДА — В. Търново, ф. № 65, 125, 126, 186.

¹⁵ Окр. музей — Търново — архив, турски документ, II, 9, 58.

¹⁶ Пак там, ф. № 1, инв. № 659.

¹⁷ НБКМ, ОАК 28/29. (1. В махала Марино поле имало 10 родени и 3 починали, сведенията дават мухтаринът Сава и поп Иван (2. В махала поп Васил има 10 родени и 10 умрели, сведенията дава мухтаринът поп Михаил. 3. Митрополитска махала — 9 родени и 10 умрели, сведенията дава мухтаринът поп Димитър. 4. Новата махала — 10 родени и 2 починали. 5. Махала Дервент (Дервент) — 29 родени и 25 умрели — сведенията дадени от мухтарина поп Стефан и х. п. Гиргинов. 6. Махала поп Георги — 2 родени и 6 умрели, сведенията дадени от първия мухтарин поп Славчо и втория мухтарин поп Георги. 7. Долна Християнска махала — 6 родени и 6 умрели, сведенията дадени от мухтарина поп Димитър Николов.)

¹⁸ НБКМ, ОАК 4/57 — „1. В махала поп Койо Иван е събран данък от ханета (домакинства) 27 и незадомени 12, 2. Махала Деян поп Смиа — 16 ханета и 12 незадомени, 3. Махала поп Иван Костадин — 18 ханета и 8 незадомени, 4. Махала поп Иван Григор — 24 ханета и 16 незадомени, 5. Махала поп Кольо — 21 ханета и 6 незадомени, 6. Махала поп Братан — 25 ханета и 9 незадомени, 7. Махала поп Иван Божида — 16 ханета и 5 незадомени, 8. Махала Кошакчи — 28 ханета и 8 незадомени, 9. Махала поп Георги — 28 ханета.“ Същото деление на махалите в Търново е дадено и в един подробен списък на данъкоплатците от немюсюлмански произход за 1867 г., в Беледие № 38.

Обр. 1. Търново през XIX в.
Abb. 1. Tŕnovo — Aufnahme aus dem XIX Jahrh.

лице и в зданието му се настанява българското училище известно под името Св. Кирил с пръв учител Георги Ив. Коджов.¹⁹

Според наредбите на турските власти и гръцкото духовенство градската община се е председателствувала от Търновския митрополит. В състава на Търновската община са влизали граждани първенци и по двама представители от всеки еснаф.²⁰ Избирането на членовете на градската община е ставало всяка година. Секретар на Търновската община от създаването ѝ до 1867 г. бил учителят Никола В. Златарски. От 1859 г. е запазен документ, който ни показва как обществото в Търново решило да се организира в община, Обществото на града ни, като осеща нуждата за оустроението на един редовен събор при Светата Митрополия, днес в особено събрание, като се представителствува от изборните граждани и сичките еснафи и пристъпи на разсуждение за този предмет избра единогласно почитените Господари повременни представител на каазата, повременни представител на града, г-н Евстатии х. Николов, г-н Евстатии х. Н. Селвели, г-н х. Димитър х. Ничов, г-н х. Славчу х. Паскалюв, г-н Кръстю х. Н. Момчогул, г-н хаджи Димо Сараф, г-н Павел х. Иванов, г-н Стефан Н. Карагъзов, г-н Ради Маждраков, г-н Стефан Ат. Камбуров, г-н Атанас х. Иванов, г-н Николи Ив. Станкович, г-н Христо х. Славчов и г-н Никола Хр. Щарбаков, на който се възлага длъжността и правото да се събират еднаш в неделата в Св. Митрополия и под председателството на Негово Преосвещенство Пречестния наш архирей Г-на Г-на Григория, да се разгледат и земат за спотъкмяване случайните религиозни дела, които се отнасят до Св. църква, учебните заведения на нашия град и на другите страни на Епархията, свадбените записи (антилата), духовните завешания и други подобни дела. Решението на събора има сила, когато присъствуват покрайней мере половината от членовете. За писар на събора определя се учителя Николай П. Василев. (Златарски). Подир истечението на годината настоящия събор престава от длъжностите си и се заминува под други. Затуй стана настоящия акт записан в този кодекс. И за уверение подписваме се (следват подписите на горепосочените лица). Търново, 21 май 1859 г.²¹

За задачите и ролята на българските общини по време на турското робство пише Петър В. Оджаков: „Преди няколко години се създадоха нови реформи в градовете, като се устрои хабешията или по нашему обществените управления. Целта на тези управления е да се стараят за удовлетворението на местните нужди по всички клонове на потребностите на обществения живот. Такова право е предоставено от върховните власти на градовете, като тяхно собствено право. Градовете трябва да се управляват и да се трудят за своите местни нужди. Те са упълномощени да гледат за просвещението, възпитанието, за изкуството, за чистотата, за градските пътища, за здравето, за сиромасите, за болниците, за водата, да правят училища, църкви и благотворителни цели. И за всяко предназначение трябва да искат позволение, чрез местните власти от управлението. Тези градски общински управления не трябва да се занимават с никакви монополи, търговия, нито фабрики, нито залхани, нито дюгени да притежават, защото това ще навреди на интересите на правителството. Средствата трябва да се извличат от градското население, само толкова колкото са нужни за попълване на всичките разноски. Членовете се избират от населението из неговата среда по висшегласието. Общинското управление има право да употребява и принудителни мерки в достигане целта си, за което местната полиция е под разположението му.“²²

Задачите на народните общини са разяснени също и от А. С. Цанов: „Народните ни общини са съставени от хора, на които за определено време се поверява управлението на общонародните ни работи. В техни ръце са църквите ни, училищата и всички други народни работи. Те ще гледат да имат добри свещеници и да настаняват способни и достойни учители в училищата ни. Ще се стараят да имат добри отношения между градовете и селата, като решават народно черковните въпроси по един безкористен начин. Те ще представят народа пред царските власти.“²³

Една голяма част от архивните материали на градската община в Търново са запазени и ни дават възможност да надникнем в обществения, стопанския и културния живот на града през XIX век. От тях научаваме за разделението на града по махали към енорийните на църквите, за живота на училищата, за дружествата, за културния живот на еснафските

¹⁹ П. Р. Славейков, сп. Български книжици, август 1859 г., и Общински вестник В. Търново, 1942 г., бр. 1, с. 7; Й. Кулеуев в статията Г. Ив. Коджов.

²⁰ П. Кисимов, Историческите работи, Моите спомени, част I, Пловдив, 1897 г., с. 89—90.

²¹ НБКМ, БИА, II. А., 1256.

²² Петър В. Оджаков, Хабешията или муниципатитет, в-к Право, 1871 г. 12 октомври.

²³ А. С. Цанов, Народните ни общини, Летоструй, VI, 1874 г., с. 175.

и търговските организации и за цялата административна дейност на общината не само в Търново, но и в околните села. Запазени са тринадесет тефтера от архива на градската община, но не всички са водени пълно и редовно. Освен книгите (кондики) са запазени и много писма на общината. Една част от тефтерите представляват касови книги за училищата, където е отбелязан приходът от дарения на граждани и еснафски организации, други са за разходите за училищата и учителите, трети са изходящи дневници с писма на общината и т. н.: 1. Тефтер с училищни сметки от 1854 до 1858 г., в който е вписана волната помощ на 23 еснафа от Търново за училищата.²⁴ 2. Тефтер на училищното настоятелство от 1855 до 1882 г. Тук са вписани сумите, които еснафите е трябвало да заделят в полза

Общинството на градъ нн. крго обща нжда-
та за устройството на единъ редовенъ съборъ при
св. св. Митрополитъ. днсь въ сжкоенно скрание,
като се представителствувъ сѣтъ изборниѣ граж-
данни и ситкитѣ еснафи и пристѣпн на разсуж-
деніе за този предметъ изрѣдъ единогласно почтѣниѣ
тѣ Господары повременниѣ представителъ на кажда
повременниѣ представителъ на градъ. Гнз Евстафій
Ѣ Николовъ. Гнз Евстафій Ѣ. Селванъ. Гнз Ѣ. Димит-
ръ Ѣ. Николовъ. Гнз Ѣ. Савръ Ѣ. Паскалювъ. Гнз Крсто
Ѣ. Н. МомтогаѢ. Гнз Ходжа Димъ сараѢ. Гнз Павелъ
Ѣ. Иванъ. Гнз Стефанъ Н. КарагьозогѢ. Гнз Радъ Ма-
жаракѢ. Гнз Стѣ. Ѣ. Канѣвъ. Гнз Аванасъ Ѣ. Навъ.
Гнз Николай Нв. Станковъ. Гнз Христо Ѣ. Савръ и
Гнз Никола Хр. ЦаракѢ. на които се възлага дѣл-
ността та и правото да се скриватъ еднаишъ въ недрѣ
та въ св. Митрополитъ и подъ председателството на

Нѣт. Приказаніе отъ Престолна нѣтъ Архидіаконъ Іоанъ Іоан-
Григоріа. да се разглеждатъ и гласятъ за изплатяване
сѣдѣнниѣ тѣ религиозни дѣла, които се отнасятъ до бѣ-
цѣрква, оутѣнитѣ заведеніа на нѣмниѣ градъ и на дрѣ-
гитѣ страни на Епархіа та, свадѣнниѣ записки (ан-
типа та). Духовниѣ Заветіа и дрѣги подобни
дѣла. Решеніето на събора има сила, когато при-
ставватъ покрайнитѣ дѣлѣ половина та сѣтъ членови-
тѣ. За писаръ на събора оутѣдѣла се прѣ. Николай
П. Василевъ За. Подиръ истеченіето на годината на-
стоящия съборъ прѣстава сѣтъ дѣлноститѣ си и се
заминѣва подъ дрѣги. За този стана настоящия дѣлѣ
записанъ въ този Кодексъ. И за оутѣрѣніе подписва-
месе.

Търново 21. Маѣ 1859.

Съборъ на членове за градската община през 1859 г. (факс.)
Abb. 2. Wahl für Mitglieder der Stadtgemeinde im Jahre 1859—Faximile

Обр. 2. Избор на членове за градската община през 1859 г. (факс.)
Abb. 2. Wahl für Mitglieder der Stadtgemeinde im Jahre 1859—Faximile

на училищата. Тефтерът е подпечатан с печата на „Търновското народно попечителство 1858 г.“²⁵ 3. Тефтер на училищното настоятелство от 1858 до 1883 г. Тук са вписани подаръците от църквите, еснафите и отделни граждани в полза на училищата. Тефтерът е с кожена подвързия и златиста металическа рамка. На първата страница е сложен печатът на попечителството от 1858 г. Съдържа 543 страници.²⁶ 4. Тефтер, в който са вписани разни вересии за 1866 г. на училищната каса, т. е. суми, които трябвало да се получат от махалите, църквите и еснафите в полза на училищата.²⁷ 5. Тефтер за 1869—1883 г. Съдържа 157 стр. и е с твърда подвързия. Тук са отбелязани всички приходи на училищната каса и сумите, които са предавани на касиера на общината д-р В. Берон²⁸ 6. Касови книги, в които са вписвани заплатите на учителите за 1873—1874 г.²⁹ 7. Касова книга също за заплатите на учителите за 1875 г.³⁰ 8. Копирна книга — изходящ дневник на писмата на училищното настоятелство за 1876 г.³¹ 9. Сметководна книга на църковното настоятелство

²⁴ НБКМ, БИА, II, А, 7636.

²⁵ Пак там, 7640.

²⁶ НБКМ, БИА, II А, 7641.

²⁷ Пак там, II А, 2435.

²⁸ Пак там, II А, 7630.

²⁹ Пак там, II А, 2422.

³⁰ Пак там, II А, 2416.

³¹ Пак там, II А, 7634.

за 1866—1868 г.³² 10. Тефтер, в който са вписвани подаръците, събирани от църквите за общината за 1870—1871 г.³³ 11. Приходно-разходна книга на общината от 1861—1869 г. с касиер д-р В. Берон.³⁴ 12. Общински сметководни книги за 1868—1874 г. с касиер Аф. Х. Иванов.³⁵ 13. Копирна книга-изходящ дневник с писма на общината. Съдържа 207 страници. Започната е на 12 май 1869 г. и е завършена на 15 април 1874 г. Тук са вписани писмата на общината до градските училища, до махалите, до Минчооглу по черковните въпроси, до общините в различните села на санджака.³⁶

Градското общинско управление се е помещавало в общата стая при църквата Св. Константин и е имало свой печат. Първият печат е кръгъл, с надпис: „Печат на търновското българско народно попечителство“. В средата на печата — две ръце, хванати, а под тях годината 1858 г., над ръцете триъгълник с лъчи. Вторият печат е пак кръгъл, с надпис: „Печат на търновската градска община 1867 г.“ Вътрешният кръг е с надпис на турски език, а в средата — концентричен кръг и осмостенна розета. Печатът е разделен на три части (триъгълници). Двата печата са ползвани за подпечатване документи, издавани от общината и училищата.

Избирането на членовете на общината е ставало по махали, като били изпращани писма до Ихтиар мезлищите: „Понеже махалата ви са счита една от градските махали и принадлежи на Варуша до всеки случай местния хюкюматски усул, а също и според наредбата на градското общество изисква се от махалата ви двама хора за членове, които да заседават в редовните събрания в полза на черковните ви и школки заведения. Заради туй обществото на града приканва и вас да си изберете нуждните членове. И за таквис намира се минасип Г-н Смил Тодоров и Г-н Илия, че пак когото ви изберете. И тъй ако одобрява махалата Ви тях потвърдете ги следователно с подписите си и с мюхтарските мюхюри и от сега занапред да поченат да следуват длъжностите си в общината, 22 май 1867 г.“³⁷ Когато населението не е съгласно с определените членове, избира други. Така с пълномощно от 12 декември 1866 г. жителите на махалите Анатик и Патрик известяват на общината, че избраните представители Т. Бостанджиоглу и Динко Петров не могат да изпълняват задълженията си в градската община и на тяхно място избират х. Христо Стоянов и Г. Мъзаков.³⁸

По случай избирането на новите членове на общината през 1873 г. е изпратена дописка във в. Турция. Търновци са се „събрали да зглобят разглобената община посредством туй и да наредят училищата. В първото още събрание избрах се нови членове на общината, от всяка махала по двама, отреди се и една четеричленна комисия за училищата и туй съвършено се потвърди от Св. Търновскияго, щом като се завърна в митрополията си по предната още неделя.“ Дописката завършва с уверение, че общината ще се справи със задачите си, защото „влиза в нова фаза, освобождава се от досегашните грижи по епархиалното начальство, по черковно религиозните работи на населението, власт която вече премина в ръцете на духовния началник и пастир“.³⁹

При извършване на проверка на касата са били викани представители от всяка махала: „Умоляват се утра след обяд часа 5 с 9-тима лица способни от махлените ви да присъствуват на заседание в градската община. Ведно с другите махлени да прегледат на касиерина годишните, училищни сметки без второ призоваване.“⁴⁰

Избирането на мухтарите е ставало в махалите, като избирателите са потвърждавали избора с подписа и печата си. Във всяка махала са избирани по двама мухтари и членове за ихтиар мезлища. В Дервентската махала през 1867 г. са избрани двама мухтари — първи и втори — и десет члена. „Гореречените според както по горе е изложено, двамата за мухтари, а десетях за членове на мезлища махленски помежду си ги избрахме и за уверение подписваме се. Този избирателен лист е подписан от 76 души, повечето от които са занаятчии — кожари, дялгери, кюркчии, хлебари и др. В избирателния лист за мухтари към махалата Св. Богородица са дадени 305 къщи и 1051 избиратели и броят на гласовете за мухтари, помощници и старейшини.“⁴¹

³² НБКМ, БИА, II, А, 7632.

³³ Пак там, II А, 7635.

³⁴ Пак там, II А, 2413.

³⁵ Пак там, II А, 7637.

³⁶ Пак там, 7638.

³⁷ Окр. народен музей — В. Търново, архив, фонд № 1, инв. № 659.

³⁸ НБКМ, БИА, II А, 3348.

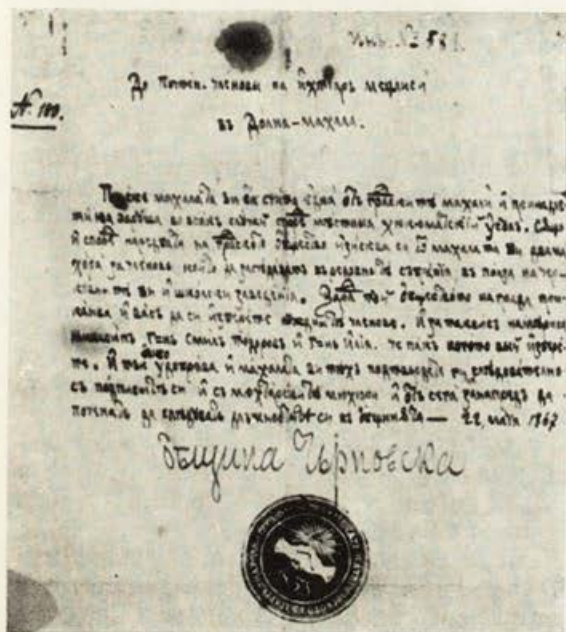
³⁹ В. Турция, 1873 г., 16 юли, НБКМ, Старопечатен отдел.

⁴⁰ НБКМ, БИА, II, А, 7638.

⁴¹ Пак там.

От основаването на общината през 1858 г. до 1873 г. с малки изменения едни и същи хора са избирани за членове на градската община. Те са ръководели целия общественостопански и културен живот в града. Повечето от писмата на общината са подписвани от около двадесет души (членове на общината). От тях се определят по двама епитропи—попечители за училищата—и един касиер за училищното настоятелство, и един за градски касиер.

Първоначално, когато училищата били в килиите при църквите, издръжката и уредбата им се поверявала на църковното настоятелство. В по-големите селища имало отделни училищни настоятелства от избрани в града първенци, които се грижели за приходите, доставяли нужните пособия, решавали спорните въпроси между учители и граждани. След Ха-

Обр. 3. Писмо на В. Търновската община до Ихтиар мезлиша в Долна махала за избиране на двама души за членове на общината, 22 май 1867 г. (факс.)
Abb. 3. Ein Brief der Städtische Gemeinde in Tirnovo an Ichtiar meslich in Dolna machala für das Wählen von zwei Personen als Mitglieder der Gemeinde, 22. V. 1867

Обр. 4. Избирателен лист за мухтари в Дервентската махала (факс.)
Abb. 4. Wahlliste für Mughtars (Bürgermeister) in Derwentska machala — Faximile

тихумаюна и увеличаването на училищата ръководството по уредбата им преминало към градската община. След засилвана борбата против гръцкото духовенство градската община съсредоточила в свои ръце част от функциите на митрополията.

В Търново отделно училищно настоятелство не е имало. Това се потвърждава от документи в архива на Н. Златарски, секретар на общината, и архивата на градската община.

На 18 декември 1860 г. за попечители в Търново били избрани Иванчо Гешеглу и Георги х. Николов (Куппа). Две седмици по-късно, на 1 януари 1861 г., градските първенци се събрали отново и избрали още двама попечители — Николи Георгиевич и П. Кисимов.⁴²

Задълженията на епитропите са: да се грижат за събиране на приходите, да надзират във всички учебни заведения изпълнението на училищния устав. Освен това те имат право по някои въпроси да свикват членовете на градската община и да заседават като редовни нейни членове. Поправката на учебните сгради, редовното изплащане заплатите на учителите по контрактите е също тяхно задължение.

Най-ранният печат на търновските училища е от 1845 г. Намираме го върху книгата „Проповедническое подвиги апостолов славян светих Кирила и Методия“, издадена от сле-

⁴² В. Златарски, Юбилейни книги на В. Търновската гимназия „Св. Кирил“, В. Търново, 1933 г., с. 111; и НБКМ, БИА, II А, 2395.

пеца Григория Ширяева, от 1866 г. Печатът е кръгъл, с надпис: „Печат на Терновското българско училище 1845 г.“ От лявата страна има сграда с комин, който дими, а от другата страна върху куп (камъни, храсти) петел с източена напред шия.⁴³ Вторият печат, с който училищата са си служили, е на Търновското попечителство от 1858 г.

Независимо от избора на попечителите градската община е упражнявала строг контрол и пряко се е грижела за събиране на таксите от учениците, за назначаването на учителите, годишните отпуски, ваканциите и др. Градските учебни заведения, както е отбелязано в кондиката на общината, са се издържали от средства, отделяни от еснафските организации, от даренията на църквите и населението и от таксите на учениците, събирани от родителите им. Един задължителен запис за 9000 гроша от 26 октомври 1865 г. показва как членовете на Ихтиар мезлиша на поп Васил махалеси от енорията на църквата „Св. Спас“ при „общо съгласие на махлените“ се задължават към школната каса да внесат за три години горепосочената сума.⁴⁴ За помощта на населението към училищата свидетелствува друго писмо, подписано от жителите на Търново от шестте градски махали: поп Йорги, поп Васил, Анатик Патрик, Дервентската и Новата махала. След като разбрали, че градът се нуждае от помощ за училищата, те отстъпили единодушно на училищната каса за три години приходите от пангарите на градските църкви. За тази цел избрали по двама епитропи от всяка църква за членове на гр. община и се задължили на три месеца да внасят приходите, придобити от църковните пангари, в полза на училищата.⁴⁵

За помощта на еснафските организации към училищата свидетелствуват обезателните им писма. Почти всеки еснаф в града е отделял от 3000 до 9000 гроша годишно в полза на училищата. Тези и други документи показват грижите на обществените организации и най-вече на градската община за училищата. През 1873 г. средствата за издръжка на училищата значително намаляват. Общината не може да изплати заплатите на учителите. С писмо от 28 май 1873 г. тя известява на шестте махали в Търново по колко пари трябва да съберат волна помощ за училищната каса.⁴⁶ От махала Поп Йорги трябва да даде 2000 гр., от поп Васил — 2500 гр., от Анатик — 2000 гр., от Патрик — 1500 гр., от Дервентската махала — 4500 гр. и от Новата махала 3000 гр., като прибавят и вакъвските суми, общо махалите трябва да предадат на общината 19517 гроша за училищната каса. Тази сума не е била предадена навреме, тъй като с друго писмо от 6 ноември 1873 г. общината отново известява на шестте махали да предадат определените суми.

Освен волната помощ на населението, еснафите и даренията от църквите в училищната каса са постъпвали суми и от внасяните такси от учениците. Те били определяни от градската община. Учениците били разделени на три категории съобразно доходите на родителите и вида на училището. От ученици в главното училище се вземали следните такси: а) от най-състоятелните родители по 60 гроша, б) от родители със среден доход по 20 гроша, в) от родители с най-долно състояние по 20 гроша годишна предплата. От родителите на ученици във взаимното училище се събирана годишна предплата на три категории: а) по 30 гроша, б) по 20 гроша и в) по 10 гроша, а от родители на учениците в пригответелните училища по: а) 40 гр., б) 25 гр., в) 15 гр.⁴⁷

В специална книга, наречена „книга дозволителна“, от 1875 г. са вписвани имената на „гражданчетата“ да учат.⁴⁸ Срещу името на всяко дете е записана таксата, дадена в пари или дърва. Срещу името на някое дете е отбелязано сиромаш (освободено от такса). Всеки ученик е могъл да се запише в по-горния клас, ако представи (пусуля) бележка, че е внесена задължителната такса (вноска). За целта общината е разпращала писма до училищата, с които ги уведомява да не приемат ученици без представяне на бележка за платена такса.⁴⁹ В една бележка от 1876 г. от август, адресирана до Тодор Шишков, управител на градските училища, се казва: „Приемете приносящия ученика Танаса Тодорова в училището, приеха се 60 гр.“⁵⁰ В друга разписка за получена самоволна помощ от 300 гр. с дата 22 април 1863 г. се казва: „Приеха се от Г-н Н. Гергювич в помощ за школната каса за годишна вноска за момчето му дете следва в класа на учителя Н. Михайловски.“ Тази разписка е подпечатана с печата на Търновското народно попечи-

⁴³ Йордан Кулелиев, Девическото образование във В. Търново преди Освобождението, с. 10, и в Общ. в-к В. Търново 1930 г., бр. 9, с. 187.

⁴⁴ НБКМ, БИА, II А, 2398.

⁴⁵ Пак там, II А, 2357.

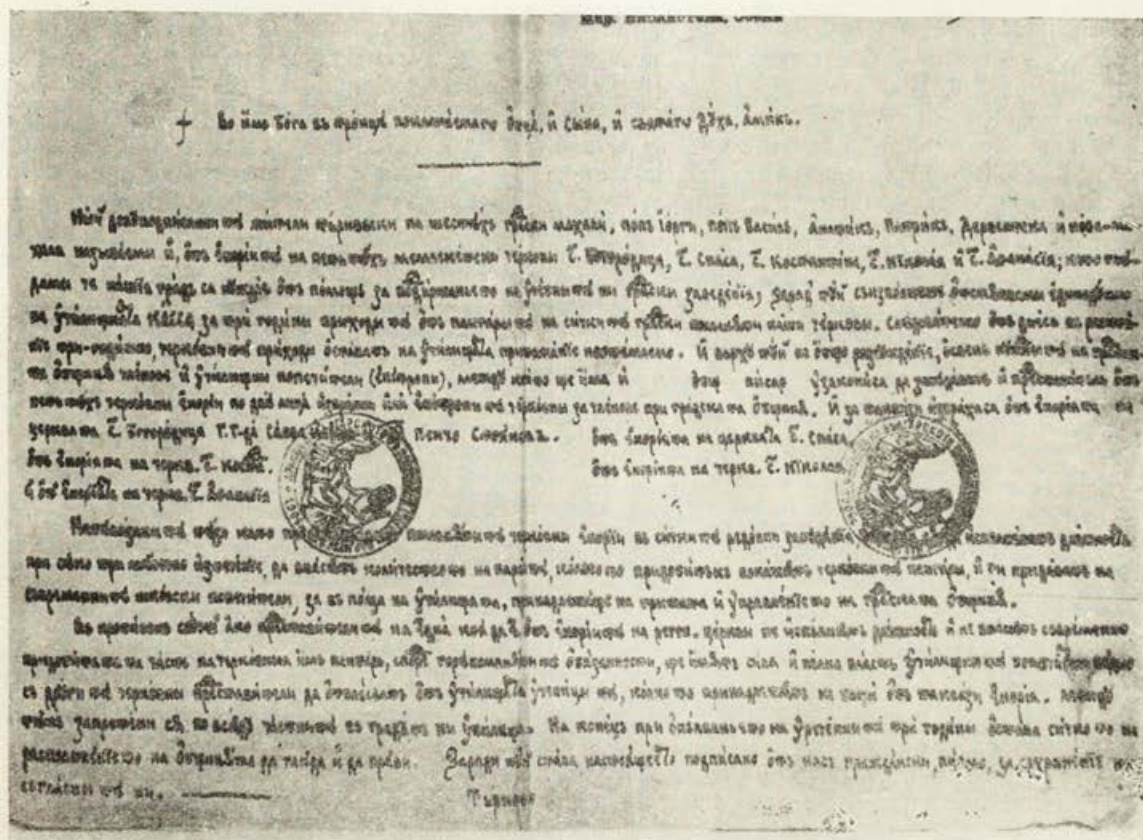
⁴⁶ Пак там, II А, 7638.

⁴⁷ Пак там, II А, 2236.

⁴⁸ Пак там, II А, 428.

⁴⁹ Пак там, II А, 2338.

⁵⁰ Пак там, II А, 2393.

Обр. 5. Писмо от жителите на шестте градски махали за събиране на средства за градските учебни заведения (факс.)

Abb. 5. Ein Brief von den Einwohnern der sechs Stadtviertel für das Sammeln von Geldmitteln für die städtische Lehranstalt

телство от 1858 г.⁵¹ В трета разписка, озаглавена „помощ самоволна“, за 102 гр. се казва: „получи в школската каса от Г-н Аврама Н. Табака, за единогодишна плата на детето му дето следува в общото градско училище“. Разписката е с дата 1 февруари 1865 г., също подпечатана с печата на Търновското настоятелство от 1858 г.⁵² За издръжка на училищата са използвани и лихвите от даренията на Михаил Кефалов, Никола Пиколо и др. В копирната книга на Търновската градска община от 1872—73 г. се виждат изпратените писма—пълномощни или доверителни—за получаване лихвата от даренията на Н. Пиколо и М. Кефалов в полза на градските учебни заведения. Тези лихви общината е получавала посредством Руското генерално консулство в Русе и Букурещ и ги е разпределяла за градските учебни заведения.⁵³

Според училищния и общинския устав главният учител в града е бил длъжен да дава отчет пред общината относно състоянието на училищата и дисциплината на учениците. През 1874 г. главен учител е бил Т. Шишков. На 17 ноември той е изпратил писмо до общината, в което прави няколко предложения.⁵⁴ Отчетът на главния учител предлага да се дава на 2—3 месеца, а не както е досега по устава, всеки месец, тъй като това представлява „излишен труд за главния учител“. Освен това предлага през зимата, за да се направят икономии от дърва, децата да учат само сутрин. Общината разгледала предложенията на Т. Шишков и на 12 декември с. г. му отговаря с писмо. „За напред всеки учител трябва да прави рапорт съобразен с параграфите 4, 5, 6 на училищния устав подписан и заедно с общия рапорт на главния учител да се представят в общината.“ В същото писмо общината съобщава, че не е съгласна децата да учат само преди обяд. За да няма много

⁵¹ НБКМ, БИА, II, А, 2371.

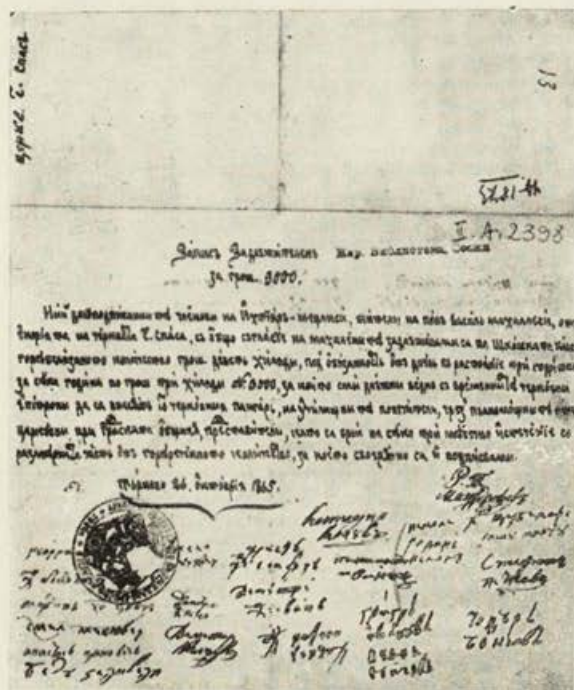
⁵² Пак там, II А, 3314.

⁵³ Пак там, II А, 3678.

⁵⁴ Пак там, II А, 2343.

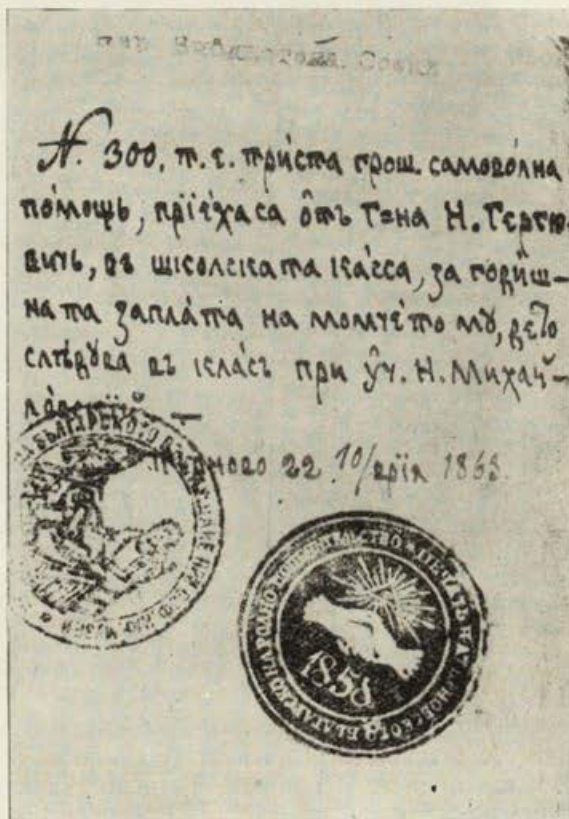
безпричинни отсъствия на учениците, общината задължава учителите да искат след всяко отсъствие на ученика бележка от родителя, в която да се пише защо е отсъствувал.⁵⁵ В друго писмо Т. Шишков предлага да има 15-дневна ваканция за гроздобер. Много от учениците са си отишли по случай гроздобера и останалите 12 ученика той е разпуснал.⁵⁶

В Търново е имало обичай по време на гроздобер учениците да помагат. В следващите години се утвърждава ваканцията по гроздобер. Във връзка с училищните ваканции е интересно и друго едно писмо на общината, отправено до гражданите. То е било четено в градските черкви.⁵⁷ От него разбираме, че учебната година е завършила през юли. Поради големите горещини учениците и учителите са разпуснати. Заниманията ще започнат в началото на август.

Обр. 6. Задължителен запис на жителите от махала поп Васил за събиране на суми за школската каса (факс.)

Abb. 6. Pflichtanweisung der Einwohner aus dem Viertel „Pop Wassil“ für das Sammeln von Geldmitteln für die Schulkasse

Обр. 7. Бележка (пусулка) за внесена такса в школската каса (факс.)

Abb. 7. Ein Zettel für entrichtete Gebühren in die Schulkasse

При завършване на учебната година общината е разпращала покани до видни граждани, до митрополията, до Ихтиар мезлиша в махалите да присъствуват на годишните изпити в градските училища. Изпитите се провеждали поотделно във всяко училище.⁵⁸ С друго писмо от 8 май 1871 г. общината поканва гражданите да присъствуват на тържеството в църквата „Св. Богородица“ по случай деня на братята Св. Кирил и Методий. На тържеството ще изнесе слово за празника главният учител.⁵⁹ От дописките на общината във в-к Право и Македония се вижда, че денят на братята Кирил и Методий се празнувал много тържествено в Търново.

Въпреки грижите на общината и на цялата търновска общественост за училищата често тя е била критикувана в периодичния печат. В една дописка във в-к Право от 1871 г. се казва: „Училищата в Търново от преди десет години не са направили нито крачка ус-

⁵⁵ НБКМ, БИА, II А, 2344.

⁵⁶ Пак там, II А, 2335.

⁵⁷ Пак там, II А, 7638.

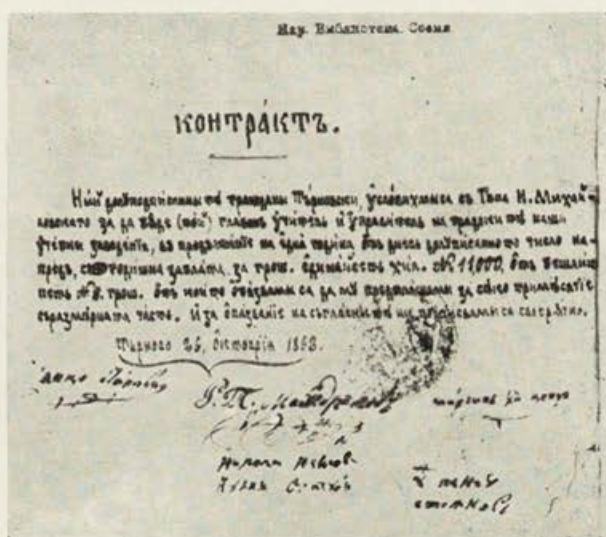
⁵⁸ Пак там, II А, 2340.

⁵⁹ Т. Янков, Из старите кондаки на В. Търново, Общински в-к В. Търново, 1929 г., бр. 25, с. 197.

пех, те стоят все на еднакво състояние, може би да останат още за много време тъй, то не е нищо, че броят на учениците се е умножил от преди десет години, то произлиза от нарастването на народа ни. Сега то не е никакъв успех.⁶⁰ В отговор на тази дописка общината в Търново изпраща опровержение. „В Търново има 8 учители от които 4 в главното училище и 4 в другото. Трима от учителите се занимават с децойките.“ Програмата в главното училище е нещо като гимназия, при това търновци са искали да имат и търговски курс, но нямали нужните материални средства.⁶¹ С друго писмо пак до редакцията на в-к Право общината прави предложение да се въведе преобразование в българските и турските училища. „Във всяко училище да се учи на матерния език основните предмети и задължително френски език.“⁶²

За повишаване квалификацията на учителите от основните училища през 1876 г. училищното настоятелство задължило учителя К. Коев да изнася беседи по три часа в седмицата пред учителите от основните училища върху теорията на нагледната методика.⁶³ Във връзка с повишаване квалификацията на учителите и подобряване на методите на образованието учителите от Търново решили да свикат окръжен събор. Те уведомили писмено градската община и поискали съдействието ѝ. За провеждането на окръжния събор и въпросите, които ще се разглеждат на него, учителите изпратили дописка във в-к Македония.⁶⁴ На събора е трябвало да се разгледат следните въпроси: 1. За добрата метода на преподаването в градските и селските училища. 2. За еднообразието на предметите в речените училища. 3. За взаимната еднообразност на учителската учебна деятелност в окръжието. 4. За разпространението на любочитанието у народа. 5. За обогатяване на българските селища. 6. За нравственото възраждане на училищата на учениците и на учителите.

Назначаването и подбирането на учителите е било също задача на общината. Понякога при назначаването на учителите са се намесвали и гражданите. През 1869 г. махлените от енорията на църквата „Св. Никола“ и „Св. Атанас“ изпратили писмо до общината. С голяма загриженост те съобщават, че „нямат достатъчно средства за издръжка на повече учители, в противен случай ще се претоварят гражданите“.⁶⁵ При постъпване на работа всеки учител е сключвал с общината контракт (договор) или обезателно писмо. В него са дадени условията, при които ще работи учителят, и задълженията на общината. В него са вписани още и предметите, които ще преподава, училището, в което ще учи, и заплатата. От контракта, сключен между гражданите на Търново и Никола Михайловски с дата 26 октомври 1863 г., се вижда, че той става главен учител за една година и управител на градските учебни заведения с годишна заплата 11 000 гр.⁶⁶ Друг контракт, озаглавен „Писмо условно“, сключен между градската община и Васил Тодоров от 26 ноември 1867 г., са дадени подробно в шест точки задълженията на общината и учителя. Той ставал учител във взаимното училище при църквата „Св. Никола“ с 2000 гр. годишна плата. В една от точките се казва, че няма да прави своеволни разпуси на учениците освен на Великден и другите Господни празници и за гроздобер според местния празник.⁶⁷ Друго обезателно писмо е сключено между общината и учителя Георги Коджооглу с дата 26 октомври 1876 г. Той

Обр. 8 Контракт, сключен между търновските граждани и Н. Михайловски (факс.)

Abb. 8. Ein Kontrakt, der zwischen tarnovoer Einwohnern und N. Michailovski geschlossen wurde

⁶⁰ НБКМ, Старопечатен отдел, в-к Право, 1871 г., 14 март.

⁶¹ НБКМ, БИА, II А, 7638.

⁶² Пак там, II А, 2360.

⁶³ Пак там, II А, 7634.

⁶⁴ В-к Македония, 1871 г. от 14 декември, НБКМ, Старопечатен отдел.

⁶⁵ НБКМ, БИА, II А, 2359.

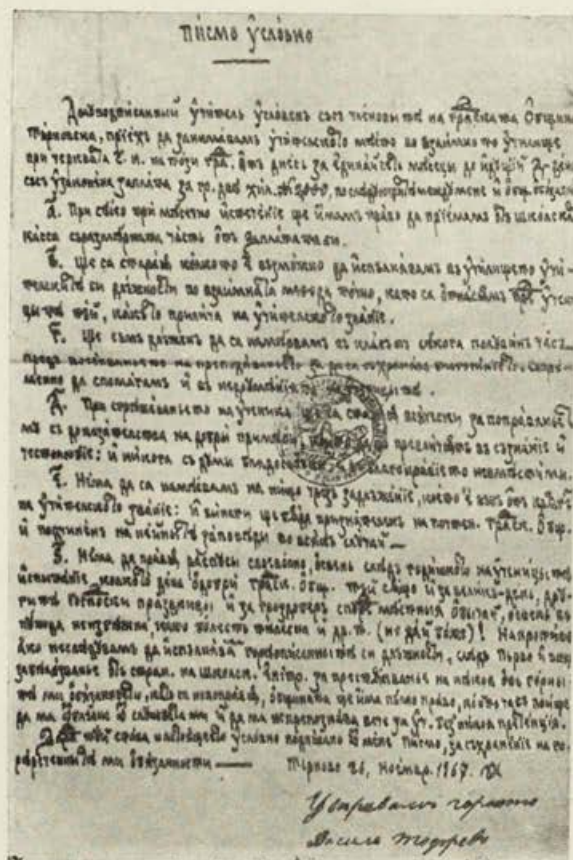
⁶⁶ Пак там, II А, 2349.

⁶⁷ Пак там, II А, 2335.

става учител във взаимното училище при църквата „Св. Богородица“ с 4000 гр. годишна заплата.⁶⁸ А от контракта на учителя Христо Брусев научаваме, че става учител в главното училище през 1872/73 г. и ще преподава научни предмети, с годишна заплата 7500 гр.⁶⁹

На края на всяка учебна година общината е свиквала събрание с учителите в общата стая при църквата „Св. Константин“. Тук са уточнявали учителите, които ще останат в града да учителствуват и на следващата година.⁷⁰

Градската община е полагала грижи за училищата и в околните села. С писма общината е известявала на близките села, че в градските учебни заведения могат да постъпват ученици и безплатно да се учат. На 23 юни 1875 г. общината с писмо се обръща към населението от с. Самоводене и го приканва да изпрати децата си да учат в града. Писма с подобно съдържание са изпратени и до с. Беляковец, Сергьовец и пр.⁷¹ Съседните селски общини са търсели помощта на градската Търновска община по различни въпроси. С писмо от 16 август Дряновската община съобщава, че селяните от с. Длъгна искат да си отворят училище и молят за помощ.

Обр. 9. Писмо условно, сключено между Васил Тодоров и градската община, за учителстването му във взаимното училище при ц. „Св. Богородица“ (факс.)
Abb. 9. Eine Briefvereinbarung zwischen W. Todorov und der Städtische Gemeinde für seine Lehrertätigkeit in der Schule bei der Kirche „St. Gottesmutter“

Обр. 10. Писмо на гр. община до читалищното настоятелство-покана за събрание (факс.)
Abb. 10. Ein Brief der Städtische Gemeinde an den Volksbüchereivorstand — Einladung für eine Versammlung

През 1869 г. при откриване на читалище „Надежда“ градската община е оказала помощ. Дала е безплатна стая на читалището при църквата „Св. Константин“ и е разрешила училищната библиотека да се премести в читалището, където книгите ще се ползват от повечето хора.⁷² Във в-к Македония е поместена дописка през 1870 г., в която се изказва похвала на общината. Общината правилно е оценила дейността на търновското читалище „Надежда“ и е отстъпила едно от училищата на читалището за представления.

⁶⁸ НБКМ БИА II А.

⁶⁹ Пак там, II А.

⁷⁰ Пак там, II А, 2335.

⁷¹ Пак там, II А, 2330, 2412.

⁷² Пак, там, II А, 3252, 3326, 3364.

Изнесени били с голям успех от читалище „Надежда“ пиесите: „Ернания“ и „Криворазбрана цивилизация“.⁷³

Градската община в Търново проявила обаче голям консерватизъм по отношение на създадената през същата година „Женска община“ от Евгения Кисимова. Запазена е една голяма преписка между градската община и женската община. Спорело се по въпроса за името — да не бъде „женска община“, а „женско дружество“. Въпреки горешното желание на жените от Търново начело с Евгения Кисимова да работят за просвещението на девойките, да отварят неделни училища, те били обиждани от градската община, която пречела на просветната им дейност.

Общината в Търново е полагала грижи и за чистотата в града, и за здравето на населението. Едно съгласително писмо между общината и д-р Павли Марков показва, че той е бил ангажиран за лекар в Търново, а през 1872 г. д-р Е. Антонов от Търново обещал да стане градски лекар, ако разреши правителството.⁷⁴

През 1858 г. Михаил Кефалов от Букурещ пише до първенците в Търново и предлага да се уреди болница, понеже градът е голям.⁷⁵ Разменени са много писма между общината в Търново и ефорията в Букурещ по уреждане на болницата.

През 1874 г. общината в Търново е определила мястото⁷⁶ за болница на Марино поле.⁷⁷ Тогава ефорията изпраща 200 лири да се купи мястото.⁷⁸ Общината в Търново от своя страна натоварила Георги Смилов да състави един топографичен план на купеното място за болница.⁷⁹ Преписката между общината и ефорията относно построяването на болницата продължава още три години. Едва след Освобождението болницата била построена.

Години наред населението на Търново водило борба с гръцките владци Иларион Критски, Панарет, наречен лудия Панарет, след него Неофит, когото населението от Търново при идването на султан Меджит 1846 г. успяло да изгони, но след три години той отново се върнал. След него идва Григорий, при когото борбата се засилила и била подета официално от Търновската градска община. При второто идване на Неофит 1849 г. населението от Търново изпратило делегация в Цариград от трима души, Георги Кабакчиев, П. Р. Славейков и дядо Пеню от Дряново. Разноските на дядо Пеню и на П. Р. Славейков поел Стат Селвелията, а населението от Търново поело разноските на Г. Кабакчиев. Делегацията трябвало да съобщава как върви делото на Неофит и да подпомага изгонването му със съвети.⁸⁰ Единствен от делегацията П. Р. Славейков оправдал напълно надеждите на търновци. Той съветвал съгражданите си да действуват задружно с еленчани, свищовци, севлиевци и заедно да изпращат махзари против Неофита, до руското посолство и до френското. В едно от писмата си до Н. Златарски, Славейков пише: „... Ние изпъдихме Неофита двама с тебе, да казва кой каквото ще, аз зная и вярвам и казвам, ние го изпъдихме, истина, че секи по силата си съдействува, но нии двама изтикахме колата...“⁸¹

Неофит е изгонен, но на негово място в Търново идва гъркът Григорий. Борбата продължава с още по-голяма сила. Шейсетте години са епоха на маазарите. Един след друг те се изпращат до султана. Маазарите са написани красиво, с църковно-славянски букви и са дълги повече от един метър. Придружени са с множество печати и подписи на български и турски език. Те са изпълнени с много ласкателни думи към везира и правителството. От търновските първенци и от общината са изпратени няколко маазара. Единият е с дата 15 януари 1857 г., подпечатан с 43 подписа. В него е изразено недоволството на търновското население от произволите на гръцкия владика.⁸² През 1860 г. от Търново са изпратени четири маазара, в които гражданите изразяват „благоразумните си чувства пред честното царско правителство за безкрайните добрини“, изпълнени до края с благопожелания към Абдул Меджид. В тях се съобщава, че Търновският представител в Цариград хаджи Николи х. Минчоглу присъства в събранията на патриаршията, но исканията му не се вземат под внимание.⁸³ На следващата година 1861 г. от Търново е изпратен друг маазар с дата 20 март

⁷³ В-к Македония, 1870 г. от 14 декември, НБКМ, Старопечатен отдел.

⁷⁴ НБКМ, БИА, II А, 3307.

⁷⁵ Пак там, II А, 3314.

⁷⁶ Пак там, II А, 3380.

⁷⁷ Пак там, II А, 3311.

⁷⁸ Пак там, II А, 3331.

⁷⁹ Пак там, II А, 3318.

⁸⁰ М. Москов, История на черковната борба в Търново.

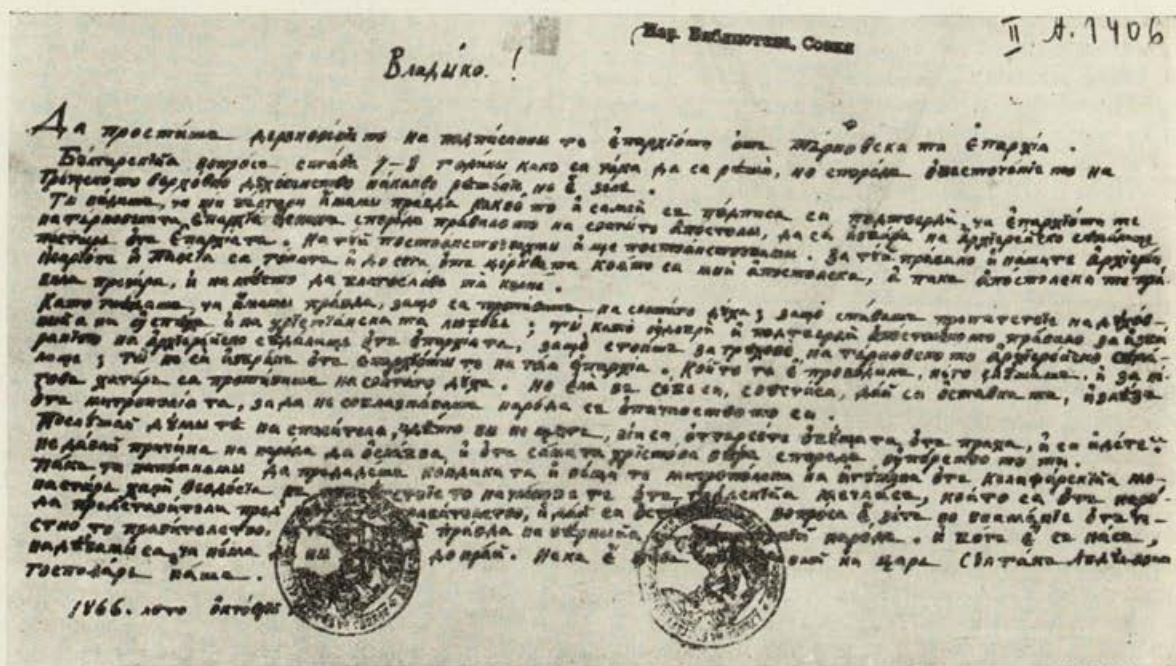
⁸¹ В. Н. Златарски, Писма от П. Р. Славейков до Н. Златарски; Сборник народни умотворения и книжина, кн. XV, 1898 г., и в Общински в-к В. Търново, 1929 г., бр. 25, с. 195.

⁸² НБКМ, БИА, II А, 1507.

⁸³ Пак там, II А, 1524, 1525, 1526.

до Държавния Девлет. В него също е изразен протестът на гражданите от Търново против патриаршията и настояват за българска народна църква.⁸⁴ На края на 1861 г. търновци изпращат още един маазар, с който молят Али паша да заповяда на митрополит Григорий да се махне от Търново и вместо него да бъде назначен българин.⁸⁵

Във връзка с изгонването на гръцкия владика Григорий е интересно едно писмо на общината, написано от Н. Златарски, с дата 5 юни 1864 г. Към него Н. Златарски прибавя писмото на общината в с. Сломер. Жителите на Сломер се оплакват на общината в Търново от архидякон Хрисант, който влияе на митрополита да заповяда неспособни и нищожни хора за свещеници. Като осъжда престъпните деяния на архидякона, Н. Златарски съветва митро-

Обр. 11. Писмо на градската община в Търново до митрополит Григорий, с което го предупреждават да напусне, защото народът не го иска, 1866 г. (факс.)

Abb. 11. Ein Brief der Städtische Gemeinde in V. Tirnovo an Erzbischof Grigorius, mit dem sie ihn vorherbenachrichtigt die Stadt zu verlassen, weil das Volk ihn nicht wünscht, 1866

полита да не се поддава на неговото влияние. На края писмото на Н. Златарски завършва: „Вярвайте, Ваше преосвещенство, че он Хрисант, ако беше роден грък, българите не щяха да го мразят толкос, защото запазва свойщината си...“ Това писмо показва как българите са водили борбата против духовните подтисници без оглед на техните съподвижници от български произход.⁸⁶

Много са писмата, които говорят за злоупотребите и безчинствата на гръцкия владика Григорий в Търновския край. Едно прошение, подписано от няколко свещеници и от протонотария поп Димитър, член на Търновската община, с дата 18 юни 1861 г., показва злоупотребите на Григорий: „Владиката обикаля по малките села дето намери крехко да кърши и дето намери тънко да къса, събира пари на зорля, хука и бие свещениците...“⁸⁷ Още много писма потвърждават произволите на гръцкия владика. Всички завършват с думите, „че се отказват от гръцката патриаршия“. „Владиката Григорий има недостойно държание, ръкополага некадърни свещеници“, пишат габровци до Търновската община и я молят да му обърне внимание. Интересно е едно писмо от жителите на Горна Оряховица до Векилина Георги П. Симеонов, изпратено по двама избрани пълномощници. „За да ви известят официално от страната на синца ни да известите и на местния царски мезлиш, как

⁸⁴ НБКМ, БИА, II А, 1528.

⁸⁵ Пак там, II А, 1529.

⁸⁶ Т. Янков, Из старите кондики на В. Търново, Общински в-к В. Търново, 1929 г., бр. 22, с. 173.

⁸⁷ НБКМ, БИА, II А, 1291.

⁸⁸ Пак там, II А, 1451.

ний синца допотомствено за веки съвършено са отричами от гръцката патрикхана и от испращаните нии от нея владици, които вече нещем да припознаваме за църковни началници. . . „⁸⁸

Търновската община получавала писма от общините на Севлиево, Дряново, Трявна, Габрово, Елена, Железник и др., в които търсели съвет и призовавали за обща борба против Григорий. В отговор на тези писма Търновската община е изпратила писмо до Григорий, с което открито го приканва да си отиде, защото народът не го иска. „Да простиш дерзновението подписаните епархиоти от Търновската епархия. Българския въпрос става 7—8 години как са чака да са реши, но според ожесточението на греческото върховно духовенство, никакво решение не се зело. Търновци ще дирят правата си да изберат от епархията владика. . . . защо стоиш за грехове, на търновското архиерейско седалище, ти не си избран от епархиотите на тази епархия. Който те е проводил, него слушай и за негов хатър са противиш на святаго духа. Но ела на себе си, свести са, дай си оставката, излез от митрополията, за да не соблазняваш народа с опачинството си. . . пак ти напомняме да предадеш кондиката и вещите митрополски на игумена на Килифарския манастир хаджи Теодосии в присъствието на членовете на градския мезлиш.“⁸⁹

За нас е интересно и друго писмо на Търновската община, подписано от протонотария поп Димитър, до Иларион Макариополски в Цариград. То свидетелствува за злоупотребите на Григорий при запопването на нови свещеници. В това писмо е изнесен случай със самоводските попове, където имало осем души свещеници, които омръзнали на селяните с кавгите си. Затова селяните завели едно ново лице при митрополит Григорий в с. Арбанаси с молба да бъде ръкоположено за свещеник. Уплашени от своя девети конкурент, самоводските свещеници се помирили и отишли при Григория да го молят да не ръкополага новия свещеник. Но Григорий им отговорил, „че всякого ще запопва, защото от арбанашките двари камъни не се яде“. След този интересен отговор на Григорий самоводските свещеници му дали известна сума и осуетили запопването на деветия свещеник. Тогава населението на с. Самоводене се обърнало към Търновската община за съдействие. Общината изпратила самоводския кандидат в Берковица, за да бъде ръкоположен от Софийския митрополит Дорстей.⁹⁰ Използвайки благоразположението на Доротей, общината в Търново започнала да му изпраща кандидати за посвещаване в свещенически сан. Освен това Търновската община започнала да съветва и други общини, като Варненската и Шуменската, да изпращат кандидатите си за свещеници в Берковица при митрополит Доротей. Така българското духовенство започнало бързо да се увеличава.⁹¹

След дълги борби търновци успели да отстранят гръцкия владика Григорий. В кондиката на Митрополията, водена от 1763 до 1863 г., на с. 271 с подписа на Никола Златарски е оставено следното писмо: „Днес 16 март 1867 г. след отдалечаване от тука на Митрополит Г-н Григория в присъствието на представители от местната власт Хайдар бея и Фазъл бея и на долуподписаните граждани, като се прегледаха забележените в настоящия кодик на с. 128—129—175—171 одежди и вещи митрополски намериха са цели на лице, които запечатани от началството и от митрополията, Г-н Григорий тъй от гражданите, положиха се в олтаря на Митрополската църква светите апостоли. Търново 16 март 1867 г.“⁹² Отдолу следват подписите на двамата турци и на българите Никола Михайловски, Атанас Иванов, Никола Златарски, Смил Тодор, Р. Т. Маждраков, Антон Христов, Г. П. Мазакочия (всичките членове на градската община — б. м.). Отдясно е поставен печатът на митрополит Григорий и под него подписът на протонотарий поп Димитър. След изгонването на гръцкия владика била изпратена дописка от Търново във в. Свобода с дата 1 ноември 1869 г. „Народът малко оживя от когато нашият преподобни владика Григорий остави Арбанаси и отпътува в Цариград. Каква радост синца нии чувстваме сегашно време, немога да ви разкажа, стига да ви известя, че търновчани и стари и млади, подават днес един другиму, братска ръка и партиите изчезнаха от това се види, че сичките несъгласия и раздори ставаха от интригите на Г-н Григорий. Търновчане решиха да не приемват за сега ни един грък владика, ако той да бъде изпратен и от самата наша българска епархия. С грък търновчане няма да имат от сега никаква работа.“⁹³

След изгонването на Григорий Митрополията се управлявала под председателството на игумена на Килифарския манастир. През декември 1869 г. е направен един привременен

⁸⁸ НБКМ, БИА, II А, 1406.

⁸⁹ Т. Янков, Из старите кондики на В. Търново, Общински в-к В. Търново, 1929 г., бр. 22, с. 175.

⁹¹ НБКМ, БИА, II А, 7638.

⁹² ОДА, В. Търново, ф. № 65, I кн., с. 274.

⁹³ В-к Свобода, 1869 г., 1 ноември, НБКМ, Старопечатен отдел.

устав за управлението на духовенството и духовните дела на търновската епархия. „Понеже търновската епархия остава свободна от гръцко влияние. . . реши се да се избере за привременен председател и управител на духовенството и духовните дела до решението на църковния български въпрос протосингела Г-н хаджи Теодосия“. В осем точки са посочени правата и задълженията му, както и на писаря. Следват подписите на представителите от Търново, Севлиево, Габрово, Дряново, Трявна, Елена, Беброво, Лясковец, Г. Оряховица и др.⁹⁴

През 1874 г. към Св. Митрополия бил създаден епархийски смесен съвет. Протоколите от заседанията на този съвет са водени в две книги. Едната започва от 5 октомври 1873 г. до 18 юни 1874 г. и втората от 8 август 1874 г. до 1878 г. Смесеният епархийски съвет се е председателствувал от Митрополита. В него са влизали двама свещеници и три съветски лица: Георги Мазакон, Теофил х. Георгиев, Атанас х. Иванов, поп Симеон, протонотарий архимандрит Стефан и писар Атанас П. Гранитски. В този съвет са разглеждани жалбите за развод, спорове от различен характер между гражданите, молби за постъпване в духовното училище и др.⁹⁵ Със създаването на смесения епархийски съвет една част от задълженията на градската община минали в негови ръце.

Събирането на данъците от българското население е било също задача на градската община. В началото на годината през месец март финансовият началник в града (мал мюдюрю) давал на кабзумала записка за обща сума, която българското население трябвало да плати за годината. Сметката е направена въз основа на семейните тефтери (куфруз). Кабзумалинът свиквал еснафските устабашии и разпределял по еснафите годишните суми заедно с градските годишни разходи, за училищата, за поправка на чешми, улици и др.⁹⁶

Друг данък, събиран от населението на Търново, е „дюлюм параса“ за лозята, събирал се по гроздобер. Когато корабите влизали в града, при градските порти се поставял чадър и там кабзумалинът с българския тефтер събирал данък и се издавала пусулка за платен данък. Събиран бил и прогресивният данък темету от печалбата на търговците и занаятчиите. Известно време този данък в Търновско е бил събиран от Минчо х. Цачев, след него от Досю х. Илиев от Лясковец с поръчител Павли х. Иванов.⁹⁷

В тефтера на мухтарина на църквата „Св. Богородица“ — Иван Р. Заяков са вписани събираните данъци бедел, емляк и темету за 1874, 1875 и 1876 г. От енорията на църквата „Св. Богородица“ през тези години е събран данък от 123 домакинства, а от поп Йорги махала 24 527 гр. от аскер, бедел, емляк и темету.⁹⁸

През 1872 г. населението на Търновския край е било обложено с нов данък на виното и ракията. Населението изпраща много писма до общината, с които изразява несъгласието си с този нов налог. Освен това Ловешката и Севлиевската община изпращат писма до Търновската община и изразяват несъгласието си с новия налог на виното и ракията и молят за мнение. Общината в Търново отговаря на молбата им, като съобщава, че ще изпрати два арзулаха, един към волята на вилаята и един към везирината в Цариград, подпечатано и подписано от представители на всички села и градове на Търновския санджак.⁹⁹

От 1874 г. са запазени няколко писма и прошения, подписани от гражданите на махалите поп Васил от енорията на църквата „Св. Спас“, от Дервентската махала от енорията на църквата „Св. Никола“ и от махалите Анатик и Патрик. В тези писма населението от горепосочените махали изразява невъзможността да плащат увеличения данък „бедел една притурка от 34 000 гроша“ и аскер и нямат никакви възможности да дадат айнини, а нежелателни пари.¹⁰⁰ В последните няколко години данъците са много увеличени и тази последна притурка на бедела е невъзможно да я платят. С подобно съдържание е и изложението на махлените от Дервентската махала при църквата „Св. Никола“. Правителството иска от тях 12 000 гроша за бедел на маловъзрастни. Те се събрали в черковната стая и решили, че нито сиромасите, нито богатите могат да платят новия данък. Това изложение те предават чрез мухтарина си Симеон Атанасов.¹⁰¹ Жителите на Новата махала в енорията на църквата „Св. Атанас“ изказват също предложенията си чрез мухтарина Симеон Юрданов — „налогът за маловъзрастни и малолетни деца от 485 гроша не могат да платят“.¹⁰²

⁹⁴ НБКМ, БИА, II А, 7638.

⁹⁵ ОДА — В. Търново, фонд № 805, 13 и 14.

⁹⁶ М. Москов, Управлението във В. Търново, Общински в-к В. Търново, 1928 г., бр. 6, с. 43—44.

⁹⁷ Пак там, с. 43.

⁹⁸ ОДА — В. Търново, ф. № 65, 102.

⁹⁹ НБКМ, БИА, II А, 3372, 7638.

¹⁰⁰ Пак там, II А, 3322, 3323, 3325;

¹⁰¹ Пак там;

¹⁰² Пак там, II А, 3324.

Населението на Търново през 1874 г. изпраща и други писма и изложения до общината. В тях е изразено недоволството на мирното население от честите обири, кражби от черкези, които пречат свободно да се работи по къра. Те молят ходатайството на общината пред правителството да ги освободи от това зло.¹⁰³

Няколко турски документа от това време показват как се е събирал военният данък. Махала поп Васил, състояща се от 432 души, е трябвало да внесе 12 000 гр. и 24 пари за 1871 г. Този данък бил разпределен и разхвърлен по комшийски. На обратната страна на документа са вписани внасяните суми по месеци от някой си Стоян от същата махала. През 1873 г. от жителите на тази махала, състояща се от 437 души (от тях 23 били избягали), е трябвало да се събере военен данък 11 500 гр. и 8 пари. На обратната страна на документа са вписани също по месеци сумите, внасяни пак от Стоян. Документът е скрепен с печата на касиера на секретаря на комисията, на счетоводителя и на мютесарифина на областта.¹⁰⁴

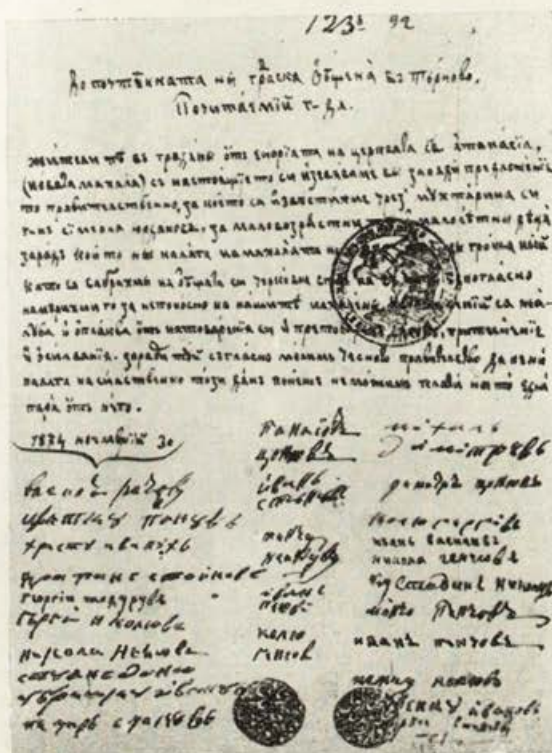
Въпросите с бракоразводните писма, завещания, продавателни и други документи от съдебен и правен характер са били уреждани първоначално от митрополията, а след създаване на общината те стават нейно задължение. Тези документи са подпечатвани с печата на общината и завеждани в общинския кодекс. След 1873 г. бракоразводните дела, потъкмиелните между гражданите (дребни спорове) са разглеждани от смесения епархийски съвет към Митрополията.

Градската община в Търново е издавала договори за женитба или бракосъчетателни писма или още обезателни. Това са писма, озаглавени различно, но с еднакво съдържание, издавани от общината, за да служат при венчаване в църквите. Едно такова писмо, изведено под № 682, озаглавено „Обезателно“, с дата 12 юли 1869 г. е послужило за бракосъчетанието на Иванчо Рашков от търновските заптиета с Бона Стоянова, жителка на Патрик махала. Те се представили пред мезлиша на градското привременно духовенство, което им дало позволение, т. е. това писмо било подписано от свидетели, членове на градската община, да се венчаят.¹⁰⁵

Друго писмо също от архива на градската община е озаглавено „Бракосъчетателно“ изведено с № 101, с дата 11. XI. 1878 г., и се отнася за бракосъчетанието на Кънчо П. Георгиев с Поликсена Маринова. Писмото ще им послужи да се венчат в църквата „Св. Богородица“. В него са описани подробно даровете, разменени между младоженците. „Според градския местен обичай“, се казва в писмото, младоженецът дава на невестата брачен дар: два пръстена елмазен и златен, един чифт обеци елмазени, един фистан джемфезен и един балтон казмирен и за наниз петдесет златни руски пол-имперлии.“

Родителите на невестата я прикосват с юргани, дюшеци, черги, възглавници, губер, сахани, бакрачи и др. Това писмо също е подписано от свидетели, членове на градската община.¹⁰⁶

Градската община в Търново е издавала и така наречените „Отпустителни“ писма или разводни. Те се издавали в присъствието на митрополския протосингел и общинския председател. Били завеждани също в градския кодекс.

Обр. 12. Писмо от жителите на махала Св. Атанас до градската община, с което съобщават, че не могат да плащат новия налог за малолетните, 1874 г. (факс.)

Abb. 12. Ein Brief von den Einwohnern des Viertels „St. Atanas“ an die Städtische Gemeinde mit dem die Gemeinde benachrichtigt wird, dass die Einwohner die neue Steuer für die Minderjährige nicht bezahlen können, 1874

¹⁰³ НБКМ, БИА, II А, 3319.

¹⁰⁴ Окр. музей — В. Търново, инв. № 2062.

¹⁰⁵ НБКМ, БИА, II А, 3357.

Въпросите със завещанията—наследствените имоти, движими и недвижими, — както и антилата били уреждани в градската община и вписани в кодекса под името „Душевний завет.“¹⁰⁷

Споровете между граждани и селата са били уреждани също от градската община. Характерна в това отношение е една молба на жителите от село Самоводене относно спора за пасищата в мерата между с. Самоводене и Сергьовец. Селяните от с. Сергьовец крадели и убивали добитъка на самоводчани, който пасял в спорните пасища. Молбата на селяните от с. Самоводене е подписана от 45 души. Как е бил разрешен този въпрос, нямаме сведение.¹⁰⁸

В архивата на общината са запазени писма от битов, социален и трудов характер. Те дават възможност да надникнем в голямата и разнообразна дейност на общината, извършвана винаги с успех. Едно махленско свидетелство, изпратено от Анастик махала до общината, говори за живота и поведението на Теофана Цонева, тяхна бивша съседка. Сега тя живее в Русе и имала също неморално държание. За да не пречи с поведението си, махлените от Търново изпращат това писмо, подписано и подпечатано от Търновската община.¹⁰⁹

В копирната книга на градската община е изведено друго писмо, което говори за отношението на общината към морално-битовите въпроси. То е с дата 30 август 1870 г. и е изпратено до Букурещката българска община.¹¹⁰ От нашите съграждани из енорията на църквата Св. Спас някой си Дончо Петров и неговата жена Венета Минчева (племеница на Негово Преосвещенство Господина Панарета) бракосъчетана в 1864 г. и в малко време след бракосъчетанието си, като поживяха и в мир и съгласие от после нагрозени помежду си остават и до днес разногласни и непримирими. От двамата речени съпрузи, жената, като случи, да се отдалечи от мъжа си намерва са сега в града ви при Негово Преосвещенство за когото горе поменах. Нейния мъж поменатият Дончо винаги, като безпокои чрез жалования градската наша община моли я да допита, каква е целта на жена му с него и ще му бъде ли жена занапред или не . . . ” Писмото завършва с молба, ако Венета се отдели от мъжа си, да бъде заведена в книгите на Букурещката община. Общината в Търново ще чака за отговор, след което ще даде отпуснително писмо и на Дончо Петров.

За строгите нрави, създадени от първенците на града, свидетелствува един документ, подписан от членовете на градската община, от 20 декември 1860 г.¹¹¹ С него се забранява празнуването на Васильовден, или Сурваки. На този ден се правели „тежки харчове и масрафи, на които средствата се предвеждат пагубни за града ни“. С този документ се унищожава обичаят за празнуване на Сурваки. „По именни дни посещенията за напред да става само между роднини и тесни приятелски домове и да се не ходи по къщи непознати с голямо множество на тумби и бюлюци . . . подарките и разноските които до сега взаимно ставаха в града ни на Василев ден престават вече днес.“ Виновните, които не спазят указанията в този документ, се предвижда да бъдат наказвани по общегласието.

В копирната книга на градската община има писма за трудовите инициативи на общината. При строежа на църквата „Св. Константин“ от К. Фичето в 1872 г. средствата са били недостатъчни. Тогава общината поканила населението да подпомогне строежа. Писмото на общината било прочетено пред гражданите в църквата „Св. Богородица“. Общината моли цялото население заедно с калфите и чираците да излезе в празничните дни и изхвърли пръстта от новостроящата се църква. Писмото завършва: „Призоваваме всекиго гражданина, който обича нека се потруди.“¹¹² Няколко месеца по-късно общината изпраща друго писмо до еснафите и гражданите на града, с което ги моли да подпомогнат с „волна помощ“ от пари постройката на църквата „Св. Константин“.

Общината е раздавала помощи на крайно бедните. В книгите са отбелязани молбите на гражданите за отпускане на помощ. Общината подпомага пропадналия материално търговец Михаил Василев, член на кожухарския еснаф, чието семейство се състои от седем души. По молба на гражданите общината отпуска помощ и на Мариола Христова, която няма от какво да се издържа. Писма-молби за отпускане помощи на бедни граждани има постъпили и от други градове и села. В градската община са постъпвали молби и за от-

¹⁰⁶ Окр. музей — В. Търново, архив. ф. № 1, инв. № 663.

¹⁰⁷ НБКМ, БИА, II А, 7638, 3399, 3340.

¹⁰⁸ Пак там, II А, 3354.

¹⁰⁹ Пак там, II А, 3327.

¹¹⁰ Пак там, II А, 7638.

¹¹¹ В. Н. Златарски, Как нашите бащи и деди насаждали благонравие, Общински в-к В. Търново, 1928 г., бр. 44, с. 350.

¹¹² НБКМ, БИА, II А, 7638.

пускане парични помощи за построяване на църкви в селата Чолакова махала, Килифаревò, Чакалите, Беляковец и др. Как е разрешавала тези въпроси общината, не можем да кажем поради липса на документи.

Изложената досега дейност на градската община показва как се е справяла с всички въпроси, как се е грижела за културното и стопанското развитие на града. Що се отнася до политическите въпроси и нашето националноосвободително движение, трябва да кажем, че членовете на общината са били най-ярките защитници на султанския престол. Тяхната идеология е добре разкрита в една дописка във в-к Македония и в маазарите, изпратени до султана по повод минаването на четата на Филип Тотю. Верноподаническите си чувства към султана и неговото правителство членовете на общината са изразили в един маазар-благодарствено писмо от 1 юли 1867 г. Писмото е отправено до Негово височество Митхад паша. С много хвалебствия и уверения в престола първенците от Търново изразяват верноподаническите си чувства. „С крайно негодование и прискърбие, пишат членовете на общината, са научаваме, че една сбирщина от развратни и безумни хора, оръдия както се разумява на чужди внушения и интереси съставили във Влашко някакъв си комитет, който от време на време обнародва замислени брошури и смутителни възвания към българския миролюбив народ. И този комитет сега наскоро испроводи няколко злодейци в нашата страна за да извършват убийства и упостошения... След като 500 години българите не са се отклонили от верноподаническите си длъжности и се отличават с миролюбие и трудолюбие и за напред ще останат верни на султана.“ Писмото е подписано от „Покорнейши слуги жителите от градовете и селата на търновския санджак.“¹¹³ В този дух същите първенци на Търново са изпратили на 5 юли 1867 г. писмо до Тайния централен български комитет в Букурещ. Българските революционери тук са наречени разбойници.¹¹⁴

За консервативното отношение на членовете на общината към революционното движение свидетелствува и писмото на затворниците от Търново в крепостта Акра, затворени по време на Хаджиставревата буна 1862 г. Голяма част от затворените по молби и настоявания на общините са били освободени. За търновските затворници, обаче в продължение на седем години никой не се е застъпил. С писмо те молят ходатайството на Търновската община да бъдат помилвани.¹¹⁵ Вероятно и след получаването на това писмо общината не се е застъпила за тях, тъй като останалите живи били освободени едва след Освобождението.

Дописката във в-к Македония, излязла три години по-късно след маазарите на Търновската община, разкрива още по-ясно социалния състав на членовете на общината и тяхната идеология. „Ако си положим малко труд, за да узнаем от какви членове са съставени общините, тогиз оплакванията се явяват, като нещо естествено... ще видим, че членовете са лица с ръждиви идеи, чорбаджии от фенерски квас, т. е. чловеци таквиз които жертват народния напредък за собствените си интереси. Ще видим още, че на всички тези лица председателства някое духовно лице економ и т. н... нашите общини са съставени от чловеци егоисти или деспоти, тези чловеци не търсят любовта на народа, но страхът му... Нека помислим, че нашият народ е съставен освен чорбаджиите ниската пасмен, от търговци, еснафи и селяни. Всички тези желаят доброто и напредъка на народа си...“¹¹⁶ Чорбаджиите, членове на общината, са пречели на народните дела в Търново. Дописката във в-к Свобода от 9 септември 1872 г. разкрива борбата между двете партии. „Из Търново ни явяват, че тамошните чорбаджии правят на народа сякакви пакости. Между старите и младите произхожда страшна ненавист. Младите казват на старите, че ще да ги исколят, а старите казват на младите, че ще ги изпозатворят. Разбира се, че с помощта на турската полиция.“¹¹⁷

По време на Освободителната война 1877/78 г. Търновската община за известно време прекратила своята дейност. Във в-к Цариград е поместена дописка от 25 май 1877 г., в която се съобщава: „в града общината е разтурена, защото архимандрит Стефан пречи за това... защото го е страх видисе духовенството да не би народа да се проучи от много четво и да не му артиса.“¹¹⁸ Наскоро след това общината възобновила дейността си. Изработен бил нов устав, който определял точно задачите и целите на общината и от-

¹¹³ НБКМ, БИА, II А, 3358.

¹¹⁴ Пак там, II А, 3359.

¹¹⁵ Пак там, II А.

¹¹⁶ В-к Македония, 1871 г. 14 декември, НБКМ, Старопечатен отдел.

¹¹⁷ В-к Свобода, 1872 г., бр. 11, НБКМ, Старопечатен отдел.

¹¹⁸ В-к Цариград, 1877 г., 25 март, пак там.

¹¹⁹ НБКМ, БИА, II А, 1263.

ношенията ѝ с Митрополията. Уставът е взаимно одобрен и приет на 8 ноември 1879 г. и, подписан от митрополит Иларион.¹¹⁹

В продължение на двадесет години по време на робството Търновската община, независимо от състава и идеологията на членовете ѝ, е положила много труд и енергия за издигане на училищата в града. Тя е водила борбата за изгонване на гръцките владици, осигурявала е реда и спокойствието на трудовото население.

Общината се явява като представителен орган на населението пред турската власт. Членовете ѝ са били изборни и неплатени. Вечер след привършване на работния ден в еснафа или в търговската кантора избраните двадесет члена на общината са се събирали в общата стая и са решавали въпросите за града и населението от социално-битов, съдебно-правен и здравен характер. Така години наред членовете на Търновската община всеотдайно са служели на народа. Независимо от консерватизма на „старите“ членове на общината, трябва да видим и хубавите начала, подети от тях в годините на робството. Доброволните трудови дни, давани от населението при построяване на обществени сгради, правилното разрешаване на въпроси от морално-битов характер, както и безплатният труд в общината, всичко това ни кара да дадем правилна и висока оценка на тяхната благородна дейност.

СПИСЪК

на членовете на Търновската градска община

1858 година

1. Атанас х. Иванов
2. Д-р Васил Берон
3. х. Георги Д. Кисимов
4. х. Димитър х. Ничов
5. х. Димо Минчов
6. х. Димо Сараф
7. Евстатии х. Николов
8. Евстатии х. Н. Селвели
9. Кръстю х. Недюв
10. Кръстю т. Н. Момчов
11. Никола Хр. Щарбаков
12. Николи Иван Станкович
13. Никола В. Златарски
14. Павли х. Иванов
15. Пандели Кисимов
16. Ради Маждраков
17. Стефан Ат. Камбуrow
18. Стефан Н. Карагъзов
19. х. Славчо х. Паскалюв
20. Христо Х. Славчов

1859 година

1. Атанас х. Иванов
2. х. Димитър х. Ничов
3. х. Димо Сараф
4. Евстатии х. Н. Селвели
5. Евстатии х. Николов
6. Кръстю х. Н. Момчоглу
7. Николи Иван Станкович
8. Никола Христо Щарбаков
9. Никола Златарски
10. Ради Маждраков
11. Стефан Ат. Камбуrow
12. Стефан Н. Карагъзов
13. х. Славчо х. Паскалюв
14. Христо х. Славчов
15. Павел х. Иванов

1860 година

1. Атанас х. Иванов
2. Андрея Мочоглу
3. Васил Димитров

4. Венко Георгиев
5. Георги Калчов Бабуки
6. Георги Недюв
7. х. Димитър х. Ничов
8. х. Димо Минчоглу
9. Димитриос (по гръцки)
10. Димо Панайотов
11. Данко Петров
12. Евстати х. Николов
13. Ж. Икономович
14. Костадин Кочув
15. Кръстю х. Недюв
16. Ж. Георгоф
17. Костадин х. Славчов
18. Никола Златарски
19. Пандели Кисимов
20. Петку Стоянуv
21. Пенчу Раданович
22. Ради Маждраков
23. Смил Минович
24. Стоянчу Диноглу
25. х. Христо Драганов

1868 година

1. Атанас х. Иванов
2. Георги Н. Кабакчиев
3. Георги Т. Мазаков
4. Димо Николов
5. Симеон Друмюв
6. Костадин Димитър
7. Никола Златарски
8. Руси Стоянов
9. Симеон Рашков
10. протонарии поп Димитър
11. Станчу Паскалев
12. Христо Стоянов
13. Христо х. Славчов

1869 година

1. Атанас х. Иванов
2. Георги Т. Мазаков
3. Георги Н. Кабакчиев
4. Димо Николов

5. Димитър Стоянчев
6. протонарии поп Димитър
7. Костадин Димитров
8. х. Кочу х. Славчов
9. Никола Златарски
10. Пеню Стоянов
11. Рашо Минчов
12. Руси Стоянов
13. х. Славчо х. Паскалюв
14. Симеон Друмюв
15. Симеон Рашков
16. Христо х. Славчов
17. Христо Стоянов
18. Тодор х. Паскалюв

1870 година

1. Атанас х. Иванов
2. Георги Аврамов
3. Георги Кабакчиев
4. Георги Мазаков
5. Димитри Янул
6. Димитър Хр. Габроваля
7. Иванчо Радюв
8. Костадин Арабаджиоглу
9. Никола Златарски
10. Радан Николов
11. Ради Т. Маждраков
12. х. Славчо х. Паскалюв
13. Стефан Н. Карагъзов
14. Тодор х. Паскалюв
15. Протосингел Теодосии
16. х. Тодор х. Атанасов
17. х. Христати х. Стоянов
18. Христо х. Славчов
19. Янку Станколу

1871 година

1. Георги Аврамов
2. Георги Кабакчиев

3. Георги Мазаков
4. Димитър х. Габроваля
5. Димитри Костадин
6. Иванчо Радювич
7. Илия Попов
8. Никола Златарски
9. Радан Николов
10. Ради Маждраков
11. Славчу х. Паскалюв
12. Смил Минюв
13. Симеон Рашков
14. х. Тодор х. Атанасов
15. Тодор х. Паскалюв
16. протосингел Теодосии
17. Христо х. Славчов
18. Янко Станкоглу
19. Янул Абаджиоглу

1873 година

1. Атанас П. Иванов
2. Георги Аврамов
3. Георги Кабакчиев
4. Димитър Хр. Габроваля
5. Димитраки Емолов
6. Е. Антонов
7. Иван Стоянов
8. Илия Попов
9. Костадин Димитров
10. Костадин Кочов
11. Никола Д. Минчогу
12. Пенчо Стойнов
13. Радан Николов
14. Руси Станчов
15. Ради Маждраков
16. х. Славчо х. Паскалюв
17. Стефан Карагъзов
18. Т. Н. Бояджиев
19. Тодор Чавов
20. Янко Белели

Забележка: Списъкът на членовете на Градската Търновска община е направен въз основа на документите, намиращи се в БИА, ОДА и Окръжния музей — В. Търново. За някои години липсват документи и затова не могат да се посочат членовете на общината. В посочените списъци по години са включени освен членовете на общината и тези на училищното настоятелство.

DIE STÄDTISCHE GEMEINDE IN V. TIRNOVO IM XIX JAHRH.

T. Draganova

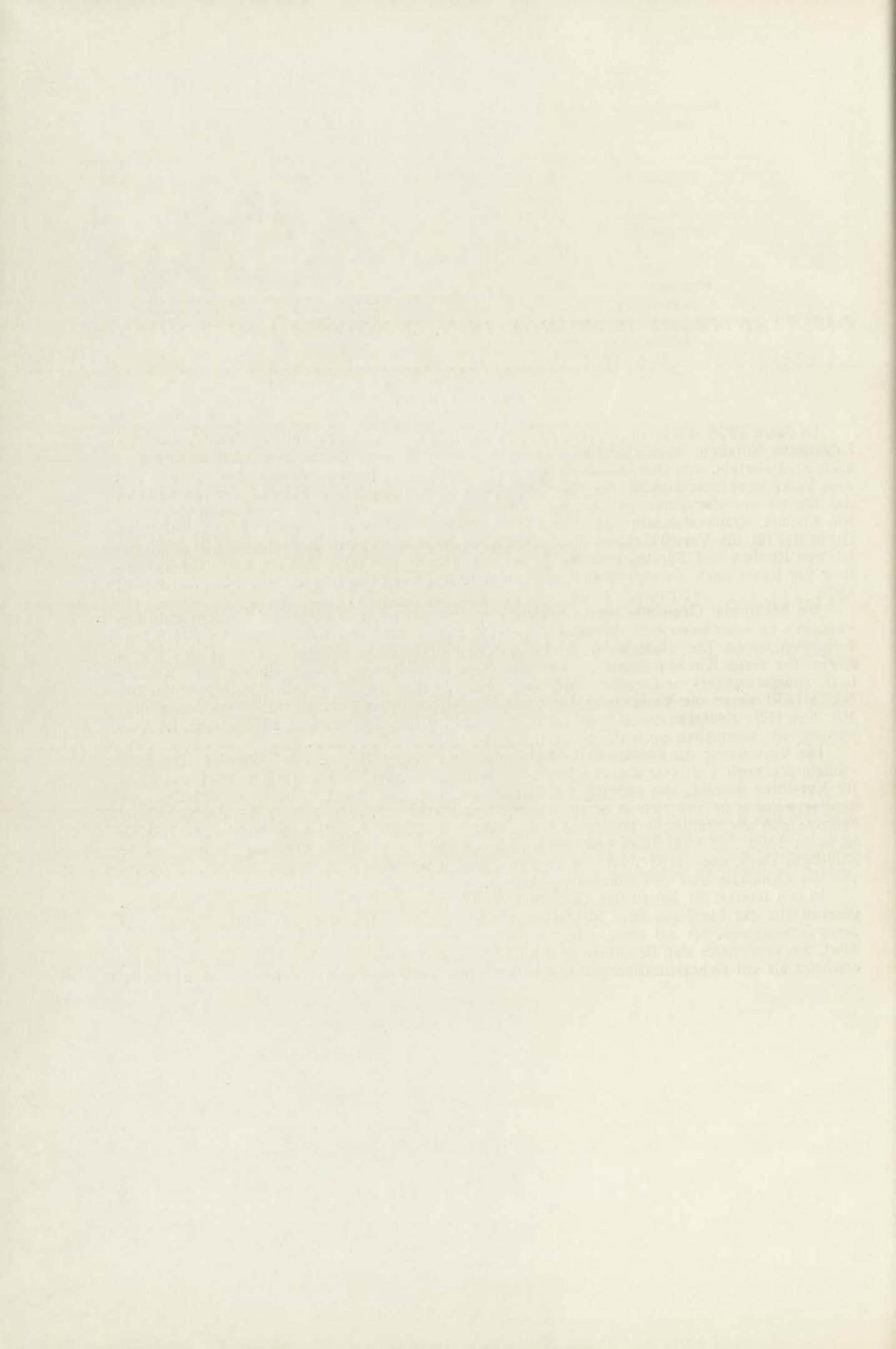
ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1858 wurde in V. Tirnovo eine städtische Gemeindeverwaltung, deren Teilnehmer bulgarische Notabeln waren, gegründet. Die Mitglieder der Stadtgemeinde wurden alljährlich, in allen Stadtvierteln, von der Bevölkerung durch Mehrheit (Majoritet) gewählt. Sie wurden von dem Volke bevollmächtigt für die Aufklärung des Volkes, für die Erziehung der Jugend, für das Wasser und die Sauterkeit, für die Unterstützung der Armen, für den Aufbau von Schulen, Kirchen, Krankenhäusern und anderen öffentlichen Gebäuden zu sorgen. Die notwendigen Geldmittel für die Verwirklichung dieser Aufgaben wurden von den Einwohnern der Stadtviertel, von Kirchen und Zünften gesammelt. Bei der Erfüllung dieser Aufgaben hatte die Verwaltung das Recht auch Zwangsmassnahmen zu treffen, wofür sie die Polizei zur Verfügung hatte.

Die Städtische Gemeinde sorgte noch dafür, dass unter den Städten und Dörfern gute Beziehungen zu existieren und verhandelte gerecht die Fragen die mit der Kirche und Schule verbunden waren. Die Stadtviertel der bulgarischen Bevölkerung wurden zwischen den Kirchspielen der sechs Kirchen eingeteilt. Von einem jeden Stadtviertel wurden ein oder zwei „muchtari“ (Bürgermeister) und zehn Mitglieder für „ichtiar meslich“ (Stadtrat) gewählt. Die MUCHTARI waren die Verbindung der bulgarischen Bevölkerung mit der türkischen Verwaltung. Mit ihrer Hilfe richteten die Bulgaren ihre Bittschriften und Forderungen an die türkische Verwaltung. Sie sammelten auch die Steuern für die türkische Regierung.

Die Verwaltung der Städtische Gemeinde zählte zwanzig Notabeln auf. Zu der Gemeinde zählten sich noch Vertreter der Handels- und Zunftvereine. Von ihnen werden zwei Personen für Kuratoren gewählt, die sich um die Einrichtung der städtischen Schulen kümmerten. Die Stadtverwaltung befand sich in einem Zimmer der Kirche „St. Konstantin“. Bei der Gründung bediente sich die Städtische Gemeinde des Siegel der „Bulgarischen Volkskuratel in Tirnovo im Jahre 1858“. Erst im Jahre 1867 besass die Gemeinde eigenes Siegel „Siegel der tirnovoer Städtische Gemeinde—1867“. Mit diesen zwei Siegeln wurden die herausgegebenen Dokumente von der Gemeinde und den Schulen gestempelt.

In den letzten 20 Jahren des türkischen Jochs, verwendete die Gemeinde in Tirnovo, abgesehen von der Ideologie ihrer Mitglieder, grossen Fleiss und Energie für das Aufblühen unseres Schulwesens. Sie hat einen erbarmungslosen Kampf gegen die griechischen Bischöfe geführt. Sie versicherte der Bevölkerung die Ordnung und die Ruhe. Die Städtische Gemeinde erscheint als ein Repräsentativorgan der bulgarischen Bevölkerung vor der türkischen Macht.

КЪМ ИСТОРИЯТА НА УЧИЛИЩАТА ВЪВ В. ТЪРНОВСКИ ОКРЪГ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Пенка Ибришимова

Един от най-важните етапи в историята на нашата страна е периодът на социално-икономическите преобразования от края на XVIII в. и първата половина на XIX в., през който се разгаря борбата за национално, културно и църковно освобождение. Едно от главните средства за ускоряване културното развитие на народа е просветата и учебното дело. Сведенията за възникването, структурата и организацията на училищата във В. Търновски окръг са оскъдни и откъслечни, но хвърлят светлина върху редица важни моменти от развоя им през периода на Възраждането.

Учебното дело във В. Търновски окръг има своите дълбоки корени в Килифаревската и Търновската школа от XIII—XIV в. Векове наред в тъмното турско робство килийните училища при църкви и манастири са единствените просветни огнища. През втората половина на XVIII в. със засилване на българското занаятчийство започват да се появяват килийни училища и при занаятчийските работилници. Обучението в килийните училища става на църковнославянски език по сричната метода. Изучават се четене, писане и църковнославянските книги: псалтир, часослов, светче и др. Условиата на обучение са сравнително примитивни.

През периода на Възраждането във В. Търновски окръг съществуват голям брой килийни училища, за повечето от които има запазени сведения от различно време.

Килията на училището в гр. Елена през 1801 г. събира до сто и повече ученици. До стените има два реда неподвижни столове, от които предният ред е по-нисък от задния. В килията има две печки (соби). На предната стена в средата се намира вратата. До нея от едната ѝ страна е мястото на учителя, а на другата стоят стомните.¹

В с. Хаджидимитрово съществува килийно училище от 1810—1815 г. с обучение на 7—8 ученика по наустницата и псалтира.² В гр. Лясковец още в 1810 г. светогорски калугер учи децата. В 1820 г. в Кондовската махала терзия-кожухар обучава децата на български. През 1824 г. при църквата „Св. Никола“ има още едно килийно училище.³ При обучението всеки ученик носи „четвъртито книжле, набучено на разцепена клечка“, на което е написана азбуката. Учителят обучава по 80—100 ученици. „Всеки чете разнo: един наустница, друг псалтир, трети светче, четвърти ракам (смятане) учи. Научаването на четмото се удава мъчно. Върви дълго, някога година и повече“.⁴ В с. Килифареве през 1816 г. поп Генко обучава 40—50 момчета по килийната метода. Родителите на учениците заплащат на учителя по „сто пари“ или три гроша на месец. През зимата всеки ученик носи ежедневно по едно дърво за отопление на училищната стая.⁵

Във В. Търново през 1822 г. отец Зотик по покана на абаджийския еснаф открива в Ламбриновата къща първото българско килийно училище в града. Две години по-късно гръцкият владика Иларион Критски го прогонва. През 1829/30 г. отец Зотик открива метох на Преображенския манастир във В. Търново и в него даскал Димитър от с. Самоводене обу-

¹ Й. п. Георгиев, Град Елена. Период. сп-е на бълг. книж. д-во, 1904 г., кн. 65, с. 90.

² ОДА — В. Търново, ф. 787, а. е. 25, л. 4—5.

³ Д. Минев, Град Лясковец. Варна, 1944 г., с. 103—106.

⁴ Д. Ганчев, Спомени. 1864—1887 г. С., 1939 г., с. 1.

⁵ Й. п. Георгиев, Село Килифареве. Период. сп-е на бълг. книж. д-во, 1907 г., кн. 67, с. 133.

чава децата.⁶ През 1834 г. убеждава един абаджия Стойко да събере деца в къщата си и да ги учи. На следващата година отец Зотик отстъпва килиите на Преображенския метох и там даскал Стойко заедно с един помощник-учител продължава обучението на децата.⁷ През същия период Велчо Джамджията и Колю Гайтанджията откриват частни килийни училища в къщите си за своите и роднинските деца.

В с. Самоводене съществува килийно училище от 1823 г.⁸ В Г. Оряховица в 1827 г. се откриват 3 килийни училища.⁹ В с. Михалци в 1829 г. се открива училище в частни къщи, където обучението се свежда до това децата да се научат да четат, пишат и пеят църковни текстове.¹⁰ В с. Дебелец килийно училище се открива през периода 1830—1833 г. с обучение по псалтира и наустницата.¹¹ В с. Бяла Черква в 1835 г. се преподават наустница, светче и апостол.¹² В с. Бутово килийното обучение започва в 1837 г.¹³

В някои селища килийните училища се създават и съществуват до по-късно време. В с. Козловец в 1854 г. „даскал Иван обучава децата на славянски език“.¹⁴ В с. Чапаево от 1857 г. училището се помещава в частни къщи, а от 1865 г. — в килията при църквата.¹⁵ От 1855—1863 г. в с. Кесарево се обучават в килийно училище 40—50 ученици в четене и писане. Употребяват се телесни наказания.¹⁶ Килийно обучение в частна къща има и в с. Патреш в 1859 г.,¹⁷ а в с. Страхилово в 1860 г.¹⁸ В с. Емен в 1862 г. учителят Върбан Стоянов, шивач, преподава псалтира на 10 ученици.¹⁹ В с. Писарево през 1867 г. се открива училище в частна къща с обучение по псалтира и наустницата.²⁰

Килийните училища изиграват важна просветно-национална роля както преди, така и в началния период на Възраждането. Те осъществяват духовна връзка със старата национална култура, ратуват за запазване на славянския език и писменост и поддържат националното съзнание.

Преминаването от килийни към светски български училища се съпътствува с появата на няколко елино-български училища, в които децата на български търговци и занаятчии изучават гръцки език, имащ по онова време значение на международен търговски език сред многонационалната турска империя. Откритото в 1815 г. елино-българско училище в Свищов е преходен тип между гръцките и новобългарските училища. Тук обучението се води по взаимната метода. Процесът на побългаряването се засилва постепенно, като през 1831 г., когато за учител идва Христати Павлович, този процес е много ускорен. Изучават се предметите: катехизис, българска граматика, славянски и гръцки език, аритметика, българска история, география, риторика, логика и богословие.²¹ Към 1845 г. по своята програма свищовското училище достига класните училища.

Откритото през 1835 г. училище в Габрово поставя началото на нов етап в учебното дело. Обучението в новобългарското взаимно училище е безплатно и се води на новобългарски език. Издръжката му се осигурява от местната община. Във взаимното училище се изучават четене, писане и смятане. Обучението се провежда върху материала, изложен във взаимно-учителните таблици на Неофит Рилски. Характерно за взаимната метода е, че четенето става по синтетичната метода (от буквите през сричките до думите) и учителят може да учи с помощта на по-напреднали ученици голям брой деца. Широко практикувани са наградите и наказанията.

Обучението по взаимната метода бързо се налага и измества килийното. В редица селища на В. Търновски окръг са открити взаимни училища, както мъжки, така и девически.

⁶ В. В. Търново, 1933 г., бр. 16 и 17, с. 133.

⁷ ОДА — В. Търново, ф. 805, а. е. 27, л. 113.

⁸ ОДА — В. Търново, ф. 271, а. е. 2, л. 14.

⁹ Зв. Цонев, История на Г. Оряховица и околността му. В. Търново, 1932 г., с. 71.

¹⁰ ОДА — В. Търново, ф. 257, а. е. 69, л. 2.

¹¹ ОДА — В. Търново, ф. 334, а. е. 15, л. 10.

¹² ОДА — В. Търново, ф. 41, а. е. 9, л. 4—5.

¹³ ОДА — В. Търново, ф. 231, а. е. 5, л. 3.

¹⁴ ОДА — В. Търново, ф. 531, а. е. 94, л. 2.

¹⁵ ОДА — В. Търново, ф. 534, а. е. 1, л. 3.

¹⁶ ОДА — В. Търново, ф. 253, а. е. 11, л. 6, 8.

¹⁷ ОДА — В. Търново, ф. 347, а. е. 3, л. 1.

¹⁸ ОДА — В. Търново, ф. 813, а. е. 9, л. 2, 3.

¹⁹ ОДА — В. Търново, ф. 782, а. е. 5, л. 7, 12.

²⁰ ОДА — В. Търново, ф. 438, а. е. 16, л. 1.

²¹ ОДА — В. Търново, ф. 449, а. е. 16, л. 4.

Във В. Търново на 15 март 1839 г. в къщата на Петър х. Христов е открито частно взаимно българско училище с учител Захари П. Княжески.²² През същата година при църквата „Св. Никола“ е открито и обществено взаимно училище с учител Петко Николов от гр. Елена.²³ През 1845 г. се създава девическо училище с учителка монахинята Теодора Христова. През 1843 г. е построена нова училищна сграда от църковното настоятелство. Първи учители тук са Никола Златарски и Пеню Давидов.²⁴ През 1849 г. сградата на мъжкото и девическо училище изгаря и х. Минчо х. Цачов „издига училище на свое собствено иждивение“.²⁵

През 1843 г. в двора на църквата „Св. Богородица“ в Асенова махала — В. Търново е построена училищна сграда за обучение само на момчета. Преди това заниманията са се водели в съседна къща на същия двор. Учители в това училище са П. Р. Славейков, поп Димитър, Янко Деветака, даскал Димо от Мерданя и Георги Мазака. От летописната книга на училището узнаваме, че през 1856 г. табашкият еснаф построява нова училищна сграда. Още същата година започват да се учат заедно момчета и момичета. Еснафът плаща на учителите: Минчо Георгиев, поп Стефан, Калчо от с. Килифарево, Игнат от с. Сатоводене, Михал Михов и др.²⁶ През 1858 г. тук учителствува и П. Р. Славейков. През 1859 г. в града има мъжко и девическо училище при църквата „Св. Никола“, девическо при църквата „Св. Константин“, мъжко училище при църквата „Св. Богородица“, — общо с 600 ученици и две частни училища, издържани от махалите Асенова и Марино поле — общо със 150 деца.²⁷ През 1869 г. във В. Търново съществуват две мъжки и две девически училища и едно смесено в Асенова махала.²⁸ През 1874 г. в основните девически училища при църквите „Св. Никола“ и „Св. Константин“ има 180 ученици.²⁹ Освен гореизброените училища през 1870 г. в гр. В. Търново читалище „Надежда“ открива неделно училище в училищната стая на църквата „Св. Никола“, в което празничен ден са обучавани „50 момчета от различни възрасти, калфи и чираци, които не могат да четат и пишат“.³⁰ През същата година „Женската община“ във В. Търново открива неделно девическо училище.³¹

Взаимни училища се откриват и в Свищов, отначало мъжко — в 1836 г., а впоследствие и девическо — в 1848 г.³² В 1853 г. в града има вече 3 взаимни мъжки училища, а през 1868 г. и три девически взаимни училища.³³ В 1872 г. в града има също три мъжки и три девически взаимни училища.³⁴ На следващата година в града има мъжко основно училище с 594 ученици и 9 учители и девическо основно с 232 ученички и 6 учители. През 1873 г. в Свищов съществува и училище за възрастни домашни слуги на брой 53 с един учител, а също така и неделно училище, в което преподават поред всички учители само в неделя и в ония празници, в които еснафите не работят. Училището се посещава от 36 ученици, които учат някакъв занаят.³⁵

През 1838 г. в гр. Елена обучението се води по взаимната метода. През 1844/45 г. в града се открива и девическо училище. В 1866 г. са построени две стаи при църквата „Р. Пр. Богородица“ за девическо училище.³⁶

В гр. Горна Оряховица първоначално обучението по взаимната метода се въвежда на славянски език от Ст. Иванов Попович в 1850 г. В 1859 г. Ив. Н. Момчилов от гр. Елена води обучението на новобългарски език.³⁷ През 1874 г. в града има 6 училища, от които две взаимни мъжки със 170 ученици и две взаимни девически, които заедно с класното имат общо 206 ученици.³⁸

²² Сп. Училище, кн. 21, с. 333—4, 1871 г.

²³ В. В. Търново, 1940 г., бр. 3, с. 18.

²⁴ В. В. Търново, 1933 г., бр. 16 и 17, с. 132.

²⁵ В. Цариградски в-к, VII, 308, 22. XII. 1856 г.

²⁶ Й. Кулелиев, Девическото образование във В. Търново преди Освобождението. В. Търново, 1936 г., с. 13.

²⁷ Сп. Български книжици, II, 16, с. 314, август 1859 г.

²⁸ В. Турция, V, 24, 3 август 1869 г.

²⁹ В. Век, I, 21, 1 юни 1874 г.

³⁰ ОДА — В. Търново, ф. 78, а. е. 10, л. 3.

³¹ В. Македония, IV, 40, 7. IV. 1870 г.

³² Н. Ив. Ванков, История на учебното дело в България до Освобождението. Ловеч, 1903 г., с. 49 и 70.

³³ НБКМ—БИА, II В, 3504; в. Македония, 39, 24. VIII. 1868 г.

³⁴ Сп. Училище, II, 6, 8, 5. IV. 1872 г.

³⁵ Сп. Училище, III, кн. 12, 30. VIII. 1873 г., с. 92.

³⁶ Еленски сборник, кн. II, С., 1838 г., с. 113; Н. Чакъров, История на българското образование, част I, С., 1955 г., с. 188 и 191.

³⁷ Зв. Цонев, цит. съч., с. 71.

³⁸ Сп. Училище, III, 23—24, с. 185, 23. II. 1874 г.

В гр. Лясковец в махалата „Св. Димитър“ Никола Козлев в 1850 г. въвежда преподаването по взаимната метода и чиновете. Н. Жеков през време на учителствуването си от септември 1858 до 1861 г. в Чертовската махала въвежда чиновете, а също така четенето и писането да стават едновременно. При обучението той си служи отчасти с таблиците на Н. Рилски, отчасти с букварите на Т. Хрулев.³⁹ През 1866 г. в Лясковец има три училища по махали, а през 1871 г. училищата са пет, от които трите се обединяват под общо училищно настоятелство.⁴⁰ През 1870 г. се открива и девическо училище в частна къща.⁴¹

През 1854 г. П. Р. Славейков въвежда някои елементи на взаимната метода и в с. Церовя Кория. В 1860 г. в с. Долна Оряховица и с. Бяла Черква също се въвежда взаимната метода. В с. Килифарево от 1870 г. обучението се води по взаимноучителния метод.⁴² По същия метод се преподава и в училището в с. Кесарево през периода след 1863 г., въведен от Йордан Петрович,⁴³ а в с. Бутово — в 1856 г.

Учебната работа във взаимното училище е разпределена в програми, които разкриват предметното съдържание на обучението.

От програмата на свищовските училища през 1872 г. се установява, че те имат три отделения, от които третото се смята за пригответелен клас. В първо отделение са изучавани прочит, писане и цифрите от едно до сто, а във второ отделение — прочит, писане, краснописане и цифри от сто до сто милиона.⁴⁴

През 1863 г. са проведени изпити във взаимното училище в с. Златарица по следните предмети: четене, св. история и числене — четирите прости действия.⁴⁵

„Основателната програма“⁴⁶ за мъжките училища във В. Търново през 1874 г. предвижда изучаването на предмети по отделения, както следва: първо отделение — запознаване с буквите и сричките, второ отделение — начален прочит, писмо, запознаване на цифрите и обучение в писане, трето отделение — свободен прочит, с писмо под диктовка, чистописане, общи молитви и четирите прости действия на аритметиката. Същата програма предвижда за девическите училища обучение в четене, писмо и диктовка, чистописане, общи молитви и четирите аритметични действия.

Към първоначалните взаимни училища спадат и т. н. пригответелни. Те заемат междинно място между взаимните и класните училища. Пригответелните училища са продължение на взаимните, техни горни отделения (горни класове) и имат срок на обучение една година. През 1860 г. в гр. Елена в пригответелния клас са изучавани следните предмети: св. история, кратък катехизис, аритметика — четирите действия — и малка енциклопедия.⁴⁷ През 1868/69 учебна година при църквата „Св. Никола“ във В. Търново пригответелният клас е разделен на две паралелки, в които са изучавани: закон божи, св. история и катехизис, кратка българска граматика, кратка аритметика, кратка география, прочит от очерките на древна история, начала от френски и турски език и чистописане.⁴⁸ Пригответелни класове има и в Свищов през 1872 г.⁴⁹ През 1866 г. Р. Радославов съставя пригответелен клас в Г. Оряховица от 40 ученици.⁵⁰

През 1868 г. у нас под руско влияние в училищата се въвежда и разпространява звучната метода. Тя е нов начин за обучение по четене и писане, при който учениците заучават и обработват всеки звук поотделно, след което преминават към сливането на звуковете в срички и думи. С въвеждането на звучната метода учениците от началните училища се разделят на отделения, всяко от които се помещава в отделна стая и се обучава от отделен учител. С разпространение на звучната метода се въвежда урочната система на обучение и в началното училище.

В Г. Оряховица новата метода се въвежда през 1873 г., а във В. Търново през 1876 г. Стоян п. Ганев въвежда звучната метода в гр. Лясковец през 1874 г.⁵¹ През същата година в с. Бутово преподава по тази метода Кънчо Даверов от с. Беброво.⁵² През 1873 г. взаимноучителната метода е заменена със звучната и в гр. Елена от Тодор П. Христов (Калински)⁵³, а в с. Кесарево от Павли Е. Дочев през 1878 г.⁵⁴

³⁹ Д. Минев, цит. съч., с. 112, 114—115.

⁴⁰ В. Право, VI, 19, 5. VII. 1871 г. и в. Македония, V, 26, 30. VI. 1871 г.

⁴¹ Д. Минев, цит. съч., с. 121.

⁴² ОДА — В. Търново, ф. 814, а. е. 2, л. 4.

⁴³ ОДА — В. Търново, ф. 253, а. е. 13, л. 6.

⁴⁴ Сп. Училище, II, 6, 8, 5. IV. 1872 г.

⁴⁵ В. България, IV, 48, 11. III. 1863 г.

⁴⁶ В. Източно време, бр. 49, 18. I. 1875 г.

⁴⁷ НБКМ — БИА, II А, 2110.

⁴⁸ В. Турция, V, 25, 10. VIII. 1869 г.

⁴⁹ Сп. Училище, II, 6, 8, 5. IV. 1872 г.

⁵⁰ В. Турция, II, 27, 30, 8 и 29. I. 1866 г.

Класните училища възникват у нас през 40—50-те години на миналия век като продължение на взаимните. Основите на класното образование полагат предимно възпитаниците на руските училища.

Класните училища носят различни наименования: главни, високи, големи, горни. Първоначално класните училища във В. Търново, Свищов, Елена, Г. Оряховица, Лясковец и др. не са пълни. От учениците, завършили успешно последното отделение на взаимните училища или пригответелен клас, се образуват първите класове, след което постепенно биват отваряни и следващите.

Обучението в класните училища се води по програма, която за различните училища често се променя поради нееднаквата подготовка на преподавателите. Целта на мъжките и девически класни училища е да се даде по-високо образование в духа на тогавашното време. В програмите на класните училища е залегнал принципът да има различие в продължителността на обучението на момчетата и момичетата. Пред мъжките училища стои задачата да подготвят младежите за практически знания, а целта на девическите училища е да подготвят девойките като бъдещи добри майки, домакини и учителки. В програмите на класните училища се въвеждат нови предмети, обръща се по-голямо внимание на аритметика, естествена история, география, търговски познания и др., дава се преднина на обучение с приложно-практически характер.

При обучението учителят обикновено разказва свободно уроците на учениците и изисква от тях също така свободно да ги разказват. Първоначално в класното училище са преподавани предмети, несъответстващи на възрастта и способностите на учениците, липсват не само учебни пособия, но и учебници. По много предмети учениците учат по руски учебници и по записки,⁵⁵ давани от учителя или водени от тях. Запазени са урочни беседи на Стоян п. Андреев от гр. Елена по различни предмети: география, всеобща и българска история, естествена история, аритметика и др.⁵⁶ Много учители по-късно поемат инициативата за написване, издаване и препечатване на учебници и учебни помагала. Особено продуктивни в това отношение са Хр. Павлович, Ив. Н. Момчилов, Т. Шишков, Н. Михайловски и други учители в окръга.

Първ се завръща от Русия през 1843 г. Иван Н. Момчилов от Елена, който преустройва училището в родния си град. Покрай взаимното първоначално училище той урежда пригответелно-класно, което по изучаваните предмети — бълг. граматика, св. история, катехизис, аритметика и география — се издига към първи клас.⁵⁷ През 1848 г. се завръща в Елена и Н. Михайловски. Двамата доуреждат класното училище в града, което през време на учителстването на Михайловски достига своя разцвет. Изучават се предметите: всеобща история, катехизис, славянски език, българска граматика, словесност, математика, география (физическа и политическа), естествена история, логика, физика, руски, френски и гръцки език.⁵⁸ През 1866 г. мъжкото класно училище в Елена е с три класа.⁵⁹

В Еленската „даскалоливница“ се стичат младежи от близки и далечни села и градове. Нейните възпитаници стават учители и откриват класни училища както във В. Търновски окръг, така и в цялата страна. През 1849—1851 г. Панайот х. Попхаритонов и Панайот х. Радков, ученици от еленското класно училище, се опитват да въведат в с. Церова Кория предмети и начин на преподаване както в Еленската „даскалоливница“. В 1870 г. еленчанинът Атанас Кочанов издига училището в с. Церова Кория по програма, метод и ред на твърде високо стъпало — открива първи клас, а следващите години — пълно класно училище.⁶⁰

Във В. Търново Петър Давидов от Лясковец през 1847 г. въвежда география и аритметика, а по-късно българска история, катехизис и всеобща история. Кънчо Кесаров продължава същото обучение, но разделя учениците на два класа, от които единият се нарича подгответелен. Поради това учебната година 1852/53 г. се счита за начало на българското класно образование в гр. В. Търново. И при двамата учители Кесаров и Давидов обучението се води при църквата „Св. Никола“, като взаимното училище на Никола

⁵¹ ОДА — В. Търново, ф. 449, а. е. 16, л. 5, 6.

⁵² ОДА — В. Търново, ф. 231, а. е. 5, л. 4.

⁵³ Еленски сборник, кн. II, С., 1938 г., с. 112.

⁵⁴ ОДА — В. Търново, ф. 253, а. е. 13, л. 13.

⁵⁵ ОДА — В. Търново, ф. 65, а. е. 180 (тетрадка със записки по алгебра на Никола К. х. Николаев, ученик във втори клас във В. Търново — 1870 г.).

⁵⁶ ОДА — В. Търново, ф. 54, а. е. 111, 112, 113, 114 и 115.

⁵⁷ Ив. П. Церков, Спомени и бележки. Варна, 1921 г., с. 11.

⁵⁸ Н. Станев, България под иго. С., 1928 г., с. 169; НБКМ—БИА, II А 2110.

⁵⁹ Н. Ив. Ванков, цит. съч., с. 116.

⁶⁰ Н. Станев, История на Търновската предбалканска котловина. В. Търново, 1942 г., с. 116—117.

Златарски заема горния етаж, а главното училище — долния етаж.⁶¹ След закриването на гръцкото училище по време на Кримската война в българското класно училище се отварят и по-горни класове. Разширеното българско класно училище бива настанено в сградата на гръцкото класно училище при църквата „Св. Богородица“ в Болярската махала (каменното здание на училището „Св. Кирил“). Подготвителният клас остава при църквата „Св. Никола“.

Развоят на мъжкото класно училище във В. Търново според наличните данни се очертава така: през 1853/54 г. училището е двукласно, през 1854/55 г. трикласно и през 1855/56 г. четирикласно.⁶² В писмо до х. Николи през 1858 г. Н. Михайловски съобщава, че е дошъл във В. Търново с цел да устрои полугимназия. Съставена е програмата за следващата година и вече преподава по нея.⁶³ От програмата на училището през 1859/60 г. се установява наличието на пети клас.⁶⁴ Свидетелството на Н. Лазаров, завършил пети клас през учебната 1868/69 г., доказва, че през същата година мъжкото училище е петокласно.⁶⁵ През 1870 г. курсът на главното училище във В. Търново е определен на 4 години. На учениците се дават познания и по търговско дело (търговия).⁶⁶ През 1874/75 г. класовете са пет, което потвърждава и „основателната програма“ на училището. Но през 1875/76 г. поради недостатъчен брой ученици класовете са отново четири.⁶⁷

В 1859 г. Горнооряховската градска община поканва учителя Иван Н. Момчилов за главен учител в Г. Оряховица и с неговото идване се полагат основите на мъжкото класно училище в града.⁶⁸ Развоят на това класно училище се очертава така: през 1872/73 г. двукласно, 1873/74 г. трикласно, 1874/75 г. четирикласно, 1875/76 г. петокласно.⁶⁹

През 1864 г. в Лясковец в махалата „Св. Димитър“ учителят Милан Кънчев „открива класове“.⁷⁰ През 1871 г. Недю Жеков открива в махалата „Св. Атанасий“ класно училище.⁷¹ От издадени свидетелства за завършено образование узнаваме, че през 1872, 1873, 1874 г. в Лясковец съществува петокласно училище.⁷²

В с. Михалци Тодор Лефтеров учителствувал през 1873—76 г., основава в 1873 г. класно училище, в което въвежда изучаването на предметите: граматика, естествена история, история и др.⁷³ В 1876 г. в с. Бяла Черква училището има два класа.⁷⁴

През 1873—1875 г. Димитър п. Радев в с. Килифарево разделя учениците по отделения и класове.⁷⁵

От сведения за провеждане на годишния изпит в с. Златарица през 1863 г. узнаваме, че училището е двукласно.⁷⁶ През 1871 г. същото е трикласно.⁷⁷ През 1860 г. в училището в с. Златарица са обучавани и ученици от околните села, вкл. от с. Мерданя, с. Добри Дял и с. Козаревец.⁷⁸

Курсът на главното мъжко училище в Свищов през 1872 г. е определен на пет класа но въпреки това през годината има само четири класа със 74 ученици. Курсът за главното девическо училище вместо определения тригодишен е двугодишен през същата година. Учениците от двата класа са 34. Според предварителната програма в главното мъжко училище се преподават предмети, както следва: първи клас — 6 предмета, втори клас — 8 предмета, трети клас — 9 предмета, четвърти клас — 12 предмета и пети клас — 11 предмета.⁷⁹ От сведения за дадени награди в края на годината узнаваме, че главното мъжко училище в Свищов през 1872/73 г. е четирикласно.⁸⁰ През 1873/74 г. същото е петокласно.⁸¹

⁶¹ П. Димитров, Кратки сведения за живота на В. Търновската нар. мъжка гимн. Юбилейна книга по случай 50 г. от основаването ѝ. В. Търново, 1933 г., с. 31.

⁶² Н. Ив. Ванков, цит. съч., с. 115—117.

⁶³ НБКМ — БИА, II А, 1504.

⁶⁴ Сп. Български книжици, II, 16, с. 314, авг. 1859 г.

⁶⁵ В. В. Търново, 1939 г., бр. 16, с. 125.

⁶⁶ В. Право, V, 42, 14. XII. 1870 г.

⁶⁷ НБКМ — БИА, II А 2339.

⁶⁸ Зв. Цонев, цит. съч., с. 68.

⁶⁹ Н. Ив. Ванков, цит. съч., с. 115—117.

⁷⁰ Д. Минев, цит. съч., с. 113.

⁷¹ ОДА — В. Търново, ф. 449, а. е. 16, л. 3, Д. Минев, цит. съч., с. 119.

⁷² ОДА — В. Търново, ф. 83, а. е. 164, л. 6—7.

⁷³ ОДА — В. Търново, ф. 257, а. е. 69, л. 3.

⁷⁴ ОДА — В. Търново, ф. 78, а. е. 82, л. 7.

⁷⁵ ОДА — В. Търново, ф. 814, а. е. 2, л. 4.

⁷⁶ В. България, IV, 48, с. 378, 11. III. 1863 г.

⁷⁷ Н. Ванков, цит. съч., с. 116.

⁷⁸ В. България, II, бр. 69, 13 юли 1860 г.

⁷⁹ Сп. Училище, II, 6, 8, 5. IV. 1872 г.

⁸⁰ Сп. Училище, III, 11, с. 85, 8. VIII. 1873 г.

⁸¹ Н. Ив. Ванков, цит. съч., с. 117.

С подкрепата на „Женската община“ във В. Търново на 1 август 1869 г. се открива девическо класно училище. От 50 ученички са съставени два класа: приготвителен и първи клас. Класното девическо училище първоначално се помещава в училищните стаи при църквата „Св. Константин“, а по-късно при църквата „Св. Спас“ и в подарената къща на братя Сава и Евстати Паница.

От запазеното свидетелство за завършен четвърти клас на Андони Илиева Попова узнаваме, че през 1873/74 учебна година девическото училище във В. Търново е четирикласно.⁸² През следващата учебна година 1874/75 училището също е четирикласно.⁸³

Класни девически училища съществуват и в Свищов, Г. Оряховица (1871 г. — трикласно, 1875/76 г. — четирикласно) и в Елена (1870 г. — трикласно).

От програмите на В. Търновското класно училище през 1859 година,⁸⁴ класното училище в с. Златарица през 1863 г.,⁸⁵ класните мъжки и девически училища в Горна Оряховица през 1863 г.,⁸⁶ класното училище в Лясковец през 1871 г.,⁸⁷ класното мъжко и девическо училища в Свищов през 1872 г.⁸⁸ узнаваме, че обучението се води по разнообразни предмети. В мъжките класни училища са изучавани: български език и литература, българска и славянска граматика, българска и всеобща история, чистописане, поезия, метрика, риторика, психология, логика, благонравие, нравствена философия, богословие, география, математика, физика, химия, естествена история, геология, анатомия, френски, немски, италиански, гръцки и турски език. В девическите училища изучавани предмети са: българска граматика, краснопис, българска история, всеобща история, свещена история, катехизис, закон божи, обща география, числителница, аритметика, физика, космография, естествена история (ботаника и зоология), анатомия, френски език и ръкоделие.

Добре издържани са „основателните програми“ на мъжкото и девическото главно училище във В. Търново,⁸⁹ изработени през 1874 г. Програмата на мъжкото главно училище разпределя изучаваните предмети по класове, както следва:

„Клас първи: 1. Закон божи — св. история, вехт завет и молитви. 2. Български език — прочит и практическо изучаване на граматиката до глагола. 3. Начална география — общи понятия. 4. Аритметика — практическо изучаване на четирите действия с делимостта на числата до дробите. 5. Чистописане.

Клас втори: 1. Закон божи — свещена история, нов завет и православен катехизис — част I за вярата. Молитви. 2. Български език — граматика, част първа с упражнения и прочит на черковнославянски книги. 3. Френски език — начален прочит. 4. Турски език — начален прочит. 5. Политическа география — половината на Европа. 6. Теоретична аритметика — първата половина отначало с целите и дробни числа до наименуваните. 7. Чистописане.

Клас трети: 1. Закон божи — православен катехизис (продължение). 2. Български език — граматика (продължение). 3. Френски език — превод и прочит с граматика. 4. Турски език — превод, прочит и граматика. 5. Политическа география — за Европа и Европейска Турция. 6. Всеобща история — очерки из старата история до римската. 7. Теоретическа аритметика (другата половина). 8. Линейно рисуване — уводни упражнения.

Клас четвърти: 1. Български език — повторение на граматиката от словосъчетанието и начало от словесността (за стила). 2. Френски език — упражнение и граматика. 3. Турски език — упражнения и граматика. 4. Политическа география — за другите части на земята. 5. Всеобща история — начало от римската до средната. 6. Българска история — първата половина (основаването до падането на Първото българско царство). 7. Математика — повторение на аритметиката от втората ѝ половина и начало на геометрия. 8. Начална физика — първите три отдела. 9. Естествена история — кратка зоология. 10. Линейно рисуване.

Клас пети: 1. Словесност — теория на прозата и поезията. 2. Френски език — упражнения и граматика. 3. Турски език — упражнения и граматика. 4. Всеобща история — новата с турската накратко. 5. Българска история — другата ѝ половина до края. 6. Математика — начална алгебра за второстепенните уравнения и продължение от геометрията. 7. Начална физика — извод от другите ѝ части. 8. Космография — общи понятия. 9. Фи-

⁸² Й. Кулелиев, цит. съч., с. 48.

⁸³ Н. Ив. Ванков, цит. съч., с. 128.

⁸⁴ Сп. Български книжици, II, 16, с. 314, август 1859 г.

⁸⁵ В. България, IV, бр. 48, 11. III. 1863 г.

⁸⁶ Сп. Училище, III, 23—24, с. 185, 23. II. 1874 г.

⁸⁷ Сп. Училищен преглед, год. XXV, 1926 г., кн. 5 и 6, с. 775—7.

⁸⁸ Сп. Училище, II, 6, 8, 5. IV. 1872 г.

⁸⁹ В. Източно време, бр. 49, 18 януари 1875 г.

зическа география — общи понятия. 10. Естествена история — кратка ботаника. 11. Физиология с хигиена — приложение на общежитието. 12. Педагогика — начални уроци.

Забележка: Последните два предмета от пети клас са назначени само за онези ученици, които искат да се подготвят за учители.“

В „основателната програма“ на девическото главно училище предметите си схождат с тези на мъжкото, а разликите са следните: френски и турски език не се изучават; изучаването на закон божи продължава до четвърти клас; въвежда се ръкоделие и нотно пение, освен ливейно рисуване, което започва от втори клас; изучаването на естествена история започва от трети клас и продължава в четвърти; космографията и физическата география са въведени в четвърти клас с физиологията, хигиената и педагогиката (за учениците, които се подготвят за учители); физиката е изключена, освен ако четвърти клас трае две години вместо една.

Организацията и ръководството, респ. управлението на училищата, осъществява градската или селската община чрез училищните настоятелства. За уреждането на най-важните въпроси по учебната работа, разграничение на правата и задълженията между общината и училищното настоятелство, от една страна, а от друга, учителите и учителския съвет и пр. се налага изработването на устави, правилници.

Така например уставът на великотърновските градски училища от 1874 г.⁹⁰ определя структурата и организацията на училищата в града. Те се намират под върховното управление на градската община, подпомогната в административно отношение от училищното настоятелство. Негово задължение е да надзирава учебните заведения, да следи за изпълнение на училищния устав, да събира училищните доходи от еснафи, църкви, дружества, отделни граждани и др., да следи за правилното им разходване, да се грижи за училищното имущество.

Педагогическото ръководство на училищата се осъществява от училищния съвет. Той се състои от учителите на мъжките училища — главно и основно. Учителките не вземат участие в училищния съвет. Своите искания те правят чрез главния учител или чрез други членове на училищния съвет, който разглежда въпросите, свързани с работата в училището, училищния режим, вкл. налагане наказания на провинилите се ученици. Председател на съвета е главният учител. Училищният съвет взема решенията си с мнозинство на гласовете. Всяко негово решение, отнасящо се до училищата, трябва да се представи на градската община за одобрение.

В училището главният учител има административни и педагогически функции. Той е отговорен за правилната организация на учебно-възпитателната работа. Главният учител е подчинен на градската община и е длъжен всеки месец да ѝ представя рапорт, в който да докладва: а) успеха на учениците, б) поведението им и в) отсъствието им от класните занятия. В училището главният учител има ръководни функции спрямо учители и ученици. При отсъствие на някой учител главният учител е длъжен да уведоми общината, а на учениците да осигури през това време подходящи занимания. В случай, когато главният учител ще отсъствува по болест или по друга уважителна причина, той е длъжен да назначи някой от учителите да го замества и да уведоми общината.

Уставът подробно урежда въпросите, свързани с правата и задълженията на учителите, тъй като в крайна сметка от тях зависи правилното организиране и успешното протичане на обучението. Всеки учител е длъжен да се намира в клас в определените по програмата дни и часове. При отсъствие учителите са длъжни предварително да уведомят главния учител. В случай, че отсъствието продължи повече от три дни, учителят отстъпва част от месечната заплата на учителя, който го замества. Предвижда се месечно заплащане на трудовото възнаграждение на учителите от касиера на градската община. Учителят няма право да напусне през време на учебната година, в противен случай губи право на заплатата си, вкл. и сумата, която има да получава.

Учебната работа в училището подлежи на регистрация, което е задължение на „учителите и учителките от главните училища да държат месечен разпис, всеки по своите предмети“. Учителите и учителките от основните училища са длъжни в края на всеки месец да дават рапорт във връзка с успеха, поведението и отсъствията на учениците.

Уставът определя и задълженията на учениците. Те са длъжни редовно да посещават учебните занятия, да се държат прилично както в училището, така и извън него. Всяко отсъствие ученикът е длъжен да извини, като представи свидетелство от родителите, роднините или настоятелите си. В противен случай на такива ученици училищният съвет на-

⁹⁰ В. Източно време, бр. 39, 9. XI. 1874 г.

лага наказания. Подлежи на наказване и всеки ученик, който не спазва установения училищен режим. Ученик, който е наказван три пъти, ако не се поправи, се изключва от училище, като за това се известяват неговите родители. Изключват се и учениците, отсъствували продължително без извинителни причини. Ученик с много отсъствия, който е останал назад с уроците, се оставя да повтори същия клас.

Уставът установява период на лятна ваканция от 1 юли до 1 август. Освен тази ваканция училищата разпускат учениците две седмици през есента по гроздобер, 12 дни през зимата по коледните празници и 15 дни през великденските. Неприсъствени са неделните дни, религиозните и други „общоприети у нас главни празници“.

Завършването на учебната година е важен момент за ученици и учители. В края на учебната година се предвижда провеждане на изпити „от 15 юни и ще траят до Петровден, в който ден ще става акт за раздаване на награди и похвални листове“. Традиция и в другите взаимни и класни училища е в края на учебната година да се провеждат годишни изпити, на които се отчитат резултатите от годишното обучение. Изпитите се провеждат в тържествена обстановка, в присъствието на родителите на учениците, училищното настоятелство и др. В училищата е възприета различна продължителност на провеждането на изпита — от един или няколко до двадесет дни.⁹¹

Във в. търновските училища курсът на обучението е определен за основните мъжки и девически 3 години, а за главното мъжко — от 5 до 6 години и за главното девическо — от 4 до 5 години.

Както във взаимните, така и в класните училища се преминава към оценка на знанията на учениците чрез изпитване в продължение на цялата година и на годишните изпити. За оценка във взаимните училища се вземат под внимание знанията на ученика. Напр. в I отделение той трябва да познава добре буквите, да може да чете и да пише под диктовка, да познава числата от 1 до 100; във II отделение ученикът трябва да чете свободно и да разбира прочетеното, да пише свободно под диктовка и да пише и познава числата от 100 до 100 милиона и т. н.⁹²

В главните мъжки и девически училища бележките на учениците се събират всеки три месеца, разделят се с числото на изпитванията и частното се взема за бележка на всеки предмет. Бележките за всяко тримесечие се записват в главния каталог, а също така и в почетни листове, които се раздават на учениците. От тези три бележки и бележката на годишния изпит се изважда средно число — бележка, по която се съди за успеха на ученика през цялата година.⁹³

На учениците от взаимните и главните училища, показали добър успех през годината и примерно поведение, се раздават награди: книги, похвалителни и др.⁹⁴

Още преди Освобождението развитието на икономиката и нуждата от квалифицирани познавачи на търговските въпроси, както и образовани земеделски стопани и пр. налагат откриването на специални училища. През 1871 г. Цани Гинчев от Лясковец издава „Учебник по земеделието“, в предговора на който настоява в училищата да се изучават основните познания по земеделието, „догдето да се направят у нас отделни земеделски училища“.

През 1867 г. Н. Павлович прави опит за отваряне на рисуwalно училище в гр. Свищов.⁹⁵

Тодор Шишков през 1872 г. открива във В. Търново частно училище с пансион, в което се изучава „търговско учение с диплография“, аритметика, география и др.⁹⁶

През 1873 г. Д. Шишманов открива в Свищов търговско училище, чиято цел е да спомога за развитието на нашата търговия и индустрия. Курсът на обучението е двегодишен. В търговското училище се изучават практически знания, търговски науки, стокосзнание, основно чертане и краснопис, свободно рисуване, модерни западни езици. Училището съществува една учебна година.⁹⁷

През 1874 г. се открива богословско училище в Лясковския манастир „Св. Петър и Павел“ с ректор Недю Жеков от Лясковец.⁹⁸ Училището има два курса: общообразователен

⁹¹ В. България, IV, 48, с. 378, 11. III. 1863 г.; сп. Училище, III, кн. 11, с. 85, 8. VIII. 1873 г.; в. Турция, V, 24, 3. VIII. 1869 г.

⁹² Сп. Училище, кн. 12, 30. VIII. 1873 г., с. 92.

⁹³ Сп. Училище, III, 11, с. 85, 8. VIII. 1873 г.

⁹⁴ НБКМ—БИА, II В 8526 (Похвалително на ученика Йордан Д. Тропчиев от пригответелното отделение в гр. Свищов — за отличните му успехи през годината и изпита и добро поведение — от 14. IX. 1858 г.).

⁹⁵ Сп. Училище, кн. 19, 31. XII. 1873 г.

⁹⁶ ОДА—В. Търново, ф. 112, а. е. I, л. 10, 11.

⁹⁷ Л. Ив. Доросиев, Материали за изучаване учебното дело в Б-я, кн. I, С., 1925 г., с. 202—206.

⁹⁸ ОДА — В. Търново, ф. 805, а. е. 13, л. 124 и в. Век, 20, 25. V. 1874 г.

с три класа и богословски с два класа. Петропавловското училище просъществува три години. В общообразователния курс са изучавани следните предмети: катехизис, църковна история — обща и българска, херменевтика, старобългарски език, словесност, литература, всеобща история, алгебра, геометрия, тригонометрия, космография, физическа география, естествена история, физика, физиология, психология, диететика, земеделие, френски и турски език, църковно пение.

През епохата на Възраждането учебното дело в окръга бележи един изключително голям напредък. За кратък период след 1835 г. големият брой килийни училища с тяхната примитивна система на обучение бързо отстъпват място на новобългарското образование — взаимни и класни училища.

Напредъкът на народното образование е резултат както на икономическите промени, така и на приемствеността на достиженията на световната педагогическа мисъл и култура, като особено силно е изразено влиянието на Русия, а също така и на организираната материална и морална подкрепа на българското население.

Организацията на новобългарските училища и системата на обучение в тях са изградени на демократични начала с подчертано изразен национален характер. Развитието на учебното дело спомага да се укрепи националният дух и да се разрасне националноосвободителното движение, център на което за Северна България е В. Търновският край.

Големият брой училища (над 125) и успехите на общото и специалното образование изтъкват окръга на едно от първите места в страната по отношение на развитието на учебното дело през Възраждането.

СПИСЪК
на училищата в Търновски окръг през Възраждането

№ по- ред	Селище	Има килийно училище към посоч. година	Има взаимно училище към посоч. година	Има класно училище към посоч. година	Година на нова училищна сграда
1	2	3	4	5	6
1	с. Асеново		1871 ²		
2	с. Беяковец	1824			
3	с. Бутово	1835 (1837) ³	1856		1874
4	с. Бяла черква	1835	1860	1876	1855
5	с. Бяла река		1866		
6	с. Блъсковци		1857		1857
7	с. Буковец		1842		
8	с. Буйновци		1862		1862
9	с. Беброво		1852		
10	В. Търново	1822	1839	1852	1843, 1849, 1856
11	с. Вишовград	1848 (1852)			
12	с. Вългевци	1861 (1868)			1868
13	с. Ветренци		1848		1860
14	с. Върбица		1863		
15	с. Водолей		1864		
16	с. Г. Липница	1821			
17	Г. Оряховица	1827	1850	1859	1844, 1870
18	с. Г. Студена		1863		1863
19	с. Г. Д. Тръмбеш		1874		
20	с. Г. Н. село		1873		1878
21	с. Д. Оряховица	1830	1860		
22	с. Драгижево	1829			1868
23	с. Дебелец	1830 (1837)			1873
24	с. Дичин	1845 (1873)			
25	с. Джулюница		1836		
26	с. Добри дял		1846		
27	с. Дрента		1863		1863
28	с. Драгийци		1873		1870
29	с. Д. Липница		1850		
30	с. Димча		1870		1870
31	с. Д. Студена		1870		1878
32	с. Емен	1862 (1875)	1877		
33	Елена	1801 (1815)	1838	1843	1846, 1860, 1870
34	с. Златарица	1836	1863	1863	1860
35	с. Иванча		1850		
36	с. Йовковци		1875		1875
37	с. Капиново	1751			
38	с. Карансен		1860		1872
39	с. Килифарово	1816	1870	1873	
40	с. Козаревец		1847		
41	с. Кесарево	1855 (1856)	1863		

¹ За данните за училищата са ползувани: ОДА — В. Търново, НБКМ—БИА, „Статистика на училищата в Княжество България през учебните 1894/95, 1895/96, 1897/98 г.“, възрожденски периодичен печат и историческа литература.

² Годишите, поставени между графите за килийни и взаимни училища, означават, че няма точни данни за метода на преподаване в училището.

³ Годишите в скоби означават различие в данните на източниците.

Продължение

№ по- ред	Селище	Има килийно училище към посоч. година	Има взаимно училище към посоч. година	Има класно училище към посоч. година	Година на нова училищна сграда
1	2	3	4	5	6
42	с. Кипилово		1840		
43	с. Козловец	1846 (1854)			
44	с. Коевци		1852		1878
45	с. Костел		1850		1878
46	с. Куцина		1873		
47	с. Климентово	1852 (1865)			1864
48	Лясковец	1810 (1815)	1850 (1859)	1864 (1871)	1864, 1865
49	с. Лозен		1865		
50	с. Лесичери		1852		
51	с. Летници		1861		
52	с. Леденик		1860		1873
53	с. Масларево		1844		
54	с. Миндя	1828 (1835)			
55	с. Мариино	1790			
56	с. Мерданя	1796			
57	с. Мусина	1790 (1825)	1836		
58	с. Марян	1835			
59	с. Михалци	1816 (1829)		1873	1870
60	с. Мийковци		1868		1867
61	с. М. чифлик		1875		1875
62	с. Недан		1850		
63	с. Никюп		1845		
64	с. Ново село	1840	1872		1874
65	с. Орловец		1868		1868
66	с. Овча могила		1876		1876
67	с. Обединение		1849, 1856		
68	с. Плаково	1834			
69	с. Патреш	1859			
70	с. Пчелище	1770 (1826)			1865
71	с. Паскалевец		1870		
72	с. Първомайци		1850		
73	с. П. Сеновец		1849		
74	с. Правда		1876		
75	с. Писарево	1856 (1867)			
76	с. Павел		1869		1870
77	с. П. Тръмбеш		1877		1853
78	с. Поликрайще		1877		1877
79	с. Присово	1859 (1861)			1859
80	с. Палици		1868		
81	с. Пушево		1845		
82	с. Разпоповци		1841		
83	с. Руховци		1862		1861
84	с. Русаля	1837 (1854)	1869		1869
85	с. Радковци		1874		1874
86	с. Ресен		1854		1873
87	с. Самоводене	1800 (1823)			1851
88	с. Страхилово	1855 (1860)			1866
89	с. Стражица		1841		
90	с. Сломер		1850		
91	с. Сухиндол	1750			1863
92	Свищов		1836	1845	1846, 1847 1874
93	с. Сергювец		1846		
94	с. Сушица		1864		
95	с. Средни Колиби	1835			1864
96	с. Тънки рът		1838		
97	с. Тодювци		1853		
98	с. Хотница	1816			1873
99	с. Х. Димитрово	1810 (1864)			1878
100	с. Ц. кория	1784 (1791)			1835, 1873
101	с. Царевец		1877	1870	1877
102	с. Чапаево	1857 (1860)			
103	с. Шереметя		1877		
104	с. Шемшево		1860		1870
105	с. Шилковци		1870		
106	с. Яковци		1868		
107	с. Янтра		1845		1868

AUS DER GESCHICHTE DER SCHULEN IM BEZIRK V. TIRNOVO WAHREND DER RENAISSANCE

P. Ibrischimova

ZUSAMMENFASSUNG

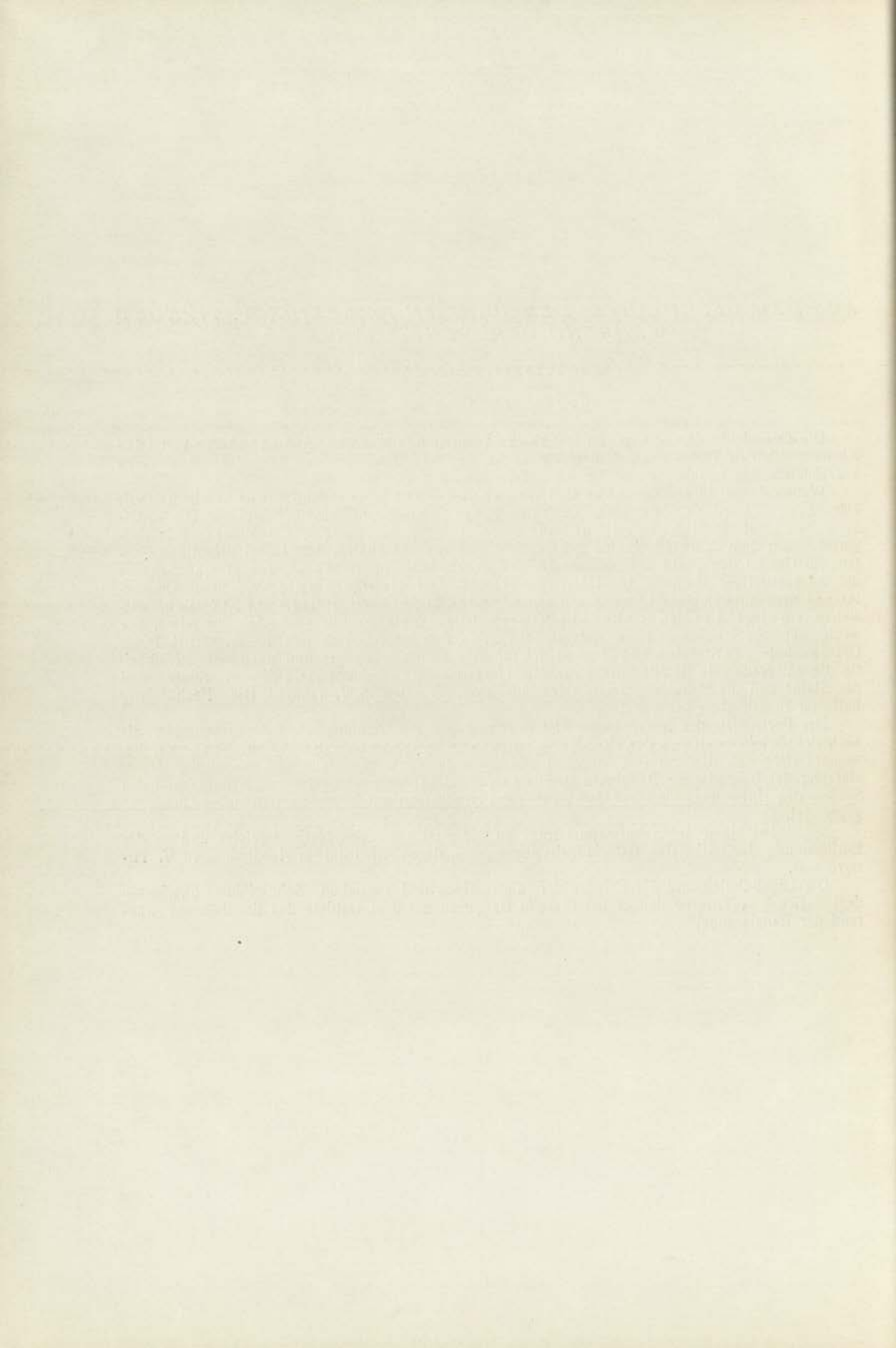
Die Geschichte der Schulen im Bezirk V. Tirnovo nimmt ihren Anfang noch von den Klosterschulen in Tirnovo und Kilifarevo im XII und XIV Jahrh. In der Zeit der Renaissance verzeichnete das Schulwesen im Bezirk ausserordentlich grossen Erfolg.

Während des türkischen Jochs sind die Kirchen- und Klosterschulen die einzigen Aufklärungsheimstätte. Die Unterrichtssprache in diesen Schulen war kirchlichslavisch. Die Eröffnung der Schule in Gabrovo ist eine neue Stufe in der Entwicklung des Schulwesens in Bulgarien. Nach dem Jahre 1835, eine grosse Zahl von Kirchenschulen, mit ihrem primitiven System, überlassen den Platz der neubulgarischen Ausbildung. Im Bezirk wurden einige Schulen mit wechselseitiger Methode des Unterrichts eröffnet. Der Unterricht hatte weltlichen Charakter und man unterrichtete in neubulgarischer Sprache. In der zweiten Hälfte des XIX Jahrh. entstehen, vorwiegend in den Städten, die Klassenschulen, die eine höhere Stufe darstellen. Die wechselseitigen Schulen und die Klassenschulen waren der Ortsgemeinde unterstellt. Diese Ortsgemeinde gab Statuten und Reglements für ihre Tätigkeit heraus und bestimmte gleichzeitig die entsprechende Schulprogram für den Unterricht. Kennzeichnend in diesem Sinne sind das Statut und die Schulprogramme der städtischen Schulen in V. Tirnovo. Die Fachbildung hatte im Bezirk auch grossen Erfolg.

Der Fortschritt der Schulbildung ist Ergebnis wie der ökonomischen Veränderungen als auch der Aufeinanderfolge der Errungenschaften der weltpädagogischen Kultur. Man spürt besonders stark den Einfluss von Russland und die organisierte materielle und moralische Unterstützung der bulgarischen Bevölkerung. Die Organisation der neubulgarischen Schulen und das System des Unterrichts sind auf demokratischen Grundsätzen mit betontem nationalen Charakter gegründet.

Die Entwicklung des Schulwesens trägt zu der Festigung des Nationalgeistes und zu der Entflammung der nationalen Befreiungsbewegung bei, deren Zentrum in Nordbulgarien V. Tirnovo war.

Die 125 Schulen und die Erfolge der allgemeinen und speziellen Schulbildung überlassen dem Bezirk—V. Tirnovo den ersten Platz in Bulgarien auf dem Gebiete des Schulwesens während der Renaissance.

ИЗ ИСТОРИЯТА НА УЧЕНИЧЕСКОТО КООПЕРАТИВНО ДВИЖЕНИЕ. УЧЕНИЧЕСКАТА ПОТРЕБИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ „СОЛИДАРНОСТ“ В ГР. СВИЩОВ

Петър Ст. Горанов

Възникването, организацията и дейността на ученическата кооперация „Солидарност“ при държавната търговска гимназия в гр. Свищов заемат достойно място в историята на кооперативното движение в нашата страна. Бидейки едно от конкретните проявления на това движение, „Солидарност“ оказала в известна степен положителна роля върху неговото развитие. За това спомогнали както плодотворната ѝ дейност и добра организация, така и обстоятелството, че тя развивала своята дейност в учебно заведение, което подготвяло стопански кадри. Както ще посочим в следващите страници, след завършването на гимназията тези кадри прилагали в своята стопанска и обществена дейност придобитите в „Солидарност“ любов към кооперацията и опит по нейното ръководене.

Като един от пионерите на кооперативното движение у нас, с примера на своята близо петдесетгодишна плодотворна дейност кооперация „Солидарност“ оказала голямо положително влияние при създаването на много подобни ученически и други кооперации в нашата страна. Редица кооперации били създадени по неин образец, като използвали широко нейния устав и нейния опит във всяко отношение. За това говори фактът, че в ръководството на кооперацията и в дирекцията на гимназията били получени множество писма от различни места на цялата страна, с които се искали отпечатьци от устава на „Солидарност“, правилници за вътрешния ред на нейните гостилници, а така също и инструкции за учредяването и другите на подобни кооперации. Голяма част от ученическите кооперации у нас били организирани буквално по типа и опита на „Солидарност“, като възприели и нейния устав. За да не бъдем голословни, ще преведем само няколко от най-типичните примери.

Опитът на „Солидарност“ бил използван от студентската менза в София, която възприела нейния организационен строеж. По молба на студентската менза при Висшия медицински институт в София един от бившите директори на търговската гимназия в Свищов, сега проф. Тошев, изпратил на мензата подробно изложение за организацията и работата на ученическите кооперативни гостилници „Солидарност“.

Натрупаният многогодишен организационен и делови практически опит на ученическите кооперативни гостилници „Солидарност“ бил използван и при организирането на студентската менза (студентски стол „Дунавски студент“) при Висшия финансово-стопански институт в гр. Свищов. В случая имало не само влияние, но и непосредствено пренасяне на опита на „Солидарност“, понеже значителна част от организаторите на студентската менза имали натрупан практически опит от работата на „Солидарност“, тъй като ученици членували в нея. Някои от тях дори били нейни ръководители. Така усвоеният и изпитан опит на „Солидарност“ допринесъл извънредно много за осигуряване безупречна работа на студентската менза при ВФСИ в гр. Свищов.

Горното представлява само един от моментите, които будят основателен научен интерес към историята на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“. Още по-голям интерес представлява историята на нейното образуване и на половинвековната ѝ плодотворна дейност.

1. СЪЗДАВАНЕТО НА КООПЕРАЦИЯ „СОЛИДАРНОСТ“ — ПРОЯВЛЕНИЕ НА ОБЩОКООПЕРАТИВНОТО ДВИЖЕНИЕ У НАС

Образуването и дейността на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ при държавната търговска гимназия в гр. Свищов е едно конкретно проявление на общото кооперативно движение у нас. Неговото възникване и бързо развитие е обусловено от обществено-икономическото развитие на нашата страна в края на XIX и началото на XX век.

Освобождението на България имало характер на буржоазнодемократическа революция. То донесло не само национално, но и социално освобождение на нашия народ от оковите на турския феодализъм. Турското феодално земевладение и задругарското стопанство били ликвидирани. Вследствие на това господстващо у нас станало дребното селско стопанство. В градовете старата цехова, феодална организация на занаятчийското производство също била ликвидирана. България станала страна на дребното производство.

Но ликвидирането на турския феодализъм и превръщането на дребното производство в господстващо открили простор и създали основа за бързото развитие на капитализма в България. И у нас дребното производство, което постоянно, стихийно и в масов мащаб ражда капитализъм, станало основа за постоянно възникване и развитие на капиталистическото производство, за проникването на капиталистическите отношения във всички клонове на българското стопанство.

В първите десетилетия след Освобождението процесът на първоначалното натрупване на капиталите приел у нас извънредно голям размах и завършил в края на XIX в. Огромни маси дребни стокопроизводители от селата и градовете били експроприирани през това време. Нашият народ изпитал страшните удари на специфичните за България източници на първоначалното натрупване.

Лихварството, това социално бедствие, вплело в мрежата си голяма част от дребните стопани и ги заплашвало с пълно разорение. Димитър Благоев съобщава, че само от 1888 до 1893 г. числото на самостоятелните стопани-собственици намаляло у нас със 113 580 души, или с 21,5 %¹.

Както другаде, така и у нас класата на капиталистите експлоатирила народните маси освен чрез всички други средства и чрез държавните данъци. От Освобождението до 1911 г. данъците били увеличени 5,5 пъти. В последното десетилетие на XIX в. едно селско стопанство плащало 70 лв данъци при среден годишен доход само 113,4 лв.² Положението на селяните било утежнено още повече от пагубните последици на няколко неурожайни години и на аграрната криза от края на XIX в. Истинско бедствие за нашите занаятчии донесла наложената ни с Берлинския договор система на свободна търговия. Тя изложила българските занаятчийски произведения на неудържимата конкуренция на западноевропейските фабрични стоки и предизвикала масово разоряване на нашите занаятчии. Немалка роля в това отношение изиграла и зараждащата се българска фабрична промишленост. Само от 1892 до 1900 г. броят на занаятчиите, на техните помощници и работници намалял със 105 396 души, или с 43,2%³.

С развитието на капитализма се формирала у нас класата на наемните работници. Още през този период заедно с всички трудещи се тя изпитвала върху плещите си цялата жестокост на капиталистическата експлоатация.

И така капиталистическите отношения се развивали и прониквали във всички клонове на българското стопанство. Основната маса от дребните производители и наемните работници били подложени на жестоко ограбване от лихварите, от държавата, от местните и чуждестранните капиталисти. Както в другите страни, така и у нас трудещите се от града и селото видели в различните форми на кооперацията едно надеждно средство за колективна взаимопомощ и за колективна борба против хищническото капиталистическо ограбване и разорение. Ето защо още през този период те прегърнали идеите на кооператизма и прибегнали до създаването на различни кооперации. Поради това България твърде рано станала люлка на кооперативното движение.

Първите кооперации възникнали у нас в края на XIX в. Показателно е, че те били предшествувани от движение за професионално сдружаване на работниците. През 80-те — 90-те години на миналия век у нас възникнали първите работнически професионални сдружения за взаимопомощ. Създадени били и някои работнически дружества с кооперативен

¹ Благоев, Д., Избрани произведения в 2 тома, I, С., 1950, стр. 280.

² Пак там, стр. 65.

³ Вж. Попов, К. Г., Стопанска България, Сборник на БАН, кн. 8, С., 1916, стр. 305.

характер. След това в борбата на дребните стокопроизводители от селото и града с лихварския капитал възникнали селските кредитни кооперации и кредитните кооперации в града, популярните банки. През 1890 г. била основана първата кредитна кооперация в с. Мирково, Пирдопско. Вече към 1902 г. у нас имало 18 селски кредитни кооперации. Те снабдявали селяните и занаятчиите с по-евтин и по-леснодостъпен кредит. По този начин им помагали да се избавят в значителна степен от експлоатацията на лихварския капитал и да преустроят стопанствата си съобразно новите изисквания на живота. Във връзка пък със засилване ограбването на селяните от търговския и промишления капитал възникнали кооперациите за покупко-продажба, потребителните кооперации и производителните кооперации. Една проява на стремежа да се търси изход от ограбването на търговския капитал в образуването на кооперации било и образуването на ученическата потребителна кооперация при държавната търговска гимназия в гр. Свищов.

Следователно както и в другите страни, така и у нас възникването на кооперацията било свързано с установяването на господството на капитализма и засилването на капиталистическата експлоатация на народните маси. Тя била колективна организация, стремяща се да подобри икономическото положение на своите членове в рамките на капиталистическия строй. И у нас, при капиталистическите условия, кооперацията се подчинявала на икономическите закони на капитализма. Тя не била в състояние да създаде нова, коренно противоположна на капиталистическата стопанска система.

Независимо от казаното кооперациите у нас обединявали в своите организации многобройни трудещи се маси от народа. Това позволявало на БКП да ги използва като допълнително оръдие в борбата за събарянето на буржоазната власт. Кооперативното движение било много удобна и широка легална форма за работа на комунистите, за укрепване връзките на Българската комунистическа партия с масите на трудещите се.

2. ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО НА ПЪРВАТА УЧЕНИЧЕСКА ПОТРЕБИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ У НАС В ГР. СВИЩОВ

Показателно е, че още в края на XIX в., почти с проникването си у нас, идеите на кооператизма и кооперативното движение намерили широко разпространение и многобройни привърженици сред българската младеж и най-вече сред учащите се. Това не било просто плод на ученическата склонност да се подхващат всички нови идеи. То имало дълбоки социални корени. Учащите се у нас още тогава били предимно деца на дребни производители — на селяни, занаятчии и др. Заедно със своите бащи, майки, братя и сестри те страдали от ударите на първоначалното натрупване, от капиталистическото проникване. Поради това те не били чужди на тяхната отчаяна борба против капиталистическото ограбване и разоряване.

Една конкретна проява на бързото разпространение на идеите на кооператизма сред българската учаща се младеж от края на XIX и началото на XX в. било създаването на 20. IX. 1902 г. на ученическа потребителна кооперация „Солидарност“ при Свищовската търговска гимназия.

„Солидарност“ била първата ученическа потребителна кооперация и една от първите потребителни кооперации у нас.

Образуването на първата ученическа потребителна кооперация не другаде, а в Свищов било обусловено от редица причини. Една от тях било обстоятелството, че свищовската търговска гимназия „Димитър х. Василев“ дълго време била единствената търговска гимназия в България и набирала учениците си от всички части на страната. Отдалечени от родните си места, нейните ученици не могли да бъдат продоволствувани от своите родители, както били продоволствувани учениците от другите училища в града. Поради това те изпитвали особено големи трудности при намирането на достатъчна, вкусна и евтина храна. Намирането на такава храна било почти невъзможно в Свищов, където още били силни старите търговски традиции. Този стар дунавски град, живял векове наред от търговски доходи, бил по това време един от центровете у нас, където експлоатацията и ограбването на народните маси от спекулативния търговско-лихварски капитал взела най-неограничени размери. В него нямало достатъчно и добре уредени гостилници, които да сервират на учениците евтина и доброкачествена храна. Съществували няколко частни гостилници, но те предлагали на учениците скъпа и недостатъчно добра храна. Гостилничарите-експлоата-

тори определяли грамажа, качеството и цената на предлаганите порции напълно произволно. Те често намалявали грамажа и повишавали цената на порциите.

Това жестоко и неограничено ограбване на учениците влошавало материалното им положение. То ги обричало на постоянно недояждане, което ги изтощавало, излагало ги на чести заболявания и пречело силно на тяхното нормално обучение.

Поради постоянното увеличаване на учениците на търговската гимназия въпросът за тяхното прехранване станал най-болния въпрос за ученето им в свищовската търговска гимназия. Ето защо сред учениците твърде отрано се появил стремеж да се избавят от жестокото ограбване на гостилничарите-капиталисти и да си осигурят вкусна, достатъчна и евтина храна. Това бил материалният стимул, който ги обединявал за създаването на ученическа кооперативна гостилница, т. е. ученическа потребителна кооперация.

На второ място образуването на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ било улеснено и от обстоятелството, че идеите на кооператизма, които в началото на XX в. прониквали бързо сред младата българска интелигенция, намерили широко разпространение и пламенни привърженици сред възпитаниците на търговската гимназия в гр. Свищов. Под влияние на конкретните условия у тези горещи привърженици на кооператизма узряла идеята да приложат на дело принципите и теорията на кооперацията, за да си осигурят подобри условия за прехрана, като се освободят от ограбването на частните гостилничари. Подготвяйки се за практическа търговска и друга стопанска дейност, те не останали само идейни привърженици на кооперативното движение, но осъществили на дело разбиранията си за кооперацията, преследвайки строго определена цел.

Наред с това при създаването на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ важна роля играели и стремежите на нейните създатели да култивират сред учениците от гимназията чувството на другарство, колективност и взаимопомощ.

Моралните и материалните подбуди за създаването на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ са отразени в чл. 2 на нейния устав: „Целта на кооперацията е: 1) да доставя евтина, здрава и чиста храна на членовете си, 2) да подпомага бедните ученици, които без това не биха могли да следват търговската гимназия, и 3) да развива другарски чувства между членовете си.“⁴

Обстановката, при която била създадена кооперацията, целите, които си поставила, и нейната близо петдесетгодишна дейност са най-ярко доказателство, че тя била извикана на съществуване от жизнените потребности на учениците при свищовската търговска гимназия. Те показват, че тя култивирала в себе си и в своите членове само положителните и прогресивни черти на кооперативното движение и не преследвала корисни експлоататорски цели, каквито не били чужди на някои кооперации у нас от миналото. Едно свидетелство за това е начинът, по който били набирани и изразходвани средствата на кооперация „Солидарност“. Той е отразен в нейния устав. Според член 3 кооперацията черпела материалните си средства: „а) от месечните членски вноски, б) от допълнителни порции и други непредвидени.“⁵ Член 5 гласял: „Излишъкът, както и дефицитите минават в бюджета на следващия месец“⁶. Член 6 пък от устава определял, че средствата на кооперацията можели да се изразходват само за следното: „а) за доставяне необходимите съестни продукти и хляба за гостилницата, б) за потребните готварски принадлежности и мебели, в) за покриване на разходите за готвач, прислуга, наем за здание, отопление и осветление, г) за подпомагане бедни ученици в гостилниците.“⁷ Никъде в устава не било предвидено реализирането на печалби от търговска дейност и от дейността на прехранването на учениците. Не се предвиждало и разпределянето на печалба между членовете на кооперацията.

Наред с моралните и материалните предпоставки за възникването на кооперацията интерес представлява и поводът за нейното образуване.

През май 1902 г. свищовските гостилничари-капиталисти за втори път през същата година намалили чувствително грамажа на порциите и увеличили цената им. Това влошило още повече и без това лошите жизнени условия на учениците от търговската гимназия. Те били силно разтревожени и решили да противодействуват незабавно на новия гостилничарски произвол. Още на другия ден след повишаването на цените на храната в гостилниците всички ученици от търговската гимназия бойкотирали организирано частните гостил-

⁴ Устав на Ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ при Държавната търговска гимназия „Д. х. Василев“, Свищов, 1929, стр. 1.

⁵ Пак там, стр. 3.

⁶ Пак там, стр. 4.

⁷ Пак там.

ници. Пред всяка от тях били поставени ученически бойкотни постове, които приканвали другарите си да не влизат в тях за храна.

Характерно е, че инициативата за бойкота била чисто ученическа, докато училищната дирекция държала страната на частните гостилничари. Тя се обявила в защита на користните интереси на гостилничарите-експлоататори, а не защищавала интересите на своите ученици. Но поведението на дирекцията и опитите на реакционните буржоазни кръгове в града да компрометират акцията на учениците не дали нужния за гостилничарите ефект. Почти всички ученици се включили в бойкота с голям ентузиазъм. Поради това той бил пълен. Почти всички гостилници останали без клиенти и трябвало да изхвърлят приготвената храна. Това заставило алчните гостилничари само два дена след повишаване на цените, намаляване на порциите и започване на бойкота да капитулират и да се върнат към старите цени на храната.

Учениците чувствували, че отстъпката на гостилничарите е временна. Поради това инициаторите на бойкота решили, че за да се избавят напълно от постоянните произволи и ограбвания на гостилничарите-експлоататори, трябва да създадат своя, ученическа кооперативна гостилница. Този въпрос бил обсъден на няколко ученически събрания, които се провели в разсадника край града. На тези събрания било решено да се намери готвач, да се наемат прибори и помещение и да се отвори ученическа кооперативна гостилница. След това от желаещите да се хранят в кооперативната гостилница били събрани необходимите парични вноски и още преди свършването на учебната година била открита ученическа гостилница близо до гимназията. Тя функционирала до настъпването на лятната ваканция.

Ученическият бойкот срещу частните гостилници и образуването на ученическа кооперативна гостилница съвпадали с борбите на работническото дружество в града срещу грабителската данъчна политика на българската буржоазна държава. Това ни навежда на мисълта, че те вероятно са били свързани с тези борби или най-малкото са били повлияни от тях.

След свършване на ваканцията и започване на новата учебна година (1902/1903 г.) идеята за основаването на ученическа кооперативна гостилница била обсъждана отново на няколко негласни ученически събрания. Те били проведени пак в разсадника край града. Един от първите инициатори за създаването на ученическата кооперативна гостилница при свищовската търговска гимназия бил Райко Даскалов, ученик от с. Бяла Черква, по-късно виден деец и ръководител на БЗНС.

В резултат на взетите решения в началото на септември 1902 г. една ученическа делегация се явила пред новия директор на гимназията д-р Йорданов и го запознала с решението на учениците за основаване на кооперативна ученическа гостилница. Новият директор, който проявявал повече грижи за прехраната на учениците, одобрил идеята за основаване на ученическа кооперативна гостилница. Това повдигнало още повече ентузиазма сред инициаторите за създаването на кооперативната гостилница. Те добили непоколебима увереност, че тяхното дело ще се увенчае с успех.

При повишен ентузиазъм 44 ученици се записали за учредители на кооперативната ученическа гостилница. Те внесли по 20 лв за покупка на прибори, продукти и др. Със събраните суми било наето помещението на гражданина Петър Няголов на ул. „Александровска“ и били закупени необходимите прибори и продукти. След това било проведено общо кооперативно събрание, на което се определила допълнителната вноска за храненето на кооператорите през целия септември. Избран бил управителен комитет на кооперацията. Той се състоял от председател, секретар, домакин и двама съветници. Била избрана и контролна комисия. Тя се състояла от председател, секретар и един член. Още с учредяването на кооперацията бил изработен писан устав на същата. Впоследствие той бил изменен и допълван няколко пъти.⁸

На 14 (27). IX. 1902 г. ученическата кооперативна гостилница сервирала за пръв път храна на своите членове.⁹ Тя се обслужвала отначало само от ученици. Само за приготвя-

⁸ Първият устав на ученическата кооперативна гостилница бил написан на бял картон и окачен на стената в гостилницата. Въпреки търсенето, което предприехме, не можахме да намерим нито един екземпляр от него. Първият екземпляр от устава на „Солидарност“, който успяхме да намерим, е отпечатан в размер на 20 страници в печатницата „Дядо Паничков“ в Свищов през 1910 г. Другият намерен екземпляр от устава на „Солидарност“ е написан през 1929 г. на пишеща машина на 11 страници. През същата година той бил утвърден от Министерството на търговията, промишлеността и труда. Този устав с малки изменения и допълнения следва устава от 1910 г. Двамата екземпляра от устава на кооперация „Солидарност“ се пазят в архивата на икономическия техникум „Георги Димитров“ в Свищов.

⁹ Тази дата посочва Цоню Ст. Гирганов, един от инициаторите за образуването на кооперацията, в статията си „Ученическите кооперативни гостилници в Свищов“, поместена в сборника, издаден по случай 50-го-

нето на храната имало платен готвач. Така в средата на септември 1902 г. идеята за създаване на ученическа кооперативна гостилница се осъществила на дело. По сведения на Цоню Ст. Гирганов на 10 (23). V. 1903 г. при подготовката на кооператорите за ученическата манифестация по случай празника на славянската просвета и писменост било решено кооперацията да се нарече „Солидарност.“

3. ОРГАНИЗАЦИОННИ ОСНОВИ НА ПЪРВАТА УЧЕНИЧЕСКА ПОТРЕБИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ У НАС

Ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ била изградена върху основите на демократическия централизъм. Нейни членове могли да бъдат всички ученици от Свищовската търговска гимназия. На практика кооперацията набирала членовете си предимно из средата на бедните и прогресивно настроени ученици. Това показва, че по своя социален състав тя била предимно организация на учениците, които произхождали из семействата на трудещи се.

Всеки ученик-кооператор имал пълна власт да участва съобразно установения от устава ред в ръководството, в организацията и в дейността на кооперацията. Той бил избирател и избираем и имал право да преглежда кооперативните сметки и книжа в присъствието на лицето, което ги водело. Член 12 на кооперативния устав от 1910 г. давал право на всеки кооператор да прави устни и писмени запитвания и оплаквания пред управителния съвет, пред контролната комисия, пред частното събрание на отделната гостилница или пък пред общото кооперативно събрание. Освен това уставът гарантирал правото на кооперативните членове да се изказват напълно свободно на кооперативните събрания.¹⁰ Всеки кооперативен член имал право да изисква свикване на извънредно събрание на гостилницата за разглеждане на важни въпроси. За целта той пускал подписка, която трябвало да подпишат една трета от членовете на гостилницата. За да се осигури безпристрастно разглеждане на поставените въпроси и вземането на справедливи решения, на всяко кооперативно събрание за ръководенето му се избирал председател.

Кооперацията полагала специални грижи за своите болни членове. По лекарско предписание храната на същите се сервира в квартирата им.

Казаното дотук показва спазването на широка демокрация в работата и организацията на кооперация „Солидарност“, която осигурявала големи права на нейните членове. Наред с това кооперативните членове поемали съзнателно редица задължения, които ги приучвали към трудолюбие и колективна дисциплина и осигурявали образцова дейност на кооперацията, правилно и успешно протичане на нейната работа. Така според чл. 16 на устава от 1910 г. кооперативните членове, които закъснявали два часа след определеното време за храна, ако не били предупредили за това управителния съвет, се лишавали от полагащата им се за това време храна в полза на кооперацията.

Всеки кооперативен член бил задължен да дежурни в кооперативната гостилница в определено по списък време. Дежурните били длъжни да извършват своевременно всички необходими покупки, да бдят за тяхното добро качество, да ги вписват чисто и ясно в специалната за целта книга, да раздават храната на кооператорите и да се отчитат пред касниера за извършените разходи.¹⁰ Кооператорите, които се отклонявали от дежурство без

дишния юбилей на свищовската търговска гимназия. В запазените устави на „Солидарност“ се посочва, че тя е основана на 20. IX. 1902 г.

Наличието на различие относно датата на откриването на кооперативната гостилница при свищовската търговска гимназия дава основание да се предполага, първо, че Цоню Ст. Гирганов е допуснал грешка при датироването, тъй като е писал спомените си 33 години след основаването на кооперацията, и второ, че е възможно и датата в уставите да е сгрешена, понеже и те са написани доста години след откриването на кооперацията. Освен това възможно е в единия случай датировката да е направена от деня на откриването на кооперативната гостилница, а в другия — от деня на провеждането на учредителното събрание на кооперацията. Като имаме предвид, че по-късните устави са заимствували предшествуващите, в които вероятно е била посочена датата на откриването на първата ученическа кооперативна гостилница, склонни сме да приемем за по-достоверна датата, посочена в уставите — 20. IX. 1902 г. Но независимо от различията на датите както Ц. Гирганов, така и кооперативните устави посочват, че първата ученическа потребителна кооперация при свищовската търговска гимназия е основана през септември 1902 г. Това показва категорично, че тя е първата ученическа потребителна кооперация в България и че прокарването от Г. П. Минчев в сп. „Кооперативно дело“ от 1936 г., кн. I, стр. 30, мнение, че ученическото кооперативно движение у нас датира откъм 1910 г., е невярно. Приведените от нас безспорни доказателства за годината на основаването на „Солидарност“ показват, че и М. Михов в статията си „Свищовската ученическа кооперация“, публикувана в сп. „Народна кооперация“, бр. 6, 1961 г., допуска грешка, като отнася основаването на „Солидарност“ към 1904 г., или две години по-късно от действителното ѝ основаване.

¹⁰ Съгласно чл. 19 на кооперативния устав от 1910 г., а също и на устава от 1929 г.

причина, били наказвани с парична глоба (по устава от 1910 г.) или морално (по устава от 1929 г.).

Всеки член, който напуснал кооперацията, бил длъжен да заплати припадащата му се част от нейния дефицит, но нямал право да получи от излишъка ѝ, ако имало такъв. Тази мярка била възприета с цел да се затрудни безразборното напускане на кооперацията от нейните членове и да се гарантира по-голяма стабилност на същата. Пак със същата цел в кооперативния устав от 1929 г. било внесено следното допълнение: „Чл. 23. Никой член, без да му е разрешила дирекцията и без уважителни причини, не може да напусне гостилницата. В противен случай се счита изключен завинаги от „Солидарност“, като си заплати за 5 дни, без да се храни.“ Кооперативен член, който напуснал без уважителни причини една гостилница, не можел да постъпи отново в нея или в друга кооперативна гостилница.¹¹

Всеки кооперативен член бил длъжен да внася своевременно месечната си вноска за храна. За да се гарантира редовното и своевременно събиране на месечните вноски, което осигурявало нормално функциониране на ученическите гостилници, в устава от 1929 г. било направено следното допълнение: „Чл. 27. Член, който не внесе вноската си и всички дължими суми на гостилницата, се счита още 5 дни като такъв, без да се храни, а след това за доброволно напуснал, като се задължава да заплати припадащата му се част от вноската, като се изключва завинаги от „Солидарност“. С това обаче не се преследвало изключването на кооперативните членове, а само създаването на по-голяма стабилност на кооперацията. На практика били търсени най-ефикасни методи и начини на работа за своевременно събиране на месечните вноски за храна, без да се стига до разстройство в работата на отделните гостилници и до изключване на кооперативни членове. Така кооперативното ръководство използвало умело обстоятелството, че учениците получавали писма и записи само чрез дирекцията на гимназията, за да събира своевременно месечните вноски на членовете и да не допуска голямо задължняване на същите. То следяло редовно пусканите от дирекцията поименни обяви за получените ученически записи и своевременно поканвало учениците-кооператори, които са получили пари, да изплатят месечните си вноски към кооперативните гостилници. По такъв начин ръководството на кооперацията не чакало ученика да похарчи изпратените му от родителите пари и след това да не може да се издължи към съответната гостилница на „Солидарност“.

Освен казаните задължения всеки член бил длъжен още да присъствува на кооперативните събрания, да се подчинява на разпорежданията на управителния съвет и контролната комисия, да пази кооперативния инвентар от повреди и да изпълнява предписанията на устава.

Демократизмът на „Солидарност“ се изразявал и в това, че неин върховен орган било общото кооперативно събрание. Отделните кооперативни гостилници пък свиквали свои частни събрания. Редовните събрания се свиквали всеки месец. Те се считали законни, когато на тях присъствували най-малко две трети от кооперативните членове. Те разглеждали и вземали решения по следните въпроси: 1. Обсъждане и приемане на писани отчети и доклади от контролната комисия и от управителния съвет. 2. Освобождаване от отговорност и от длъжност управителния съвет и всички длъжностни лица и избиране нови за следващия месец. 3. Определяне на месечните вноски за храна. 4. Разглеждане на постъпили до събранието оплаквания от членове. 5. Обсъждане на различни предложения, постъпили до събранието, разглеждане постъпки на кооперативни членове и др.¹²

Извънредните събрания се свиквали по решение на контролната комисия, когато се констатирали нарушения на устава или злоупотреби, или пък по искане на една трета от членовете на кооперацията, направено писмено пред контролната комисия.¹³

Решенията на събранието се приемали по висшегласие с явно или тайно гласоподаване. При равни гласове решаващ бил гласът на председателя на събранието, който бивал и председател на кооперацията.¹⁴ Изборът на нов управителен съвет ставал с тайно гласоподаване. Всички кооперативни членове имали равен брой гласове.

Общо цялата кооперация между събранията се управлявала от върховна контролна комисия. Тя се състояла от контролните комисии на отделните гостилници. Върховната контролна комисия следяла за точното спазване на кооперативния устав и на решенията на

¹¹ Съгласно чл. 25 на кооперативния устав от 1929 г.

¹² Вж. чл. 68 на кооперативния устав от 1910 г. и чл. 88 на устава от 1929 г.

¹³ Съгласно чл. 69 на кооперативния устав от 1910 г.

¹⁴ С устава от 1929 г. бил изменен съществено съставът на общото кооперативно събрание. Оттогава общите събрания започнали да се състоят не от всички кооперативни членове, а само от УС на кооперацията, от длъжностни лица, от контролните комисии при отделните гостилници и от по 10 гласника, избрани от всяка гостилница (чл. 82).

общите кооперативни събрания, а също и на решенията на събранията на всяка кооперативна гостилница. Тя разрешавала споровете между отделните гостилници, между членовете в гостилниците, свиквала общите кооперативни събрания и била длъжна да прави месечно по две ревизии на всяка кооперативна гостилница. Нейните решения и разпореждания били задължителни за цялата кооперация. Тя била отговорна за своята дейност пред общото кооперативно събрание. Според устава от 1929 г. мандатът на върховната контролна комисия бил двумесечен.

Отделните гостилници се управлявали от управителен съвет, който до 1929 г. се избирал от кооперативното събрание на всяка гостилница. Той се състоял от: а) контролна комисия, б) домакини, в) покупна комисия, г) касиер и д) секретар. Този състав на управителния съвет на всяка гостилница бил определен съгласно чл. 26 на устава на „Солидарност“ от 1910 г. Съгласно чл. 30 на новия кооперативен устав от 1929 г. старият състав на управителния съвет при отделните гостилници бил заменен със следния: а) председател, б) подпредседател, в) секретар, г) касиер и д) съветник.

Според устава на кооперацията от 1910 г. управителният съвет на всяка гостилница имал за задача да уволнява и назначава персонала в гостилницата (чл. 59), да наема помещения за гостилница и други вещи (чл. 60), да дава мнения и разрешения на контролната комисия за сключване на договори, които се одобрявали от събранието (чл. 61). За своите действия управителният съвет бил отговорен пред общото събрание на съответната гостилница (чл. 62). По устава от 1929 г. (чл. 31) управителният съвет бил натоварен още с разрешаването на възникналите конфликти между отделните членове или пък между членовете и персонала спрямо друго трето лице. Същият устав (чл. 32) лишил управителния съвет от правото да уволнява персонала в гостилницата, като предоставил това право на частното събрание на гостилницата. По устава от 1929 г. (чл. 35) управителният съвет бил „напълно отговорен за делата си пред частното събрание“. В края на всеки месец той представял за одобрение от събранието проверен и заверен от контролната комисия баланс за финансовото положение на гостилницата. Видно е, че уставът от 1929 г. ограничил състава на управителния съвет на отделните гостилници, като изключил от него контролната комисия, домакините и покупната комисия. Това предало на управителния съвет по-голяма оперативност. Едновременно с това били ограничени в известна степен правата му и била засилена отговорността му пред частното събрание на гостилниците. За негова сметка били разширени правата на контролната комисия и на кооперативното събрание. Този непосредствен контрол над работата на управителния съвет почти изключвал възможността за каквито и да било злоупотреби с кооперативни средства и имущества от неговите членове.

Контролът върху работата и финансовото положение на отделните гостилници се осъществявал непосредствено от контролната комисия на всяка гостилница. Тя се състояла от 3 души и се избирала по устава от 1910 г. за един месец, а след приемането на устава от 1929 г. — за два месеца. Контролната комисия контролирала действията на домакините, на покупната комисия, на готвачите, на дежурните, на прислугата, на касиер-счетоводителя и т. н. Докато бил в сила уставът от 1910 г., тя била длъжна да прави най-малко по две, а след 1929 г. — най-малко по една ревизия на всички длъжностни лица, които имали работа с кооперативни пари и друго имущество. Уставът от 1929 г., като изключил контролната комисия от състава на управителния съвет, дал право на същата да контролира и неговата дейност. Още по устава от 1910 г. контролната комисия имала задача да бди за точното спазване на уставните изисквания, решенията на кооперативните събрания и да свиква извънредни събрания, когато разкрие нарушения и злоупотреби. За да се изключи възможността от злоупотреби от страна на контролната комисия, тя нямала право да изразходва кооперативни пари.

Всяка кооперативна гостилница имала 4 домакина: а) домакин на кухнята и допълнителните порции; б) домакин на зеленчука, кърпите и остатъците от храната, в) домакин на запаса и г) домакин на хляба и глобите.¹⁵ Домакинът на кухнята и допълнителните порции определял и контролирал работата на прислужниците, правел веднъж месечно опис на инвентара в гостилницата, водел списък на повредените и изгубените предмети с указване на лицата, които трябвало да ги платят. Наред с това той се грижел за чистотата в гостилницата и събирал сумите от допълнителните порции.

Домакинът на запаса съхранявал всички запасни стоки. Всяка вечер лично предавал на готвача необходимите за другия ден продукти, като ги изписвал в специална тетрадка.

¹⁵ Вж. стр. 11—12 на устава от 1910 г. и стр. 5 на устава от 1929 г.

Домакинът на зеленчука, кърпите и остатъка от храната се грижел за доброто съхраняване на зеленчука, за чистотата, за своевременното изпиране на кърпите в гостилницата и за своевременното продаване на хранителните остатъци и отпадъци.

Домакинът на хляба и глобите водел точна сметка за получения и изконсумиран хляб, проверявал неговото тегло и събирал сумите от глобените членове на гостилницата.

Всички домакини заедно определяли менюто.

При всяка гостилница била избирана тричленна едномесечна покупна комисия. Тя извършвала покупката на всички необходими за гостилницата прибори, хранителни продукти и други подобни, като полагала особено старание да ги купи на възможно най-ниска цена

при най-добро качество. Покупките се извършвали в присъствието най-малко на двама члена от комисията. Те се удостоверявали с подписа на продавача. Всяка покупка, незаверена с подписа на продавача, оставала за сметка на покупната комисия. Тя отговаряла солидарно за своята дейност. Всичко това приучавало членовете на покупната комисия към търговски похвати — непосредствено следене за стоките и цените на пазара, строга отчетност и т. н. Покупната комисия избирала един от членовете си за свой касиер. Той получавал от касиер-счетоводителя на гостилницата парични суми за извършване на необходимите покупки. Касиерът на ко-

Обр. 1. Списък на длъжностните лица при I ученическа кооперативна гостилница "Солидарност"

Обр. 2. Управителният съвет на II ученическа кооперативна гостилница "Солидарност" през 1909 г.

мисията водел разходна и партидна книга и се отчитал за извършените покупки пред касиер-счетоводителя на гостилницата.¹⁶

Всяка кооперативна гостилница имала специален касиер-счетоводител. Според чл. 49 на устава от 1910 г. той бил избран за срок от 3 месеца, а според чл. 41 на устава от 1929 г. — за срок от два месеца. Касиер-счетоводителят водел всички приходи и разходи на гостилницата. Той се грижел за редовното и своевременно събиране на месечните вноски на кооператорите, срещу които издавали квитанции.¹⁷ Същият бил длъжен винаги при поискване от контролната комисия да предоставя за контрол и ревизия водените от него книжа и сметки. В края на всеки месец съставял баланса на гостилницата. Освен това всяка гостилница имала и специален секретар. Той водел протоколите на кооперативните събрания и на заседанията на управителния съвет. Наред с това секретарят водел книгата за членовете, дисциплинарната книга, балансовата книга, кореспонденцията на гостилницата и др. Според чл. 57 на устава от 1910 г. той бил избран за петмесечен срок, а според чл. 48 на устава от 1929 г. — за срок от два месеца.

¹⁶ Вж. стр. 11—12 на устава от 1910 г. и стр. 5 на устава от 1929 г.

¹⁷ Съгласно чл. 50 на кооп. устав от 1910 г. и чл. 42 на устава от 1929 г.

В края на учебната година всяка гостилница избирала тричленна ликвидационна комисия. Тя уреждала съхраняването на кооперативното имущество през ваканциите, ликвидирала работите на кооперативната гостилница и се грижела за нейното отваряне в началото на следващата учебна година. След 1929 г. такава ликвидационна комисия се избирала и през зимната, и през пролетната ваканция. Ликвидационната комисия се отчитала за своята дейност пред първото следващанционно кооперативно събрание.¹⁸ Освен това според чл. 117 и 118 на устава от 1929 г. били избирани и две извънредни тричленни комисии — една за събиране на дебиторните сметки на гостилницата и друга за закупуване на зеленчук за през зимния сезон.

Всички членове и длъжностни лица на кооперацията, които не изпълнявали изискванията на кооперативния устав, разпорежданията на управителния съвет и със своите действия нарушавали кооперативната дисциплина, злоупотребявали кооперативни средства или пък по друг начин компрометирали кооперацията, били наказвани от кооперативното събрание или от управителния съвет според естеството на провинението им. Наказанията били от напомняне, мърмене, глоба до изключване на провинилия се от кооперацията. Към последното се прибавяло в краен случай.

Както се вижда от устава, всички длъжности в кооперацията — от най-низшата до най-висшата, — с изключение на готвачите и прислугата, били заемани по избор само от ученици. При това всички длъжностни лица и всички колективни кооперативни органи били длъжни да представят почти ежемесечно пълен отчет за своята дейност. Освен това съгласно устава те били подменяни след едномесечен или двумесечен срок от избора им.

От казаното дотук се вижда, че през своето близо половинвековно съществуване ученическата потребителна кооперация при свищовската търговска гимназия успяла да си изгради една стройна, строго издържана във всяко отношение кооперативна организация, която ѝ осигурявала безупречна дейност. Умелото съчетаване в тази организация на широката кооперативна демокрация със строгия централизъм осигурявало голяма инициативност и свобода на нейните членове и на всички нейни ръководни звена за творческа дейност. В същото време тази организация осигурявала осъществяването на строга отчетност и ефикасен контрол върху дейността на всички длъжностни лица в кооперативното ръководство. Това изключвало възможността за възникване на корупция и злоупотреби в кооперативния апарат. Още по-характерно било, че цялата тази стройна кооперативна организация била дело на самите ученици. Всички служби били организирани и ръководени безплатно от тях.

Сполучливо изградената организационна структура на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ при търговската гимназия в Свищов била едно от най-важните условия, които осигурявали нейното особено продължително (близо 50-годишно) съществуване и успешна, плодотворна дейност.¹⁹

4. ДЕЙНОСТ НА КООПЕРАЦИЯ „СОЛИДАРНОСТ“ ПО ПРЕХРАНВАНЕТО НА УЧЕНИЦИТЕ ПРИ СВИЩОВСКАТА ТЪРГОВСКА ГИМНАЗИЯ

Основаването на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ с нейната сполучливо избрана организационна структура и със задачи, които отговарят най-добре на ученическите интереси, намерило горешата и безрезервна поддръжка на почти всички ученици от свищовската търговска гимназия. Свидетелство за това е фактът, че само един месец след откриването на първата ученическа кооперативна гостилница била открита втора с общо 40 ученици-кооператори. Учениците, които желаели да станат членове на кооперацията, били много повече, но всички желаещи не могли да бъдат приети поради липса на достатъчно помещение за откриване на повече ученически кооперативни гостилници.

За членове на ученическата кооперация били приемани предимно по-бедни ученици, които изпитвали най-големи трудности при прехранването си. Този социален произход на членовете на „Солидарност“ показва, че тя била използвана главно като средство за борба на учениците, произхождащи из семействата на трудещите се, против ограбването им от

¹⁸ Вж. чл. 90 на устава от 1910 г.

¹⁹ „Солидарност“ просъществувала до септември 1949 г. Оттогава заедно с другите ученически столове в града нейните гостилници преминали към бившото общинско-стопанско предприятие „Хоремаг“. През февруари 1953 г. „Солидарност“ била възстановена отново само за една година. През 1954 г. с преминаването на свищовската търговска гимназия под ръководството на ЦКС на мястото на ученическата кооперация „Солидарност“ бил създаден ученически стол под ръководството на Централния кооперативен съюз.

страна на търговския капитал с цел да си осигурят в капиталистическата действителност по-благоприятни условия за прехранване и учене.

През 1903—1904 г. били направени опити за основаване на ученически гостилници от друг род, които да сервират по-разкошна и по-скъпа храна срещу далеч по-високи месечни вноски от тия на „Солидарност“. Инициатори за това били ученици, произхождащи от по-богати семейства на търговци и индустриалци. Тези опити претърпели пълен неуспех, докато в същото време броят на учениците, членуващи в кооперация „Солидарност“, се увеличавал непрекъснато.

Успешната дейност на кооперация „Солидарност“ се вижда от данните, приведени в следната таблица:²⁰

Години	Брой на ученическите гостилници	Брой на членовете на кооперацията
1902	2	94
1908/09	2	110—120
1909/10	—	178
1915	5	300
1929/30	4	494
1930/31	4	572
1931/32	4	558
1932/33	4	505
1933/34	4	440
1934/35	4	582*
1935/36	4	370*
1947	4	140**

* В тези числа не са включени членовете на IV гостилница.

** Това число се отнася само до членовете на IV гостилница.

Данните от таблицата показват постоянно и значително увеличаване на броя на членовете на кооперация „Солидарност“. Това означава, че се увеличавал постоянно броят на учениците, хранещи се в ученическите кооперативни гостилници. Наблюдаваното през учебните 1931/32 г., 1932/33 и 1933/34 г. намаление на броя на кооперативните членове било предизвикано преди всичко от намаления брой на приеманите през съответните години ученици в свищовската търговска гимназия. Като се изключат тези неизбежни колебания, вижда се, че броят на членовете на кооперация „Солидарност“ показва твърда тенденция на ежегодно увеличаване. Един от учредителите на „Солидарност“, пишейки в своите спомени за голямото желание на учениците да членуват в ученическите кооперативни гостилници, посочва, че то станало едва ли не болест на всеки ученик.²¹

Докато през 1908/1909 учебна година около една трета от учениците на търговската гимназия още не са членували в кооперация „Солидарност“, през 1929—1932 год. тя обединявала в своите редове почти всички ученици, чиито родители живеели далеч от Свищов и не могли да им доставят храна редовно. Учениците от търговската гимназия, които се хранели по това време в частни гостилници в града, били съвсем малко. Следователно почти всички ученици се хранели само в гостилниците на „Солидарност“. Това показва, че през годините на тежката световна стопанска криза, която беше обхванала и нашата страна, поради силното влошаване на материалното положение на трудещите се техните деца — ученици в търговската гимназия в Свищов — потърсили масово защитата на ученическата потребителна кооперация. Тя им осигурявала в тези гладни години питателна храна на много по-ниска цена, отколкото частните гостилници.

Непрекъснатото увеличаване на учениците кооператори и постоянното желание на почти всички ученици да станат кооперативни членове е едно безспорно свидетелство за здравата организация и за стабилността на кооперация „Солидарност“. То е показател за огромното доверие и безграничната любов, с които тя се ползувала сред учениците като техен защитник срещу ограбването им от частните гостилничари.

²⁰ Тези и следващите данни са извлечени от архивата на кооперация „Солидарност“, от албумите на завършилите търговската гимназия в Свищов, юбилейните сборници на същата гимназия и от свищовския ежедневен и периодичен печат.

²¹ Герганов, Цоню, Ст., Ученическите кооперативни гостилници в Свищов. Юбилеен сборник на свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев“ 1884—1934 г., Свищов, 1935, стр. 309.

Горните данни свидетелствуват не само за увеличаване на кооперативните членове, но и за непрекъснатото разширяване на дейността на ученическата кооперация „Солидарност“. Докато при образуването на кооперацията била открита само една гостилница, през 1915 г. броят бил увеличен на 5. После намален на 4, тъй като с намирането на по-голямо помещение две от гостилниците били обединени в една.

Липсата на обширно и удобно кооперативно помещение за гостилница била една от най-важните причини, поради които кооперация „Солидарност“ не можела да приеме в редовете си всички ученици, които изявявали желание да станат нейни членове. Възможностите на наетите помещения за кооперативни гостилници били много ограничени. Пак поради липса на по-обширно кооперативно помещение за гостилница ръководството на „Солидарност“ било принудено да наема и поддържа на различни места обикновено по четири, а през някои години и по пет гостилници. Това обременявало кооперацията с редица допълнителни големи разходи по поддържането на гостилниците — за наем, за готвачи и прислуга, при закупуването на хранителни продукти и др. Така през 1915 г. само за наем и за персонала на четири кооперативни гостилници кооперацията платила 12 000 лв — доста голяма сума за тогавашните условия. Тези допълнителни разходи оскъпявали значително храната и се отразявали неблагоприятно върху размера на месечните вноски на кооперативните членове.

При наличието на едно обширно кооперативно помещение, в което да се съберат всички гостилници, можело да се реализират огромни икономии от премахване на разходите за наем, от намаляване на персонала и разходите за него, от значително намаляване на разходите за гориво, за прибори и др. Наред с това обединяването на всички гостилници в една давало възможност да се закупуват хранителни продукти на едро в много голямо количество и на много по-ниски цени.

Изгодността да се поддържа едно по-обширно собствено кооперативно помещение за гостилница, вместо да се наемат няколко малки частни помещения и да се поддържат множество отделни гостилници, била отрано осъзната от ръководството и от членовете на ученическата кооперация „Солидарност“. Поради това твърде отрано учениците-кооператори били запалени от стремежа да си построят собствен кооперативен дом с обширно помещение за гостилница, за увеселения и културно-масова работа. Този стремеж бил отразен и в устава на кооперация „Солидарност“. Един от неговите членове постановявал да се създаде специален фонд за набиране на средства за построяването на собствено кооперативно здание. Средствата за фонда се набирали от случайни подаръци на частни лица, от доброволно върнати суми от издържани бедни ученици, от глобите, събирани от нарушителите на вътрешния кооперативен ред, от организирани утра, вечеринки, забави, лотарии и др. В новоприетия устав от 1929 г. било предвидено създаването на специален комитет, който да работи за усилване на фонда. Такъв комитет бил създаден. Той събирал средствата, предназначени за фонда, и ги внасял на съхранение в Спестовна каса, организирал с участието на учениците вечеринки, утра, забави, театрални представления, лотарии и др.²² В резултат на добрата организация и разгърнатата широка дейност постепенно във фонда се набирали значителни суми.

Вероятно по настояване на кооператорите-ученици, които разбирали икономическата неизгодност от поддържането на няколко гостилници, още през 1911/12 год. учителският съвет при гимназията повдигнал пред министерството въпроса да бъде отпусната държавна помощ в размер на 30 000 лв за построяване на здание за кооперативна гостилница. Предвиждало се с тази сума и със сумите, набрани във фонда, да бъде построен собствен дом на ученическата кооперация „Солидарност“. Но реакционната капиталистическа държава, която виждала в кооперациите разсадник на прогресивни идеи у нас, не удовлетворявала това искане на учителския съвет. Така тя проявила враждебното си отношение към кооперацията на борческите ученици от Свищовската търговска гимназия.

Едва през 1939 г., т. е. 37 години след основаването на „Солидарност“, със събраните във фонда 383 000 лв, с отпусната от ефорията при гимназията помощ в размер на 589 655 лв и с 800 000 лв заем от Свищовската популярна банка била построена на сегашния площад „Свобода“ масивна кооперативна сграда с два големи салона за хранене на учениците, с модерни кухни, удобни складове за съхранение на продуктите, с магазини и три апартамента.²³ По този начин дългогодишната мечта на кооператорите да имат свой кооперативен дом била осъществена.

Кооперация „Солидарност“ оказвала ценна материална и възпитателна помощ на учениците и чрез организирането и поддържането на собствена кооперативна фурна. Идеята

²² Вж. чл. 99 и 100 на устава от 1929 г.

²³ Вж. в. Свищов, бр. 7 от 1. XII. 1940 г.

за организирането на такава се зародила сред членовете на „Солидарност“. През март 1930 г. ръководството на кооперацията се обърнало с молба към учителския съвет да го осветли относно възможностите за откриването на кооперативна фурна в града. Последният назначил комисия от двама учители, която да проучи въпроса.²⁴ После с протокол № 23 от 26. III. 1930 г. учителският съвет решил, че е невъзможно откриването на кооперативна фурна при „Солидарност“ поради „големи мъчности по издръжката на фурната“. Въпреки това такава била организирана през 1931 г. с помощта на дарение от родолюбивия свищовски обушар Марин Бояджиев. Фурнаджиите частници противодействували силно на откриването на ученическа кооперативна фурна. Поради това дълго време тя била охранявана от ученици-ремсисти. По трима или четирма те дежурели, като пренощували във фурната. Това било ярък пример на безпределната преданост, която учениците проявявали към кооперативното дело. Известно време борбата за съществуването на кооперативната фурна станала обединително звено за прогресивните ученици в гимназията.

Първоначално кооперативната фурна приготвяла хляб само за гостилниците на „Солидарност“. Впоследствие тя започнала да приготвя хляб за всички ученици на гимназията. Почти всички ученици купували хляб само от нея. Фурната на кооперация „Солидарност“ умело водела упорита борба с търговците-мелничари братя Златанови за защита интересите на учениците. Когато братя Златанови повишавали цената на брашното, а с това и цената на хляба в Свищов, ученическата кооперативна фурна закупувала чрез търг брашно на по-ниска цена от гр. Бяла, от с. Белене и Ново село. Така почти винаги тя осигурявала на учениците хляб на по-ниска цена от цената на хляба, приготвяван в частните фурни в града.²⁵

Постоянното нарастване на плодотворната дейност на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ се вижда и от баланса за нейните годишни приходи и разходи. Така през учебната 1908—1909 г. той бил над 25 000 лв, през учебната 1909/10 г. — 37 924 лв, през 1915 г. — 100 000 лв, а през 1934 г. нараснал на 218 705 лв. Приведените числа показват тенденцията на постоянното нарастване на баланса на кооперацията, което означава, че е нараствала постоянно нейната дейност.

Особен интерес при анализиране продължителната дейност на кооперацията представят сравнителните данни за цената на храната, сервирана в кооперативните и частните гостилници на Свищов. Те разкриват големите материални изгоди, които си осигурявали учениците чрез разширяване дейността на кооперация „Солидарност“. Тези изгоди се виждат най-добре от следващата таблица.²⁶

Средна месечна цена на храната в Свищов

Години	Цена на храната (в левове)	
	в ученическите кооп. гостилници	в частните гостилници
1902/03	16,50	24—32
1908/09	24,50	30—40
1925	400—500	600—700
1928/29	500—600	800—900
1929/32	средно 400	—

Приведените данни, макар и само за няколко години, показват убедително, че кооперация „Солидарност“ осигурявала на учениците храна с около 30% по-евтина, отколкото храната, която те биха получили от частните гостилници. Наред с това кооперативните гостилници осигурявали на учениците по-здрава и по-силна храна, отколкото храната, която им предлагали частните гостилници. В сравнение с цената на храната в гостилниците на другите градове в страната, където нямало кооперативни ученически гостилници, храната в гостилниците на „Солидарност“ била двойно по-евтина.

Материалните изгоди, които потребителната кооперация „Солидарност“ принасяла на учениците в Свищов, се заключаваха не само в това, че тя предоставяла на своите членове здрава, силна и вкусна храна с над 30% по-евтина от тая на частните гостилници. Те се заключаваха и в това, че самото съществуване на ученическите кооперативни гостилни-

²⁴ Протокол № 22 на учителския съвет при търговската гимназия в Свищов от 11. III. 1930 г.

²⁵ По спомени на проф. Г. Тошев, бивш директор на гимназията.

²⁶ По тогавашния курс на лева.

ци и възможността на учениците да постъпват в тях, като откѝжат да се хранят в частните гостилници, щѝм намерят храната им скѝпа и недобрѝкачествена, принуждавали частните гостилничари в Свищов да поддържат едни по-умерени цени на храната. Именно конкуренцията на „Солидарност“, която през 1925 г. осигурявала на учениците храна срещу месечна вноска от 400—500 лв, била главната причина, която принуждавала частните свищовски гостилничари да предоставят на учениците храна срещу месечен абонамент от 600—700 лв, докато по същото време в другите градове на страната месечният абонамент за храна в частните гостилници се движел от 1000 до 1200 лв, или с около 400—500 лв по-скѝпо от Свищов.²⁷ Безспорно е, че без конкуренцията на „Солидарност“ частните гостилници в Свищов щели да повишават напълно произволно цените на храната. Така със самия факт на своето съществуване и дейност ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ в гр. Свищов оказвала в известна степен положително регулиращо въздействие върху цените на храната в свищовските частни гостилници. По този начин тя принасяла големи материални изгоди на всички, които се хранели в частните гостилници на Свищов.

Безспорно е, че кооперация „Солидарност“ можела да осигури още по-евтина храна на своите членове, ако не е било необходимо да осигурява безплатна и полубезплатна храна на значителен брой бедни, но трудолюбиви, ученолюбиви и прогресивни ученици, които без нейната помощ нямали материална възможност да завършат средното си търговско образование.

Както посочихме, една от целите на ученическата потребителна кооперация при свищовската търговска гимназия, залегнала в чл. 2 на нейния устав, била да подпомага бедните, трудолюбиви ученици. Тази цел била една от многото и важни положителни черти в работата на „Солидарност“. Дългогодишната дейност на кооперацията показва, че тя е държала особено ревностно за изпълнение на тази си задача. За това свидетелствуват красноречиво следните числа:

Учебни години	1902/3	1908/9	1909/10	1928/29	1929/30	1930/31	1931/32
Брой на учениците, хранили се безплатно или полубезплатно в кооп. гостилници	2—4	6	8	18	19	21	26

От горните числа се вижда, че успоредно с увеличаването на кооперативните членове, с укрепването и разширяването на кооперативната дейност растял и броят на бедните и прогресивни ученици, които получавали безплатна или полубезплатна храна от гостилниците на кооперация „Солидарност“. Техният брой от 2—4 през учебната 1902/03 г. се увеличил на 26 през учебната 1931/32 г., като достигнал около 5% от общия брой на кооперативните членове.

Освен това кооперация „Солидарност“ раздавала на бедните ученици значителни парични помощи за набавяне на учебници, учебни помагала, отопление, за плащане на квартири и др. Така през учебната 1929/30 година тя изразходвала за тази цел 4274 лв, през учебната 1930/31 година — 2500 лв, през учебната 1931/32 година — 3800 лв и т. н.

Чрез своята широка благотворителна дейност потребителната кооперация „Солидарност“ помогнала на много бедни, но способни прогресивни ученици да завършат успешно средно търговско образование.

Спомняйки си за тази дейност на кооперацията, М. Михов пише: „В началото на втората година от ученичеството си в Свищов един ден получих писмо от баща ми, в което той пишеше, че ще се наложи да прекъсна учението си. Повече не му било възможно да ме издържа. Лошата вест ми причини мъка. Но една вечер, като отивах да се храня в гостилницата, ме посрещна мой другар. Той ме спря и заприказва, за да не вляза в салона, където се провеждаше кратко събрание. След малко учениците започнаха да излизат. Усетих, че ме гледат някак радостно. Като се хранех, председателят дойде при мен и ми каза: „Минко, от утре ти ще се храниш безплатно. Ние узнахме, че вашите нямат достатъчно средства да те издържат и решихме да ти помогнем.“ Усетих как нещо ме задави и не знаех какво да кажа от вълнение. После разбрах, че другарят, с когото живеехме заедно,

²⁷ Вж. в. Кооперативна пробуда, бр. 19 от 30. XI. 1925 г.

прочел писмото на баща ми, открил причината на моето отчаяние. Заедно с други мои съученици взели инициативата за това решение.²⁸

В половинвековната дейност на кооперацията такива случаи, когато в най-критичните моменти чрез поемане прехраната на изпадналите в материално затруднение ученици тя им оказвала решаваща помощ, за да завършат гимназиалното си образование, има стотици.

Внимателното отношение към бедните ученици било прекрасна традиция, неписан закон на кооперация „Солидарност“. На безплатна храна бедните ученици били приемани от кооперативното събрание, след което били считани от всички за равноправни кооперативни членове. Никой нямал право да им натяква, че се хранят безплатно. Който се осмелявал да оскърби беден ученик, като му напомни, че се храни безплатно, бивал веднага отстраняван от кооперативната гостилница без право да бъде приет на храна в друга кооперативна гостилница. Изключените по тези причини кооперативни членове не могли да бъдат възстановявани и от висшата контролна комисия. Само общото кооперативно събрание било властно да прецени дали такива ученици могат да станат отново кооперативни членове. Тези и други прекрасни традиции, които се поддържали в кооперация „Солидарност“, възпитавали кооперативните членове в отношение на другарство, взаимно уважение, взаимопомощ. Те не позволявали да се развиват у учениците порочни качества, като надменност, пренебрежителност и други подобни. Тази страна от живота на кооперация „Солидарност“ може да служи и днес като убедителен пример за възпитаване на учащите се.

5. „СОЛИДАРНОСТ“ — ЦЕНТЪР НА ИЗВЪНУЧЕБНАТА ДЕЙНОСТ НА ПРОГРЕСИВНИТЕ УЧЕНИЦИ И ШКОЛА ЗА ПОДГОТОВКАТА НА ПЛАМЕННИ И ОПИТНИ КООПЕРАТИВНИ ДЕЯТЕЛИ

Наред с неocenимите материални изгоди, които осигурявала на своите членове, ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ имала огромно положително значение и като център за творческа самодейност на учениците с прогресивни разбирания, като практическа школа за подготовката на пламенни и способни кооперативни кадри и като сполучлив първообраз на създаването на нови ученически кооперативни организации по цялата страна.

Нейната успешна дейност, нейното непосредствено и продължително въздействие върху съзнанието на учениците създали благоприятна почва за възникването на редица прогресивни ученически кооперативни и други дружества, които станали отличителна черта на свищовската търговска гимназия. Така били създадени ученическото просветително и благотворително дружество „Пробуда“, ученическото въздържателно дружество „Прераждане“ и редица други ученически дружества, които развили активна културно-просветна, благотворителна и възпитателна дейност.

Под непосредственото благотворно влияние на кооперация „Солидарност“ и в тясна връзка с нея в свищовската търговска гимназия били създадени ученическа книжарска кооперация „Подем“ — 1922 г., ученическа кооперация болнична каса — 1924 г., ученическа спестовна каса — 1926 г. Тези три ученически кооперации развили също широка и плодотворна дейност. Те донесли на учениците редица материални изгоди, подобрили чувствително условията за живеене, учение, оказали силно и положително възпитателно въздействие при формирането на техния характер.

Ученическата книжарска кооперация „Подем“ имала за цел да доставя на учениците от свищовската търговска гимназия учебници, тетрадки, счетоводни материали и други учебни пособия, научна и художествена литература на по-ниски цени от частните книжарници; да подпомага бедни ученици, като им отпуска безплатно тетрадки, учебници, моливи и други пособия; да развива умствените способности на учениците чрез организиране изнасянето на реферати и сказки. Тя организирала своя библиотека, провеждала просветни събрания, на които прогресивни ученици-членове на Комсомола, а по-късно на РМС изнасяли реферати и правели оживени изказвания. Там те прокарвали научното марксистко-ленинско обяснение на разискваните въпроси. Така тези събрания били превръщани в трибуна за марксистическа просвета на учениците и за борба срещу реакционната буржоазна лъженаука.

През цялото си съществуване ученическата книжарска кооперация „Подем“ водела непримирима борба срещу интригите и натиска на свищовските книжари-търговци. Те правели всичко възможно, за да предизвикат нейното компрометиране и закриване. Не

²⁸ Михов, М., цит. статия.

рядко те отправяли искания към дирекцията на гимназията за незабавното разтурване на ученическата книжарска кооперация. Въпреки това тя успявала винаги чрез търгове да закупува и доставя на учениците книжарски материали на възможно най-ниска цена. За нейната успешна дейност изключително значение имала безрезервната подкрепа, която й оказвали учениците. Винаги когато частните книжари се опитвали да ликвидират кооперация „Подем“ чрез конкурентна борба или пък като отказват да й продават книжарски материали, почти всички ученици, организирани от своите прогресивни другари, обявявали пълен бойкот на частните книжарници и ги заставяли да капитулират.

Книжарската кооперация „Подем“ била в тясна връзка с кооперация „Солидарност“. За това говори фактът, че тя също имала фонд „Построяване на кооперативно заведение“ и предвиждала събраните по този фонд суми да бъдат предадени на кооперация „Солидарност“, когато започнела да строи кооперативен дом. Кооперация „Подем“ била използвана също като удобна легална форма за свързване и работа на РМС с учениците.

Задачите, които си поставяла книжарската кооперация „Подем“, и нейната дейност показват, че подобно на „Солидарност“ тя била образец на ученическа взаимопомощ, жилага и борческа организация на учениците от търговската гимназия за борба срещу ограбването на книжарите-търговци. За жизнеспособността на кооперация „Подем“ говори фактът, че тя не могла да бъде ликвидирана от частните книжари по пътя на постоянната икономическа борба. За нейното ликвидиране те потърсили помощта на реакционната буржоазна власт. Обрисувайки я като „гнездо на учениците-комунисти“, те успели да предизвикат специална заповед за нейното закриване от Министерството на търговията.

Ученическата болнична каса и ученическата спестовна каса били също ярък образец на ученическа самоинициатива и взаимопомощ. Ученическата кооперативна болнична каса осигурявала на своите болели членове безплатни лекарства, грижела се за поддържане на хигиената в кооперативните гостилници. Тя си поставяла задача да изпраща болели ученици — нейни членове на санаториално лечение, да плаща за опериране на болели нейни членове и т. н. Тя отпускала на нуждаещите се ученици заеми и помощи в доста значителни размери.

Ученическата спестовна каса приучвала учениците на спестовност, подпомагала бедни ученици и събирала суми към фонда за построяване на кооперативно здание за гостилниците на „Солидарност“.

Всички операции по воденето на сметките на ученическата книжарска кооперация „Подем“, на ученическата кооперативна болнична каса и на ученическата спестовна каса били водени безплатно от избрани за целта ученици. Това давало възможност за практическо приложение на придобитите от учениците знания по счетоводство, по финансов контрол и ревизия.

Тези кооперации и особено „Солидарност“ били център на извънучебната културно-просветна, художествена и друга масова самодейност на учениците от свищовската търговска гимназия. За набиране на средства за различните си фондове те организирали литературно-музикални програми, утрa, забави, вечеринки, театрални трупи, театрални представления и др. По този начин кооперациите били място, където се разкривали, събуждали и развивали творческите сили и инициативи на учениците. Там тези усилия и инициативи били канализирвани отначало от Комсомола, а после от РМС в прогресивна насока. Още от основаването на кооперация „Солидарност“ общите кооперативни събрания били превърнати в трибуна на прогресивните ученици, в школа, където те се учили не само на правилно изказване, на честна и гравивна другарска критика и самокритика, но и на смела критика срещу реакционните училищни порядки, срещу язвите на буржоазния строй и получавали първите уроци по обществено-политическо възпитание. По този повод проф. Минко В. Русенов, възпитаник на търговската гимназия, пише: „Тук идеите на Димитър Благоев скоро намират благодатна почва и няма да бъде никак пресилено, ако се каже, че борческите традиции на учениците от Свищовското търговско училище започват с появата на „Солидарност“.²⁹

На тържествените кооперативни събрания и по други поводи в кооперативните гостилници учениците декламирали борческите стихотворения на нашите революционни поети: Христо Ботев, Гео Милев, Христо Смирненски и др. От бурните събрания и зали на „Солидарност“, където се изказвали смело прогресивните ученици, започвало откриването и вербуването на тези ученици за членове на ученическите социалистически кръжоци при гимназията, за членове на славния български Комсомол, а после и на героичния РМС.

²⁹ Русенов, М. В., Свищов и икономическото образование у нас. 75 години огнище на икономическа просвета, юбилеен сборник 1884 — 1959, Свищов, 1960, стр. 225.

Цялата разностранна културно-просветна и идейно-възпитателна дейност, която се извършвала в ученическата потребителна кооперация „Солидарност“, се намирала под ръководството на прогресивните учители и ученици от свищовската търговска гимназия. Кооперация „Солидарност“ била удобна и широко използвана форма за работа на РМС сред учениците от гимназията. До 1932 г. учениците-ремсисти винаги имали господство в ръководството на кооперацията. Следващите години упоритото домогване на учениците-легионери към ръководствата на кооперацията и нейните гостилници се засилило извънредно много. Те получавали насърчение и подкрепа от градската реакция и от фашизираните елементи сред учителите. Периодът след 1932 г. се характеризира с ожесточени борби между ремсисти и легионери за ръководството на кооперацията. За ремсистите и симпатизиращите на РМС ученици запазването на ръководството на кооперация „Солидарност“ и на нейните гостилници в свои ръце имало извънредно важно значение. За тази цел ремсистите провеждали умело широка и успешна работа сред учениците. В резултат на нея много често учениците-ремсисти държали в свои ръце цялото ръководство на кооперацията, а почти винаги имало отделни нейни гостилници, чийто ръководства били съставени изключително от членове и симпатизанти на РМС. Така „Първа ученическа кооперативна гостилница „Солидарност“ в квартал „Велишана“ в продължение на десетилетия била непревземаема крепост на РМС. Нейното ръководство непрекъснато се заемало изключително от ученици-членове и симпатизанти на РМС.³⁰ Това им позволявало да използват организацията на кооперация „Солидарност“, за да осигуряват безплатна храна на активни, но бедни ремсисти, за да провеждат по-лесно своята дейност сред останалите ученици и да прикриват тази дейност от преследването на гимназиалната дирекция и на свищовската полиция. Така чрез овладяване ръководството на различните ученически организации и на първо място чрез ученическата кооперация „Солидарност“ РМС успявал да ръководи почти винаги дейността на ученическия колектив при свищовската търговска гимназия. Борческите прогресивни настроения господствували във всички гостилници на кооперация „Солидарност“ и в нейното общо ръководство.

БКП чрез учителите-комунисти и чрез РМС използвала умело различните легални ученически организации и най-вече кооперациите „Солидарност“ и „Подем“, за да се свързва с широката ученическа маса на гимназията. Ремсовата организация при гимназията използвала постоянния контакт на учениците в ученическите кооперации, за да разпространява легалните печатни издания на партията—„Ехо“, „Жупел“, „Поглед“, „Ре-Леф“ и др. По този начин партията разпространявала сред учениците в гимназията марксизма-ленинизма, развивала у тях борчески комунистически дух, организираща ги за борба против реакционните черти на буржоазното училище, учела ги на солидарност с революционните борби на работниците и трудещите се селяни против политическото безправие и икономическото ограбване на нашия народ от българските и чуждестранните капиталисти. Благодарение на това големите революционни борби на трудещите се под ръководството на славната БКП почти винаги намирали горещ отклик и сред учениците на свищовската търговска гимназия. Историята на гимназията е наситена с продължителни и упорити ученически стачни борби. Не рядко ученическите стачки са носели определен политически характер и са били напътствувани от БКП.

Благодарение на прогресивния ѝ характер почти винаги по време на ученически стачки кооперация „Солидарност“ била използвана като опора на стачкуващите ученици. Така по време на ученическата стачка през 1905 г. около 40 ученика от Свищов били изпъдени от бащите им, които искали да ги заставят да се откажат от стачката. Всички тези ученици били настанени на квартира при други ученици, а ученическите кооперативни гостилници на „Солидарност“ ги хранили безплатно през цялото време на стачката и не допуснали те да станат стачкоизменници.

Свищовската реакция, като виждала, че кооперация „Солидарност“ е здрава опора на прогресивните ученици-ремсисти, които я използвали за разпространяването на комунистическата идеология сред останалите ученици, търсела усилено повод за нейното компрометиране и закриване. В това отношение действували активно реакционното училищно ръководство и частните свищовски гостилничари.

През цялото съществуване на „Солидарност“ училищните власти проявявали стремение да я поставят изключително под своя пълен контрол. Като виждали в коопера-

³⁰ Това било постигнато чрез умела и упорита разяснителна и организационна работа. По указание на ремсовата организация всички членове и симпатизанти на РМС се настанявали на квартири в района на „Първа кооперативна гостилница“ и членували в нея. По този начин те имали винаги болшинство на събранията и успявали да избират свое ръководство на гостилницата.

цията един добре организиран център на прогресивните ученици, те се стремели да поставят във всяка нейна гостилница по няколко учители, които да упражняват контролни функции, да следят за настроението и за всички инициативи на учениците и да влияят върху тях в желаната за дирекцията на гимназията насока. Те трябвало да парират своевременно инициативите на прогресивните ученици и влиянието им върху целия ученически колектив. Учениците-кооператори отбивали тези реакционни стремежи винаги по най-енергичен начин. Почти във всяка своя стачка, а такива организиравал почти всеки випуск на гимназията, наред с исканията за подобряване на учебната програма, против реакционния гимназиален режим и др. учениците издигали и искания за ненамеса на училищните власти в живота, в организацията, в ръководството и в дейността на кооперация „Солидарност“.

Борбата между реакционните стремежи на гимназиалното ръководство и учениците-кооператори взела най-остра форма през 1929 г., когато ръководството на „Солидарност“ и на почти всички нейни гостилници се оказало в ръцете на прогресивните ученици — членове и симпатизанти на РМС. Тогава, не без давление на побеснялата от ярост свищовска реакция, учителският съвет на гимназията, като обсъдил въпроса за устава на ученическите кооперации и неговото изменение, с протоколно решение № 16 от 26. II с. г. предявил ултиматум на учениците-членове на кооперация „Солидарност“ в срок от една седмица да приемат изменение на нейния устав в смисъл „... че учителите могат да бъдат членове на кооперацията“, като ги заплашил, че в противен случай кооперацията ще бъде закрыта. Въпреки заплахата учениците-кооператори смело отхвърлили това предложение. В знак на решителен протест срещу ултиматума на учителския съвет по решение на кооперативните събрания ученическите кооперативни гостилници били затворени, а инвентарът им бил предаден на дирекцията. Гостилниците били затворени през март 1929 г. в един сезон, когато било почти невъзможно да се намират хранителни продукти на пазара. По този начин близо 500 ученици, които се хранели в гостилницата на „Солидарност“, се лишили от вкусната, силна и евтина храна и се обрекли на продължително недоизхранване. Част от тях трябвало по неволя да се хранят из кръчмите на Свищов, където качеството и хигиената на храната почти не били контролирани от санитарните власти и били под всякаква критика. Най-бедните ученици и особено ония, които преди получавали безплатна храна в кооперативните гостилници, трябвало буквално да гладуват. Въпреки това всички кооперативни членове проявили непреклонна решителност да запазят самоуправлението на своята потребителна кооперация.

Стремежите на гимназиалната дирекция, които довели до затварянето на ученическите кооперативни гостилници, предизвикали силно негодувание и сред свищовските граждани. Те гледали на съществуването на „Солидарност“ като на притегателен център, който привличал в свищовската търговска гимназия повече ученици и им осигурявал с това повече наематели. Местният вестник „Свищовски известия“, бр. 32 от 23 март 1929 г., изказал мнение, че със затварянето на кооперативните гостилници учениците се подхвърляли на жестоко ограбване от кръчмарите и гостилничарите, без да могат да получат задоволителна храна. „Имахме случаи — писал вестникът — да следим и констатираме, че много от учениците прекарват, особено тази седмица от поста само с хляб, пестил и халва.“ Като привеждал Алековата мисъл, че от фасул и армия не излиза фея, същият вестник заключавал: „Тежко и горко на тази наука, гдето под влияние на пестил и тахан халвата ще може да се въплоти и възкреси Меркурия в индивидума с всичките му добродетели.“ Вестникът обвинил училищните власти, че виждали благоприятната почва за виреенето на идеите на комунизма сред учениците „... в кооперативните тенджери, а не в душите на кооператорите“. Той се обявил против действията им, които довели до закриването на ученическата кооперация „Солидарност“, която по негово признание била изградена в продължение на четвърт век и в която учениците прилагали на практика получените в гимназията знания. В същата статия вестникът изразил опасенията на свищовските граждани, че с ликвидирането на „Солидарност“ се премахнало онова „примамниче“, което карало учениците от различни краища на страната да предпочитат да учат в свищовската търговска гимназия, а не в друга такава гимназия. Той заявил открито, че закриването на „Солидарност“ щяло да предизвика силно намаляване на учениците на гимназията през следващите години, което пък ще причинило на свищовските граждани големи загуби от наеми и др.

Ако за свищовските граждани въпросът за съществуването на кооперация „Солидарност“ бил свързан с по-големия брой на учениците на гимназията, а с това и с осигуряването на повече наематели, то за учениците и ремсовата организация той бил от най-жизнено значение. Ето защо стремежите на дирекцията и на свищовската реакция за закриване

на ученическите кооперативни гостилници, които довели до обричане на учениците на глад и били насочени против прогресивното ръководство на „Солидарност“, срещнали решителната съпротива на учениците и недоволството на свищовското гражданство. Под натиска на общественото мнение в града и с цел да сломи съпротивата на прогресивното ръководство на кооперация „Солидарност“ дирекцията на гимназията обявила в края на месец март с. г., че отваря кооперативните ученически гостилници и започнала да записва наново членове за тях. При така създамата се обстановка, за да не се окаже в изолирано положение, ръководството на „Солидарност“ решило и отворило отново ученическите кооперативни гостилници.

В борбата между училищните власти и учениците по въпроса за членуването на учителите в ученическата кооперация „Солидарност“ бил постигнат компромис. Училищните власти успели да прокарат в устава на „Солидарност“ допълнението, което допускало да се приемат за членове на кооперацията и учители от търговската гимназия. Но под натиска на учениците било направено контрадопълнение, което определяло изрично, че учителят-кооператор „... не взема участие при определяне на месечната вноска, нито при нареждане програма за храна, не изказва мнение, нито гласува в събранието.“³¹ По този начин учениците-кооператори запазили изключително за себе си правото да ръководят работата на кооперацията и да определят количеството и качеството на храната съобразно своите разбирания, материални интереси и изисквания. Въпреки постигнатия компромис в устава, борбата на учениците срещу опитите на гимназиалното ръководство за намеса в работата и ръководенето на кооперация „Солидарност“ продължила. На практика учениците се стремели по различни допустими начини да не допуснат членуването и проникването на учителите в кооперативните гостилници. Някои учители пък, които успели да станат членове на кооперативните гостилници, се опитвали в разрез с уставните положения да изказват мнения на кооперативните събрания. Борбата между училищните власти и учениците се пренесла вътре в кооперацията и често се разгаряла в кооперативните събрания.

През 1929 г., когато избухнала „голямата стачка“ на учениците от свищовската търговска гимназия, реакцията и училищните власти се опитали да провалят стачката, като затворят отново ученическите кооперативни гостилници на „Солидарност“ и лишат по този начин стачниците от храна. За изпълнение на този план гостилниците на „Солидарност“ били затворени. Пред тях била поставена полицейска охрана. Въпреки това учениците-стачници успели да отворят гостилниците и продължили да се хранят в тях. Така и този нов опит на реакцията за закриване на омразната ѝ ученическа потребителна кооперация „Солидарност“ завършил с неуспех. Кооперацията била мощна опора на стачниците. Тя изиграла извънредно важна роля за повишаване на тяхната организираност и издръжливост. Когато, поддавайки се на заплахите и призивите на гимназиалната дирекция, родителите на някои ученици се опитали да ги отклонят от стачната борба, като отказали да им изпращат пари и храна, кооперативните гостилници поели прехраната на тези ученици. Кооперацията осигурявала безплатна храна и на учениците от Свищов, чиито родители упражнявали натиск върху тях, за да ги принудят да се откажат от стачната борба. По време на стачката салоните на кооперативните гостилници били не само място за храна на стачниците, но и място, където се провеждали ежедневно бурни събрания, които сплотявали редовете им за успешна стачна борба. Благодарение на това продължилата близо 50 дни стачка на учениците от свищовската търговска гимназия, която била едно от най-големите проявления на революционното движение срещу фашистката реакция у нас през 1929 г., завършила с успех. Фашизиращият немски възпитаник, учителят Киров, чиито грубости и търгашество били повод за нейното избухване, бил отстранен от гимназията, а любимата на учениците кооперация „Солидарност“ била запазена.³² Тя продължила плодотворната си дейност и след стачката, въпреки изключването от гимназията на около 21 прогресивни ученици-кооператори. Характерно е, че след стачката в мотивировките на учителския съвет за изключването на редица ученици наред с обвинението им за активно участие в стачката стояли и обвиненията за това, че по време на кооперативни събрания те са се изказали против приемането на учители за членове на ученическите кооперативни гостилници. Така в протокол № 18 на учителския съвет от 30. XII. 1929 г. по повод изключването на един ученик от VII б клас четем: „Един от буйните стачници... освен гдето не е посещавал училището, но е спирал и малките ученици да не идват на

³¹ Вж. чл. 7 на кооперативния устав от 1929 г.

³² Въпросният Киров бил учител в гимназията по немски и френски език. Той и съпругата му предавали частни уроци по тези езици, срещу което вземали на учениците по 40 лв на час, сума крайно висока. За да си осигурят клиента, той пишел безразборно двойки на учениците. По този начин ограбвал оскъдните им средства.

училище. . . В събранията на ученическата кооперация миналата година се изказал против приемането на учител като член на кооперацията, защото учителите членове щели да шпионират какво става в кооперативната гостилница.“ В същия протокол по повод изключването на друг ученик от IIIа специален курс пише: „Той не е пропускал случаи да не се замеси в някой смут. Миналата година взе живо участие в съпротивата да не се допускат учители в ученическите кооперации.“ Чрез изключването на редицата ученици дирекцията на гимназията се стремяла да изтръгне ръководството на „Солидарност“ от ръцете на прогресивните ученици, но това не ѝ се отдало.

Обр. 3. Част от стачкуващите ученици при Държавната търговска гимназия в гр. Свищов през 1929 г.

Огромно било значението на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ като своеобразна практическа школа за подготовката на пламенни, способни и прогресивни кооперативни кадри, подготвени в значителна степен за плодотворна и прогресивна обществена дейност. Благодарение на добрата си организация и широка дейност тя предоставяла на учениците големи възможности да практикуват придобитите в гимназията теоретически знания. В нея те се приучавали да извършват ежедневна трудова, търговска, счетоводна, организационна, ръководна, стопанска и друга подобна дейност при образецов ред и строг финансов и обществен контрол. По този начин кооперация „Солидарност“ развивала у учениците от свищовската търговска гимназия чувството за съзнателна трудова, финансова, счетоводна и общокооперативна дисциплина, за другарство, за колективност и взаимопомощ в работата. Тя култивирала у тях практически навици и житейски опит за организиране и ръководене на кооперативни и обществени стопански предприятия.

Учениците, избирани за председатели на отделните гостилници на „Солидарност“, като ръководели тяхната работа при строго спазване на уставните положения и решенията на кооперативните събрания, придобивали ценен практически опит в организирането и ръководенето работата на кооперативни предприятия.

Учениците, избирани в контролните комисии на отделните кооперативни гостилници или във върховната контролна комисия на „Солидарност“, се запознавали практически с воденето на всички отчетни кооперативни документи. Те придобивали техниката да боравят с тези документи, като извършвали редица ревизии на дейността на управителния съвет и на другите длъжностни лица в кооперацията. Те придобивали такива ценни качества на контрольори, като строга бдителност и добросъвестност в работата по контрола и ревизията на дейността на кооперативните предприятия. Благодарение на тази им работа в коопера-

ция „Солидарност“, когато завършвали търговската гимназия, тези ученици били технически и морално подготвени за резултатна работа по контрол и ревизия върху дейността на стопанските предприятия, на материалноотчетни лица.

Ценни практически навици и качества придобивали учениците, избирани за членове на покупните комисии при гостилниците на кооперация „Солидарност“. Те се запознавали непосредствено с различните хранителни продукти и техните качества, придобивали практически навик да следят пазарните цени на хранителните продукти и с търговски похват и вещина да намират и закупуват тези продукти в достатъчно количество, с високо качество и на възможно най-изгодни цени. Тези ученици усвоявали уменията да провеждат търгове, да офертират с различни търговски фирми. Наред с това учениците от покупните комисии, като отчитали направените покупки и изразходваните суми с редовни отчетни документи, не само се запознавали с тези документи, но придобивали практически опит и умение да работят с тях.

Учениците, избирани за касиер-счетоводители, също усвоявали практически опит и умение да изпълняват тази служба. Те придобивали техника да водят приходо-разходни и кванционни книги, да правят месечни финансови отчети и да боравят умело и съвестно с кооперативни средства.

Практически опит за водене на съответните длъжности придобивали и учениците, избирани за различни домакини на кооперативните гостилници. Те усвоявали документацията по приемане, съхраняване, предаване и отчитане на различно кооперативно имущество, а така също и воденето на магазинна книга, правенето на инвентаризация и т. н.

Освен това чрез дежуренето си в кооперативните гостилници всички ученици се възпитавали в трудови навици и дисциплина.

Огромното значение на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ като място за практикуване на теоретическите познания на учениците по счетоводство и търговия, по контрол и ревизия, по организиране и ръководене на кооперативни и други стопански предприятия изпъкна още повече и може да се оцени най-добре, когато се знае, че поради почти ежемесечната смяна на управителния съвет и на всички други длъжностни и ръководни лица в нейните гостилници повечето от учениците преминавали през гимназиалния си курс през една или друга изборна длъжност на кооперацията. Там те, практикувайки придобитите в гимназията теоретически знания, привиквали да стопанисват правилно кооперативното имущество, да се самоконтролират, да бъдат точни, изпълнителни и изправни в работата си.

Кооперацията приучвала своите членове към точност, добросъвестност, инициативност и други положителни качества най-вече чрез ежемесечните отчетно-изборни събрания. Там всяко длъжностно лице и отделните членове получавали от събранията съответна похвала или порицание за своята работа. Така в кооперация „Солидарност“ учениците осъществявали самоинициативно и в много сполучлива форма обвързване на обучението си с живота, с практиката, момент, който не беше добре застъпен в буржоазното училище.

Завършвайки образованието си, всички ученици, които са имали възможност да практикуват в кооперация „Солидарност“ теоретическите си познания по деловодство, счетоводство, финансово-контролна работа и т. н., излизали от нея със значителен опит, с техническа и морална подготовка за водене на съответните кооперативни служби.

Добрата организация и дългогодишната плодотворна дейност на „Солидарност“ получили международно признание в книгата на бившото Общество на народите, озаглавена „Les Cooperatives Scolaires“, издадена през 1930 г. Там тя е спомената като една от добре организирани ученически кооперации.

Колко ползотворна е била работата на учениците в кооперация „Солидарност“ за подготовката на пламенни и опитни кооперативни кадри, изпъкна особено ярко, като се има предвид колко бързо се разпространявало кооперативното дело у нас през първата половина на настоящия век. Тогава кооперативните дружества никнали бързо във всички отрасли на българското стопанство. Новооткриваните кооперации се нуждаели много от добре подготвени, опитни, честни и прогресивни кадри за всички звена на кооперативната работа.

Обр. 4. Корицата на книгата за членовете на IV ученическа кооперативна гостилница „Солидарност“ през 1930 г.

УЧЕНИЧЕСКА ГОСТИЛИЦА „СОЛИДАРНОСТ“
за месец ноември 1939 г.

№	Продукт и цена	Сума	№	Продукт и цена	Сума
1	Хлябчета по 10 скимаври	10.00	1	За организация	
2	Лъвци по 10 скимаври	10.00	2	а) стенописи	12.50
3	а) сирене 5.75	5.75	3	б) интервюване	3.00
4	1 скимаври	2.50	4	Външ. работи	10.00
5	Външ. работи	1.50	5	Замалани	12.00
			6	Злато. Често дано	6.00
			7	Златошени	3.00
			8	Злато праб	3.00
			9	Златошени и златошени	1.50
			10	Златошени за месец ноември	2.50
					60.25

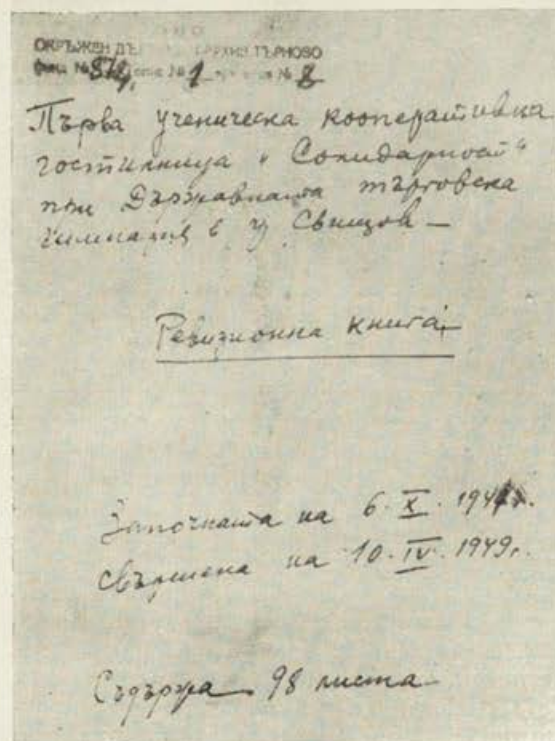
в Свищов 1 ноември 1939 г.

Обр. 5. Финансов отчет на II ученическа кооперативна гостилница „Солидарност“ за месец ноември 1939 г.

Необходими били хора, запалени с огъня на любовта и предаността към кооперативното движение. Ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ при свищовската търговска гимназия била фактически една от школите, в които се подготвяли такива кадри. Учениците, които завършили търговска гимназия,

напуснали „Солидарност“ твърдо убедени в предимствата на кооператизма, с придобити навици и опитност да водят успешно кооперативни книжа и сметки, да организират и ръководят кооперативни дружества.

Възпитаниците на свищовската търговска гимназия, преминали практическата прогресивна школа на кооперация „Солидарност“, убедили се в предимството на кооперативното дело, бяха най-пламенните и най-прогресивните стонници на кооперативното движение у нас. Те бяха едни от най-добрите, най-опитните и ревностните организатори и ръководители на кооперативните организации на трудещите се във всички клонове на българското стопанство, пламенни разпространители на кооператизма и социалистическите идеи сред широките трудови маси на народа. Те развиваха у тях чувството на солидарност, взаимопомощ и колективност в работата. Това означава, че те развиваха и укрепваха в нашия обществен и стопански живот ония положителни кълнове на кооперацията, които при качествено новите условия на народната демокрация у нас спомогнаха много да се разгърне и осъществи под ръководството на БКП социалистическото преустройство на нашето селско стопанство във формата на ТКЗС и на дребното занаятчийско производство във формата на ТПК, които са качествено нова степен на кооперативното движение — социалистическа кооперация.

Обр. 6. Началната страница на една от ревизионните книги на I ученическа кооперативна гостилница „Солидарност“ през 1947—1949 г.

През 1964 год. по инициатива на Министерството на вътрешната търговия и на Централния кооперативен съюз се създаде специална комисия, която да проучи възможностите за възстановяване на кооперация „Солидарност“ на още по-широка основа. Проектира се

отначало кооперацията да обхване учениците от всички учебни заведения на гр. Свищов, а после въз основа на нейния опит да се създадат такива ученически кооперации в цялата страна. Осъществяването на този план ще донесе голям икономически и възпитателен ефект. Първо, вместо многото ученически столове, които използват малки помещения и остаряла готварска техника, ще се създадат уедрени кооперативни столове с модерни кухни и просторни помещения за хранене. Ще се намалят разходите за издръжката на храненето по линията на механизирането на производствените процеси, ще се намалят обслужващият персонал, разходите за поддържането на помещения, кухни и др. В резултат на това ще се подобри качеството на храната и ще се снижи нейната себестойност. В мащабите на цялата страна това ще бъде голяма икономия за народното стопанство. Второ, ще се създадат най-благоприятни условия за разгръщане творческите самоинициативи на учениците, за възпитанието им в колективистичен дух, в другарство и, което е още по-ценно, в обществено полезен труд. Ще се създаде прекрасна възможност за повишаване възпитанието на учениците в опазването на социалистическата собственост и в ръководенето на социалистически стопански предприятия на обществени начала. Всичко това прави наложително осъществяването на замисления план.

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ И ЛИТЕРАТУРА

- Архивата на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“, която се съхранява в икономическия техникум „Г. Димитров“ — гр. Свищов.
- Протоколни книги на учителския съвет на държавната търговска гимназия „Димитър х. Василев“, които се съхраняват при икономическия техникум „Г. Димитров“ — гр. Свищов.
- Устав на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“, Свищов, 1910 г.
- Устав на ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ при държавната търговска гимназия „Димитър х. Василев“, Свищов, 1929 г.
- Благоев, Д., Избрани произведения в два тома, т. I, София, 1950 г.
- Попов, К. Г., Стопанска България, сборник на БАН, кн. VIII, София, 1916 г.
- Юбилеен сборник на Свищовската държавна търговска гимназия „Димитър х. Василев“, 1884 — 1934 г. Свищов, 1935 г.
- 75 години огнище на икономическа просвета. Юбилеен сборник 1884—1959 г., Свищов, 1960 г.
- Сп. Кооперативно дело, 1936 г.
- Сп. Народна кооперация, 1961 г.
- В. Кооперативна пробуда, 1925 г.
- В. Свищов, 1940 г.
- В. Свищовски известия, 1929 г.
- В. Свищовска трибуна, 1905 г.

*AUS DER GESCHICHTE DER KOOPERATIVEN
SCHÜLERBEWEGUNG
SCHÜLERKONSUMGENOSSENSCHAFT „SOLIDARITÄT“
IN SVISCHTOV*

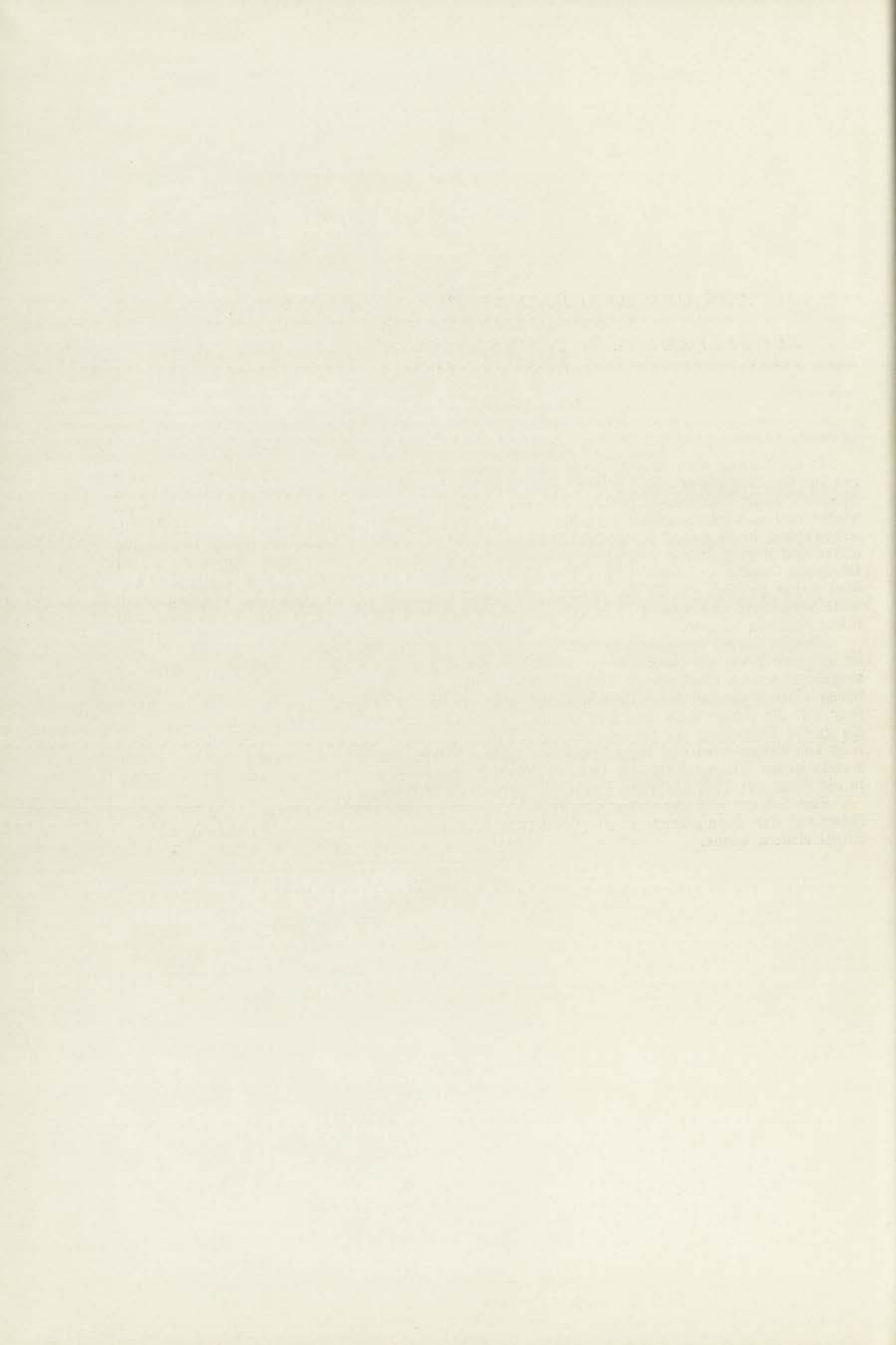
Doz. Peter Goranov

ZUSAMMENFASSUNG

In der vorliegenden Arbeit werden die gesellschaftlichen und die ökonomischen Bedingungen für die Entstehung der ersten Schülerkonsumgenossenschaft bei der Handelsschule in Svishtov einer Erforschung gestellt. Die ungenaue Datierung von anderen Autoren wird abgewiesen und es wird das richtige Datum ihrer Bildung und der Anfang der kooperativen Schülerbewegung in Bulgarien festgestellt. Es wird klar, dass die Organisation „Solidarität“ die aktive und unentgeltliche Teilnahme eines jeden Kooperators in ihrer Leitung durch Wahl aller führenden Organe und kurzfristiges Ersetzen der Amtspersonen sicherte. Mit konkreten Angaben wird weiter gezeigt wie die Kooperation die Schüler von der Ausbeutung der privaten Gastwirte verteidigte und welche Hilfe (kostenloses Essen und Geld) sie den armen und fortschrittlichen Schülern leistete.

Es wird darauf hingewiesen, dass „Solidarität“ von der RMS (Union der Arbeiter-Jugend) als günstige Form der Aufklärungsarbeit unter den Schülern der Handelsschule in Svishtov ausgenutzt wurde. Dank dieser Tätigkeit fanden die revolutionären Kämpfe der Werktätigen fast immer einen Widerhall unter den Schülern. Sie organisierten viele Streike. Bei ihrer Durchführung war die Kooperation eine Stütze der Streikenden. Ausserdem wird in dieser Monografie die grosse Bedeutung der Genossenschaft „Solidarität“ als praktische Schule für die Vorbereitung von flammenden und fortschrittlichen Kader hervorgehoben. Diese Kader halfen bei der sozialistischen Umgestaltung der Landwirtschaft in die Form der LPG und des Einzelhandels in die Form der TPK (Arbeiter Produktionsgenossenschaft).

Zum Schluss gibt der Autor darauf Acht, dass die breite, praktische Ausnützung der reichen Erfahrung der Schülerkooperation „Solidarität“ einen grossen erzieherischen und ökonomischen Effekt sichern könne.

РУСОФИЛИ И РУСОФОБИ ВЪВ В. ТЪРНОВСКИ ОКРЪГ ПРЕЗ 1886 И 1887 Г.

СПОРЕД НОВИ ДОКУМЕНТИ

Димо Минев

След съединението на Южна със Северна България и последвалата Сръбско-българска война през ноември 1885 г. вътрешното политическо положение в страната се влошило. Съперничеството и домогванията на европейските държави за надмощие и влияние над младата българска държава са дали своето пагубно отражение сред българското обществено мнение.

За кратко време през 1886 г. в България се извършили редица съдбоносни събития: на 9 август офицерите, привърженици на руската политика, детронирали княз Александър Батенберг, но Стефан Стамболов се противопоставил на тоя преврат и на 16 август било съставено правителство от противници на Русия. След 10 дни възврътнатият княз Александър за втори път и окончателно се отказал от българския престол и тогава управлението на страната било поверено на регентство начело със Стефан Стамболов, а новото правителство, възглавено от д-р Васил Радославов, било с явно подчертана противоруска политика.

Русия в същото време изпратила в България свой извънреден императорски пратеник генерал Каулбарс, който окуражил русофилите, а сам тръгнал на обиколка из страната, за да разяснява на населението каква е руската политика към България. Политическите страсти се разгорещили и българският народ се разделил на два противоположни лагера: едни с Русия, а други — нейни противници с регентството, подкрепяно от западните сили, враждебни на Русия.

На 15 октомври 1886 г. станали избори за Трето Велико народно събрание, свикано в Търново, което решило да търси княз за България.

След спречквания по вътрешни въпроси генерал Каулбарс на 5 ноември 1886 г. съобщил на правителството, че скъсва отношенията си с него, извикал телеграфически всички руски консули в България и заминал за Русия.

По тоя начин дипломатическите връзки между България и Русия били прекъснати. Една тричленна българска делегация била натоварена от правителството да тръгне из Европа да дири княз за страната.

В такъв момент на развихрени политически страсти и двубой между две политически групировки в град Лясковец бил основан един политически клуб, за който бил съставен следният протокол:

„Днес на двадесет пятий ноемврий 1886 година, подписаните граждани от г. Лясковец, като се събрахме относително до устройване на един клуб под название „Лясковский клуб“.

За състав на този клуб се избрах, тоже по явно вишегласие: за председател Н. Жеков, подпредседател х. Иван х. Москов, секретар-касиер Васил Н. Ганчев и членове: Ив. Гонгалов, Цончо Войников, Доси Цончев, Илия Кьорчев, Ив. Гиранлиев и Петко Бумбалов. Вследствие на това се състави настоящия протокол, подписан от нас присъстваючи“.

Следват подписите на 26 граждани.¹

¹ Окръжен държавен архив — В. Търново, фонд № 83, опис № 1, архивна единица 175.

Тоя документ е намерен в архивата на Недьо Н. Жеков (1841—1907 г.), който е най-видната личност между другите: известен учител и книжовник преди и след Освобождението.

В приетия същия ден устав на клуба четем:

„§ 1. Целта на Лясковския народен клуб е:

а) Запазването българската независимост и свобода.

б) Поддържането и спазването на пълното покровителство на Освободителката ни Россия над България.

в) Достигане Сан-Стефанска България.

г) Да следи и изобличава тези, които би попречили на целта на клуба.

§ 2. За достигането на тая цел, клубът се ползува от съдействието на всичките си членове.

§ 12. Средствата на клуба са: 1. доброволните помощи на членовете и 2. постоянните внасяния на членовете по един грош на месец от всякой член.“

Не е известно каква дейност е развил тоя клуб, но на 17 декември с. г. главните ръководители на клуба били арестувани. За това свидетелствуват два запазени дневника, писани от Иван Гонгалов.

ДНЕВНИК

На 17 Декември т. г. Търновският Градски престав г. Груев, който по това време беше в Лясковец по особени поръчения, които по-долу ще разправа, ни показа една телеграма от Гор. Оряхов. околийски Началник, в която тоя последния предписва на г. Пристава да ни препрати, а именно: г. Жекова, Бумбалова и мене до него, под предлог, че имал нещо важно да ни съобщи. Обещахме се г. Приставу г. Жеков и аз, понеже г. Бумбалов отсъствуваше от Лясковец ще отидем. Приставът ни каза, че ако желаете да дода пак с Вас, на което се съгласихме, понеже виждахме, че неговото желание е да ни прати до Началника под конвой. Тръгнахме ния двама, придружени от пристава и на 10 разкрача подир нас ни последваха двама стражари и пристигнахме в Гор. Оряховица и се представихме Началнику. Началникът ни съобщи, че имал заповед от Търн. Окр. Управител за да идем при него.

— Добре, казахме ний.

Условихме една каруца за 25 гроша, седнахме вътре и последвани от 2 конни жандарми, пристигнахме в Търново по часа 1 $\frac{1}{2}$ след обед.

Нужно е да забележа, че обядвахме в Оряховица в Тончева хан, придружени от Г-н Пристава, гдето после малко дойде и Началника. Като вече свършвахме обед, помежду ни четворица се почна един кратък политически разговор. Приставът, наедно с Началника укоряваха Каулбарса, защо се месил в нашите вътрешни работи, защо се пъхал между тълпите из София, та интригувал между хората и от туй негово поведение произлезе да го нападат и хулят, а на другите консули, като стоят на страна и не се месят, как не ги нападат и хулят. Г-н Жеков им каза, че всеки един българин трябва да си реши следущият въпрос:

България в днешното си положение може ли да бъде самостоятелна? България подир коя сила трябва да секундира? Дали подир Россия, Франция, Австрия и пр.? После него аз им казах следущето:

„че според моето мнение, Россия е еденствената държава, която може да бъде смърт или живот на България. Каулбарс пътува из България, за да разбере направлението на духовете на населението и да разправи всекому волята на Императора. А пък че Россия щяла да ни зароби, това са фокуси и подлости на властующите днес авантюристи.“ Пристигнахме в Търново. Каруцата ни стовари на 20 шага отдолу полицията. Последвани само от един жандарин, отидохме при Управителя в кабинета му. Кабинетът на Управителя беше обкичен с лика (портрета) на детронираният княз Батенберга.

Г-н Управителят ни покани да седнем. Седнахме. Той почна следущето „По сведението на властта е дошло, че Вий сте образували един клуб, целта на който било да бунтувате населението против властта. Понеже днешното положение не търпи подобно нещо, то аз имам заповед да Ви задържа в Търново.“

Аз му отговорих: „Г-не Управителю! Ще Ви кажа няколко думи и вярвайте не под влиянието на страха, но на безпристрастието. В нас — Лясковец се е основал клуб, който да критикува делата на правителството, нещо осветено и позволено на бълг. граждани от закона.“

„Добре, отговори г. Управителя, но днес не са такива времената, понеже е безкняжие.“

После това г. Жеков му каза, че целта на този клуб не е да бунтува населението, а да го приучава на политическият живот и пр. в този смисъл.“

Управителят каза, че аз останах доволен от тия обяснения и ще Ви задържа докато се обясни по-ясно работата. Аз имам заповед да Ви арестувам, но на мой риск аз Ви освобождавам на свобода из целия град, само с задължение, че всеки ден часа по 10 ще се представяте на Окол. началник. Вий сте свободни да се срещате и сбирвате с всекиго, да изповядвате своите идеи, само недейте хули явно и от всяка друга страна бъдете спокойни“.

Пожелах му и той нам „сбогом“ и излязохме. Отидохме долу при старшия, забеляза имената ни и белезите ни и излязохме, като останахме задължени да му явим на другия ден мястото, гдето живеем,

И. Гонгалов

Декември 18

Днес г. Жеков ходил и заявил, че се установява в дома на г. Янка Белелията, а аз не ходих, тъй като нямам още определено място за установление. Като ходих нагоре-надолу из града, старшият ме повика с пръст и ми каза, че по заповед на г. Управителя, моля да укажете местонахождението си непременно. Аз му казах добре, аз ще отида до Управителя и ще му разправа положението си. Старшият се съгласи и аз отидох в кабинета на управителя. След като го поздравих, му казах: „Г-не Управителю, старшият жандарин иска от мене да му укажа местонахождението си, но тъй като аз имам тук много роднини, то ще преспирам у тях, то не мога да укажа само едно място, понеже ако спя само в одного, ще му правя доста утегчение, а по-малко може би по 2—3 нощи в всекиго, а пък за да си наемам квартира не ще позволят средствата.“

Управителят ми каза: „Тъй като ми е донесено, че при тръгването Ви от Лясковец до тук множество народ Ви е изпровождал с акламация, то полицията трябва да узнае непременно местонахождението Ви за в всеки случай. А пък за спане можете да преспите в един дом по 3 нощи и да се местите, но на всяко преместване да явявате на полицията. И че недейте мисли, че аз съм от ония, които без присъда да затворят или да позволят бой, това никога няма да допусна“. За всичкото Вам донесено. . .“ (продължението е загубено. Д. Минев).²

Същият Иван Гонгалов е оставил следните спомени за емигрантството си в Русия през 1887 година. Те са записани в един домашен тефтер и са запазени от неговата дъщеря Станка Хранова в гр. Лясковец.

— Подир злополучния 19 февруари 1887 г., в който ден гарнизоните — русенски и силистренски — първия во главе с неустрашимия видински герой майор Ат. Узунов, а втория во главе с капитан Кръстев, поискаха да отърват нещастния български народ от гибелта, що му приготвяваха натрапеното регентство и министерство, със своята съинателна за идеалите на българския народ политика, защото последните водеха такава политика по подбуждането на заклетите врагове на славянството — Австрия, Германия и Англия. Това от една страна, а от друга — нечуваните мъки, на които звероподобния Мантов в гр. Русе подлагаше честните и мирни граждани, принудиха горните двама герои-патриоти да подготвят бунт в страната. За командир на тукашния — Търновският отред — бе определен капитан Ив. Белинов.

Дойде определеният ден 19 февруари — обяви се бунтът в Русе. Майор Узунов, види се от желание да не се пролива братска кръв, не взема сериозни мерки, но по негова заповед войниците му дадоха само няколко залпа и се свърши бунтът с печален край. И, както се знае, уловиха ги и ги застреляха.

Те бяха: подполковник Филов, майор Узунов, капитан Зеленгоров, подпоручик Крестеняков, Тома Кърджиев, Ангел Цветков и подпоручик Трѐмбешки.³

Настъпва вече благоприятно време за кръвожадания Мантов — управител на гр. Русе. Тежко и горко на ония съчувственици на революцията, които не успяха да избягат зад границата. Мъките, на които бяха подлагани, са неизказани! Те са описани подробно в „Мантовата гробница“ от Телемах х. Пенев.

Понеже ние — аз, Ив. Гиранлиев и Цончо Т. Войников — по съгласието и наставлението на Ив. Москов обходихме селата Долна Оряховица, Влашица, Сушица, Горен и Долен Тръмбеш, Козарево и Добриля, за да приготвим запасните за означение ден, които и даже под клетва подведохме, трябваше да търсим спасение на кожата си, а особено като ни съобщи старшият стражар Иванчо Арбанашчанина, че правителството знае вече за ходенето ни из околната по основаване на комитетите от запасните и че скоро щало да тури ръка на нас. Какво да се прави! На 24 февруари с. г. събрахме се в бащиния дом на хаджи Ивана Москов и решихме тримата да избягаме зад граница.

И тъй, в сряда на 28 февруари през нощта, пазаряваме каруцарина Стоян В. Цонев и веднага тръгваме за Свищов, където пристигнахме на другия ден къде пладне. Установихме се на Янакева хан и чакахме австрийския параход, който щеше да пристигне на другия ден. В петък на 3 март пристигна парахода и ние слизахме на скелата. Пашапорти няма. Старшият стражар ни запитва: „За къде?“ — За Русе, отговаряме ние. Марин Станков казал след това на старшият: „Тия хора са върли партизани и не им е чиста работата.“

Старшият започнал да разпитва за нас и да ни наблюдава. Благодарение обаче на дядя Никола Кондев, който има старо приятелство с този старшият по прехвърлянето на много градинари без паспорт, гарантира за нас и ние сме вече в парахода за към Русе.

С качването ни в парахода ме безпокоеше мисълта, че в Русе може да ни вземат от парахода, още повече че австрийците съчувствуват на нашите управници и даже ги поощряват в тая им политика. И наистина това ми предчувствие било на място. Разтревожен от тая мисъл, слизам във втора камара (класа, Д. М.), изправям се на прозореца, затулям си така лицето с ръце, щото едвам ми се виждат очите за влизащите в парахода. Гиранлиев, изправен горд, прав на куверта, а Войников се върти около мен. Лясковчанинът Пеню П. Пъсев тичешком отива при Гиранлиева на куверта, смущава го и му казва: „А бе, какво правиш тук прав? За вас са ни измъчвали тук в Русе 2—3 дни, по-скоро лягай долу!“

Гиранлиев ляга долу и всички градинарски мотики и кожуси отгоре му, та го добре закриват. Стоещец, гледайки през прозореца, иде право при мен Димо Орешков, който ме познал само по очите, ми казва: „Да се криете, че и под земята ви търсят!“

² Окръжен държавен архив — В. Търново. Фонд 83. Опис № 1. Архивна единица 194. Задържането на Недю Жеков е засвидетелствувано и от следния документ: Свидетелство № 855. Търновското окръжно управление с настоящето си удостоверява, че на 16-ти декември 1886 г. на жителя на гр. Лясковец Недя Жеков беше запретено да излиза от гр. Търново навън, за което му се дава настоящето, за да му послужи, където трябва.

Търново, август 1887.

Управител: Драсов

Секретар: Бондарев

Л. Табакова, Неиздадени писма от архива на Недю Жеков. Известия на държавните архиви. Том 6. София, Наука и изкуство, 1962 г. с. 57.

³ Забравен е запасният майор Олимпий Панов (1852—1887 г.), който в деня на бунта е тръгнал от Румъния към Русе, за да се присъедини към бунтовниците и посред Дунав бил заловен, осъден на смърт и застрелян с другите.

Много уплашен влизам в спалнята на втора камера и си лягам на очите си и с нетърпение дочаках третия звънец, когато параходът се оттегля от скелата и тръгва вече за Гюргево. Вече сме свободни!

Излязох на куверта. Видяхме се с лясковчани градинари, които разправиха следното. Лясковското кметство подушило нашето избягване и депеширало в Русе. Полицията в Русе много строго е прегледвала и обискирвала всичките лясковчани, а най-много е мъчила Иван Ц. Байчев, като го е разкарвала до участъците. Даже паспортният пристав е отказал да му визира паспорта под предлог, че той е „Гонгалов“. Най-сетне го освободили под гаранцията на Ив. Козлев, тамкашен бакалин. При разтърсване на каруците са питали: „Познавате ли Гонгалова, Гиранлиева и Герджикова? В село ли са? Откога не сте ги виждали и кога тръгнахте за насам?“

Мнозина от градинарите отговорили: „Бе, защо ни питате и измъчвате за Гонгалова, когато той е бил тук в града 7—8 години учител, та и децата го познават?“

Най-сетне полицията се добира до точни сведения (!), че съм бил облечен в градинарски дрехи. Старшият стражар взел при себе си лясковчанинът Хр. Предов, та като влизам в парахода да го застъпи по крака и така да ме хване. Преминавме това зло и на четвърти март сме в Гюргево.

Слизаме в хотел „Дачия“ № 8. Другарите ми излязоха из града, а аз останах в хотела. Понеже Гиранлиев служеше за куриер между Лясковец—Гюргево—Букурещ, та отиде да се види с нашите хора, во главе на които бе заселяния Тома Кърджиев.

Що бях почнал да вечерям, ето идат си другарите и ми казват, че нашите приятели им разправят, че местният полицейски пристав бил подкупен от българското правителство чрез Мантова, та нощно време и даже без знанието на висшата власт, предавал нашите бегачи обратно в Русе, та по-добре е да заминем за Букурещ. И с вечерния трен заминаваме и сме вече в столицата на четвърти март вечерта, но и там не сме свободни.

Слизаме в хотел „Дачия“ № 8. Сутринта отиваме в помещението на комитета, за да се срещнем с г. Радкото (Димитриев, Д. М.) Бендерев, Груева, Дикова и др. офицери. Това помещение се намираше на ул. „Vamei“ № 6, а пък ние търсим тоя № 16. Най-сетне, се принудихме да попитаме гардиста. — Да, каза той, тука живяха, но се преместиха в „Strada Academie“ и си предложи услугите да ни заведе. И ние, без да се усетим за примката, тръгнахме като мечки подире му и хайде в префектурата. Предаде ни с доклад и се върна.

Поканиха ни в салона, където влязохме. Веднага дойде при нас един пристав и ни каза: „Вие сте задържани и ще почакате докато дойде г. префекта.“ На вратата застана часовая. Около час по-късно иде префекта в кабинета си. Дойде при нас и почна с такива хулни думи върху ни и върху „мускало“, щото не мога ги описа. Пита за имената ни. Ние му ги казахме съвсем други. После това дрънка-дрънка по телефонния апарат и пак отново почна руганията си. Бутам Гиранлиева да му говори като уж знае румънски, а той — устата му като на вълк заключени — нищо не отговаря. Най-после си рекох — правилно или не, ще говоря, па да става шо ше: „Домну префект, авец зрепт! Ной изим, на Романия цара е либера е ной фужим де ла тирания!“

Префектът обърна поглед къде мен и ме попита на кой сме хотел и номера на хотел „Дачия“, № 8.

— Сега си идете, каза той, утре там ще ви търсим!“

— Мерси, адибо! — излязохме.

„Лесна работа! Ти ме пусни сега, че утре лесно!“ — ми мина през главата.

Оттам отиваме в руската мисия. Чрез първия секретар на мисията г. Вилиянов, познат ми от Русе, поисках аудиенция от г. Хитрово, посланик. Даде ми се аудиенцията. Обясних му всичко. Той повика г. Вилиянова и му поръча да напише до префекта, че тия трима българи — ние — се намират под ведомството на руската мисия. На излизане от кабинета на посланика, секретарят ми каза: „Будьте спокойни, я сейчас напишу г. префекту, чтоб не беспокоили вас!“ И наистина, вече бяхме спокойни.

Въпросът с полицията се уреди, но другият въпрос — паричният — бе неуреден, а е насъщен. Не дотолкоз сме упознати с мисията, пък и нямаше кой да ни препоръча. Господата офицери след бунта заминали — кой за Бесарабия, кой за Русия. Секретарят ми поръча да напиша писмо г. Бендереву и щом се получи отговор от него, всичко ще бъде уредено. Написах писмото и го оставих в мисията за препращане.

На връщане за в хотела, срещам из пътя г. доктор Ванков, добре ми познат. Разправих му работата. Той ми каза, че тая работа е възложена на г. Пенча Черковски. — Ще му говоря, но и Вие се срещнете с него*, ми каза докторът. Обади ми се, че е в хотел „Европа“ и № на стаята и се разделихме.

Щом е тук г. Пенчо Черковски, много добре мен познат, работата е много лесна. На другия ден отивам при доктора в хотела. Слизаме в кафенето и ето ти иде и г. Черковски. Обяснихме се. „После обед, каза той, да се срещнем в мисията!“

Дойде уреченото време. Отивам в мисията, където намерихме и г. Сп. Стомоняков, тъй че работата отива съвсем на добре. Препоръчан от тия двама господа — средства за приживяване вече в изобилие.

През това време беше бит секретаря на българското агентство Владигеров, а после бил гърмян и Мантов, дошел по някоя работа в Букурещ. От една страна по причина на тия скандали, а от друга, понеже Румъния водеше австрийска политика, та по настояване посланика, и нам предложиха да напуснем Букурещ, като заминем или зад граница, или на дъното на Молдова. Даден ни бе осемдневен срок. Събрахме се в квартирата на Стомоняков и се реши да заминем за Одеса. Снабдиха ни от мисията с пари, паспорти и писмо до г. Валтова, агент на руските параходи в Гюргево, за безплатно пътуване до Одеса.

На осми март, неделя, с вечерния влак сме в Гюргево. Отиваме при г. Валтова с писмото и той ни дава картичка до капитана на парахода за безплатно пътуване, което и стана.

В понеделник, 9 март, се качихме на парахода „Болгаря“ и потегляме за Одеса. Бяха ни дадени билети за палубата, но такъв студен вятър вееше, щото по никакъв начин не можеше да се стои там, а още повече без кожух.

Чрез г. Стомонякова измолихме от капитана и ни настаниха във втора камера. Тук беше топло и приятно. Параходът пренощува в Черна вода и Галац. На 12 март, в 9 часа после обед, влизаме вече в Черно море през Сулина.* (Появила се страшна буря, описана от автора)...

„В петък на 13 март, часът на един и половина след обед, сме вече в Одеса. На втория ден се срещнах с г. капитан Арнаутов, зет на убития капитан Кръстев, Диков, Кавалов, Иванов и майор Гуджев. Радкото остана в Бесарабия, а Груев и Бендерев заминали за Петербург. Комитетът ни отпусна 50 рубли месечно, а на двамата ми другари по 25 р. Наехме си квартира в дом Маюрод на Греческий пазар, а слизането ни бе в хотел „Одесса“. Така прекарахме два месеца. В края на март наводниха много емигранти тракийци от Цариград. Поведението на тия събратя в Цариград било много компрометиращо. Заради нощните им похождения, пиянство, скандали и др. руското посолство е било принудено да се разпръва с полицията и за да се освободи от главо-

болие, ги изпраща в Одеса до Славянския комитет. С пристигането си тук те пак почват стария си занаят.* (Разказани са похожденията им. Най-сетне ги настанили в един дом на прехрана. (Д. М.).

„След две недели починаха да се чуват незадоволства от ястията и наемателя на продоволствуването г. Стратилатов.

Ястията бяха добри: борш, супа, жаркое, котлети, розбив, макарони със сирене, сладкиши и др. Но не бе това причината — тя се криеше другаде.

Председател на Славянския комитет беше г. Шимановский, член на Съдебната палата в Одеса, против когото ратуваха г. г. Рашеев, А. Кривцов, Бухтеев и др., та приготвяха течение против него и поддръжниците му за избора, който щеше да стане на 11 май с. г. Кипежът в общежитието се усилваше. В него време г. Диков бе заминал за Москва, а завеждането на емиграцията бе предоставено на капитан Тодоров, бесарабец. И той против г. Шимановский. Обещанието, че, ако бъде бламиран в избора Шимановский и бъде избран друг, т. е. техен човек, ще се подобри във всяко отношение положението на емигрантите, наостри всички българи, особено военните. За да усилят партията на недоволните, военните се записаха за членове на Славянското общество.

Дойде 11 май да се избира настоятелството на Славянското общество. Стана гласуването, в което участваха и новозаписаните членове — емигранти, без да са били записани по-рано, а това противоречи на устава. По тази причина изборът бе отложен за следната неделя — 18 май. Г-н Шимановский бе бламиран. Дойде 18 май. Сбирва се болшинство от старите членове и многобройна публика. От любопитство там бяхме: Т. Даракев, Н. Буков, Н. Дуков, М. Гайдов и аз. Председателят г. Шимановский открива заседанието и предлага да се почне гласуването. Г-н Кривцов протестира, че той няма право да отваря събранието, тъй като той бил бламиран в миналото събрание на 11 май. В това време от страна на Кривцовите приятели — руси и нашите емигранти — починаха да се чуват лутшукания, подсвирвания и други подигравки. Настава голям шум, който после утихва. Башмаков, мирови съдия, член на старото настоятелство, става и почва да разправя за устава на дружеството и за изборите в миналите години. Опозицията отново шуми. Г-н Башмаков допълнително обясни чл. 25 от устава. — Втурването, каза той, на тия новобранци в нашето мирно досега общество прилича на едноремешната Тмутарканска рат, която искаше да ни диктува закони.* Силно брожение. Зачестиха гласовете: „Това е оскърбление!“ Шум, крясък и движение неимоверно. Обидените, заедно с опозицията напуснаха залата на Новоросийския университет, гдето ставаше избора. Голям шум ставаше по стълбата.

Градогладният контрадмиралът П. А. Зеленой, член на дружеството, бе принуден със силата на властта да въдвори тишина. След това Башмаков довърши речта си, която се покри с аплодисменти и викове „браво“.

Оттам опозицията во главе: г. г. Кривцов, Рашеев, Бухтеев, Стомоняков и др. отива на оплакване при г. Романенко, агент на Министерството на външните работи. Бях и аз. Романенко каза: „Господа, бъдете спокойни. Аз веднага ще доложам там, гдето е нужно и знайте, че никой емигрант не може да бъде оскърбен на руска територия!“

След това се почна борба из вестниците, оплакване до Катков. По повод на всичко туя извикаха г. Шимановский в Петербург на обяснение и делегираха г. Аристов на С. — Петербургското славянско общество, в Одеса, за разследване. Работата утихна. Реши се, че който не е доволен от това положение, може да търси повече другаде, където обича. Въпросът бе изчерпан. През всичкото това бурно време капитан Диков отсъстваше от Одеса.

В това скандално поведение участваха А. А. Стойков, М. Г. Греков, капитан С. Т. Тодоров, М. В. Юркевич и Сп. Стомоняков — емигранти.

Още малко за тракийските емигранти.

По едно време пристигна в Одеса Стоян Заимов и се установи в хотел „Восток“. Като се научиха за това, събраха се пред хотела и го чакаха да го линчуват, понеже по-рано като управител на Стара Загора ги бил изтезавал. При тълпата се явяват городовоят, помощник-приставът и самият пристав, запасен полковник. Увещават ги да си разотидат, защото шум не се позволява. Чуват се гласове: „Той беше стамболовски управител. Мене би, братът ми гори и сега тука дошел!“ След увещанието приставът си отиде. Братята още продължават да правят скандали. Повторно иде приставът, възседнал на бял кон, с нагайка в ръка. Този пристав, който преди ги увещаваше и молеше с гласа на девица, сега обкръжен от 20 казака, изрева като звяр: „Марш по домовете... ваш мат, ну казаки!“

Заиграха камшиците. Бяг, но къде? Една миша дупка много струва, но где я? И това се свърши. На другата сутрин Заимов спокойно замина за Петербург. Така че репутацията на емигрантите се подби много между одеското общество, макар че не всички бяха причастни в тия скандали“.

„Да се стои още в Одеса няма смисъл. За мое щастие минах през там за Петербург г. г. С. С. Бобчев, д-р Хаканов и Ив. С. Гешев като депутация. Видях се с Бобчева и го помолих за някое учителско място из Одринско или Македония. Обеща ми и на връщане да заминем заедно. При връщането им не можахме да се видим, понеже бях на вилата на г. Кривцов на „Средний фонтан“.

Като се научих за завръщането им в Цариград, вземам паспорт и пари за път на 7 юли, 4 часа след обед. Напускам Одеса за Цариград, където пристигнахме на 9 юли, четвъртък в 5 часа и 10 минути сутринта. От параклада слизаме на „Серкеджи скелеси“, където прегледават паспортите и за митнически работи. Претърсиха ни добре и в когото каквито книжа направиха, завързаха ги добре и записаха името му върху връзката. Понеже бяхме една дружина от 23 души, освободиха ни под поръчителството на съдържателя на хотел „Адрианопол“, където лязохме. Настанихме се в хотела и починаха да ни привикват на следствие.

Другарите ходиха, но аз отидох в „Буюк-дере“ при г. Цанкова за пари и наставления. Преди това намерих г. Бобчева в Ортакой, където сварих при него д-р Хаканов и И. С. Гешев. От Бобчева получих пет бели меджии и картичка до г-на Д. В. Храмов със съдържание: „Най-горещо Ви препоръчвам приятеля си г. Гонгалов за учител“. С тая картичка отивам при г. Храмов в екзархията,⁴ който ми отказа под предлог, че съм емигрант и да не се изложим пред турското правителство, още по-малко, че полицията била вземала мерки против нас, по искането на г. Вълковича, български агент в Цариград.

След това отивам повторно у г. Цанкова. Разпитва ме за скандала в Одеса и всичко му разправих. Набляжава обед и поисках да го освободя, но той ме задържа да обядвам. В това време пристигват Бобчев и Маджаров с госпожите си и гостите се увеличиха. После обед ходихме на разходка на „Бентювите“ — хубаво и приятно място на азиатския бряг. Другите гости си разотидоха. Останах сам. Разправих му за материалното си

⁴ Д. В. Храмов по нго време бил деловодител на учебното дело в Македония и Одринския вилает.

положение, за целта на идването ми в Цариград; за несполуката и какво трябва да се прави. Изважда и ми дава 10 лири турски и ми казва: „Това ти е първа и последна помощ от мен!“ След малко пристигат двама депутати от страна на тракийци. Почнаха да му се оплакват и искаха помощ. „Помощ ли?“, гневно извика той. — „Я вижте маскарлъците си в Одеса!“ и цапна на масата брошурата „Войнистующите братушки“.

До него ден се храняхме на кредит в хотела с обещание и надежда, че ще се заплаща от руското посолство. Дигва се съдържателят на хотела и при дядо Цанкова. Като узнава, че работата е наопаки, подава още от там, 10 часа 15 минути преди обед, депеша със съдържание: № 1742. Zancov ne reconnaît rien et chancellerie s'y mèle. Suspendez pourriture. Géorgi. (Цанков нищо не признава, а канцеларията се намесва. Прекъснете храната. Георги). Не остава друго нищо, освен да се икономисват пари, защото работата отива на зле. Май късно, защото Бобчевите 5 бели меджидии и дядо Цанковите 10 лири турски значително намаляха, понеже трима разполагахме с тях.

Трябва да се търсят пари, защото оставаме на пътя. Отивам отново при дядо Цанкова и му разправам, че така не може. Най-сетне се реши да се съберат на заседание в Пера, в дома на Сава Стоев, по тоя въпрос. Събраха се: дядо Цанков, Гешов, Бобчев, Маджаров, от. Тилев и Г. Юруков, а от страна на емиграцията: аз и Янко Михалев. След дълги разисквания се прие шото една депутация от от. Тилев, Бобчев и Юруков да се яви при руския посланик по тоя въпрос за разрешение. Казаха ми подир 2—3 дни да отида в дома на от. Тилев за резултата. Отидох и научих, че руският посланик се съгласил да отпусне веднъж за винаги по 5 лири всекиму. Нищо друго не ни оставаше, освен да поискаме разрешение за връщането ни в България.

Макар че бяхме свободни, но през ден-два се явявахме на изследване.

При най-последното изследване, връчиха всекиму по един обвинителен акт и в четвъртък, на 23 юли — в тъмницата. Ето обвинителния акт. (Следва документът на турски език).

Разделиха ни в 4 кауша (отделения). Аз, Гиранлиев и двама тракийци се паднахме в кауша на Шемобаба. . . (Описва живота си сред другите затворници). . . „По една от стените намерихме имена български. На долния край на северната стена е написано: „Който не е лежал в турски затвор, той нищо не знае“. П. Р. Славеяков. . . (Следва описание на побоища между затворниците). . . „Пратих писмо до момчето до Цанкова в Буюк-дере. Един гледаме един човек любопитствува нещо през дървената решетка на затвора. Той бил втори драгоманин при руското консулство. Ние сме пред решетката.

— Какво любопитствувате? — питам го. — „Тук имало запярни българи“, отговаря той. — „Ние сме“, отговарям аз.

— Чудно нещо! Сега бях при министъра на полицията и той ми каза, че нямало подобни лица арестувани. Освободиха ни, след което влязох в споразумение с българското агентство, на 14 август, четвъртък.

От затвора отидохме в хотел „София“. Оттам отивам в Пера, в българското агентство за пропускни листове и за пари. За мое щастие, в агентството виждам Хр. Карагьозов от Търново, мой приятел. Снабдиха ни с пропускни листове и с пари. Придружени от драгоманина на агентството г-н Йосиф Стоянович до скелята, качихме се на австрийския параход и на 31 август напуснахме Цариград и в петък, на 1 септември сме вече във Варна.

Слизаме на пристанището, където полицейският пристав татя Савич, като ни прегледа пропускните листове, ни прати с двама жандарми до окръжния управител. Почакахме до 2—3 часа: ето иде управителят М. Паничерски, бесарабец, познат ми от Русе. Като ни прегледа книгата, погледна ме и каза: „И ти ли бе, даскале? Вас ви се струва, че нам не е била мила България“.

Няма що, ще се мълчи и мига. После той извика пристава и му каза, че сме свободни за днес, но утре трябва да си заминем.

И тъй, на 3 септември тръгваме от Варна и вечерта сме в Русе. Слизаме в Дряновския хан. Там сварихме г. г. Т. Теодоров и Хр. Брусев. Веднага отидохме в дома на Мантова и му показвам книгата си. Прегледа ги и ми каза: — „Шом ви е освободило министерството, аз няма какво да ви правя. Вие сте свободни!“

Подир това излязох из града за пари до Свищов. Намерих пари и утринта се готвям да се качим на парахода. През деня другарите ми Гиранлиев и Войников отишли при Ив. Козлев и Р. Паралесов, лясковчани, там бакали, да се видят. Видял ги известният звяр старшият Димитър. Разпитвал ги и като узнал на кой хан сме, тръгва с тях къде хана. Из пътя ги ругал: „Ах че не можахте да ми паднете пролетес в ръката, та аз да ви науча, вашата майка. . .“

В това време аз бях у Стояна Брусев и Тодорова: последният току-що се бе завърнал от Котел, където бил интерниран.

Закараха ни в градоначалството, където престояхме два дни арестувани. На 5 септември, конвоирани от трима стражари, ни изпратиха до границата на Русенска околия и на 6 септември 1887 г. бяхме в Лясковец.

Записаното в тефтера от Иван Гонгалов (1854—1934 г.) от Лясковец, изглежда, не е било дневник, воден хронологически, но е препис на бележки, които летописецът си е записвал своевременно. Инак не можем си обясни точността на датите, дните и часовете, които са посочени за всяко по-важно събитие. Тия пространни бележки на Ив. Гонгалов за неговите преживелици по подготовката на Русенския бунт, емигрантството му в Румъния, Русия и Турция са доста жива картина на политическите борби и нрави у нас, както и в посочените страни. Важна е бележката, написана от П. Р. Славеяков по стената на турския затвор.

Ожесточените вътрешни борби в младото българско княжество между двете партии — либерали и русофили — са отражение на борбите между Великите сили по неразрешения Източен въпрос.

Интересни за нашата история са сведенията, които дава Ив. Гонгалов, за подготовката на бунта, подготвян от партията на русофилите за 19 февруари 1887 г. против регентството и министерството на д-р В. Радославов, които са били подпомагани от приятелите на Турция — Австрия, Германия и Англия.

От толкова български емигранти в Русия след тия събития надали някой е оставил спомени за своите прежеждия, страдания и борби в чужбина. За дейността на Славянския комитет, който поддържал емигрантите, данни добиваме от тия спомени. Откъслечни, но съществени са сведенията за някои исторически лица, с които се е срещал летописецът: Драган Цанков, С. С. Бобчев, капитан Диков, Стоян Заимов и др.

Тия спомени на Ив. Гонгалов, макар да не засягат много важни събития из емигрантския живот на българските русофили, са интересни с някои подробности относно известни лица или случки, затова като рядък документ от тази епоха те имат своето скромно място в българската историография през 1887 г. Уставът, протоколът и дневниците за русофилския клуб в Лясковец са автентични документи, съвсем редки за оная епоха.

РУСОФИЛЫ И РУСОФОБЫ В 1886 И 1887 ГОДУ

На основе новых документов

Димо Минев

РЕЗЮМЕ

После соединения Южной с Северной Болгарией и последовавшей Сербско-болгарской войны 1885 года внутреннее политическое положение в стране ухудшилось. Тогда проявились ярко домогательства крупных европейских государств на превосходство и влияние на молодом болгарском государстве. Последовало детронирование князя Александра Батенберга и составление правительства, ведущего противорусскую политику. Политические страсти в стране разгорелись и народ разделился на два лагеря: русофилы и руссофобы.

5 ноября 1886 года русский императорский посланец в Болгарии, генерал Каулбарс, прервал отношения с правительством и отозвал русских консулов из Болгарии.

В такой момент в городе Лясковец 25 ноября 1886 года был создан „Лясковский клуб“, объединивший 26 граждан русофилов. Принят был устав, чьей целью было: „Сохранение болгарской независимости и свободы; поддержание и соблюдение полного покровительства Освободительницы России над Болгарией; достижение Сан-Стефанской Болгарии“.

Но вскоре, 17 декабря 1886 года, главные руководители клуба были задержаны в г. Тырново. Из сохранившихся двух дневников видно, что правительство преследовало русофилов. Автор этих дневников Иван Гонгалов (1854—1934 г.) из г. Лясковец оставил и подробные воспоминания о подготовке бунта со стороны русофилов к 19 февраля 1887 г. и о своем эмигрантстве в России. Он описывает бегство за границу, пребывание в Одессе и борьбу в Славянском обществе этого города. Рассказаны интересные подробности о лицах и некоторых событиях. Позднее автор с товарищами-эмигрантами направились в Болгарию, но в Константинополе были заключены в тюрьму, откуда были освобождены благодаря содействию русского консульства. Осенью 1887 года освобожденные эмигранты возвратились на Родину.

Вообще, эти документы — устав, дневники и воспоминания Иван Гонгалова — редкие материалы, ценные подробными сведениями о внутренней политической борьбе в Болгарии в 1886 и 1887 году.

ДОКУМЕНТИ ЗА ДЕЙНОСТТА НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ НА БКП И НЯКОИ ПАРТИЙНИ ОРГАНИЗАЦИИ В ОКРЪГА ПРЕЗ ПЕРИОДА 1919—1923 г.

Ненчо Бонев

Публикуваните тук документи — окръжни и писма — се отнасят за дейността на окръжния комитет на БКП и някои партийни организации във Великотърновски окръг през периода 1919—1923 година.

Приложените в настоящата публикация документи са събрани от различни партийни членове и лица, които са имали и имат отношение към историята на революционното движение в окръга.

Част от документите са събрани от сътрудниците в отдел „Работническо-революционно движение“ при Окръжния народен музей — Велико Търново, а друга част са получени от градския комитет на БКП — Павликени.

Документите се отнасят за организационния строеж на местните партийни организации, за връзките им с Централния комитет и окръжния комитет на БКП, за дейността на партийните организации в изборите, за идейно-политическата работа на организациите сред своите членове и сред трудещите се в окръга през посочения период и др.

Някои от документите се отнасят за връзките на партийните организации в окръга със социалдемократическата организация на инвалидите в България (док. № 1), с партийната социалдемократическа книжарница и печатница (док. № 18), със Съюза на земеделските, горските, лозарските и градинарските работници и работнички в България (док. № 19) и Централния съвет на Общия работнически синдикален съюз в България (док. № 20).

За по-голяма прегледност документите според възможностите са разпределени по характер, както следва: окръжни от Централни ръководства и от ОК на БРСДП — Велико Търново до окръжния комитет на БКП — Велико Търново и до местни партийни комитети и организации в окръга (док. № 1—8); окръжни от местни партийни комитети до партийни организации в различни селища на окръга (док. № 9—15); писма на централни ръководства до окръжния комитет на БКП и партийни организации в окръга (док. 16—20); писма на окръжния комитет на БКП до местни партийни организации и комитети в окръга (док. № 20—43) и писма от местни партийни комитети до партийни организации и отделни партийни членове в окръга (док. № 44—57).

За по-голяма прегледност документите са подредени и по селищата, в които са издавани, като на първо място са тези от централните ръководства, от Великотърновския окръжен комитет на БКП и от други селища на окръга. В посочения начин на подреждане всички документи от един и същ характер са подредени по датата на издаването им.

Тази публикация се прави с цел да се даде по-голяма възможност за ползване на документите от всички, които се интересуват от революционното минало на окръга, а така също и за ползването им при подреждане на музейни експозиции, които се изграждат към читалищата и училищата в различни селища на окръга.

Всички документи се обнародват така, както са в оригинала, който се съхранява в Окръжния народен музей — Велико Търново.

Документите се публикуват на днешния правопис.

Публикуваните документи имат голяма историческа стойност, тъй като разкриват редица важни страни и моменти от дейността на окръжната партийна организация, която, оставайки вярна на принципите на марксизма, застава здраво на страната на тесните социалисти, за което бе поздравена специално от основоположника на социализма Димитър Благоев.¹

1. ОКРЪЖНИ ОТ ЦК И ОК НА БРСДП—ВЕЛИКО ТЪРНОВО ДО МЕСТНИ
КОМИТЕТИ НА БРСДП ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

УПРАВИТЕЛЕН КОМИТЕТ
НА
СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ
НА ИНВАЛИДИТЕ В БЪЛГАРИЯ

№ 1

Окръжно

До другарите инвалиди, до местните социалдемократически партийни организации и групи и местните работнически съвети (за сведение)

№ 1

Гр. София, 31 март 1919 г.

Драги другари,

В съгласие с Централния комитет на Работническата социалдемократическа партия, на 18 март се основа социалдемократическата организация на инвалидите от войната и от производството. Целите и задачите на новата организация ще узнаете от устава, който ви изпращаме с настоящото окръжно.

Другари,

Двете войни, които води нашата буржоазия за прокарване своята завоевателна националистическа политика, свършиха катастрофално с дълбоки последици за работническата класа и бедните земеделци и занаятчи. Най-големият ужас от войната е, че повече от 200 000 български синове загинаха, като оставиха 350 000 сирачета и около 120 000 инвалиди, които в настоящия момент понасят неописуеми страдания и лишения, незакриляни от държавата, която ги третира просто като непотребна вещ. Тази именно маса инвалиди, изхождащи из средата на трудовия народ, търси защитата на своите права и интереси, които могат от сърце да бъдат обгърнати и защитени само от Работническата социалдемократическа партия. Ето защо наложително е да спрете най-сериозно вниманието си върху следното:

1. Другарите-инвалиди, дето са повече от 7 души, да образуват веднага местна социалдемократическа група на инвалидите, като влязат в сношение с управителния комитет на организацията, както и с местния работнически съвет.

В ония места, дето другарите инвалиди са по-малко от 7 души, трябва да се запишат за членове на организацията направо при управителния комитет.

2. Местните комитети, настоятелствата на групите и работническите съвети да помогнат на нашите другари, които са инвалиди от войната и такива от производството, да се конструират в групи, като веднага поведаат агитация между всички останали инвалиди в местността, вдовиците и сираците на ония, които са убити и умрели от войната, да станат членове и в ред събрания или конференции им се изяснят целите и задачите на организацията.

Настоятелствата на групите да изберат помежду си едно бюро, което ще има за задача да се грижи за издействане на пенсията на ония, които не са получени и им се правят спънки от надлежните власти, и полагат ред грижи, които биха защитили правата и интересите на членовете, упоменати в глава II буква „б“ в устава.

Управителният комитет в най-скоро време ще проучи всички въпроси и в специални постановления ще ви изпрати резултатите за ръководство на групите.

3. Да се устройват редовни събрания, в които да се внесе светлина и просветяват членовете, като се приучват да вземат активно участие в борбите на партията.

4. Там, където има образувани „инвалидни“ дружества, в които има наши другари, ще трябва да се стрелят чрез съответна агитация да ги убедят да се присъединят към организацията, защото в тия дружества те могат да бъдат използвани от разни демагози, за целите на буржоазията и против освободителното работническо движение.

Избраният управителен комитет на организацията се състои от другарите: Хр. Тахчиев, Никола Чолаков, Петър Дунчев, Стоян Орозов, Минахим Хаимов, а контролната комисия от другарите: Киро Андонов, Тодор Йосифов, Бошко Гинев.

В управителния комитет влизат един член от Централния комитет на Работническата социалдемократическа партия, др. Георги Димитров, и един член от комитета на Общия раб. синдикален съюз, др. Жеко Димитров.

Приканвайки ви към активна дейност в посочената по-горе насока, ние се надяваме, че вие ще положите максимум енергия, за да привлечете в организацията масово инвалидите.

Изпращаме ви нашите социалистически поздрави.

За Управителен комитет
Секретар: Хр. Тахчиев

П. П. Адресът на управителното тяло е: др. Христо Тахчиев, Народен дом, площад „Лъвов мост“ — София.

ТОМ, ф. 1, № 322 — Рп. Оригинал.

¹ ЦПА, ф. 140, оп 2, а. с. 107.

29 декември 1922 г.
Гр. Търново

Многобройният окр. комунистически събор на 22. X. т. г. в Търново ни доказва, че ние имаме голямо влияние сред трудещите се селски и градски маси. Но само голо влияние е недостатъчно. Ние трябва да го обвърнем в сила, като го използваме за нашето организационно засилване и като въведем в нашите организации, групи и дейност по-голяма дисциплина, а самите ние станем по-съзнателни и по-просветени. Само така ще станем добри борци, всякога готови за борба и за победа.

Това трябва да ни е поука от окръжния събор. За постигане на горното окръжната партийна конференция, която се състоя веднага след събора, на 23. X, след като направи преглед на партийното, младежкото, женското, синдикалното и др. комунистически движения, възприе и гласува и съответни практически мерки, а изпълният състав на окр. комитет Ви възложи известни задачи, а именно:

1. Окр. конференция гласува цял ред „Правила, нареждания и практически мерки“, събрани и отпечатани в отделна брошурка, която е разпратена вече до всички организации и групи. Нека тази брошурка ви служи като наръчник, с който се справяйте ежедневно какво трябва да спазвате и вършите ежедневно, за да поставите организацията (групата) си на нужната бойна висота.

2. За засилване финансовите средства на окръжния комитет, което е тъй необходимо за засилване на самото партийно движение, окр. конференция реши: От м. октомври т. г. занапред всяка организация и група ще внася в окр. фонд за всеки член по 2 лева месечно (или по 6 лева на тримесечие).

Тримесечните извънредни вноски се отмениха, но конференцията реши всяка организация и група да внася през годината в полза на окр. фонд по една еднократна годишна вноска, размера на която се определя от окр. комитет.

На вашата организация (група) е определено да внесе 40 лева еднократна годишна вноска, която сума трябва да внесете най-късно до края на месец февруари.

Тази сума можете да я далете от касата на организацията (групата) си или да я съберете с подписка на доброволни пожертвувания, в пари или в продукти, които после ще опаричите, от даване вечеринки и представления, срещи или особено по селата чрез работене в трудови дни за в полза касата на групата, което вече се практикува на много места.

3. По повод на трудовите дни окр. комитет ви напомня и кани да използвате празниците през текущия сезон, като наемете работа през тях и групово я извършите срещу възнаграждение в полза на касата си. Така неусетно ще заздравите финансиите на групата (организацията) си.

Окръжният комитет ви възлага.

4. До края на м. февруари 1923 година да основете при вашата партийна група (организация) младежко дружество и женска група,³ за което имате всички условия.

5. В същия срок да направите всичко възможно, щото: 1. Да привлечете за членове на организацията (групата) ви поне още 4 работници или малоимотни. 2. Да увеличите абонатите си на „Раб. Вестник“ с още 5 броя, а на „Селски вестник“ с още 5 броя.

Непременно абонирайте групата си за сп. „Ново време“.

6. Устройвайте си непременно ежеседмични просветителни беседи съгласно „правилата и пр.“ Нужна ни е просвета, другари!

7. Веднага изпратете отчетите си за IV тримесечие, за което досега не сте се отчетели.

Първа длъжност на всяка група (организация) е да се отчете навреме.

8. Не забравяйте, че ни предстоят избори по цяла България за окръжни съветници, които ще станат на 14 януари 1923 год. Те имат голямо значение, ето защо вземете всички мерки на местна почва за успеха ни в тях избори.

9. Съобщава се за сведение, че секретар на окр. комитет е секретарят на местния комитет др. Сотир Бранков⁴ с помощник др. Георгиев, а организатори — досегашният, др. В. Мавриков, и др. Йордан Чернев.

10. Веднага възвърнете поканите за Окр. фонд № 184 за „Нар. дом“ № 3233.

Другари, като получите това окръжно, недейте го захвърля, без да го прочетете, из партийните книжа или по лавиците и из долапите. А най-напред, вие, другарю секретар, го прочетете, съберете се настоятелно-то и заедно го прочетете и обсъдите, а след това прочетете го и в организационно събрание. Само така то ще постигне целта си. Неговото пренебрежение е партийно престъпление.

За да се проконтролира горното, секретарите са длъжни най-късно до 7 януари 1923 г. да съобщат в окр. комитет с едно кратко писмо, подписано и от контр. комисия, какво правите и какво мислите да правите по всяка точка от настоящото окръжно.

Другари, бъдете винаги будни на поста си!

С горещи комунистически поздрави,

За окр. комитет, Секретар: С. Бранков

П. П. Адресът на окръжния комитет за всичко е: Сотир Бранков, в гр. Търново (никакви други прибавки).

ТОМ, ф. 1, № 319 — Рп. Оригинал.

² Окръжното е изпратено до партийната организация в с. Тъпанаре (дн. с. Чуково, Габровски окръг).

³ Това място в текста е зачеркнато.

⁴ Кратки биографични данни на лицата се дават в края на публикацията.

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА КОМУН. ПАРТИЯ
(гесни социалисти)

Окръжно

До местните комитети, настоя-
телства и всички организа-
ции и групи в окръга

№ 1

гр. Търново 28. I. 1923 г.

Другарч,

Занапред спазвайте най-строго и неуклонно следните нареждания:

1. Когато свиквате окр. или районни конференции или срещи с участието на повече групи, преди да наредите това, съобщете решението си на окр. комитет, дневния ред на конференцията и целта и задачата на срещата.

При късно взето решение съобщавайте най-кратко телеграфически.

И в единия, и в другия случай ние ви обещаваме най-бърз отговор, за да се избегне окъснването на нареждането ви.

2. Нарежданията за горните и подобни на тях акции давайце от името на окръжния комитет. Като напр. „по нареждане на окр. комитет...“, „в съгласие с окръжния комитет...“, „със знанието на окръжния комитет...“

3. Веднага след всяка подобна акция изпращайте ни доклад за провеждането ѝ, участието на групите резултат и без друго списък на неучастващите групи, на които поискайте обяснения за отсъствието им, които обяснения, напомняйте им, да изпращат направо на окр. комитет в Търново.

4. Всяко настоятелство (мест. к.) или отделен деец, преди да им се поискат обяснения, сами да съобщават в окр. к. защо не ще могат (или не са могли) да изпълнят едн кое си нареждане.

5. Дръжте в известност окр. комитет за всичко от значение, което става във и вън от живота на организацията ви.

6. След всяка общопартийна или отделна дейност, протестна акция, събрание и др. подобни веднага съобщавайте в окр. комитет: как е проведена, какви мерки сте взели и прокарали, кои другари, как и къде са използвани, как те са се отзовали и изпълнили задачата си, какви, колко и къде са станали събрания, кой е говорил и пр.

7. Внушете на партийните дейци, че и те са длъжни да правят редовни и своевременни съобщения и на вас, и в окр. комитет за извършената от тях дейност, по нареждане на когото и да е или по тяхна инициатива.

8. Непрестанно действайте за подтикване, за подпомагане и заставяне групите към отчитане и приготвяне отчетите, което е едно от най-важните условия за правилния вървеж на партийното движение в окръга, а и в България. Искайте от другарите агитатори и дейци, които отиват в селата по нареждане или по своя инициатива, да използват непременно всеки случай, за да проверяват: изпратен ли е отчетът, събирани ли са чл. вноски, написан ли е, ако не е, да им го напишат, да ги осъдят, че и още не е готов, да записват абонати за „Р. В.“ и др.

9. Всички съобщения за информация и връзка ще ги правите най-кратко без усуквания, даже с отворена карта, без номер и пр., щом това се допуска от естеството на съобщението.

10. Исканията си за оратори трябва да правите своевременно, за да има време и окр. комитет да се справи с искането ви.

Другари,

Горните нареждания да не се схващат като желание в окр. комитет да задуши инициативата на когото и да е, да тормози с формалности и др. п. Това схващане би било най-пакостно за интересите на движението. Щом като някои комитети или настоятелства са изпреварили окр. к. в замислянето на каквато и да е акция, инициативата е тяхна, никой няма да им я оспорва. За окр. к-т ще важи преди всичко развиването на дейност, дейност и дейност за засилване целокупното ни движение.

И именно, за да може да се проведе и гарантира една ползотворна и резултатна дейност, което може да стане, само когато има системност, планомерност, за което е необходимо окр. к. да бъде в една непрекъсната връзка с движението и да вижда и знае всичко, каквото става и ще става в живота на партията, окр. комитет дава и иска неотклонно изпълнение на горните нареждания. По такъв начин и той ще може да отговори на задачите си с най-сполучливо съчетание на условията, силите и нуждите на движението в окръга.

Последно нареждане (до секретарите): Веднага свикайте комитета, контролната комисия и дейците в организацията ви, секретарите на младежките дружества, женските групи, синдик. секции и десетарите, за да прочетете настоящото окръжно, след което всеки да си вземе бележка от съответното нареждане, да се разпише върху него, а вие ще съобщите в окр. комитет кога е станало това прочитане и кои другари са участвували и разписали. Писмото ви да бъде подписано и от чл. от контр. комисия.

С горещи поздрави за предана и беззаветна
дейност за делото на комунизма.

За Окръжния комитет
Секретар: С. Бранков

П. П. 1. Защо досега не ни отговорите на окр. № 9 и изпълнихте ли всички нареждания в него?

2. Сумата по 3 лв за брой от „юбилейния“ Раб. в-к, изпратен направо до др. секретари, пратете веднага до касиера на Центр. комитет — София.

В най-скоро време се отчетете за неотчетените тримесечия пред Окръжния и Центр. комитет. Контролните комисии да проверят и да бдят за редовност и да ни съобщат направо какво са направили те по това отчитане. Има групи, които са отчетени пред нас, а в Центр. комитет не са. Да се отчетат и пред него.

4. Всички групи, в които голяма част от членовете ще напуснат селото за през лятото, да им се приберат още от сега член. вноски за I и II тр. т. г. и да се изпратят в Окр. и Централния комитети.

5. Изпратете в срока определената ви в окр. № 9 еднократна год. вноска към касата на Окр. комитет.

6. За да може Тютюноработническият съюз в България да държи постоянна и непосредствена връзка с производителите на тютюн по всички интересувачи ги въпроси, групите в селата, на които се произвежда тютюн, веднага да ни уведомят и да отговорят на запитванията на Тютюноработническият съюз.

С. Б.

ТОМ, ф. 1, № 307 — Рн. Оригинал.

№ 4

ТЪРНОВСКИ

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ

НА

БЪЛГ. КОМУН. ПАРТИЯ

(тесни социалисти)

№ 3

8 март 1923 год.

Гр. Търново

Другари,

Известно ви е нареждането на ЦК с окръжно № 18 (Раб. вестник от 1 того, брой 209)⁵ за обща и поз-семестна протестна акция на целия организиран и борещ се трудещ свят в България против кървавата реакция и войната, за която цел на 18 того трябва да се свикат във всички села и градове протестни събрания и митинги. Това е акция общобалканска.

За най-пълното провеждане на това нареждане Изпълкомът на Окр. к., като се съобрази с условията и наличните сили в окръга ни, нареди протестни събрания или митинги да станат поотделно и по пунктове с участие на другарите от близките села.

Вашата организация (група) ще устрои събрания или митинг във вашето село с участието на всички друга-ри и съчувственици от Павликени.

Изпълкомът ще ви изпрати другар оратор, Мил. Василев от Свищов. Ще гледате до обяд да се свърши, защото следобед ще отиде в Михалци.

Другари,

Злодействата на кървавата чорбаджийска реакция ги изпитваме: шайкаджийството надига глава и се опитва да вилнее с варварски и дивашки изстъпления. Опасността от нова война на Балканите също така е истинска, действителност. Ето защо и ние не само трябва да четем получените окръжни и да се тюхкаме, че не можем да свикаме събрание или митинг, че не ни изпращат голям оратор, не лекомислено да поглеждаме на подобни акции. Не, другари, за да се защитим, да запазим себе си, близките ни, нашата и тяхната чест, да запазим движението и народа от страшно разорение и опропастяване, за да прекратим пътя на кървавия поход на реакцията и войната, нам се налага най-сериозна, истинска борба.

Ето защо съвместно с младежките дружества и ж. групи, където има такива, направете всичко възможно, направете нещо извън силите и средствата ви, но на 18 того нашите протестни събрания и митинги да бъдат посетени от всички трудещи се. Отиването в друго село да не спира никого. То е много по-близо, отколкото е Мачин, Булаир, Охридското езеро и все по-леко, отколкото ужасите пред надигания се бшибозлук на шайкаджийството и на войната!

Комунист, съчувственик, работник и малоимотен, който не пренебрегне всичко, за да отиде на събраниято за протест, готов да се бори, сам кове веригите на собственото си робство.

На тия събрания ще гласувате резолюцията, която тук приложена ви изпращаме, с попълване на празните места.

Другарите оратори ще развият и разяснят исканията в тия резолюции (гл. Окр. № 18 на ЦК) пред трудещите се маси, като изхождат от безизходното положение на буржоазията като ръководна господстваща класа, положение, което все повече и повече изостря борбите между буржоазията и пролетариата и ги тласка към техния логичен изход — революцията. Пред това положение буржоазията зарязва законността, а прибегва до терора, шайкаджийството и войната за запазване на господството си. Да се издигне лозунга за работническо-селско правителство!

Прочие, другари, на предана работа за най-внушителен протест на 18 того.

Мъже, жени, младежи, всички на събранията и митингите!

С горещи комун. привети за беззаветна дейност.

За Окръжния комитет,

Секретар: С. Бранков

Забележка: Секретарите на групите, гдето стават събранията, веднага да изпратят кратък доклад за събраниято; другарите оратори се задължават да дадат кратък писмен доклад.

ТОМ, ф. 1, № 310 — Рн. Оригинал.

⁵ С окръжното се съобщава за готвената от партията акция против войната и фашизма. В акцията трябвало да вземат участие Комунистическият младежки съюз, женските комунистически групи, работничките и работниците, организирани в професионалните съюзи. ЦК нарежда на местните партийни комитети да започнат подготовката на акцията.

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГ. КОМУНИСТ. ПАРТИЯ
(тесни социалисти)

Окръжно
До всички организации
и групи в окръга

№ 4

23 март 1923 г.

Гр. Търново

ДРУГАРИ,

Един месец ни дели от деня на изборите за депутати. Времето е твърде кратко и от нас се изискват най-големи усилия, за да подготвим и осигурим нашата победа на 22 април. Тия избори ще бъдат един момент на класова борба между капиталистите и работниците и малоимотните в България, и то ожесточена класова борба. Чрез тях буржоазията, макар и в лицето на земеделския съюз, се стреми да заздрави господството си, да осигури противонародната си политика, да смаже комунистическото движение и да зароби народа. Следователно тия избори ще имат съдбоносно значение за страната, за народа и за партията.

От нас зависи да бъдат на полза на народ и партия. Ето защо всички на постове си. Нека се покажем достойни комунисти. Нека не пожалим никакви средства и жертви, които ще ни наложи изборната борба.

За най-результатното провеждане на изборната агитация Изпълкомът на окр. комитет дава следните нареждания, които същия ден, в който ще се получи това окръжно, да се вземат всички мерки за изпълнението им.

АГИТАЦИЯ

1. Първата ви работа е да си разпределите между всички членове агитацията ви в селото. На всеки другар да се определят тези или тези къщи, тези или тези избиратели, върху които те ще действуват (агитират) непрестанно, ежедневно, до деня на избора, за да ги спечелат на наша страна.

2. През целия ден на избора партийните членове и активните съчувственици ще бъдат на крака — по агитация, по къщите най-главно. Да се избягват провокациите на врага.

3. Чрез същите другари ще се раздават и позивите и хвърчащите листове, които ще ви се изпращат.

4. Те ще раздават и бюлетините преди деня на изборите, като кажат на този, комуто дават бюлетина, да я пази добре и само с нея да гласува.

5. Другари, бюлетините ще пазите като очите си и щом имате нужда от бюлетини, веднага изпратете специален другар до околийския или до районния центрове. Повтаряме, раздайте бюлетините преди деня на избора, 1, 2 и три дни, а на нашите сигурни гласоподаватели още по-рано — щом ги получите.

Оставяйте си достатъчно бюлетини в запас, за да разполагате във всяко време с бюлетини и да можете да раздавате на тези, които са загубили дадените им или пък никак не им е давано.

ЗАСТЪПНИЦИ

Ще определите по двама застъпници — един постоянен, друг в резерва.

Застъпникът ще постъпи в бюрото още в 8 часа без четвърт час и ще си представи пълномощното на председателя на бюрото.

За застъпници да се определят добри другари, но да се оставят най-добрите за агитация.

Ако постоянният застъпник не може да достой до края по каквато и да е причина, тогава ще постъпи вторият.

Застъпникът ще си отваря очите на четири страни, за да не се допускат нередовности. При бюрото да няма никакви стражари, никакви агитации. Гласуването е тайно. Поставянето на бюлетината в плика трябва да става в стаячката.

Щом забележат нередовности, веднага да заявяват на бюрото, устно или писмено.

СЪБРАНИЯ

1. Окр. комитет е взел всички мерки, щото до деня на избора да бъдете посетени от другар агитатор за 1 или 2 събрания. Но без да гледате и да се надявате много на това, всяка група нека преди всичко разчита на собствените си сили, като си устройи сама, със свой оратор, най-малко едно събрание.

2. Събранията ще проагитирате добре; ще присъствуват на тях всички другари, готови да се защитават против всякакви провокатори и нападения. Престъпление ще извърши този другар, който отсъствува по каквито и да е причини от събрания. Никакви извинения, освен тежка болест. Иначе другарят, може би и без да ще, става изменник.

ОБЩИ НАРЕЖДАНИЯ

1. Няма да вярвате на никакви слухове, на никакви нареждания, окръжни и пр., които са противни на решението ни да участвуваме в изборите самостоятелно, с наша отделна листа, или с които се дават невероятни нареждания. В такива случаи веднага лично се допитвайте до районните групи или до комитетите в околийския град. Имайте предвид, че врагът може да употреби фалшиви окръжни, както през 1920 год.

2. Едновременно с изборната борба ще продължавате нашата ежедневна организационна работа, стягане на редовете ни, събиране членските вноски, записване абонати на „Работнически“ и „Селски“ вестници, спис. „Ново време“, разпродаване брошури.

В същото време следете враговете ни в тяхната дейност, в кавгите им, в разцепленията им и за всичко веднага съобщавайте в окр. комитет.

Другари, в този изборен период нам повече от всеки друг случай в миналото ни се налагат жертви — в денгубие, безпокойства, неприятности, изоставяне до известна част нашите частни работи, харчене парични

средства и др. Трябва да ги дадем и ще ги дадем. Само така ще оправдаем положението си на борци за тържеството на комунизма.

С горещи привети за преданост и успех в борбата.

За Окр. комитет,
Секретар: С. Бранков

Запомнете! Адресът на окр. комитет е: Сотир Бранков, а за телеграми: Бранков — Търново — нищо повече.

ТОМ, ф. 1, № 309 — Рп. Оригинал.

№ 6

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА
ПАРТИЯ
(тесни социалисти)

Окръжно
До всички организации
и групи в окръга

№ 5

4 април 1923 год.
гр. Търново

Драги другари,

С настоящето си ви съобщаваме, че кандидатните листи за предстоящите законодателни избори за око-
лите в окръга са, както следва:

I. Габровска околия

1. Йордан Йорданов — Габрово, 2. Иван Петров — Габрово, 3. Тодор Иванов — Габрово.

II. Търновска околия

1. Йордан Йорданов — Габрово, 2. Никола Габровски — Търново, 3. Васил Мавриков — с. Гол. Яларе⁶
4. Стефан Денчев — гр. Търново, 5. Атанас Георгиев — с. Дъскот, 6. Анчо Тачев — с. Гол. Яларе, 7. Панайот
Венков — с. Павликини, 8. Боню П. Бонев — с. Дебелец.

III. Горнооряховска околия

1. Никола Габровски — Търново, 2. Йордан Йорданов — Габрово, 3. Никола Пенев — София, 4. Д-р Н.
Сакаров — София, 5. Петър Ил. Бояджиев — с. Драганово, 6. Добри Върбанов — с. Сушица.

IV. Севлие夫ска околия

1. Д-р Н. Сакаров — София, 2. Димитър Кандулков — Севлиево, 3. Трифон В. Попов — с. Върбовка,
4. Христо Илиев — с. Крушево, 5. Стефан Шопов — с. Стоките, 6. Тотю Мичев — с. Чадърлий.⁷

V. Дряновска околия

1. Стефан Манов — София, 2. Васил Мавриков — с. Гол. Яларе, 3. Никола Киряков — Дряново, 4. Ни-
кола Христов — Трявна.

VI. Еленска околия

1. Трифон Саралиев — Килифарево, 2. Тодор Коцилов — Златарица, 3. Коста Минков — гр. Елена,
4. Станю Лазаров — с. Кипилово.

VII. Свищовска околия

1. Никола Габровски — Търново, 2. Д-р Н. Сакаров — София, 3. Стефан Манов — София, 4. Милан
Василев — Свищов, 5. Атанас Г. Божанов — с. Акчаер,⁸ 6. Мехмед Османов — с. Караисен.

По нареждане на Централния комитет на партията и съгласно досегашната практика, чл. 15, буква „З“ от
Правилника за работите на окръжните комитети, уставните постановления и във връзка с условията на преживя-
вания момент тези листи се изработиха и съставиха от окр. комитет в едно негово заседание в пълния му
състав, т. е. изпълкома, организаторите, делегати на местните комитети в околийските центрове и на настоятел-
ствата на 6 най-големи районни групи, с участието на секретарите на същите. Сетне с малки изменения те би-
доха утвърдени в гореотбелязания им окончателен вид от Центр. комитет на партията.

Своевременно са съобщени съответните листи на комитетите в респективните околийски центрове за по-
ставянето им за предстоящите законодателни избори.

Прочие, като ви осведомяваме върху горното, изпълкомът на окр. комитет се надява, че вие ще положите
всички усилия за победата на тия ни листи и за тържеството на олицетворявания от цвета им идеал —
„комунизма“.

С горещи привети за готовност за борба

За Окръжния комитет.
Секретар: С. Бранков

П. П. За точно изпълнение. Веднага след преброяването на гласовете в деня на изборите резултатите да
се протелеграфират до Централния и окръжния комитети, а гдето няма станция, да се занесат до най-близката
телеграфопощенска станция.

⁶ Сега с. Русаля, В. Търновски окръг.

⁷ Сега с. Сенник, Габровски окръг.

⁸ Сега с. Алеково, В. Търновски окръг.

С. Б.

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА
КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

(тесни социалисти)

№ 6

6 април 1923 год.

Гр. Търново

Окръжно

До всички организации
и групи в окръга

Драги другари,

Денят на изборите приближава. Нека достойно изпълним нашия дълг на комунисти! Победата на партията в окръга зависи само от нашата дейност. Тежка отговорност ще поемем пред комунистическата ни съвест, пред партията, ако поради недостатъчна дейност и преданост допуснем врагът да излезе засилен. Тази отговорност еднакво ще носят организациите и групите, комунистите и настоятелствата, предните дейци и всеки партиен член.

Ето защо всички на поста си!

Изпълкомът на Окр. комитет напомня, че препоръчаните ви с окръжното му № 4 мерки трябва да бъдат напълно приложени на практика. Нека всички разберем, че успехът ни във всеки избор, особено в предстоящите, зависи от работата на другарите на самото място, а не от този или от друг оратор.

Може би . . .⁹ ще прибегне до непредполагаеми мошеничества, насилия, терор, невероятни безобразия. Да не се стряскаме, а упорито да преследваме задачата си — победата на 22 того със спечелване на нови гласоподаватели, активни съчувственици, членове и преданни борци.

Обърнете особено внимание на поединичната лична агитация, раздаване на бюлетините и внушаването с тях да се гласува.

Нека всеки знае, че гласуването е тайно и никой няма право да застава когото и да е да си показва бюлетината, нито пък той е длъжен да я показва.

Също така напомняме ви за личните връзки, които трябва да държите систематично до изборите. Непосредствено преди тях и в деня на самите избори, с райония пункт и околийския център, закъдето и откъдето да се изпращат нарочни другари. Всеки другар, който отива в райония пункт или околийския център, е длъжен да се обаждат при тръгването си на своето настоятелство, а при пристигането си на настоятелството в района или комитет в града. Това винаги да се спазва, особено сега.

Другари, на работа! Упорита и безшумна, но плодотворна. Всеки другар да има за правило: по-малко да приказва, повече да работи, мълчаливо да извършва възложената му задача.

С комунистически привети за беззаветна преданост.

За Окръжен комитет,
Секретар: С. Бранков

Забележка. Настоящото окръжно непременно да бъде прочетено от всеки член и пред всички партийни членове, за което да се съобщи в окр. комитет.

С. Б.

ТОМ, ф. 1, № 308а — Рн. Оригинал.

№ 8

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАР. КОМУН. ПАРТИЯ
тесни социалисти

№ 8

23. IV. 1923 год.

Гр. Търново

Другари,

Окръжно

До всички партийни групи
и организации, женски ко-
мисии, младежки друже-
ства и работнически съвети

1. Изборната борба се свърши. Сега остава да извлечем нужната поука и да продължим делото на комунизма. Ето защо веднага с получаване на настоящото, ако това не сте направили дотогава, свикайте организационни събрания (гдето липсват членовете — настоятелствено и комитетско заседание), в които да обсъдите изборната ви дейност във връзка с добитите резултати, за да се укрепите здраво на спечелените позиции и продължите настъплението си или, за да вземете най-подходящи мерки за премахване причините и условията на помалкия ви или по-голям неуспех.

2. В същите заседания обмислете мерките и начина за истинското и блясково отпразнуване на Първи май — великия празник на труда и революцията. Използвайте проагитирането му, за да издигнете между трудещите се маси бойните лозунги на партията и да ги увлечете и те да празнуват. Другари, празнуването не трябва да бъде само вътрешно, то трябва да се манифестира, да се покаже пред богаташката класа и още пред несъзнателните бедни и работнически маси. Ето защо и в селата нашите групи на 1 май да устроят майски събрания.

⁹ Неразчетена дума,

вечеринки и манифестации из улиците. Не трябва нищо да ни спира. Нашата сила е в нашето съзнание и преданост. Другарите от села, където е невъзможно самостоятелно празнуване, непременно да отидат в това най-близко село, където ще се празнува. В районните центрове да се вземат всички мерки за празнуването на 1 май с манифестация и за привличане другарите от селата, гдето е невъзможно подобно празнуване.

Другари, мислените са критични и със съдебно значение! Срещу нас се издига не само подпомаганият от държавната власт фашизъм (шайкаджийство), но и организираният държавен фашизъм на буржоазията. На 1 май ние трябва да покажем, че българските комунисти са достатъчно съзнателни, предани и готови на всички жертви, за да сломят пъклените замисли на буржоазния блок. Затова и празнуването на 1 май ни се налага като върховен дълг, а непразнуването му, независимо по какви причини, ще бъде чисто и просто бягство от борбата в лицето на неприятеля!

Другари, стягайте редовете, което е тъй необходимо условие за предстоящите ни борби. Настоятелствата (комитетите) да вземат всички мерки, щото до 5 май да приготвят и изпратят отчетите за I тримесечие до Окр. комитет и Централния комитет, заедно с членските вноски — по 6 лева на член за Окр. комитет, плюс 5 лева „жертви капит. диктатура“. Това трябва непременно да се направи, защото без него и дума не може да става за стегнатост и дисциплина. Градските организации и районни групи и отделните другари, натоварени с грижата за отделни групи, да направят всичко възможно за подпомагане отчитането им до определения срок.

Другарите секретари веднага след туй да изпратят кратки доклади за направеното по изборната борба и за мерките, които са взети в заседанията, за които е дума в настоящото окръжно, в точка първа и втора. Това е крайно необходимо, за да може Окръжният комитет да се справи с условията на нашата дейност в окръга.

Другари, на работа предана, неуморна!

С комунистически привети,
за Окр. комитет, Секретар: С. Бранков

ТОМ, ф. I, № 306 — Рп. Оригинал.

2. ОКРЪЖНИ ОТ МЕСТНИ ПАРТИЙНИ КОМИТЕТИ НА БРСДП ДО ПАРТИЙНИ ОРГАНИЗАЦИИ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

№ 9

РАБОТ. СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧНА
ПАРТИЙНА ГРУПА

№ 17

с. Павликени, 26 май 1919 г.

Другари,

По решение на групата ни и по желание на мнозина другари се свиква на 1 юни — неделя т. г.

Районна сбирка в село Павликени с дневен ред:

1. Политическо положение — др. Йордан Йорданов или Габровски.

2. Социализма в село — реферат.

3. Организация на нашата агитация и пропаганда в района ни — реферат.

В интерес на по-голямото засилване на движението ни е: на сбирката да присъствуват представители на всички групи в района, а по-близките групи да присъствуват масово (далечните групи с не по-малко от 5 представители, а близките повече от 5).

За настоятелството,
Секр. касиер: П. Венков

ТОМ, ф. I, № 324 — Рп. Оригинал.

№ 10

РАБ. ПРОСВ. КОМУН. ГРУПА
ПАВЛИКЕНИ

2 юли 1919 год.

Другари,

С писмо от окръжния комитет ни се съобщи, че другарят Йордан Йорданов, търновският народен представител, ще бъде изпратен тук да устрои публично събрание на Петровден, 12 того, 9 часа сутринта. Ще говори на тема: „Банкрутът на буржоазното общество и где е спасението на работническите народни маси“. Предвид на това, че сме в периода на изборната борба¹⁰ и че същият другар не може да обходи всичките села в околията, налага се устройването на пунктови публични събрания, на които да присъствуват по възможност повече наши другари и съмишленици. Проагитирайте това събрание между недоволните и онеправдани селяни и нашите другари, като ги приканите да дойдат и чуят где е спасението им. Един ден по-малко жетва и работа, но повече светлина! Прочие на работа!

С др. поздрав,
Секретар: Е. Колчев

ТОМ, ф. I, № 1639 — Рп. Оригинал.

¹⁰ Подготовката на партията за изборите за народни представители в XVIII народно събрание, които се провеждат на 17. VIII. 1919 г.

20. Известия на музея — В. Търново

ОКРЪЖЕН ИЗБ. К-Т

№ 70

Габрово, 9 декември 1914 г.

Окръжно

ТВ. БЪРЗО

До партийната група на Р. С.
демократическа партия
в с. Сухиндол

Другари,

Окръжният изборен комитет в Търновската избирателна колегия съвместно с местния партийен комитет на Работн. социалдемократич. организация в заседанието си на 8 т. м., след като разгледа въпроса за предстоящата работа на Р. С. дем.кр. партия в Търновската изборна колегия във връзка с настоящата изборна борба за окр. съветници, реши:

1. През коледните празници всички партийни групи и организации да устроят вечеринки, прихоят от които да бъде предизначен за фонда при окр. изб. к-т. Така също през тия празници да се свикат по възможност навред публични събрания, като в тях се говори за предстоящите избори и широко се проагитират исканията на работн. класа.

2. Партийните групи и организации веднага да се занимаят с определяне кандидатите за окръжни съветници в своята околия и съобщят имената им.

3. При настоящето се прилага по една покана за събиране волни пожертвувания за в полза на избор. фонд, като веднага след попълването им заедно със сумата се върнат на комитета на адрес: Иван Катров, работн. дом „Хр. Ботев“, за изборния к-т — Габрово.

Надявайки се, че вие ще можете в скоро време да развите своята агитация и с това да засилите общата дейност на партията в окръга, ние ви пращаме нашите другарски благопожелания за успех в работата.

П. П. Там, където някои групи или организации ще имат нужда от другар да говори било на вечеринка или публ. събрание, своевременно да пишат на комитета, за да им се прати.

За Окръжния избирателен комитет,
Секретар: Ив. Катров

ТОМ, ф. 1, № 318 — Рн. Оригинал.

ОКРЪЖЕН ИЗБИРАТЕЛЕН КОМИТЕТ

НА

БЪЛГАР. КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

№ 1

Габрово, 12 юни 1919 год.

Другари,

Препис

Окръжно
До местните
партийни комитети
в Търновски окръг

От измененията, станали в партийния устав на тазгодишния партийен конгрес,¹¹ в партията се въведе новият институт — окръжните комитети. Габровският местен комитет, изпълняващ службата на окръжен, продължава и занапред да изпълнява същата задача до свикването на окръжна партийна сбирка. В заседанието си на 11 т. м. поменатият комитет избра за секретар др. Тодор Иванов, до когото занапред ще трябва да се отправя всичко, отнасящо се до Окръжния комитет на партията в окръга.

За изпълнение окръжното на Централния комитет по № 1 от 7 юни т. г. приканвам ви в най-скоро време:

1. Да съобщите адресите на новоизбраните местни комитети.

2. За бързото конструиране на окръжните комитети и местните комитети в околийските центрове трябва да съобщите незабавно името на своя представител в окръжния комитет, за да може да се пристъпи към работа.

3. Ние смятаме, щото първото заседание на окръжния комитет да стане на 29 г. м. с представителите на околийските центрове, на която дата те трябва да бъдат в Габрово.

4. За да може също окръжният комитет да пристъпи към изпълнението на своите задачи, необходимо е веднага местните комитети да свикат сбирка на групите и организациите в околията си, за да определят своите кандидати за предстоящите избори. Всеки околийски център ще представи по 3-ма такива. (Справка окръжно № 1 на Ц. К. точка 6, буква А.)

5. Организацията на агитацията в окръга ще се дирижира също от окръжния комитет. За тая цел всяка организация или група ще трябва да съобщи имената на ония другари, които ще могат да бъдат използвани в случая. Така също при известна акция всяка група или организация ще се обръща към окръжния комитет да иска оратор.

6. Понеже предстоящата наша дейност е съпроводена с доста разходи, необходимо е, другари, щото всяка организация или група да внесе своите задължения към окръжната каса, като освен редовните вноски се подирят средства и другад (вечеринки, подписки и пр.).

7. За да може окръжният комитет да следи по-отблизо дейността на партията в окръга, необходимо е всяка група или организация да дава редовно своите тримесечни отчети на окръжния комитет, а така също да съобщава за всички по-важни произшествия в отделните местности, които могат да имат значение за партията. Като ви приканваме, другари, към изпълнение на горното, ние смятаме, че всеки един партийен другар ще се проникне от важноста на момента и повече от всеки друг път ще заработи за съгъстване на нашите редове, за заздравяване на нашите организации в окръга, за да може действително те в решителния момент да застанат

¹¹ XXII (I) конгрес на БКП, проведен 25—27. V. 1919 г. в София.

начело на движението и поемат в своите ръце уредбата, съдбата на работничеството и маломотните селяни и занаятчии в окръга.

П. П. Да се уведомят селските групи от околията и да съобщят точните си адреси.

За Окръжния комитет
Секретар: (подп.) Т. Иванов

Местният комитет, като Ви препраща в препис горното окръжно, умолява ви, другари, веднага да свикате групово събрание и като вземете мнението на другите групи във Върбовка, Крамолин, Сухиндол, да определите и веднага да ни съобщите името на един кандидат за народен представител в предстоящите избори, а на 27 того да изпратите свой делегат за определената тогава сбирка в Севлиево.

За Севл. мест. комитет
Секретар: Д. Къндулков

№ 16
гр. Севлиево
17 юни 1919 год.

ТОМ, ф. 1, № 323 — Рп. Оригинал.

№ 13

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г А Р С К А Т А К О М У Н И С Т. П А Р Т И Я
№ 117

Гр. Габрово
6 август 1919 год.

О к р њ н о
До всички
организации и групи в Търновски
окръг

Другари,

Окръжният комитет за предстоящите избори¹² реши да издаде два позива, от които единият ще бъде предназначен специално за в селата, а в него ще се зачекват въпроси, които най-много интересуват селската маса. Другият ще бъде общ за в окръга. Тия дни също ще почне отпечатването на бюлетините за избора. Предвид на това всяка група и организация ще трябва да организира пръскането на позива и пласирането на бюлетините. Окръжният комитет, след като се занима с начина, по който ще трябва да се разпратят позивите и особено бюлетините, реши: 1. Всяка околийска организация още сега да си избере един куриер, който веднага след получаването на позивите и бюлетините ще отиде да ги предаде на различните групи в околията. Изпращането пък до околийските централни организации ще стане по следния начин: Гор. Оряховската организация ще си определи един куриер, който при телеграфическо повикване ще дойде в Габрово, за да получи позивите или бюлетините за Дряново, Търново, Елена, Свищов и Гор. Оряховица. При връщането на този куриер ще се съобщи на Търново и Дряново да го причакат на гарата и си получат своите пратки. Освен това Търново ще получи и пратката за Елена и околията и ще се грижи за бързото ѝ препращане, а Гор. Оряховица ще се грижи пък за препращане на пратката в Свищов (било чрез другари железничари или по друг начин). Севлиево и Трявна ще си изпратят свои куриери за получаването. Въобще окръжният комитет иска щото да избегне изпращането по пощата на каквото и да било, за да не може да се попречи в нещо, особено пък за бюлетините.

2. Според решението на тазигодишния конгрес, централният комитет е почнал издаването на „Кореспонденция за партийни другари“. № 1 и 2 вече са излезли, и то в определено количество.

Тъй като разпределението за Търновски окръг на „Кореспонденцията“ е предоставено на окръжния комитет, то ние, другари, ще пратим по няколко екземпляра само на всяка организация и група, които ще трябва да се дадат на другарите агитатори, за да им послужат в агитацията. Цената на № 1 е 1,50 лв, на № 2 е 1 лв. Сумата на изпратените ви екземпляри ще изпратите на окръжния комитет, който ще се отчита пред кооперация „Освобождение“.

3. Във връзка с изборите всяка организация ще трябва да се занимае веднага с определяне на свои застъпници в изборните секции, като за упътвания селските групи се отнесат до градските организации.

4. По отношение пръскане на брошурната наша литература, Работнически вестник, позиви и др., а така също върху предстоящата и бъдещата дейност на партията, окръжния комитет обръщае Ви, другари, вниманието върху окръжните на централния комитет под № 4 и 5.

5. Накрая ние искаме за последен път да Ви напомним за тримесечния отчет. Въпреки нашите многократни напомняния, повече от селските групи и досега не са изпратили отчетите си. Нещо повече, има групи в окръга, които искат оратор за събрания, предлагат свои кандидати за в листата, а най-елементарните си задължения не изпълняват. Такива групи, разбира се, с пълно право могат да се порицават.

6. За да може окръжният комитет да даде своевременно сведения за резултатите от изборите пред Централния комитет, всяка околийска организация след окончателното събиране резултата от околията да го съобщят телеграфически на окръжния комитет.

7. Като вярваме, другари, че вие ще употребите всички свои сили за поставяне нашата работа на здрави основи с точното изпълнение на това, що Централният комитет, а също и окръжният комитет Ви предписват със своите окръжни, пращаме Ви нашите братски комунистически поздрав.

За окръжния комитет
Секретар: Т. Иванов

ТОМ, ф. 1, № 321 — Рп. Оригинал.

¹² Изборите за XVIII народно събрание на 17. VIII. 1919 г.

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА КОМУН. ПАРТИЯ
(тесни социалисти)
№ 134

№ 14

Окръжно

До всички организации и групи
на Търновски окръг

Гр. Габрово, 8. IX. 1919 год.

Другари,

Нашата партия в Търновски окръг излезе от изборната борба с една бляскава победа.¹³ Това без съмнение се дължи на неуморната работа от страна на нашите другари в различните краища на окръга, а най-вече на становището, върху което е застанала нашата партия в настоящата гигантска борба между труда и капитала. За тая борба обаче нашата партия ще трябва да се готви още повече. Не само през време на изборната борба, но и във всеки един момент ние трябва да бъдем готови и парираме всички удари, които ще ни се нанесат от нашите противници. Много организации и групи през изборния период развиха трескава дейност, обаче това не може да ни задоволи. Сега ще трябва да се почне всекидневната градивноорганизационна работа за доизграждане на члененото велико пролетарско дело. В средата на оная огромна маса на избиратели работници и малоимотни ние ще трябва да пуснем дълбоко корените на комунизма. А това ще стане с постоянните връзки между групите, организациите и всички ония, които на 17 м. м. дадоха гласа си за комунизма.

Не трябва да се отдаваме само на шумната, безрезултатна работа.

За жалост обаче има групи в окръга, които през време на изборите проявиха задоволителна дейност, но своята всекидневна работа, връзките с окръжния комитет отдавна са прекъснали. Въпреки многократните ни напомняния те и досега не са изпратили своите тримесечни отчети, не са дали нужните сведения за изборната борба и пр. Това, другари, ще трябва да се поправи. Особено за това ще трябва да се заинтересуват организациите в околийските центрове. Те ще трябва сега, след изборите, да обиколят групите в околията си, да се запознаят отблизо с живота и работата на отделните групи, като същевременно им дават и необходимите напътвания за една по-системна организационна работа. Практическите мерки за това ще бъдат по-подробно обмислени в окръжния комитет, като ще се събере 21 м. м. с представителите на организациите в окол. центрове. За тая дата делегатите ще трябва да бъдат в Габрово 10 часа сутринта.

Друга една слаба страна в нашата дейност е, другари, постъпленията за окръжния фонд. През време на изборната борба се изразходваха доста средства, а постъпленията са съвсем слаби. Окръжният комитет свършва с един дефицит от няколко хиляди лева. Въпреки напомнянето, че всички организации и групи покрай редовните членски вноски ще трябва да пуснат за целта подписки и дадат по една вечеринка, досега само две организации са се отзовали. Смятаме за необходимо да ви обърнем вниманието върху това, като вземете всички мерки за засилване на фонда.

Уверени, че вие добре ще схванете значението на борбата, която ни предстои, и ще вложите всичката ваша амбиция в това направление, пращаме ви, другари, нашите комунистически поздрави.

За окръжния комитет
Секретар: Т. Иванов

П. П. Току-що се получи окръжното на Централния комитет под № 6. Това е най-доброто упътване, другари, за предстоящата наша дейност. Всички организации и групи ще трябва най-добре да го проучат и пристъпят към изпълнение на всичко онова за засилване дейността ни в окръга.

ТОМ, ф. 1, № 320 — Рн. Оригинал.

МЕСТЕН КОМИТЕТ
НА
РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦИАЛ-
ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТИЯ

№ 15

Окръжно

До другаря¹⁴

№ 2
12 декември 1918 г.
гр. Севлиево

в с. Сухиндол
Севлиевска околия

Драги Другар...

Ние се завърнахме от бойните полета и първия въпрос, който отправихме към нашите домашни и мили, беше: има ли хляб за нас. Разбира се, че отговорът беше отрицателен — без купон няма хляб. И ние трябваше да взимаме залька от нашите мили дечица, които и без това постоянно не си доядат. Тъй още от първия час на нашето завръщане борбата за насъщния се изпречи пред нас с всичката си жестокост.

Добрият и единственият изход от тая борба ние, работниците, дребните стопани и занаятчии на града Севлиево, намираме само под кървавото знаме на работническата социалдемократическа партия, за тържеството на пролетарския революционен социализъм.

Ето защо първата ни работа беше да възобновим нашата организация, което и стана. Имайки предвид развиващите се събития — революциите в Русия, Австро-Унгария, Германия, Дания, Швейцария и пр. — и че изход от това ужасно положение, в което войната постави българския народ, е само в тържеството на социа-

¹³ В изборите за XVIII народно събрание кандидатите на БКП (т. с.) във В. Търново са получили 10 627 гласа, или 11,2% от подадените бюлетини.

¹⁴ Предполага се, че окръжното е изпратено до Бечо Цивнев, секретар на партийната организация в Сухиндол.

лизма, то м. к-т Ви отправя настоящето си да Ви науми дадените не един път думи и клетви през време на войната, че като се завърнем ние всички: работници и дребни собственици, ще си отмъстим за претърпените загуби и мъки, като премахнем причините на войната и на всички злини човешки, като въдворим социализма, както нашите братя в Русия, Германия, Австрия и пр.

За постигане на този наш идеал е необходимо *просвета и организация*. Първата работа на нашите другари и съчувственици в селото Ви следователно е да се запишете за партийния и синдикален орган в. „Работнически вестник“, да четете нашата социалистическа литература и да направите всичко възможно за образуването в селото Ви на партийна група или организация и веднага да влезете във връзка с м. к-т, като съобщите какво сте направили в горното направление и какво е възможно още да се направи. Не жалете, другари, ни време, ни труд, ни средства. Стига толкова мъки, лишения и глад. Нека турим началото на нов живот. Живот на щастие и радост.

Долу кръвожадният капитализъм!
Да живее революционният социализъм!

С горещ социалист. поздрав,
Секретар: Д. Къндулков

Адрес: Димитър Къндулков
шивач, Севлиево

ТОМ, ф. I, № 325 — Рп. Оригинал.

3. ПИСМА ОТ ЦК И ОК НА БРСДП —ВЕЛИКО ТЪРНОВО
ДО МЕСТНИ ПАРТИЙНИ КОМИТЕТИ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

№ 16

ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ
НА РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦИАЛДЕМОКРАТ. ПАРТИЯ В БЪЛГАРИЯ

COMITE CENTRAL
DU PARTI OUVRIER SOCIALDEMOCRATE
DE BULGARIE

София,
Народен дом „Лъвов мост“
Телефон № 153
№ 495

Sophia,
Naroden Dom „Levov Most“
Téléphone № 153

София 8 февруари 1919 г.
Sofia,

До н-вото на групата
в с. Сухиндол
Севлиевска околия

Драги другари,

Централният комитет ме натовари да Ви съобща, че Вашата група е приета в състава на партията, при условие да работи решително и смело в духа на партийната програма, като в предстоящата си дейност съблюдава мерките, препоръчани в окръжните на Ц. комитет, които тук прилагам, а по отношение вътрешното си устройство краткото упътване, което също прилагам.

Изпращам Ви 30 чл. карти, 20 заявления и 5 формуляри отчети. Картите ще раздавате срещу 50 ст, заявленията срещу 20 ст, а за отчетите ще внесете по 30 ст екземпляра. Канцеларските книжа са изчерпани. Засега ще си послужите с временни квитанционни кочани, които трябва да бъдат заверени от контролната комисия.

Програмата ще изискате от околийската организация.

Пожелавам Ви успех и братски поздравлявам.

Зам. секретар-касиер: Т. Данаилов

ТОМ, ф. I, № 336 — Рп. Оригинал.

№ 17

ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ
НА РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦИАЛДЕМОКРАТ. ПАРТИЯ
В БЪЛГАРИЯ

София,
Народен дом „Лъвов мост“.
Телефон № 153
№ 589

София, 31 март 1919 г.
До н-вото на групата
в с. Сухиндол

Драги другари,

Вашата група, възобновена на 15 февруари т. г.¹⁵, трябва да представи отчет за месеците февруари и март заедно с припадащите се за Централната каса суми: 30 ст месечно на член за чл. внос и 20 ст месечно за фонда „агитация и пропаганда“. Партийната година почва от 1 януари.

С др. поздрав
Зам. секретар-касиер: Т. Данаилов

ТОМ, ф. I, № 326 — Рп. Оригинал.

¹⁵ В края на 1920 г. великотърновската партийна организация е имала 101 първични партийни организации — 9 градски и 92 селски с общо 2632 члена.

ПАРТИЙНА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА
КНИЖАРНИЦА И ПЕЧАТНИЦА

София 19 април 1919 г.

До местния комитет
на Сухиндолската работническа
Социалдемократическа партийна
организация
гр. Сухиндол

Др. Другари,

От приложената тук РАВНОСМЕТКА виждате, че организацията Ви на 31 март т. г. дължи на партийната книжарница и печатница сума

19,20 лева

В минали времена Вие знаете, че управлението на партийната книжарница и печатница не би Ви кредитирало в никой случай с такава огромна сума. Напротив, на практика бе даже системата на предплата. Днес обаче времената поставиха в съвършено други условия обмяната на организациите с центъра; бидоха повикани на проява много по-скъпи чувства. . . Повикът за жертви достигна до себеотрицанието!

Така ние Ви изпращахме всяко ново партийно издание, стремяхме се в едно твърде кратко време да съгъстим и същевременно разширим партийната писана литература. Сключвахме нови и нови заеми, осигурихме Ви с все по-нови и с много по-големи тиражи издания. Този ни стремеж обаче, нека Ви се признаем, другари, не е без дъно, още повече, като знаете, че в основата му сте Вие, организациите! Днес всички Вие сте се окачили на крилето на предприятието с един огромен пасив, цели 300 000 лева!!! ВАШАТА ОРГАНИЗАЦИЯ, КАКТО ВИЖДАТЕ, ТЕЖИ С ЦЯЛА ЕДНА 1/16000.

Ето защо управлението, като Ви привлича най-сериозно вниманието за най-навременното (ежеседмично) препращане на сумите от разпродадените брошури и др. издания, бърза да Ви предупреди да положите най-настоятелни грижи, за да съберете и препратите всички суми, до стотинка, от продадените книги, най-късно до 30 того. На тази дата ще ни изпратите и една равностетка: на изпратените ви книги (общо на каква сума) на изпратените ни срещу тях суми и общата сума на останалите непродадени книги (с едно описание от кои брошури по колко екземпляра). Тази равностетка трябва да бъде приподписана obligatorно от местния комитет и контролната комисия. Тази равностетка, Другари, ще бъде и тя една мярка за качеството на организацията Ви пред конгреса.

Разделяйки се, драги Другари, с най-сърдечни благопожелания за пълното разпродаване до празника на Труда и на последната Ви останала брошура, вместо поздрав, знайте, че германският пролетариат днес се вече за четвърти път дига на оръжие и че победата на нашето дело е безвъзвратно осигурена!

Да живее революцията!

Управител:
(п) не се чете

ТОМ, ф. I, № 334 — Рн. Оригинал,

СЪЮЗ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ, ГОРСКИ, ЛОЗАРСКИ И ГРАДИНАРСКИ РАБОТНИЦИ
И РАБОТНИЧКИ В БЪЛГАРИЯ

София 18 март 1920 год.

До партийната комунистическа група
в с. Сухиндол

Другари,

По решение на XI редовен конгрес на Общия работнически синдикален съюз през месец юни мин. година се положиха основите на съюза на земеделските, горски, лозарски и градинарски работници и работнички в България.¹⁶ Надеждата за неговото развитие и укрепване се възлагаше на нашите партийни организации и групи и местните работнически съвети. Смяташе се, че тия организации са достатъчно проникнати от голямото значение на новия съюз както за пълното разгръщане силите на комунистическото движение, така и за близките цели на революцията, т. е. тогава, когато пролетариатът ще поеме властта и ще трябва да организира производството на комунистически начала; той ще е най-добрият стълб на съветската система в село; той ще ни послужи при организацията на земеделското стопанство на комунистически начала в нашата предимно земеделска страна. Но всичко това налага щото съюзът на земеделците и др. работници и работнички да бъде масова организация и на членовете му да бъде дадена бърза революционна просвета и подготовка. За голямо съжаление обаче малко бяха местата, където всичко това се схвана и се положиха известни усилия за организирането на земеделските и др. работници и работнички. Затова именно и съюзът, който има работа с най-много неорганизиран работнически, днес е все още далеч от задачата си. Досега са основани едва 10 секции с 370 члена. И това при повече от 3000 партийни членове, които са наемни работници в земеделието.

Като има горното предвид, централното настоятелство се обръща още един път към вас с най-настоятелна молба да положите всички усилия за организирането на земеделските работници и работнички, за да можем в скоро време да се поздравим с един наистина задоволителни успехи на нашия съюз.

На първо място спрете вашето внимание върху големите държавни и частни предприятия. Освен това нека всички партийни членове, които са наемни работници в земеделието, образуват секция или, ако няма условия за такава, станат членове направо при централното настоятелство.

Централното настоятелство е готово да даде всекиму, който пожелае, най-подробни упътвания и наставления. Адресът на съюза е: Ас. Бояджиев, работнически дом, ул. „Кирил и Методи“ № 58—София.

¹⁶ През 1921 г. членският състав на съюза във В. Търновски окръг започнал да намалява, а в селата Д. Оряховица, Добри дял, Павликени и гр. В. Търново се разпада и прекратява своята дейност.

Уверени, другари, че тоя път нашият апел не ще остане без резултат, както досега, изпращаме ви нашите горещи комунистически поздрави.

За централното настоятелство
Секретар :
(п) Ас, Бояджиев

ТО М, ф. 1, № 303 — Рп. Оригинал.

№ 20

ОБЩ РАБОТНИЧЕСКИ СИНДИКАЛЕН СЪЮЗ В БЪЛГАРИЯ
UNION GÉNÉRALE ALLGEMEINER GEWERKSCHAFTSBUND
DES SYNDICATS OUVRIERS BULGARIENS
DE BULGARIE

Г. Димитров, София,
Народен Дом, пл. „Лъвов мост“
Телефон № 1637

G. Dimitroff, Sofia,
Naroden dom, Pl. „Levov Most“
Telefon № 1637
София 31 Май 1923 г.
Sofia
До местния работнически съвет

Г. Оряховица

Другари,

На адрес на Хар. Стоянов още миналата година ви изпратихме 300 художествени билета за фонда „Работническа солидарност“ на обща стойност 3000 лева. Макар оттогава да ви писахме няколко пъти да организирате пласирането им и да ни изпратите стойността на продадените билети, вие и до ден днешен не сте ни изпратили нито стотинка.

През време на първотайпската агитация синдикалният комитет обяви и специална акция за пласирането на тия билети, като в „Работнически вестник“ се поместиха статии и апели за това, обаче и след това, по всичко изглежда, че вие пак нищо не сте направили за пласирането на художествените билети.

Синдикалният комитет ви поканва, да отговорите незабавно какво е станало с изпратените ви художествени билети и какво изобщо мислите да правите с тях. Ако наистина е невъзможно във вашия град да се пласира изпратеното ви количество, което собствено ние не вярваме, то не остава нищо друго, освен да ви помолим, да ни повърнете въпросното количество билети и да заключим, че във вашия град няма никакви организирани работници и съчувственици на работническото дело, макар да има немалко трудещ се свят, намиращ се под влиянието на комунизма.

За синдикалния комитет
Секретар : Г. Димитров

ТО М, ф. 1, № 1540 — Рп. Оригинал.

№ 21

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г. К О М. П А Р Т И Я
№ 880

26. VI. 1922
гр. Търново

Другарю,

До другаря

Н. Тарашманов
в Павликени

Групите в Бутово, Варана, Михалци от вашия район не са се отчели за I тримесечие т. г. Тези дни окр. комитет ще се събере в пълния си състав и ще трябва да се даде отчет за всички групи в окръга.

Ние знаем, че сега е работно време, но апелирам към Вашата преданост и готовност да вземете всички мерки да отидете вие лично и пратите другари, които могат да свършат тази работа, за да се отчетат най-късно до 10. VII. Да се изпратят поканите за окр. комитет.

С другарски поздрав
За Секретар :
В. Мавриков

П. П. Направете сметка за направените пътни разходи

ТО М, ф. 1, № 328 — Рп. Оригинал.

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г А Р . К О М У Н . П А Р Т И Я
(тесни социалисти)

До парт.
комун. група
в Павликени

№ 1021

30. VIII. 1922 г.
Гр. Търново

Другари,

Направете всичко необходимо за изпълнение нарежданията на др. окр. организатор, дадени Ви за групата Ви и групите в района Ви.

Изплатете ни поканите за окр. фонд №№ 64, 65 и 66 (№ 63 е получена със сумата), също и поканата № 40 за (. . .)¹⁷ и събраната сума.

За кооперация „Освобождение“ в селото Ви направете необходимото. От Караисен и Гол. Яларе ще изискате от тамошните търговски пълномощници и кооперативни съвети да държат по един протокол, че са съгласни и че присъединяват своите дялове към Вас.

Сухиндол оставете засега, защото там са загизили и макар че имат много дялове — повече от 150, — обаче пасивът им е по-голям от актива и вместо да ви дадат актив, ще ви предадат пасив. Ще почакате, докато си уредят сметките, които възлизат на повече от 60 000 лв.

Говорих с др. Г. Кръстев в Сухиндол и той ще направи потребното ходатайство.

Направете подробно изложение до кооперация „Освобождение“ в София и искайте да Ви дадат упътвания.

ТО М, ф. I, № 330—Рп. Оригинал.

С другарски поздрав
Секретар: Б. Атанасов

№ 23

О К Р . К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г . К О М . П А Р Т И Я

До пунктовата
районна група
в Павликени

№ 1026

1. IX. 1922 г.
Гр. Търново

Другари,

Веднага вземете мерки за изпълнение позива на Центр. комитет за събиране помощи за стачниците тютюневи работници¹⁸, печатан в брой 59 от 29. VIII т. г. на „Раб. в-к“.

Направете това и за групите в района.

Събраните суми бързо изпратете до Синдикалния комитет в София на адрес: Г. Димитров, ул. „Кирил и Методи“ № 54.

Поздравете писмено и стачниците в Пловдив. Пипайте бързо, защото бързата помощ е двойна помощ!

С др. поздрав
За Секретар: В. Мавриков

ТО М, ф. I, № 331—Рп. Оригинал.

№ 24

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г А Р С К А Т А К О М У Н . П А Р Т И Я
№ 14
Гр. Търново

5 януари 1923 г.
До настоятелството
на районната група
в Павликени

Другари,

Подписката за международния работнически заем е продължена до 15 този м.

Вземете всички мерки да се съберат непременно определените за групите от района Ви долари.

Кочанни разписки и формуляри изисквайте от околийските организации, ако такива няма, въпреки това продължавайте събирането — оформяването ще стане после.

Използвайте празниците за най-усилено събиране суми за осиговеното руско дете!

С др. поздрав,
Секретар: Сотир Бранков

ТО М, ф. I, № 300 — Рп. Оригинал.

¹⁷ Неразчетени думи

¹⁸ Отнася се за стачката на 5000 тютюноработници от Пловдив, която била последвана от тютюноработниците в Хасково, Станимъка, Ихтиман и др.

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКО-КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

№ 25

8. I. 1923 год.
До
Местния комитет
на Партийната организация
в с. Павликени

№ 29
Гр. Търново

Другари,

Съгласно нареждането на Центр. комитет тази година ще има само един випуск от партийната школа, като I и II випуск се сливат наедно. Съобщете незабавно имате ли в организацията си кандидат, който да отговаря на всички условия: Млад на възраст, партийен другар, интелигентност, постоянно да бъде в местността и пр. условия — справете се с окръжните на Центр. комитет от м. год. Имайте предвид, че школата ще почне между 15—20 т. м. (точната дата ще Ви се съобщи допълнително). Затова сведенията дайте веднага.

С другарски поздрав

За Секретар: Петър Георгиев

ТОМ, ф. I, № 285 — Рн. Оригинал

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАР. КОМУН. ПАРТИЯ

№ 26

15 януари 1923 год.
До
Настоятелството на
Партийната група
в с. Павликени

№ 40
Гр. Търново

Другари,

Окръжният организатор при обиколката си е констатирал следните нередности в групата Ви: 1) За издръжката на руското дете не сте още събирали никакви суми. Веднага натоварете специален другар, снабден с покана, който да обиколи членовете и съчувствениците. Партийните членове ще трябва да запишат най-малко една надница. 2) Брошурите „др. издание“ не сте пласирали. Проведете на практика дадените Ви упътвания от др. Мавриков. 3) Окр. Комитет задължи др. др. Тарашманов и Колчев да устройват публични събрания в селата от района, а те не ходили никъде „защото било кално“. Какво направи настоятелството, за да изпълнят горните другари задачата си?

С другарски поздрав

Секретар: Сотир Бранков

ТОМ, ф. I, № 295 — Рн. Оригинал.

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА
КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ
— тесни социалисти —
В. Търново
№ 80

№ 27

Търново 30. I. 1923 г.
До пунктовете
районни организации
и групи в окръга
Павликени

Другари,

Годината изтече. Трябва да се приключи годишният отчет, обаче следните групи от вашия район не са се отчетли: 1) Павликени IV (IV и год. пред Ц. Ком.), 2) Патреш IV (II, III и IV и год.), 3) Дъскот IV (III, IV и год.), 4) Г. Липница III и IV (плат.) (III, IV и год.), 5) Бутово IV (IV и год.), 6) Варана III и IV (III и IV и год.), 7) Недан IV (IV и год.) никак не се обаждат. В Градище да се образува група.

Веднага пратете другари да обиколят неизправните групи да приготвят отчетите и най-късно до 10. II т. г. ги изпратете в окр. и Централните комитети (заскобените римски цифри са неотчет. трим. пред Цен. Ком.).

Настойте да се изпълнят всички нареждания по окр. № 9.

На работа, другари, към пълна исправност! Помнете, че редовността е една необходимост за комунист. партия.

След обиколката ни дайте доклад за направеното и кои другари са ходили тези, които откажат също ни ги съобщете.

С другарски поздрав

Секретар: Сотир Бранков

П. П. Вашия район съвършено неизправен.
Сега дано „няма кал“ и ги обиколите.

ТОМ, ф. I, № 281 — Рн. Оригинал.

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г. К О М У Н. П А Р Т И Я

№ 113
гр. Търново

Другари,

За IV тримесечие на 1922 год. следва да внесете за окр. комитет 216 лв, а Вие изпращате 112 лв. Изпратете незабавно още 104 лв. Ако не можете да ги съберете от членовете внесете ги от касата.

От отчета за същото тримесечие се вижда:

1. Просветна дейност не сте водили: по-издигнати другари да четат статии от „Р. Вестник“ и др.

2. Абонатите на с. вестник не получавате. Направете всичко възможно да абонирате всички членове.

Вземете всички мерки за отстраняване на тези дефекти.

За стореното ни уведомете незабавно.

До

Настоятелството на Партийната група
в с. Катранджии

С другарски поздрав

За секретар: Петър Георгиев

П. П. За централния комитет изпращате 161 лв, а трябва да изпратите: 1. За чл. вноски 216 лв. 2. Интери. внос. — 36 лв. 3. Жер. на кап. диктатура — 5 лв. Или всичко — 257 лв. Пратете веднага още 96 лв.

Т О М, ф. 1, № 241—Рп. Оригинал.

О К Р. К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г А Р. К О М У Н. П А Р Т И Я

№ 135
гр. Търново

Другари,

№ 29

14 февруари 1923 г.

До

Настоятелството на Партийната група
в с. Павликени

По решението на Окр. Комитет трябва да станат районни конференции най-късно до 25. II. т. год. с дневен ред: 1) Работническо-селско правителство — реферат, 2) Отчетност на групите, 3) Разни. Веднага определете датата на конференцията, като ни уведомите, за да назначим референт. Разгласете своевременно на групите от района, като освен делегати задължително да присъствуват членовете на настоятелствата, а откъдето може и всички партийни членове. Неотчетените групи да си донесат отчетите и сумите по тях. След конференцията не трябва да остава ни една група неотчетена.

С другарски поздрав

Секретар: Сотир Бранков

П. П. Конференцията ще бъде обща за двата района: Павликенски и Белочерковски. На 16. II вечерта ще дойде др. Мавриков на комитетско заседание, на което ще присъствува и настоятелството от Б. Черква.

Т О М, ф. 1, № 279 — Рп. Оригинал.

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г. К О М У Н. П А Р Т И Я

№ 165
гр. Търново

Другари,

№ 30

21. II. 1923 г.

До

Настоятелството на Партийната група
с. Павликени

Делегат на Окръжния Комитет за конференцията на 25 т. м., която ще стане в селото Ви за двата района — Павликенски и Белочерковски — е определен др. Тр. Саралиев. Направете всичко възможно за масово посещение на конференцията, като от групите от близките села дойдат всички членове. Неотчетените групи да носят със себе си отчетите си и еднократна годишна вноска.

С другарски поздрав:

Секретар: Сотир Бранков

П. П. Ако др. Саралиев не дойде, искан е от Центр. комитет, но може да бъде задържан по важна работа, др. Тарашманов да изнесе. Ако дойде, за което ще Ви уведомим, устройте протестно събрание против фашизма и терора.

Т О М, ф. 1, № 242 — Рп. Оригинал.

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т

№ 31

Н А

Б Ъ Л Г А Р С К А Т А К О М У Н И С Т . П А Р Т И Я

№ 2

1 март 1923 год.

гр. Търново

Драги другари.

До местните комитети, Настоятелства и Контролни Комисии на всички организации и групи в Окръга.

Тъпанаре

I

В изпълнение едно решение на Окр. комитет ще се разиграе томбола от 10 000 билети по 5 лв единия, от които 1000 билети печелят разни предмети. Теглене на печелившите билети ще стане на 31 того в гр. Търново, докогато всички билети, до един трябва да бъдат разпродадени. На вашата група (организация) се определя и изпраща Нанко Ганев, 25 билета, които трябва непременно да разпродадете. Запомнете добре, че непродадени билети няма да се приемат обратно, а ще бъдат за сметка на групата и ръководните другари. Никакви усуквания, а на работа за своевременно разпродаване на билетите. Събраните суми веднага да се изпращат в окръжния комитет. Всяко задържане, значи злоупотрепление.

За избягване грешки, записвайте името на купувача на билета върху отрязъка на кочана!

II

Съгласно нареждането на Централния Комитет, всички групи и организации трябва до 15 того да се отчетат за изтеклата година. Ненаправилите това, ще се смятат за нередовни и не ще могат да избират и изпращат делегати за в конгреса на партията.

Ето защо с получаване на настоящето веднага групата (организацията) Ви да се отчете писмено (с отчет) и парично за неотчетени тримесечия, както пред Ц. К-т така и пред Окр. К-т. За вашата група вие трябва да изпратите в Централния Комитет отчети за . . / . . тримесечия и пари за . . / . . и в Окръжния Комитет отчети за . . / . . тримесечия и пари за . . / . . тримесечия.

Изпратете и еднократната си вноска от . . / . . лв.

Още сега съберете членските вноски за I и II тримесечие от тия ви членове, които напускат селото за през лятото, и ги изпратете в Ц. К. и Окр. К. заедно с отчети, ако всички напуснат селото.

III

Другари, разберете веднаж за винаги значението на връзките и сношенията ви с Окръжния Комитет! На болшинството групи и другари в туй отношение нехайството и пренебрежението е просто безобразно.

Дават се нареждания и пр. а Окр. Комитет не знае получени ли са нарежданията; изпълнени ли са, защото не са изпълнени и пр. Групите и организациите действуват, вършат работа, грешат; в живота им стават събития или случки от значение, но Окр. Комитет за всичко това нищо не знае — няка кой да му съобщи.

ТАКА НЕ МОЖЕ, ДРУГАРИ!

Разберете, че поддържане на тия връзки се изисква не от кефа и каприза на този или онзи, а от интересите на движението. Прочие, дано това напомняне бъде последно.

IV

Коиго не сте отговорили на окръжно № 9 и № 1, отговорете веднага с отговора си, който трябва да дадете за получаване на настоящето и томболните билети.

С другарски привети за преданна и беззаветна Комунистическа дейност,

За окръжния комитет,
Секретар: С. Бранков

1 О М, ф. 1, № 292 — Рп. Оригинал.

№ 32

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т

Н А

Б Ъ Л Г А Р . К О М У Н . П А Р Т И Я

№ 197

гр. Търново

Другари,

От успеха на томболата, която окр. комитет ще разиграе, ще зависи финансовото стабилизиране на комитета, за да можем да посрещнем разходите в борбите, които ни предстоят.

На Вас, като ръководни органи в околията и района, възлагаме грижата за пълното прокарване на тази работа. Без никаква забава почнете разпродажбата на билетите. Наредете другари да събодят групите и селата

2 март 1923 г.
До
Местните комитети и
настоятелства на районните
групи и организации в
окол. градове
Павликени

на района (околията). Да се пипа бързо, защото не знаем до 31 март т. г. дали не ще имаме друга парт. акция. Ако е възможно до 15 т. м. всичко да бъде привършено. Бъдете особено настойчиви към по-състоятелните другари, които трябва да покажат жест на пожертвователност.

Във връзка и около тази работа не пропускайте да изпълните и всички други задачи, които Ви са възложени. На работа без спир и почивка!

С другарски поздрав
Секретар: Сотир Бранков

ТОМ, ф. 1, № 284 — Рп. Оригинал.

№ 33

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГ. КОМУН. ПАРТИЯ
№ 198
Гр. Търново

5 Март 1923 г.
До
Настоятелството на
групата
в с. Павликени

Другари,

Изпращаме Ви окръжно № 2 заедно с томболните билети за всички групи от района. Наредете незабавно другари, които да разнесат още същия ден с получаването на настоящето в групите билетите и окръжното. Обръщаме Ви още веднъж вниманието да действувате бързо, за да се пласират своевременно всички билети.

С Другарски поздрав
За Секретар: Петър Георгиев

ТОМ, ф. 1, № 299 — Рп. Оригинал.

№ 34

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
№ 221
Гр. Търново

10 Март 1923 г.
До
М. Комитет
в с. Павликени

Другари,

Окръжния Комитет назначава оратори на събрания на 18 т. м. следните другари: 1) Др. Никола Тарашманов в с. Бутово.

Веднага с получаване на настоящето съобщете на назначените другари.

С другарски поздрав:
За Секретар: Н. Тарашманов

ТОМ, ф. 1, № 280 — Рп. Оригинал.

№ 35

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГ. КОМУНИСТ. ПАРТИЯ
№ 236
Гр. Търново

14 Март 1923 г.
До
Настоятелството
на групата с. Павликени

Другари,

При обиколката си Окръжният организатор е сварил групите в с. Варана и Недан съвършено слаби — организационен живот не водят, вестници не получават т. е. почти разпилени. За закрепване на групите последните имат нужда от постоянни упътвания. Затова още в първата седмица след 18 т. м. изпратете подходящи другари в горните села, които да проверят доколко са изпълнени практическите мерки, препоръчани от окр. организатор, а също да им се дадат и нови упътвания. За стореното ни уведомете.

С другарски поздрав
Секретар: Сотир Бранков

ТОМ, ф. 1, № 278 — Рп. Оригинал.

НА

БЪЛГ. КОМ. ПАРТИЯ

№ 263

20 март 1923 г.

Гр. Търново

Другари,

Веднага пратете другари да обхождат групите в района Ви и проверят продажбата на билетите от томболагата. Да настояят за разпродаването им и приберат сумите. Това сторете най-късно до 25 того. Съобщете нам за резултата. Най-късно до 1. IV. т. г. сумите да се изпратят. Ако от една група не получим сумите, ще се задържат печалбите от целия район.

В свързка с това да се подготвят групите за отчитане I трим. т. г. и изпратят еднократна вноска.

От Вашия район още не са пратили сумите за томболата: Павликени, Дъскот, Гор. Липница (платили само Патреш).

С Другарски поздрав
Секретар: Сотир Бранков

ТОМ, ф. I, № 283 — Рп. Оригинал.

№ 37

ТЪРНОВСКИ

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ

НА

БЪЛГ. КОМУНИСТ. ПАРТИЯ

(Тесни социалисти)

№ 286

24. III. 1923 год.

Гр. Търново

Другари,

Изпълкомът на окр. комитет с протоколно решение Ви натовари (дава се задача за изпълнение) до деня на изборите¹⁹ за депутати да говорите на публични събрания в селата Бутово, Недан, Градище, Варана и да обиколите групите в селата. Същите за да конферирайте с настоятелството и с цялата група върху следното:

1. Какво са направили по подготовка успеха на избора — подробен доклад.

2. Какво особено е станало или става в селото им.

3. Как върви отчитането на групата за I тримесечие на 1923 г. Заставете ги да събират вноски във ваше присъствие.

4. Заставете ги веднага да изпратят дължимата от тях сума към окр. комитет, а именно:

В Градище да се завържат връзки със съчувствениците и им се дадат упътвания.

5. Дайте им подробни упътвания в духа на окр. № 4 от т. г. притурката на „Работнически вестник“ брой 222 т. г. Същото и там, където ще говорите на събрания.

За всичко веднага ще давате писмен доклад (кратък) на изпълкома.

Другари, недейте ни прави никакви отводи и отклонения от дадените Ви задачи, защото няма да се вземат под внимание. Даже медицински свидетелства няма да Ви признаваме. Само групата на която сте член, ще може да ви оправдае, към която изпълкомът ще се отнесе за обяснение и вземане мерки спрямо вас, ако не изпълните нареждането.

При това, предупреждаваме Ви, че изобщо по правило няма да се плащат превозни средства в никой случай, разбира се, за храна другарите ще ви нахранят в село, освен само на тези, на които изпълк. ще признае, че трябва да им се платят превозните средства.

Прочее, бъдете пожертвувателни борци за тържеството на комунизма!

С горещ поздрав.
Секретар: Сотир Бранков

ТОМ, ф. I, № 289 — Рп. Оригинал.

№ 38

ТЪРНОВСКИ

ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ

НА

БЪЛГ. КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

(Тесни социалисти)

№ 359

11 Април 1923 год.

гр. Търново

Другари,

На 13 Април, в петък вечерта устройте публично събрание във връзка с предстоящите избори.²⁰ Оратор ще бъде др. Никола Габровски. Вземете всички мерки за масово посещение и охрана на събраниято. Всички партийни членове да бъдат по местата си.

¹⁹ и ²⁰ Изборите за нар. представители за XX обик. нар. събрание, произведени на 22. IV. 1923 г.

До
Комитета (настоятелството)
на партийната организация (група)
в Павликени

Бюлетини ще получат от групата в с. Павликени, които ще трябва да опазят, а няколко дни преди избора да бъдат връчени на всеки избирател.
Придружавайте другаря от Павликени до Вишовград.

ТОМ, ф. 1, № 298 — Рп. Оригинал.

С Др. Поздрав
За Секретар: Петър Георгиев

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТ. ПАРТИЯ
(Тесни социалисти)

№ 39

До
комитета (настоятелството)
на партийната организация (група)
в с. Павликени

№ 388

25. IV. 1923 год.
Гр. Търново

Другари,

На 5 и 6 май т. г. се свиква разширено заседание на окр. комитет с присъствието от някои групи (организации) от окръга. Дневният ред е следният: 1) Отчет за движението в окръга; 2) Доклад за изборната борба — резултат, поуки; 3) Доклад на делегата в Партийния съвет; 4) Разни. Секретарят на организацията (групата) Ви трябва непременно да присъства. Заседанието се открива на 5 май т. г., 8 часа сутринта. Той трябва да носи със себе си писмен доклад за дейността на организацията Ви, в който ще засегне въпросите според приложената бележка.

С другарски поздрав
Секретар: Сотир Бранков

П. П. Другари, дръжте постоянна връзка с окр. комитет! Съобщавайте всичко, което става в организацията Ви и вън от нея. Отговаряйте веднага на всичко.

ТОМ, ф. 1 № 290 — Рп. Оригинал.

ОКР. КОМИТЕТ
НА
БЪЛГ. КОМУН. ПАРТИЯ
№ 271
Гр. Търново

№ 40

До районните
групи в окръга
Павликени

Другари,

Наредете в неделя 25 тогo др-те Н. Тарашманов, Ст. Калчев, Н. Бонев от Б. Черква да обиколят някои групи от района за подготовка изборите за нар. представители. Ако може, устройте и публично събрание. Подробни нареждания ще Ви изпратим допълнително. Съобщете на групите, където ще отидат др-те.

С другарски поздрав
За Секретар: Васил Мавриков

ТОМ, ф. 1 № 286 — Рп. Оригинал.

ТЪРНОВСКИ
ОКРЪЖЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГ. КОМУНИСТ. ПАРТИЯ
(Тесни социалисти)

№ 41

До другаря
Н. Тарашманов
в Павликени

№ 401

7. V. 1923 год.
Гр. Търново

Др. другарю,

Окр. комитет в пълното си заседание, с абсолютно болшинство, реши да Ви направи порицание, за което отсъствахте от заседанието на окр. комитет на 5 и 6 тогo. Това Ви съобщаваме по решение на окр. комитет.

С др. поздрав
Секретар: Петър Георгиев

П. П. Дайте обяснение за отсъствието си.

ТОМ, ф. 1, № 297 — Рп. Оригинал.

О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т
Н А
Б Ъ Л Г. К О М. П А Р Т И Я

№ 42

До пунктовата районна
група
в Павликени

№ 104
10 май 1923 г.
Гр. Търново

Другари,

Съгласно окръжно № 19 на Центр. Комитет, печатано в бр. 264 от 7 того на „Работн. в-к“, 5 редовен партиен конгрес²¹ се свиква на 24 до 27 юни т. г. в гр. София.

Във вашия партиен район са редовни следните групи:

1. Павликени с 30 члена:	4. Г. Липница с 11 чл.
2. Патреш с 16 чл.,	5. Бутово с 11 чл.
3. Дъскот с 27 чл.,	6. Варана с 8 чл.
	7. Недан с 8 чл.

Нередовни са:

Вземете веднага мерки да се отчетат.

Според приетата и практикувана вече от партията система на районно делегатство вашият район има право да избере един делегат.

Окр. комитет нарежда в Павликени на 20 май, 9 часа пр. обяд, да се състои районна конференция, заедно с Б. Черк. район, на която да присъствуват задължително всички членове от групите в района Ви.

Референт ще бъде др. В. Мавриков. Веднага наредете до групите в района си, като ги предупредите да донесат и следуюмата им се сума за делегатски разноски, според членовете им — по 6 лв на член.

Наредете да се отчетат всички за I трим. от т. г.

С другарски поздрав
Секретар: (п) не се чете

4. ПИСМА ОТ МЕСНИ ПАРТИЙНИ КОМИТЕТИ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ ДО ПАРТИЙНИ ОРГАНИЗАЦИИ В ОКРЪГА

№ 43

РАБОТН. СОЦИАЛ. ДЕМОКРАТ. ПАРТИЯ
О К Р Ъ Ж. ИЗБИРАТЕЛЕН КОМИТЕТ

Гр. Габрово

Другари,

До всички партийни
организации и групи в
Търновски окръг

Окръжният изборителен комитет в заседанието си от 12 май т. г. като взе предвид, че нашата партия може всеки момент да бъде изненадана от лявото правителство било с назначаване денят на изборите за О. Н. събрание,²² било с каквато и да е друга акция от страна на правителството или другите сили на буржоазията, реши:

1) Всяка партийна организация или група да държи в пълна изправност своите членове. Да прави редовно своите организационни събрания, като се разяснява от наша гледна точка днешното положение и задачата на нашата партия.

2) Редовност към вноските в Окръжния изборителен комитет. Фондът трябва да бъде усилен, защото ще имаме големи разходи по изборите. За тая цел Окръжният изборителен комитет предлага всяка партийна организация или група да дадат по една вечеринка, приход за фонда. Да се пуснат листове за събиране волни помощи за Изборителния фонд.

13 май — 1919 г.

ТОМ, ф. 1, № 332 — Рп. Оригинал

С другарски поздрав
Секретар: Ив. Петров

№ 44

Б Ъ Л Г А Р С К А К О М У Н И С Т И Ч Е С К А П А Р Т И Я —
Т Е С Н И С О Ц И А Л И С Т И
О К Р Ъ Ж Е Н К О М И Т Е Т

Н А

К О М У Н И С Т И Ч Е С К А Т А П А Р Т И Я

№ 149

15. XI. 1919 г.
Габрово

Другари,

Постоянното присъствие на окръжния комитет в своето заседание на 3 ноември т. г., като се занима по въпроса с дълговете, направени за изборите за XVIII Об. Народ. Събрание, които дългове достигат до сума 10 000 лв, то Ви облага със сумата 100 лв.

До Секретаря
на групата
в с. Сухиндол

²¹ Поради преврата на 9. VI. 1923 г. V редовен парт. конгрес не можа да се проведе. Това стана на 18. XII. 1948 г.

²² Отнася се за изборите за XVIII обикновено нар. събрание.

По възможност гледайте по-бързо да се издължите.

С Комунистически привет
За Окръжен комитет
Секретар:
(п) не се чете

ТОМ, ф. I, № 335 — Рп. Оригинал.

№ 45

Др. Бечо П. Цивнев

Сухиндол

Понеже др. Мавриков не ще може да дойде в неделя, то ние наредихме, но чакаме и вашия отговор Др. Върбан Ангелов от Търново да дойде той за в неделя сутринта, да направите нужното проагитиране или разгласяване за това събрание да бъде колкото се може посетено. Ако сте съгласни, то съобщите ми веднага телеграфически на мен да наредя за идването му щом сте съгласни.

В събота тогава изпратете каруца или ангажирайте му място в някой от вашите файтонджии, като му дадете бележка на файтонджията до мене. Пак повтарям, че непременно трябва да вземете всички мерки за проагитирането на събранието. Съобщете ми най-късно до утре на 6 т. м. и то по-рано телеграфически.

Павликени
7. VI. 1919 г.

С другарски поздрав
Секр. Касиер: П. Венков

Адрес:
Венков, Павликени

ТОМ, ф. I, № 333 — Рп Оригинал.

До
Бечо П. Цивнев
с. Сухиндол

№ 46

Др. Цивнев,

Почнете събирането на помощи за железничарите и пощенците²³ заедно с широките. Борбата я водим общо, тъй че засега изберете си стачен комитет от двете групи по двама и почнете събирането на помощи, като се изпращат тук до нас, а ние ги препращаме в Гор. Оряховица на Стачния комитет. Чрез куриери (устрои́хме летяща поща) оттук дотам.

Уверени сме в успеха, остава ние да поддържаме материално стачниците.

Павликени
3. X. 1920

С Др. Привет
Венков

ТОМ, ф. I, № 305 — Рп. Оригинал.

№ 47

София, 22. XI. 920

Драги Иване,²⁴

Горчивиците около злополучната наша акция по „обединението“, което ние предприехме и водихме с такъв идеализъм, всеки ден идат все нови и по-нови.

Оня ден Ц. К. е дал нареждане до организацията всички мандатори на Ком. левица в изборните учреждения да сложат своите мандати.

Това нареждане, разбира се, не само не почива на протокола за обединението, но е в разрез и с най-простия здрав смисъл: ние произведохме разцепление; Ц. К. ни прие за страна и следваше да ни приеме със целия наш актив. А то начинът на „посрещането“ ни (. . .²⁵ на др. Г. Дим) и последвалите след обединението факти сочат, че нам не срещат като братя, а като „врагове“.

Главният мотив за това нареждане на Ц. К. е, че всички наши мандатори били избрани с програмата на друга партия.

²³ Отнася се за подпомагане отачниците от транспортната стачка 1919—1920 г.

²⁴ Предполага се, че писмото е изпратено до Иван Петров.

²⁵ Неразчетена дума.

Преди всичко тоя мотив не издържа критика за депутатът, защото в изборите за 28 март ние имаме за платформа решението на В. П. С. от февруари, което прокламираше революционната самостоятелна класова борба и обединението на Комунистическата партия.

На тая платформа ние, като левицари, а тогава бяхме привърженици — както знаете в Габрово, за нея аз работих със страст.

Това ли днес трябва да ни се вметва в упрек?

По мандатори изобщо ние имаме класически примери с разцеплението на Независимите в Германия, където никой не оспорва мандатът на левицата само затова, че те са придобили под знамето и програмата на друга партия, където тя — левицата вече работи под друго име и под друго знаме.

Разцеплението е продукт на една обществена еволюция и то за една партия се извършва цялостно от учреденията ѝ до изборителската ѝ клиентела.

Аз смятам, че като разменихме другарски интимно мисли, без това да става достъп на широк кръг, Местният комитет би могъл да застъпи специално за моя мандат, като подчертае пълната си вяра в моето комунистическо качество, известно това дори на габровци. По това действайте бързо и веднага!

На всеки случай, както и да се опорочава нашата довчерашна борба, ние тука в името на революцията сме решени всичко да понесем.

Хиляди поздрави на стари и нови другари.

Ст. Манов

П. П. Подчертавам да бъдеш внимателен. Ние сме в партия дисциплинирана и като нови другари един вид сме под естествен надзор. И най-после затова, че за нас решенията на Ц. К. са закон. Ако аз повдигам тоя въпрос и ако тоя се повдигне от всички другари в провинцията, то е защото ние сме дошли след една акция за обединението и като носители на последното виждаме, че то не се извършва както е уговорено.

Обаче ние вече сдахоме крепостта и трябва храбро да бдим върху новите си задължения.

Горният въпрос може и трябва да се изясни в едно единствено заседание на М. К. и да му се тури точка.

ТОМ, ф. 1, № 3046 — Рп. Оригинал.

№ 48

Другари,²⁶

Предвид развиващите се събития прекарване резкионния закон за предстоящите избори Изпълнителният комитет при БКП м. Организация и съгласно решението на районната конференция в съгласие на Окр. к-т е решено да се свика Окол. събор на 4 март в неделя в гр. Дряново, където трудещият се народ от околната трябва масово да се организира и стече на мощен протест и демонстрация и издигне следующите лозунги: 1. Против готвещата се война. 2. Против репарационните задължения и договори. 3. Против Вандалските посегателства за изменение на изборителния закон. 4. Против систем. пресл. избиване на ком. ратници. 5. Против тежестта и скъпостията в братския съюз със Съв. Русия.

Другари, предвид късото време, което имаме до 4 март, трябва да се направят най-големи усилия и се подготви тази голяма от значение акция на партията в нашата околия. На работа до 4 март, да организирате и подготвите Вашето масово посещение на събора, като увеличите всички трудещи се: мъже, жени и съчувственици, пропийте от съзнанието и дългът към Великата Ком. идея.

Дигнете се с червени знамена.

Развейте ги на 4. III в колоните към Дряново.

По следния маршрут:

Габровско мл. д-во 7 ч. Ц. Ливада²⁷ и се слива с Бочуковска Каманска и Ц. Ливада група образуват една колона и потеглят в 8 часа задружно към Дряново.

Групата Каяджика, К. Иванца през Яларе образуват, като увлече селяните на Каломен, Геша, Крачунка и др. пристигат в 9 часа в Дряново.

Групите: Гостилица, Тъпанаре заедно увеличат околните села, като образуват обща колона с разчет точно 9,30 часа в Дряново.

Групите: Катранджии образуват колона с окол. села. Всички в 10 часа на площада пред главните кафенета, където ще се развият в митинг до 12 часа, след това манифестация начело музика, знамена и плакади, 1 ч. се закрива. В 2 часа игри на Габровското и Килифарското млад. д-ва.

За Тревненския район отделни нареждания.

Прочие на неуморна работа за тържеството на ком. идея.

Най-късно до събота да се съобщи колко души ще присъствуват.

С др. поздрав за м. к-т
Секретар:

(Е. Колчев)

ТОМ, ф. 1, № 277 — Рп. Оригинал.

№ 49

7. VII. 1919 г.
ПАВЛИКЕНИ
РАБ. КОМУН. ГРУПА

Др. Другарю,

Предвид на това, че в събота имате сбор и ще могат да се стекат там повече наши съмишленици и другари от близките села, то решихме др. Йорданов да дойде и устрой там публично събрание, а тука ще устройме такава в неделя. Като имате предвид горното наредете: 1. Да се проагитира събранието добре в самото село и в околните и близки села. (От наша страна писахме за това до всички групи в околността, но и вие им пишете). 2. Да изпратите каруца или файтон на 12 събота сутринта, който да се отнесе до мене, за да вземе др. Йорданов, който не би могъл и не би трябвало да ходи пеша. Разноските ще подирите да платите от касата на групата Ви.

Прочие уреждайте се!

С другарски поздрав

Секретар:

(п) Е. Колчев

ТОМ, ф. 1, № 1642 — Рп. Оригинал.

²⁶ Писмото е изпратено до партийните групи, упоменати в текста, на 1. II. 1923 г.

²⁷ Днес с. Върбаново, Габровски окръг.

МЕСТЕН КОМИТЕТ
НА
БЪЛГ. КОМУНИСТИЧ. ПАРТИЯ
№ 1

29 февруари 1920 г.
Търново

До Организациите
в с. Сухиндол

Другари,

Както знаете, правителството разтури камарата и назначи за 28 март нови законодателни избори²⁸. Цензурата и усиленото военно положение то фактически ще задържи. Не е чудно с указ да спъва пропорционалната изборна система и да въведе мажоритарната. При всички условия ние трябва да участваме в тези избори. Предвид на това, че няма да се позволи може би агитация с публични събрания, нам се налага да вършим агитацията си по следния начин:

1. В които околийски центрове може, нека се издадат кратки хвърчащи листове и тайно се разпратят до доверени лица в селата, като предварително се определи един ден за разпространяването им общо в околията.

2. Без друго да се снабдят своевременно всички незаписани в избирателните списъци другари и младежи със съдебни решения за гласуване.

3. Да се дадат инструкции на другарите ни във всички села за единична агитация — т. е. нашите другари да отиват при всеки избирател в селото и да му агитират лично. Така да се раздават предварително и бюлетините — разбира се, на хора, които няма да злоупотребят с тях.

4. Да се определят още от сега вероятните околийски кандидатни листи, та в случай че изборите станат по старата (мажоритарна) система, да може там да си отпечата бюлетините, за което ще ви се прати своевременно червеновинена хартия.

5. В агитациите да се използва следната агитационна материя:

а) Закона за Консорциума и прехраната.

б) 30-милионния кредит за оранжевата армия.

в) Законопроекта на трудовата повиност (16 месеца за мъже и 8 месеца за момичета).

г) Законопроекта за пътищата, според който на глава се пада данък 100—150 лв, а на семейство 300—400 лв.

д) Голямото увеличение на всички данъци и скъпотията.

е) Контрареволуционната политика на правителството, особено даването оръжие, гранати, патрони, дрехи, храни и пр. пр. на Деникина. Приемането на „бежанците“ — буржоа от Русия и отпушането на тях, освен другото и 2 милиона лв помощ, когато македонските бежанци и руските пленници мрат от глад.

Изобщо, другари, дайте инструкции в този дух на всичките ни местни партийни сили в селата — да им се втълпи, че не бива да пропуснат нито един избирател, комуто да не агитират и да не го снабдят с червеновинена бюлетина.

Приемете нашите комунистически поздравии. Нека след 28 март се поздравим с нови грандиозни успехи на комунизма — а сега, всички на усилена работа.

6. III. 1920 гол. събрание в клуба.

За Комитета
Секретар: В. Ангелов

ТОМ, ф. I, № 302. Оригинал

№ 51

БЪЛГАРСКА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ — ТЕСНИ СОЦИАЛИСТИ
МЕСТЕН КОМИТЕТ
НА
КОМУНИСТИЧЕСКАТА ПАРТИЯ

До Акционния комитет
на Комунистическата левица
в широкосоциалистическата
организация

№ 72

8 ноември 1920 г.
Габрово

Тук

Другари,

Известно Ви е, че съгласно решението на Централния комитет на Българската комунистическа партия и на Централния акционен Комитет на Комунистическата левица в широко-социалистическата партия, общата обединителна акция²⁹ ще стане в петък 12 т. м. Ето защо местният комитет Ви поканва в най-скоро време да влезем във връзки за разменяне на мисли по общата акция. Предвид краткото време отговорете ни най-късно до утре по обед.

С др. привети
Секретар: Т. Иванов

ТОМ, ф. I, № 329 — Рп. Оригинал.

²⁸ Изборите за XIX обикн. нар. събрание, в които парт. кандидати от Великотърновски окръг получиха 18 696 гласа, или 19,96 % от подадените бюлетини.

²⁹ Въпросът по обединението и сплотяването на раб. сили в България бил разгледан на заседание на парт. съвет на БКП (т. с.) на 27—29. II. 1920 г.

ОКОЛИЙСКИ К-Т
ПРИ Б. КОМ. ПАРТИЯ
Гр. Дряново 17. 12. 22 год.

№ 55

Другари,

Околийския к-т при Б. Комунист. партия свиква околийска конференция на 24 т. м. за определяне кандидати-те на окръжни съветници,³⁰ за която цел ще трябва да изпратите свои делегати, като до тази дата и се занимае-те по този въпрос, като дойдите със свое гледище.

Виж окръжно № 14 в брой 149 от Работн. вестник.

До Комунистическата група
в с. Тъпанаре

С Комунист. поздрав
Секретар:
(п) не се чете

П. П. Идването на всички делегати е задължително. Ще присъства делегат от Окръж. комитет.
Конференцията в 10 часа пред обед.
ТОМ, ф. I, № 327—Рп. Оригинал.

№ 53

КОМУНИСТ. КОМИТЕТ

(т. соц.)
15 февруари 1923 г.
в с. Килифарево

До комитета на
комунист. организация
в с. Катранджии

Другари,

В отговор на писмото Ви от днес съобщаваме Ви, че др. Т. Радославов ще дойде да говори пред вече-ринката Ви тази вечер, придружен най-малко от 12 до 15 другари младежи, които ще представят игри.

За др. Т. Радославов наехме каруца, която ще го докара до с. Катранджии и върне обратно. Наехме я за 120 (сто и двадесет) лв. Тази комбинация направихме по собствено усмотрение, защото др. Т. Радославов не може да върви пеша, а пък с кон или магаре на този студ е неудобно и рискувано да се пътува. Не се съм-няваме, че Вие ще се съгласите с това наше решение. То е в полза на групата Ви.

Погрижете се да наемете училищния салон, понеже имало сцена, каквато е нужна за игрите на младежите. Пък ако не Ви дадат училищния салон, може да бъде и в досегашния Ви салон, но да пригответе ако може една временна издигнатина от дъски подобно на сцена около 50 см височина.

Пригответе се добре да излезе акцията успешна.

Всички другари, които ще дойдат довечера ще нощуват там и се разбира, без да се главоболите много, че ще трябва да им се приготвят квартири, като за пролетарии, разбира се. Ние не сме маанаджии.

С другарски комунист. поздрав
За районния Комунистич. комитет
За Секретар: Ст. Манев

П. П. Много болшевишки привети: Т. Радославов.
ТОМ, ф. I, № 293 — Рп. — Оригинал.

№ 54

ПАВЛИКЕНСКА
КОМУНИСТИЧЕСКА ГРУПА

№ 21
11 май 1923 г.
с. Павликени

До настоятелството на
Комунистическата група в
с. Дъскот, Г. Липница, Патреш,
Бутово, Недан, Варана

Другари,

Съгласно окръжното от Търновския окръжен комитет № 404 от 10 май т. год. известяваме Ви, че окръж-ният комитет нарежда на 20 май т. год. — в неделя — 9 часа да се състои районна конференция в с. Павлике-ни, на която ще говори др. Мавриков. На същата конференция ще се избере един делегат за тазгодишния пар-тиен конгрес, който ще се състои от 24 до 27 юни в гр. София.

Ще трябва да съберете и донесете за конференцията по 6 лева на член за делегатски разноски. Вашата група е призната за редовна с члена и ще трябва да донесете сумата лева.

Присъствието на всички членове от групата е задължително. На тази конференция ще присъствуват и гру-пите от Белочерковския партиен район.

Донесете си отчетите и за първото тримесечие от настоящата партийна година.

С другарски поздрав
Секретар: Никола Тарашманов

ТОМ, ф. I, № 288 — Рп. Оригинал.

³⁰ В изборите за окр. съветници, проведени на 14. III. 1923 г., комунист. партия във Великотърновски ок-ръг получи 25 142 гласа.

МЕСТЕН РАБОТ. СЪВЕТ

№ 180
Гр. Търново

До настоятелството на
Партийната група
в с. Павликени

Другари,

Заедно с настоящето Ви изпращаме окр. № 1 на съюза на земеделските работници. Местният работнически съвет заедно с Окръжния Комитет прецени, че в селото Ви има достатъчно работници, които могат да положат основите на секцията на земеделските работници, стига настоятелството и цялата партийна група да употреби усилия в тая посока.

Веднага с получаването на окръжното, настоятелството да се занимае с него, като патовари специални другари, които да подготвят условията и основат секция.³¹ За решенията и постигнатите резултати, съобщете ни в най-скоро време, а след включването на акцията, дайте подробен доклад.

С другарски поздрав

За М. Р. Съвет

Секретар:

(п) не се чете

За Окръжен Комитет

Секретар: Сотир Бранков

ТО М, ф. 1, № 296 — Рп. Оригинал.

³¹ Въпреки големите усилия на партията съюзът на земеделските и други работници в окръга не можа да постигне чувствително увеличение на своя членски състав.

Б Е Л Е Ж К И

Ангелов Върбан — един от най-старите партийни дейци във Великотърновски окръг. Активен участник и организатор на всички партийни акции против капитализма и фашизма, заради което бил инквизиран от полицията. След Девети септември 1944 г. активно работи за укрепване на народната власт.

Атанасов Борис Пенев (1883—1966) — роден във В. Търново. Активен партийен деец във Великотърновски окръг и участник в прогресивното учителско движение. Завършил право. Многократно избран за общински и окръжен съветник. Бил член на изпълкома на окръжния комитет на БКП във В. Търново през 1920 год. През 1942 год. бил интерниран в концлагера „Левуново“. След Девети септември работил активно за делото на партията. Бил председател на народния съд в гр. Плевен.

Божанов Атанас Георгиев (р. 1889) — роден в с. Алеково. Член на БКП от 1918 год. Участник във Войнишкото въстание през есента на 1918 год. През 1919 год. бил секретар на партийната организация в с. Алеково. Активно участвувал в акцията за събиране помощ за трудещите се в Поволжието през 1920 год. След атентата в църквата „Св. Неделя“ през 1925 год. бил арестуван и осъден на доживотен затвор. През 1926 год. амнистиран. В периода на въоръжената борба 1941—1944 год. активно подпомагал партизанското движение в окръга. След Девети септември се включва за изпълнение мероприятията на народната власт.

Бонев Боню Петров (1885—1965) — роден в с. Дебелец. Един от най-старите партийни дейци в селото. През 1923 год. избран за общински съветник в листата на партията. След поражението на Септемврийското въстание 1923 год. не развивал активна партийна дейност, но останал съчувственик на партията. След народната победа на 9. IX. 1944 год. се включва за изпълнение мероприятията на народната власт в с. Дебелец.

Бонев Нео Ненов (1890—1947) — роден в с. Бяла Черква. Обущарски работник. Влиза в редовете на партията през 1913 год. През Първата световна война на фронта попада под влиянието на вишия партийен деец Тодор Павлов и дооформил социалистическото си съзнание. През 1925 год. бил арестуван и задържан във Великотърновски окръжен затвор. Амнистиран през 1926 год., след което продължил да работи за делото на партията. След Девети септември активно работил за изпълнение стоящите пред народната власт в с. Бяла Черква задачи.

Бранков Сотир Георгиев (1882—1953) — роден в с. Бобошево, Станкедимитровско. Има висше юридическо образование. Член на партията от 1913 год. Активен деец на прогресивната учителска група. През 1918 год. бил избран за член на ОК на БКП — В. Търново и негов секретар. През 1923 год. за втори път бил избран за секретар на ОК на БКП — В. Търново. След деветоюнския преврат 1923 г. бил арестуван и инквизиран. На 12. IX. 1923 год. заедно с други членове на ОК на БКП бил отново арестуван и затворен в окръжния затвор във В. Търново. След атентата през 1925 год. отново арестуван. В периода на въоръжената борба на българския народ 1941—1944 год. активно подпомагал партизанското движение, а след народната победа активно работил за делото на партията.

Бояджиев Асен — бил секретар на Съюза на работниците и служителите от ведомството на земеделието.

Бояджиев Петър Илиев (1884—1941) — роден в с. Драганово. Един от старите партийни дейци в селото. Избран няколко пъти за общински и окръжен съветник. Няма особено активна партийна дейност.

Василев Милан — р. в село Расник, Брезнишко. През 1919 год. завършил висше юридическо образование. През 1920 год. изпратен от ЦК на БКП да работи във Великотърновски окръг. Развивал особено активна дейност в гр. Свищов. След деветоюнския преврат 1923 год. активно защищавал в съда подсъдимите комунисти и земеделци. През април 1925 год. бил арестуван и подло убит в болницата в Свищов на 23 юли 1925 год.

Венков Панайот Стоянов (1865—1952) — роден в гр. Дряново, по професия шивач. Един от организаторите и ръководителя на партията в Дряново до 1903 год.

Върбанов Добри Петков (1884—1952) — роден в с. Сушица. Един от организаторите на партийната организация в селото си. След поражението на Септемврийското въстание се оттеглял от активна партийна дейност. След Девети септември 1944 год. бил председател на контролната комисия при ТКЗС.

Габровски Никола Христов (1864—1925) — роден в гр. В. Търново. Съратник на основоположника на социализма в България Димитър Благоев. В колюбата на Габровски през 1891 год. се провежда първата социалистическа сбирка — тъй наречената Търновска социалистическа сбирка. През 1889 год. Н. Габровски присъствувал на Първия конгрес на Втория интернационал, който заседавал в Париж. През 1891 г. участвувал в работата на Бузлуджанския конгрес и активно защитил възгледите на Д. Благоев за създаването на БСДП. Редактор на партийния вестник „Работник“, превеждал редица брошури с марксистическо съдържание. Заради своята остра критика против буржоазния ред бил арестуван заедно с другите редактори на в. „Работник“ и затворен в окръжния затвор.

След разцеплението на партията през 1903 год. минал на страната на широките социалисти. През 1914 год. отново се върнал на старите партийни позиции. Бил избран за народен представител в XIX и XX ОНС. Като народен представител и общински съветник винаги защищавал интересите на трудещите се маси и се обявил решително против настаняването на белогвардейските контрареволуционери на територията на гр. Велико Търново.

На 11. VII. 1925 год. бил разстрелян от наемни убийци на буржоазията.

Георгиев Атанас поп Тодоров (1870—1931) — роден в с. Самоводене. Активен член на БКП от 1918 год. През 1919 год. бил избран за общински съветник в с. Дъскот, а през 1923 год. за окръжен съветник. След атентата през 1925 год. бил арестуван и откаран в Павликени, след което отпаднал от партията, но не изменил на нейното дело.

Георгиев Петър Христов (1896) — роден във В. Търново. Член на партията от 1918 год. През 1923 год. е избран за помощник-секретар на ОК на БКП. Завършил висше юридическо образование. След деветоюнския преврат 1923 год. арестуван и инквизиран. През 1928 год. бил избран за член на ОК на РП и работил като такъв до 19 май 1934 год., след което пречъква членството си в партията. През 1956 год. става отново неин член и работи активно за строителството на социализма.

Денчев Стефан (1895—1925) — роден в гр. Дряново. По професия шивашки работник. Активен партийен

деец, бил организатор и разпространител на партийните вестници. Няколко пъти арестуван, бит и измъчван. След атентата в църквата „Св. Неделя“ през 1925 год. отново арестуван и докаран в търновските казарми, където бил убит заедно с брат му Боби Денчев.

Джидров Петър — един от видните водачи на общоделската партия. Враг на революционния марксизъм. През 1918 год. бил министър на правосъдието. Обявил се против делото на Великата октомврийска революция. В периода на въоръжената борба на българския народ против фашизма активно сътрудничел на германците. След Девети септември осъден от народния съд.

Иванов Тодор (1890) — роден в Габрово. Един от най-старите дейци в Габровски окръг. През 1923 год. бил секретар на партията в гр. Габрово и избран за кмет на Габровската община.

След Девети септември активно участва в социалистическото строителство в Габрово.

Илиев Христо Янков (1887) — роден в с. Крушево, Габровски окръг. Член на БКП отпреди 1923 год. След поражение на Септемврийското въстание 1923 г. и обявяване на партията извън законите през 1924 год. отпаднал като член на партията.

Йорданов Йордан (1876—1942) — роден в Габрово. До 1925 год. член на БКП. След атентата в църквата „Св. Неделя“ през 1925 год. се обявява за ликвидирани на БКП. Става националиберал.

Каднулков Димитър (1882—1960) — роден в Севлиево. По професия шивач. Бил член на шивачкия синдикат в Пловдив. Работил като тютюнев работник в Гърция. Станал член на партията преди 1900 год. Няколкократно избран за работнически депутат в Народното събрание. Вземал участие в конгреси на партията. През 1919 год. бил секретар на партийната организация в Севлиево. В периода на въоръжената борба на българския народ против фашизма бил под наблюдение на полицията. След Девети септември се включва в социалистическото строителство в гр. Севлиево.

Катров Иван (1889—1956) — член на БКП от 1907 год. Бил секретар на партийната организация в Габрово. Делегат на XVIII и XIX конгрес на партията, избран от Габровската партийна организация.

Куцилов Тодор Петков (р. 1899) — роден в с. Златарица. Член на БКП от 1919 год. и секретар на организацията. Вземал участие в Септемврийското въстание през 1923 год., заради което бил осъден на 12 год. затвор. Амнистиран през 1926 год. След Септемврийското въстание прекъсва членството си в партията. След Девети септември става отново член на БКП и активно работи за социалистическото строителство.

Мавриков Васил Иванов (1876—1959) — роден в гр. Габрово. Убеден революционер марксист. Преследван и неведнъж вкарван в затвора за своята преданост към делото на партията. След априлския атентат през 1925 год. осъден на смърт чрез обесване. Под натиска на народните маси присъдата била заменена с доживотен затвор. Амнистиран през 1926 год. Активен и пламенен партийен и профсъюзен деец във Великотърновски окръг. Активен деец на прогресивното учителско движение. Бил окръжен партийен организатор и член на Висшия партийен съвет през 1921 год. Активно участвувал в подготовката на Септемврийското въстание през 1923 год. във Великотърновски окръг. През 1937 год. бил включен в състава на ЦК на РП. След Девети септември 1944 год. член на ЦС на професионалните съюзи и народен представител.

Манев Стефан — широк социалист. Един от организаторите на групата около „Нов път“, а по-късно около в. „Освобождение“. Води клеветническа кам-

пания срещу Великата октомврийска социалистическа революция и КПСС.

През 1949 год. е осъден за шпионска дейност против народната власт в полза на чуждите раз-узнавания.

Минков Коста — роден в гр. Елена. До деветоюнския преврат член на БКП и секретар на ГК на партията в Елена. След преврата отпада като член на партията.

Митев Тотю Стойков (1886—1954) — роден в с. Сенник, Габровски окръг. Член на БКП от 1921 год. и един от основателите на партийната група в селото. Бил активен пропагандатор на партийната правда. Избран за общински съветник. През 1943 год. осъден за активна партийна дейност на 15 год. затвор. След Девети септември станал един от инициаторите за изграждане на ТКЗС.

Пенев Никола — член на БКП от 1896, активен участник и деец на Железничарския синдикат през 1904 год. и на Съюза на транспортните работници през 1911 год. и член на управителния му съвет до 1924 год. От 1919 год. член на ЦК на БКП. Активен сътрудник на в. „Железничар“, „Работнически вестник“, сп. „Ново време“ и др. През 1945 год. избран за член на ЦС на ОРПС.

Попов Трифон Велич (1889) — роден в с. Върбовка. Член на БКП от 1919 год. До 1925 год. бил секретар на партийната организация в селото. Вземал участие в работата на партийни конгреси. След деветоюнския преврат през 1923 год. арестуван. По време на Септемврийското въстание поставен под домашен арест. През 1925 год. се изселил в Севлиево, където работил до 1940 год., през която година се завръща отново в с. Върбовка и става член на изграденото още през 1939 год. ТКЗС. Подпомага партизанското движение. След Девети септември става директор на МТС в гр. Павликени.

Петров Иван — роден в Габрово. Бил секретар на партията в Габрово през 1922 год. В Септемврийското въстание 1923 год. не взел участие, тъй като бил арестуван още преди въстанието заедно с други партийни дейци от Габрово.

Радославов Тодор (1894—1925) — роден в с. Дебелец. Работил в Килифарската комуна. Един от организаторите на Септемврийското въстание в окръга. След атентата през 1925 год. бил арестуван и инквизиран, вследствие на което получава кръвоизлив в мозъка. Бил откаран в болницата в Ловеч и там отровен.

Сакаров д-р Никола (1881—1943) — икономист и общественик. В 1908 год. ръководител на „прогресисткото“ течение в БРСДП (т. с.). През 1920 год. заедно с част от анархолибералите и прогресистите влиза в редовете на БКП (т. с.). Член на парламентарната партийна фракция в Народното събрание. След Септемврийското въстание се обявява за ликвидирани на партията, заради което бил изключен от редовете на партията.

Саралиев Трифон (1888—1923) — роден в с. Килифарово. Активен участник в живота на партията. Завършил агрономство във Виена. Участвувал като офицер в Първата световна война. Активен организатор и ръководител на Юнското въстание във Великотърновски окръг през 1923 год. Сформираният от него отряд от трудещите се от с. Килифарово и околните села води активни сражения с изпратената от В. Търново редовна войска. Пада убит в боя на 12. VI. 1923 год.

Стоянов Харалампи (1888—1925) — роден в Трън. Депутат на БКП в Народното събрание. Отговорен редактор на в. „Наша дин“. Организатор и ръководител на борбите на железничарите за подобряване на положението им. Организатор и ръководител на транспортната стачка във Великотър-

повски окръг през 1919—1920 год. Активен участник в Септемврийското въстание. Убит в София от полицията на 7 март 1925 год.

Тачев Анчо (1884—1957) — роден в с. Русаля. Работил дълги години в Америка, където бил член на Българо-македонския социалистически просветителен съюз. През 1912 год. се завърнал в България и участвувал в Балканската война. Един от основателите на партията в с. Русаля и неин секретар през 1920 год. Активен участник в септемврийското въстание през 1923 год., заради което бил арестуван и затворен в затвора във В. Търново. През периода на борбата на българския народ против фашизма активно подпомагал партизанското движение. След Девети септември активно се включва в социалистическото строителство на село. Един от първите председатели на ТКЗС.

Христов Никола Томчев (1874—1923) — роден в Трявна. Още от първите години възприел социалистическите идеи. През 1903 год. станал член на БРСДП (т. с.). След преврата на Цанков на 9. VI. 1923 год. бил член на нелегалното ръководство на партията в Трявна. След Септемврийското въстание арестуван и инквизиран. До края на живота си останал убеден социалист.

Цивнев Бечо Петков (1890) — роден в с. Сухиндол. Член на БКП от 1902 год. и един от секретарите на партийната организация в селото.

Чернев, д-р Йордан Докчев (1898) — роден в с. Златарица. Член на БКМС от 1919 год. и секретар на организацията в Златарица. Член на БРСДП (т. с.) от 1919 год. През 1921 год. е бил организатор на ОК на БКП във Великотърновски окръг.

На 12. IX. 1923 г. бил арестуван. След Септемврийското въстание заминава за Берлин, където завършва зъболекарство. През 1939 г. се връща в България. Вземал участие в организираната от партията Соболева акция. След Девети септември 1944 год. отново става член на БКП.

Чуков Никола (1893—1925) — роден в гр. Дряново. Син на сбушар. Заради революционни прояви изключен от гимназията. Завършва търговска гимназия в гр. Свищов. Организирай стачка на ученици, заради което е изключен повторно. Участник във войнишкото въстание през 1918 г. През 1919 г. организатор на партията в Дряново. Априлският атентат през 1925 г. го заварва като активен партиен деец в гр. Лом. Тук той бил предаден и заедно с други партийни дейци разстрелян на площада в гр. Лом.

Харлаков Никола — секретар на ОРСС и секретар-касиер на ЦК на БРСДП (т. с.), избран на X конгрес на партията през 1903 год. През 1905 год. бил един от ръководителите на групата на анархо-либералите в партията, заради която си дейност е изключен от редовете на БРСДП (т. с.). Минал към лявото крило на общоделската партия. Умрял в Москва през 1927 год.

Шопов Стефан Димов (1879—1958) — роден в с. Стоките, Габровски окръг. Един от най-старите партийни дейци. Станал член на партията през 1923 год. През периода на въоръжената борба 1941—1944 год. подпомагал партизанското движение. След Девети септември се включил за осъществяване мероприятията на народната власт.

*DOKUMENTE FÜR DIE TÄTIGKEIT DES BEZIRKSKOMITEES
DER BKP IN V. TIRNOVO UND ENIGER
PARTEIORGANISATIONEN IM BEZIRK IN DER PERIODE
1919—1923*

N. Bonev

ZUSAMMENFASSUNG

Die Dokumente in der vorliegenden Veröffentlichung beziehen sich auf die Organisationsstruktur der Ortsparteigruppen im Bezirk V. Tirnovο, auf ihre Verbindungen mit dem Zentral- und Bezirkskomitee auf die Tätigkeit der Parteigruppen bei den Wahlen, auf die ideologisch-politische Arbeit die sie unter den Parteimitgliedern und Werktätigen in der Periode 1919—1923 entwickelten.

Einige von diesen Dokumenten beziehen sich auf die Verbindungen der Parteiorganisationen im Bezirk mit der Sozialdemokratischen Organisation der Invalide in Bulgarien, mit der parteilichen sozialdemokratischen Bücherei und Druckerei, mit der Bauernunion, Forstarbeiterunion, Weinbauerunion, Gemüsearbeiterunion wie auch mit dem Zentralrat der Allgemeinen Arbeitergewerkschaftsunion in Bulgarien.

Die Dokumente sind für bessere Übersichtlichkeit und nach ihrem Charakter folgenderweise verteilt: Rundschreiben von Zentralführungen an das Bezirkskomitee der BKP in V. Tirnovο und von dem Bezirkskomitee an Ortsparteigruppen und Komitees im Bezirk; Rundschreiben von Ortsparteikomitees an Parteigruppen in verschiedenen Siedlungen des Bezirks; Briefe von Zentralführungen und Bezirkskomitees der BKP an Ortsparteikomitees und Parteigruppen und zuletzt Briefe von Ortsparteikomitees an Parteigruppen und an einzelne Parteimitglieder.

Die Dokumente sind nach dem Orte wo sie herausgegeben wurden für noch bessere Übersichtlichkeit verteilt.

Diese Veröffentlichung hat ein bestimmtes Ziel. Sie gibt bessere Möglichkeiten für Ausnützung der Dokumente von allen die eine Interesse für die revolutionäre Bewegung im Bezirk V. Tirnovο zeigen.

Die Dokumente werden in Original und mit gegenwärtiger Rechtschreibung publiziert.

